

2010/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVIII. ÉVFOLYAM

ERKEL FERENCZ.

HONISMERET

XXXVIII. évfolyam • 6. szám
2010. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletigá
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Almási István dr. népzenekutató, Kolozsvár
Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Bagyinszky Marianna középiskolai tanár, Békéscsaba
Basa László helytörténész, Nagykáta
Bódán Zsolt muzeológus, Corvin János Múzeum, Gyula
Bónis Ferenc dr. zenetörténész,
az Erkel Ferenc Társaság elnöke, Budapest
Csorba Csaba dr. ny. főiskolai docens, Szolnok
Debreczeni-Droppán Béla történész-levéltáros, Budapest
Dezső Marianna iskolaigazgató, Tatabánya
Diószegi György Antal görögkutató, Budapest
Domokos Zsuzsanna igazgató, Liszt Ferenc Emlékmúzeum,
Budapest
Dukrét Géza ny. tanár, Nagyvárád
Erdészné Németi Anikó gimnáziumi tanár, Gyula
Fehér Zoltán dr. ny. főiskolai adjunktus, Bácska
Fodor István Ferenc helytörténész, Jászákóhalma
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Horváth Géza dr. helytörténész, könyvtáros, Tatabánya
Horváth Jerne munkatárs, Filharmónia, Budapest
Id. Ábrányi Kornél zeneszerző (1822–1903)
Kaczián János egyesületi elnök, Szekszárd
Károly Irma népművészeti egyesületi elnök, Kaposvár
Kodály Zoltán zeneszerző, zenepedagógus (1882–1967)
Kovács Lajos tanár és író, egyesületi elnök, Dorog
Maksa Katalin középiskolai tanár, Budapest
Matyikó Sebestyén József múzeumigazgató, Siófok
Molnár Péterné helytörténész, Kunszentmiklós
Nagy Lajos Zoltán levéltáros, Budapest
Németh Csaba igazgatóhelyettes, Erkel Ferenc Múzeum,
Gyula
Németh G. István zenetörténész, Budapest
Ókovács Szilveszter operaénekes, zenekritikus, Budapest
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna dr. ny. tanár, Makó
Péter-Szabó Kinga művelődésszervező, Budakeszi
Polgárdy Géza dr. művelődéstörténész, újságíró, Budapest
Soltész Márton MA hallgató (KRE-BTK), Budapest
Szabó Szabolcs dr. tanár, karnagy, Pécs
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc
Varga Józsefné Horváth Mária dr. egyetemi docens, Győr
Várnai Ferenc dr. zenekutató, zeneszerző, ny. főiskolai tanár,
Pécs
Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond
mindazon szerzőknek, akik Alapítványunk javára
lemondtak tiszteletdíjukról.

Az első borítón Erkel Ferenc arcképe.
Ismeretlen mester színes fametszete, XIX. század második
fele (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Erkel Ferenc évforduló

Kétszáz éve született Erkel Ferenc. Életrajzi vázlatok (<i>Bónis Ferenc</i>)	3
Az Erkel családról I. Erkel Ferenc származásáról, szüleinről, testvéreiről és fiatakoráról (<i>Várnai Ferenc</i>)	10
„Hazám, hazám, te mindenem...” Erkel Ferenc kapcsolata szülővárosával, Gyulával (<i>Németh Csaba</i>)	12
Erkel és Kolozsvár (<i>Almási István</i>)	19
Erkel Ferenc és a Magyar Nemzeti Múzeum (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	22
Erkel Ferencről (<i>Id. Ábrányi Kornél</i>)	29
Gondolatok a zeneműtárban. Kell-e Erkel? (<i>Ókovács Szilveszter</i>)	31
A kétszáz éve született Erkel Ferencre emlékezünk (<i>Szabó Szabolcs</i>)	34
175 éve született a felkai Tatra Múzeum alapítója, Scherfel Vilmos Aurél (<i>Polgárdy Géza</i>)	36
Széchenyi gróf és a pesti görögök a „Haza és haladás” jegyében (<i>Diószegi György Antal</i>)	39

ISKOLA ÉS HONISMERET

Kodály Zoltán: Erkel és a népzene	43
Erkel Ferenc emlékének ápolása a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium falai között (<i>Erdészné Némethi Anikó</i>)	46
Nemzetit alkotni „hozott” kultúrákból. A dorogi bányász-zenészekről az Erkel Ferenc Zeneiskoláig (<i>Kovács Lajos</i>)	48
A tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény ünnepi rendezvényei (<i>Dezső Marianna</i>)	51
Gyökerek. Családkutatás és iskolai szocializáció (<i>Maksa Katalin</i>)	53

EMLÉKHELYEK

Erkel Ferenc szülőháza Gyulán (<i>Bódán Zsolt</i>)	57
Erkel Ferenc síremléke (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	60
Száz éve áll a bronzhonvéd a Tápió partján (<i>Basa László</i>)	63
Petőfi és szülei Szabadszálláson Tóth Sándor helytörténész kutatásai alapján (<i>Molnár Péterné</i>)	67

TERMÉS

Erkel Ferenc és nemzeti operáinak történetei (<i>Németh G. István</i>)	71
Nemzeti viseletek a reformkorban (<i>Bagyinszky Marianna</i>)	77
A Csepel-sziget eltűnt települései (<i>Nagy Lajos Zoltán</i>)	80
Egy háromszáz éves mulató nóta (<i>Fehér Zoltán</i>)	84

KRÓNIKA

Erkel-kiállítás a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban (<i>Domokos Zsuzsanna</i>)	88
Opera és nemzet. Kiállítás az MTA Zenetudományi Intézetében (<i>Zika Klára</i>)	89
Erkel-napok a Károlyi Palotában (<i>Horváth Jerne</i>)	91
Erkel Ferenc-emlékév Budakeszin (<i>Péter-Szabó Kinga</i>)	92
A Bánk bán ösváltozat előadása az Operában	96
Városok is irigykedhetnek a Somogy megyei Göllére... (<i>Bodó Imre</i>)	97

Partiumi Honismereti Konferencia (<i>Dukrét Géza</i>)	98
Épített örökség és honismeret (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	100
Tájházat avattak Gyimesközéplokon (<i>Halász Péter</i>)	104
A Balaton festője, Vágfalvi Ottó (<i>Matyikó Sebestyén József</i>)	107

In memoriam

Dr. Kolta László (<i>Kaczián János</i>).....	108
Gaál István emlékezete (<i>Fodor István Ferenc</i>).....	110
Emlékezés Csíkvár Józsefre (<i>Károly Irma</i>)	110

KÖNYVESPOC

Riskó Marianna: Ferencesek Nagyszőlösön (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	112
Karczag Ákos – Szabó Tibor: Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei (<i>Csorba Csaba</i>)	113
„Kultúrfarsang” Pócsmegyeren. Utószó a Pócsmegyer táj- és néptörténete című kiadványhoz (<i>Soltész Márton</i>).....	114
„...napról napra boldogul, míg csak nap jár az égen...” A múltnak mélységes kútjából való mesékről (<i>Kovács Lajos</i>)	115
Rejtőzködő értékeink/értékek nyomában (<i>Varga Józsefné Horváth Mária</i>).....	116
Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705–1849 (<i>Horváth Géza</i>).....	119
Rokolya Gábor: A polgári közjegyzőség emlékezete 1875–1949 (<i>Csorba Csaba</i>)	120
Tízéves a Marosvidék kulturális folyóirat (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	121
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	123
A 2010. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE	129

ÉRTESÍTJÜK Tisztelt Szerzőinket, hogy HONISMERET folyóirat szerkesztőbizottságában bekövetkezett változások miatt leveleiket, írásaikat a következőkben **Dr. Selmeczi Kovács Attila szerkesztő** nevére küldjük. Levélben: **Honismeret Szerkesztősége 1370 Budapest Pf. 364.**, villámpostán: **honism@gmail.com** vagy **selmeczikovacs@gmail.com**. **Telefon: 06-30/435 52 64**

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé válik, ha a korrektúra megtagadásával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat e-mail-en egyszerű WORD formátumban küldi el számunkra, vagy gépelt kézirat esetén a szerkesztőség címére. Ha képeket küldenek, azokat JPG formátumban, 300 DPI felbontásban e-mail-en vagy CD-n kérjük megküldeni. A közlésre szánt cikket csak a szerző nevének és postacímének feltüntetésével tudjuk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)
MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)
Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

ÉVFORDULÓK

Kétszáz éve született Erkel Ferenc

Életrajzi vázlatok

A XIX. század harmincas éveinek végén, negyvenes esztendeinek elején friss tavaszi szél támadt Európában: virágfakasztó tavasz, melynek hatására a kultúra új hajtásai szökkentek szárba kontinensünk északi és keleti szélein. Dániában Nils Gade, Lengyelországban Chopin és Moniuszko, Oroszországban Glinka, Magyarországon Liszt, Erkel és Mosonyi, valamivel később, cseh földön, Smetana jelentkezett ismeretlen kultúrák új üzenetével. Az új kultúrát hordozó népek és nemzetek először tanulni akartak nyugati testvéreiktől, hogy utóbb, egyenrangú társakként, maguk is önálló szótartást zendíthessenek meg az európai zene nagy kórusában. Az újonnan feltűnt zenekultúrák egyes képviselői, mint Chopin és Liszt, világfórumokon működtek és világhírűvé váltak. Mások, mint Erkel és Moniuszko, otthon maradtak, hogy az új nemzeti kultúra építésének mindennapi munkájában vegyenek részt.

Mint életrajzából kitűnik: *Erkel Ferenc* a nemzet napszamosai közé tartozott. 1810. november 7-én, Gyulán született, muzsikos dinasztia leszármazottjaként. Dédapja, nagyapja, édesapja tanult zenész volt; életének egy részében mindegyikük muzsikával kereste kenyerét. Erkel az akkori Magyarország koronázó fővárosában, Pozsonyban végezte középiskolai tanulmányait 1822 és 1825 között. Zenében a nagytudású Heinrich Klein lett a mestere; nála zongora- és zeneszerzés-tanulmányokat folytatott. Pozsony zenei élete akkor a bécsi klasszicizmus hatása alatt fejlődött; Erkel sok mindent megismerhetett ott a kor leghíresebb egyházi és világi alkotásaiból.

1827-ben vagy a rákövetkező esztendőben grófi zenemester lett Kolozsvárott. Pianistaként itt lépett először a nyilvánosság elé. Karmesteri tapasztalatokra is szert tett: a Muzsikai Szorgalom Társaság, e

A Nemzeti Színház, Rudolf Alt után Franz Sandmann litográfiája, 1840-es évek

műkedvelőkből és professzionistákból álló zenekar öt kérte fel vezetőjének. Itt kapta művészetének egyik indíttatását. De itt kapta a másikat is, megismerve a kétszáz éves késéssel kibontakozó magyar operaművészet első kísérleteit.

1834-ben már a pesti közönségnek mutatkozott be mint zongoravirtuóz, a következő évben kezdődött színházi pályafutása. Először a budai Magyar Színjátszó Társaság karmestere, a következő évadban már a Pesti Városi Színház, a német színház másod-dirigense. Megalakulásától, 1837 augusztusától tagja a Pesti Magyar Színháznak, a későbbi Nemzetinek, kezdetben ügyelői rangban (ami az ő esetében korrepetitóri funkció lehetett), de 1838 januárjától már a színház első karmestere, vagyis zenei vezetője. Ezzel új korszaka kezdődött az ő életének és a magyar operaművészetnek is. Erkel átszervezte és kibővítette a színház zenekarát, korszerű repertoárt teremtett, lerakta az európai színvonalú magyar operajátszás alapjait.

Két és fél esztendeje működött a Nemzeti Színházban, amikor első operája, a *Bátori Mária* megérett a bemutatásra. E tragikus-lirai operában sok még a német-olasz operaműfajtól kézen átvett szerkezeti elem. De a zeneszerző kezdetől fogva fontosnak tartotta a hazai hang megszólaltatását is. A hősnő, Bátori Mária finoman érzelmes románca például magyar szellemi talajba ültetett Donizetti-ária.

A Bátori Mária története – Egressy Béni szöveggényve Dugonics András drámája nyomán – a XII. században játszódik, Kálmán király korában. Fikció, történelmi háttérrel. István, a király fia, apja akaratára ellenére, az alacsony sorból származó Bátori Máriát veszi feleségül. A király gonosz tanácsosai, hogy éket verjenek az uralkodó és fia közé, rágalomokkal illetik Máriát. A király halálra ítéli, de mivel meghatja a fiatal nő könyörgése, megkegyelmez neki. István távollétében a gonosz tanácsosok mégis megölik az asszonyt. A hazatérő István Mária holtteste mellett bosszút esküszik a cselszövők ellen.

A történetben nem nehéz felismerni, minden naivitása ellenére sem, a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* szellemi előzményét. Zenéjében is sok az előremutató elem. Nemzetközi formáiban helyenként nemzeti dallamvilág jelenik meg. És megjelenik az a felvillanyozó kórusdaltípus is, amely már a Hunyadi-opera *Meghalt a cselszövő-fináléját* vetíti előre. Erkel itt a fiatal Verdi szellemi rokonaként mutatkozik meg.

A Bátori Máriát lelkesen fogadták az 1840-es Pest-Buda zenebarátai. A történelmi környezet, a tragikus történet, a zenei jelenetek műfaji változatossága, az énekszólások virtuozitása megtette a maga hatását. De merre tovább?

Akadnak, akik Erkel, a nagy közönségsiker ellenére, le akarják beszélni a magaválasztotta irány követéséről. A *Regelő Pesti Divatlap* című népszerű újság ítése szentségtörésnek tartja a magyar történelmi alakok szerepeltetését az énekes színpadon. Szerinte „*Kálmán királyt annyira még senki nem gyalázza meg, mint a magyar opera. Ha ezt a jó fejedelem előre tudá, mindjárt születése után elmetszette volna nyelvét, hogy inkább néma legyen, mint valaha a magyar színpadon kiénekeljék... Istenemre! ha valaha még Nagy Lajost vagy éppen Hunyadyt engednénk a magyar operában kornyikálni, megérdemelné a színház, hogy azonnal összeroskadjon.*”

A színház azonban nem roskadt össze sem akkor, sem négy év múlva, amikor Erkel második operája, a *Hunyadi László* színrre került.

Miképp esett Erkel választása Hunyadi László tragikus történetére? A zeneszerző első életrajzírója, Ábrányi Kornél szerint (erre még visszatérünk) a véletlen segítette volna Erkel a szöveggényvhöz. Meglehet. De igazában nem volt szüksége a véletlenre: a téma ott lebegett a reformkori Magyarország levegőjében. A nemzet hősi múltjának és elmúlt hőseinek felidézése, másrészt a nemzetellenes, gonosz erők megmutatása: az esküszegő, gyenge királyé és az udvari cselszövőké olyan téma volt, melyet a Habsburg-uralom alatt élő közönség, négy évvel 1848 előtt, nagyon is jól megértett. A költészetben és irodalomban Tóth Lőrincet, Vörösmartyt és Petőfit, a képzőművészetben Madarász Viktort, Benczurt és Székely Bertalant ihlette alkotásra Hunyadi László tragédiája.

E művek közül Tóth Lőrinc 1839-ben írt drámája a legkorábbi. 1841-ben elnyerte a Tudományos Akadémia dráma-pályázatának díját, száz aranyat. 1842 januárjában bemutatta a Nemzeti Színház, melynek volt egy kardalos-műfordító-librettista-dalszerző-színész mindenese, Egressy Béni. Ő operaszöveggényvet írt Tóth Lőrinc darabjából Bartay András színingazgató-zeneszerző számára. Ezt a librettót juttatta a sors, Ábrányi szerint Erkel kezébe. A zeneszerző a pesti Kígyó utcában találkozott volna a kezében papírtkeercset lobogtató Egressyvel. „*Amint futólag bepillantottam, mintha erős döfést éreztem volna a szívemben, éreztem, hogy ez az, amit oly régen s izgatottan keresek. Elvettem tőle s minden tiltakozása dacára zsebre vágtam e szavakkal: majd írok én erre zenét, jobbat, mint Bartay írta, Te pe-*

dig írj neki valami mást. Egressy belenyugodott; nem telt bele néhány hónap s kész voltam az egész opera jeleneteinek vezérfonalával."

A *vezérfonal* találó kifejezés. Nemesak azt jelenti, hogy Erkel „nagy vonalakban” felvázolta művét, hanem azt is, hogy vannak a műnek bizonyos állandó, egy-egy személyhez vagy szituációhoz fűződő visszatérő zenei motívumai. A mű nyitánya – melyet Erkel egy évvel a bemutatás után fogalmazott meg – szimfonikus foglatba helyezi ezeket a vezérmotívumokat és egyetlen zenekari képbe tömöríti az opera mondanivalóját. Ez a nyitány a magyar szimfonikus zenének Liszt és Mosonyi szimfonikus költeményeit megelőző, úttörő remeke. Lassú bevezetése, majd a gyors rész főtémája egy kurucos dallam. Modellje a magyar hősiesség legszebb zenei jelképe, a Rákóczi nóta és a Rákóczi induló. Melléktémaként Lászlónak és szerelmének, Gara Máriának menyegzői dallama, majd búcsú-témája hangzik fel. A nyitány-expozíció zárógondolata az I. felvonás fináléját előlegezi („Meghalt a cselszövő”), középrészre az opera végét, a Hunyadi László lefejeztetését megelőző vihart, Szilágyi Erzsébet könyörgését és átkát – a tragédia beteljesülését.

Egressy librettója a legkülönbözőbb jellem- és hangulattípusok, intim és tömegjelenetek egymás melé és egymással szembeállítására adott a zeneszerzőnek alkalmat. Az opera legnagyobb zenei vívmánya a nagyszabású felvonászározó jelenetek felépítése. Ez merőben új jelenség volt a magyar zene addigi történetében. A II. felvonás lenyűgöző fináléjához hasonló színpadi jelenetet bizonyosan nem írtak Magyarországon Erkel előtt (később se nagyon). Széles ecsetvonásokkal festett templomi jelenet ez: V. László király az oltár előtt szent esküvessel testvéreivé fogadja Hunyadi Lászlót és Mátyást. A pompás jelenet a szöveg szavainak *ellentmondó* zenei lélekábrázolásra teremtett alkalmat, hiszen azt kellett érzékeltetnie, hogy az ünnepi fény, a kenetteljes eskü mind álságos, hogy a gyenge király, aki szemet vetett Hunyadi menyasszonyára, hamisan esküdött békét és testvériséget. Valójában ezekben a pillanatokban peccételődött meg Hunyadi László sorsa.

A pesti Nemzeti Színház 1844. január 27-én mutatta be Erkel Hunyadi László operáját, a 34 esztendősen zeneszerző vezényletével. Az est a magyar opera történetének addigi legnagyobb diadalát hozta meg; attól a naptól fogva Erkel a nemzet zeneszerzője lett. E pozícióját a néhány hónappal később komponált *Himnusz* tovább erősítette. A sajtó is csaknem egyhangúlag csatlakozott a közönség véleményéhez:

Erkel Ferenc, Barabás Miklós litográfiája, 1845

„Oasis gyanánt tűnt föl valahára ezen új opera intézetünkben” – írta a Nemzeti Ujság. A Honderű cikkírója még lelkesebb: „Színházi élveinket igen-igen jokoza e héten Erkel Ferenc úr új dalművének, Hunyadi Lászlónak színrehozatala. Erkel urat e csodaszép mű korunk legnagyobb compositeurjei közé emelte.” Az elismerés kórusába azonban most is keveredtek hamis hangok. A Regelő Pesti Divatlap bírálója „kegyeletlen”-nek, „túl modern”-nek bélyegezte Erkel művét. „Lehet-e, méltányos-e, nem ellenkezik-e a történet szellemével – töpreng a kritikus –, hogy minden, legkomolyabb tárgy is operává csináltatik... Hogy mi Hunyadi Lászlót, a história lapjáról átvéve, egyszerre énekeltesük, éppen úgy nem tudtam örömmel hallani, mint nem szívesen látnám, ha Pompejus szobrának nagyobb művészi szépítés kedvéért bajszot festenénk. Hunyadi László énekel! Nem tesz ez vissza senkinek is? Ez a modern művészet, hogy természetelleni állásba tegye alakjait. A régi világ igazi művészi érzékkel bírt, és szerette a szépet, jobban, mint mi...”

Eddig a bírálat. Vajon hogy fogadta Erkel? Ő soha, egyetlen egyszer sem pörölt kritikusával. Válaszát egy rövid újsághír közli,

mely 1844-ben, néhány hónappal a Hunyadi bemutatója után látott napvilágot: „*Erkel Ferenc Bánk bán címmel szomorú operát készül írni.*” Frappáns válasz volt – vagy inkább válasz-tervezet. Megvalósulásáig fél emberöltőnek kellett elteltie. Maradjunk még a Hunyadi-operánál, mely a premierrel korántsem készült el. Nyitánya 1845-ből, Anna La Grange énekesnőnek írt virtuóz áriája – ma is a művésznő nevét viseli – 1850-ből való.

E bemutatóval végképp egymásra talált a zeneszerző és közönsége. A muzikusnak jó órában sikerült művészi formába sűrítve kimondani ezrek és tízezrek nyílt vagy titkos gondolatait. A Hunyadi-operában Petőfi és Jókai, Széchenyi és Kossuth eszmevilága jelent meg, zenévé oldva. Történelmi példázat ez a mű: a múltra irányított tükör, melyben mégis a jövő képe villan fel. Erkölcsi megtisztulást hozó tragikus döbbenete, a katarzis, elemi erővel hatott az 1840-évek magyar hallgatójára.

A Hunyadi László lehetett volna Erkel Ferenc egyetlen kitörési lehetősége a nemzetközi operaszínpadra. Ezzel ő is tisztában volt, de kísérletei rendre sikertelenek maradtak. Már 1844-ben felmerült egy párizsi, 1845-ben egy milánói, 1850-ben egy bécsi, 1860-ban egy hamburgi premier terve. Valamennyi megmaradt tervnek. 1863/64-ben Szemere Bertalané, a párizsi emigrációban élő 1849-es magyar miniszterelnök felesége tett kezdeményező lépéseket egy párizsi előadás érdekében – a Tannhäusert, utóbb a Carment is megbuktató klikkekkel szemben azonban ő is tehetetlennek bizonyult. 1882-ben a bécsi Udvari Opera igazgatója levélben szólította fel Erkel a partitúra és egy német fordítás beküldésére – aztán ez a terv is elaludt; a zeneszerzőnek még a másolási költségeket és a fordítás díját sem fizették meg. Maradt – de legalább máig maradt – a hazai siker.

A Hunyadi bemutatása után egy évvel, 1845-ben, Erkel megismerkedett Pesten Sigismund Thalberg híres zongoravirtuózzal. Thalberg el volt ragadtatva a Hunyaditól és azzal biztatta a zeneszerzőt, hogy kieszközli számára egy új dalművének párizsi bemutatását. Két évvel később Erkel levelet írt a világhíró zongoristának és kérte: kapcsolatai révén szerezzen neki szövegkönyvet, mert ilyet itthon nem talál. „*Nagyonis szeretnék új operát komponálni Önöknek – írta Erkel –, de három esztendei fáradozásom ellenére sem sikerült librettóhoz jutnom. Honfitársaimnál a költészet e műfajában igazi nyomorúság uralkodik – a kevés valódi nagyság túlságosan lusta mégcsak gondolni is rá, hogy tanulmányozza kissé a műfajt és megszerezze a szükséges tapasztalatokat – mások nagyonis szívesen és igazán sokat írnak, éppen csak nem tehetségesek és főként hiányzik a helyes felfogásuk az operalibrettóról. Csinos verseket írogatnak, de semmi többet, mint verseket. Ezekben órák hosszat kacérkodnak a nappal és a holddal meg az összes csillagokkal – a zefírekkel meg a verselgetés összes többi pótszerével – de cselekménynek nyoma sem fedezhető fel bennük, még elemekben sem.*”

Erkel véleménye a legilletékesebb szakember látletele a magyar színpadi költészet eme ágának siralmas voltáról. Pedig, ha a magyar drámairodalom rendszeresen ellátja Erkel jó szövegkönyvekkel, alighanem életelemévé vált volna az állandó operairás, mint ahogy Rossininak vagy Verdinek – és nem lettek volna kényszerűségből kimaradt esztendei alkotóereje teljében.

A szabadságharc leverését követő önkény éveiben, a cenzúra virágzásának idején, Erkel aligha állhatott volna elő új történelmi operával. De tette, amit tehetett: megalapította a rendszeres zenekari koncertek műfaját létrehozó *Filharmoniai Társaságot*. Mint híres sakkozó, Szén Józseffel együtt írt egy *Sakkjáték* című pantomimet a színháznak – alap gondolatával megelőzve Stravinsky *Kártyajáték*-balettjét. 1857-ben kikerült műhelyéből egy sebtében komponált üdvözlő opera is, melyet két muzsikussal közösen írt *Erzsébet* címen, az első ízben Pest-Budára látogató Erzsébet császárné tiszteletére. Közben azonban készült a fő mű, mellyel Erkel alkotói pályájának csúcsára emelkedett: a *Bánk bán*.

Az említett 1844-es újsághír mögött legfeljebb a szerzői szándék állhatott csupán. De az 1850-es, 1852-es és 1859-es sajtóközlemények már a munkában lévő operáról számoltak be. A zeneszerző, érezhető megkönnyebbüléssel, 1860 őszén írhatta csak a III. felvonás utolsó partitúraoldalára: „Hála istennek, vége az egész operának!” A hatalmas sikerű bemutatóra, az osztrák katonai vereségek folytán megenyhült politikai légkörben, 1861. március 9-én, Erkel vezényletével került sor.

A második és harmadik Erkel-opera színrehozatala között tizenhét esztendő telt el. Ha az alkotópályára folyamatosságát tekintjük: hallatlanul nagy intervallum. Művészi fejlődés dolgában azonban nem múlt el hasztalan. Erkel biztos kezű jelenetépítővé, érzékeny jellemfestővé, a magyar elemek tudatos építőművészevé, figyelemreméltó hangszereelővé vált. Ha a Hunyadi írásakor még Weber, Donizetti és Bellini nyomdokain haladt: a *Bánk bán* komponálásakor erősen hatott rá a kor legmarkánsabb olasz zenedramatikusa, Verdi. Nem véletlen: Verdi középső alkotókorszakának három népszerű remekét, a *Rigolettót*, a *Trubadurt* és a *Traviatát* Erkel maga mutatta be nálunk, épp a *Bánk bán* komponálása idején, az ötvenes években.

A Rigoletto híres kvartettje hatott például a Bánk I. felvonásának kvintettjére, ahol egyetlen jelenetben öt különböző jellem szólal meg: a sértett Melinda, a bosszús Gertrud királyné, a Jago-szerű bujtogató Biberach, a csábító Ottó és Petur, a békétlen magyarok feje. Más-más indulat fűti őket – és ebből az öt különböző indulatból remek kvintett születik. Ez az *ellentétes tartalmú egyidejűség* teljességgel a zenés színpad kiváltsága, a szó színpadán elképzelhetetlen.

Bánk bán jelleme fokozatosan tárul fel Erkel zenéjében. I. felvonásbeli áriájának van egy jellegzetes „forgó dallama”, mely itt még a céltalan bosszúvágyat festi. Ugyanez a dallam azonban célt és mélyebb értelmet kap a haza megmentésének témájaként a címszereplő híres „Hazám, hazám” áriájában. Folytatása kollektív dallamemlékre hivatkozik: Egressy Szózatára. A Szózat zeneszerzője ugyanis azonos a Bánk bán-opera szövegkönyvírójával. A két dallam egyezése aligha véletlen, hiszen a zenei idézethez szövegi analógia is járul. „Hazádnak rendületlenül” – mondja első hangjaival a Szózat. „Hazám, hazám, te mindenem” – mondja a Szózat-téma felcsendültekor Bánk bán. A zene, mely első megjelenésekor parttalan indulat kifejezője volt, immár határozott mederben száguld tovább, a haza megmentésének jegyében.

Hogy a magyar koloritot mily mesterien festi Erkel zenekara, arra elegendő, ha a III. felvonás I. képeinek befejezését idézzük fel. Ezt a hangot nem a modern olasz operától, hanem a régi magyar verbunkostól „tanulta” Erkel. Hangszerelése – a cimbalom, hárfá, angolkürt és viola d’amour együttese – páratlanul szép és gyengéd, addig soha nem hallott szinkombinációkkal lepte meg ámuló hallgatóit.

Az opera drámai tetőpontja Bánk és Gertrud királyné kettőse: két kemény jellemnek halált hozó összecsapása. Ebben a feszült hangú jelenetben Verdi és Beethoven hatására ismerünk. Először egy ismerős-ismeretlen dallam tűnik elénk: Leonóra áriája a Trubadur I. felvonásából. Ez a norturno-dallam végtelen szenvedéllyel, vad indulattal jelenik meg Bánk és a királyné éjszakai kettősében. Egy másik zenedrámái építőelem, melyet Verdítől tanulhatott Erkel: egy rövid, újra meg újra feltűnő hangszers motívum. Olyan, mint egy zenei abroncs, mely egyben tartja a vad indulat formátlan vokális kitöréseit.

Egy másik ilyen egybentartó motívum Beethoven ihletéséről tanúskodik. Erkel egykori pozsonyi tanára, Heinrich Klein, Beethoven ismeretségi körének tagja volt; növendékét Beethoven szellemében nevelte. Erkel, a közvetlen forrásból merítve, nem véletlenül vált a magyarországi Beethoven-kultusz egyik legfontosabb úttörőjévé. Többször vezényelte az V. szimfóniát is, melynek első tétele ismételt négyes kopogtatással kezdődik: „Így kopogtat a Sors az ajtón”. Erre a beethoveni négyes kopogtatásra építette Erkel Bánk és Gertrud kettősének fő szakaszát. Az „il-lik-e ez?” vagy „be-csü-let ez?” szavakban éppúgy feltűnik ez a ritmus, mint a duett zenekari szövetében. Valóban: így kopogtat a sors, így kopogtat a végzet...

A Bánk bánnal Erkel Ferenc pályája csúcsára jutott. A mű bemutatója nagy külső sikert hozott, de ugyanolyan belső sikert is: Erkel alkotótehetsége itt minden korábnál gazdagabban és egységesebben nyilatkozott meg.

1860 körül, a Habsburg-birodalom nemzetközi helyzetének megrendülése nyomán, egy ideig úgy látszott: feltámadnak a 48-as fuvallatok. A nemzeti függetlenség eszméje, az idegen királyi udvar bírálata újra népszerű témája lett a művészetnek, irodalomnak, sajtónak. A zeneszerző mondandója újra találkozott a közönség érdeklődésével, akárcsak 1844-ben, a Hunyadi László bemutatásakor. A publikum felfokozott várakozását ezúttal remekmű elégitette ki. Gondoljunk csak Melinda, Bánk vagy Gertrud alakjára, a Tisza-parti jelenetre vagy Bánk és Gertrud kettősére: ilyen lenyűgöző karakterek, ilyen feszült, drámai képek sohasem jelentek meg addig magyar operában.

Erkel ötvenegy éves a Bánk bán bemutatásakor. Elérte életének delét, alkotóerejének teljét. A siker, úgy tetszett, végleg hozzá pártol. Nem ez történt. Harminckét évig élt még a Bánk bán bemutatása után; a Nemzeti Színházban majd az Operaházban öt további operája került még színre. De igazi, tartós sikere egyiknek sem volt már. A Bánk bán után kettévált a zeneszerző és a közönség útja. Hirtelen beköszöntött Erkel életének estéje.

Mi idézte elő e gyors besötétedést? Részben, kétség kívül, a korszellem alakulása. A kiegyezés felé törekvő magyar közönség elveszítette érdeklődését a nemzeti történelem komor, tragikus témái iránt. Erkel pedig haladt a maga útján, amely a *Hunyadi Lászlótól* a *Bánk bánon* át *Dózsa György* lázadásának története felé vezetett fantáziáját. Nemzeti sorskérdések, elnyomatás vagy függetlenség, királyi hitszegés, nyomorúságos paraszti sors és nagyúri arrogancia, győzelem vagy tragikus pusztulás. Erkel továbbra is e nagy drámai ellentétek jegyében fogalmazta új műveit. S ha volt valami, ami a királykoronázás ünnepi fényében a lehető legkevésbé foglalkoztatta a magyar közvéleményt, az éppen ez volt. A

Zápolya által tüzes trónuson kivégzett népvézér, Dózsa György tragédiájával Erkel nem tudta 1867-ben maga mellé állítani a magyar közönséget.

Ez, persze, csak egyik fele az igazságnak. A balsiker okát a műben magában és a zenei ízlés változásában is keresnünk kell. 1851-ben – amint megírta a Bánk bán librettóját – meghalt Egressy Béni, Erkel első három operájának szövegkönyvírója. Ez végzetes csapás volt; Erkel soha többé nem talált olyan munkatársra, aki zenéhez, színpadhoz és verseléshez annyit értett volna, mint Egressy. Azt sem feledhetjük, hogy a XIX. század utolsó harmadában egyre gyötrőbben mutatkozott a magyar zenei műveltség alapvető (napjainkban újra s minden korábnál gyötrőbb) ellentmondása: az, hogy *műveltség és magyarság külön utakon jár*. Az európai műveltség hívei Wagnerért lelkesedtek, számukra Erkel provinciális jelenség volt. A nemzeti zene hívei ugyanakkor gyanakvással fogadtak minden olyan művet, melynek formája-tartalma bonyolultabb volt egy magyar nótánál.

Erkel Ferenc az 1870-es években, ismeretlen mester litográfiája

Erkel még a *Bánk bán* sikerének fényében kezdett hozzá Dózsa György-operája komponálásához. Szövegét, Jókai Mór drámája nyomán, Szigligeti Ede írta. A darab 1867-re készült el; kétséges volt, hogy Ferenc József magyar királlyá koronázásának évében bemutatatható-e? Ábrányi Kornél, Erkel életrajzírója, e szavakkal jellemezte a zeneszerző és a közönség akkori kapcsolatát: *„Erkel... mindig kizárólagos vonzódással viseltetett az oly operai szövegkönyvek iránt, melyek a magyar történelemben a rendkívülbb történelmi eseményeket jelzik. Ezekkel szemben érezte magát elemében. Jókai Mór szenzációs drámája is, hogy nagy hatással volt képzelőerejére, csak a dolog természetéből folyt. Ha egy ily eszme és inspiráció erőt vett rajta, akkor keveset törődött úgy a magasabb esztetikai formulákkal, mint a különleges rokon- vagy ellenszennvel, melyet művével bizonyos körökben felköltöhetett... Így volt Dózsa Györgyével szemben is. Mikor megzenésítéséhez hozzáfogott, több oldalról kellett oly nézetekkel találkoznia, melyek annak szövegi importunitására figyelmeztették bizonyos körökkel szemben. Egy hatalmasra jutott pörlázadó vezér kegyetlenkedése nemcsak a magyar főurakkal, hanem azok legkimagaslóbb, utóbb még a koronával is kitüntetett, legelső oligarchájának meggyalázása, továbbá az iszonyatos vérbosszú, melyben a parvenü nemes és vezér részesül a meggyalázott főúr által, mindez éppen nem képezhetett – kivált egy oly rendi privilégiumok emlékeire támaszkodó országban, minő Magyarország – valami vonzó s hálás operai szövegkönyvet.”*

Ábrányi szavai sokatmondóan érzékeltetik a Dózsa György 1867-es „csöndes” fogadtatásának egyik okát. Dramaturgiai tekintetben azonban a mű maga sem bizonyult hibátlannak. Jókainál is, Erkelnél is ambivalens a főhős, Dózsa György jelleme. Mint népvézér lép elénk, akit azonban elvakít az önzés, a féktelen nagyravágyás. Így hűtlenné válik népéhez, hűtlenné szerelméhez. Amikor szembeszáll a főurakkal, már nem népe sorsán akar javítani, hanem önérzetének sérelméért keres elégtételt. Naggyá és dicsővé csak szenvedésében és halálában, a tüzes trónus mártíriaként válhat.

Dózsa György tehát – az opera Dózsaója – nehezen szerethető hős. Az azonban kétségtelen, hogy története megrázó drámai konfliktus lehetőségét hordozza. Figyelemre méltó már a mű zenei előjátéka. Egy magyar skála-metszet más-más hangról kiinduló háromszori ismétlésével kezdődik, hangrendszerünknek 11 hangját érintve. Mint Liszt *Faust-szímfóniájának* kezdő gondolata: tépelődő, hangnemi helyét kereső téma ez is, mely másfelől tüstént érzékelteti, hogy a cselekmény helye és ideje: Magyarország, történelmének egyik régi, viharos századában.

A Dózsa-opera egyik fontos zenei jellemzője, hogy benne az áriák és az „ének-szavallati” részek, a recitativók többé-kevésbé homogén zenei anyagként jelennek meg. Ebben kétségtelenül Wagner hatása mutatkozik: közeledés az élő beszéd lejtését követő szabadabb zenei deklamáció felé. Ennek a

Az Operaház, Dörre Tivadar tusrajza, 1898 körül
(A képek forrása: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

deklamatív áriatípusnak mesteri példája Dózsa esküje. Ha a mű a bemutató idején sikert arat, az ária népszerűsége a „Hazám, hazám” ária közkedveltségével vetekedne.

A sors különös tréfája, hogy – miközben a kiegyezés lázában égő magyar közönség lehetőség szerint „nem figyel oda” a Dózsa-operára – a bécsi udvar megértéssel fogadja. 1867-ben Erkel a Ferenc József-rend lovagjává üti az uralkodó; az általa aláírt felterjesztés indokolásában a Dózsa-opera is szerepel.

Mindeközben szaporodnak a zeneszerző napi gondjai. 1866 óta a Nemzeti Színház főzeneigazgatója, egy ideig, mai kifejezéssel élve, az üzemigazgatás terhe is rá hárul (és Szigligeti Edére). Nem csoda hát, hogy a következő Erkel-bemutatóra további hét esztendeig, 1874-ig kell várnai az immár Budapestté egyesült Buda és Pest közönségének.

A hatodik Erkel-opera címe: *Brankovics György, Szerbia deszpótája*. Hunyadi János korában, a XV. században játszódik. Központi alakja, Brankovics szerb fejedelem, a magyarok szövetsége a török hódítók ellenében. Megalkuszik azonban az ellenséggel és cserbenhagyja szövetségeseit. Hűtlensége tragédiák szörnyű láncolatához vezet: fiát megvakítják, lánya a szultán háremébe kerül, ő maga halálos sebet kap.

Az opera bemutatójára megint csak kedvezőtlen külső körülmények között került sor. A darab magyarok és szerbek szövetségéről szól a török ellen; a premier idején viszont a Monarchia éppen törökbarát, szerbellenes politikát folytatott. Pedig a mű partitúrája telis-tele van nagyszerű, új gondolatokkal. Érdekes kísérlet – mely különben Muszorgszkijt is foglalkoztatja –, hogy a zene nem verses librettóra, hanem prózai szövegre készül. Az ének és a beszéd lejtése ezáltal is közeledik egymáshoz, a szavakban megjelenő drámai igazság közvetlenebbül juthat érvényre. Másik jellemző vonása, hogy a zeneszerző magyar, szerb és török zenei elemeket használ fel benne a helyszín- és hangulatfestés eszközeként. További nevezetessége, hogy az újabb európai operairodalom „orientális” hangját csendíti meg, akárcsak Erkel előtt és után Verdi az Aidával, Goldmark a Sába királynőjével, Saint-Saëns a Sámson és Delilával, Delibes a Lakméval.

Két sötét hangú népdramája után Erkel figyelme a népszínmű-vigopera felé fordult. Négy felvonásos új dalműve, a *Névtelen hősök*, a szabadságharc idején játszódik, szereplői 1848 „névtelen hősei”.

Az új művet 1880-ban mutatta be a Nemzeti Színház. Szöveggönyvét Tóth Ede, a *Falu rossza* és más, nagy sikerű népszínművek szerzője írta. Erkel műve műfaji újítás: népszínmű, opera formában, falusi környezetben, falusi szereplőkkel, katonákkal. A szabadságharc eseményei háttérrel alkotnak egy fiatal falusi pár szerelmi történetéhez.

Beethoven ihletése, mely Erkel zenéjében több helyütt felfedezhető, a Névtelen hősök muzsikájában is megmutatkozik. A IX. szimfónia „elszánt scherzója” a honvédek takarodó-kórusában kelt távoli visszhangot. Általa megdicsőül a teljes kép, a 48-as emlék.

1875-ben Erkel a Liszt Ferenc elnökleltével létrejött budapesti Zeneakadémia igazgatójává és „másik” zongoratanárává nevezték ki (az „egyik” zongora-professzor maga Liszt volt). Napi kötelességei egyre jobban eltávolították a színházi élettől. 1878 óta már csak a saját operáit vezényelte a Nemzeti Színházban. Főzeneigazgatói címét megtartja az 1884-ben megnyílt Operaházban is, a dalszínház életébe azonban nincs közvetlen beleszólása. Nyolcadik operája, az *István király*, melyet már az Operaház mutatott be 1885-ben, muzsikus fiainak asszisztenciájával készül; egyes részei viselik már csak a magyar nemzeti opera megteremtőjének kézjegyét.

Utolsó nagyszabású műve az *Ünnepi nyitány*, melyet a Nemzeti Színház megnyitásának ötvenedik évfordulójára komponált, és hetvenhét esztendősen maga vezényelt a bemutatón. Egyes témái emlékeztető-melódiai. Melléktemája a kevésbé ismert *Sarolta*-operából való. De nemcsak operáira emlékezik itt Erkel, hanem (stilizáltan) a Himnuszra is, teljes nyíltsággal pedig a Szózatra, Egressy Bénire és önnön messze tünt fiatalságára. Hosszú, munkás élete végén kettős, főlemelő és keserű aktualitása volt számára a Szózat igéjének: „A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely”. Kétszázadik születésnapjának szárnyaszegett fővárosi ünnepe arra vallanak, hogy helyét igazából még a magyar glóbuszon sem találta meg, ma sem.

Bónis Ferenc

Az Erkel-családról I.

Erkel Ferenc származásáról, szüleiről, testvéreiről és fiatalkoráról

A történeti kutatások tükrében az látszik bizonyosnak, hogy az Erkel család nemzedékfáinak gyökerei német földre vezetnek vissza. A család neve is német földön keletkezhetett, és pedig *Freiburg* környékén, a közép-felnémet Arke = puttony szó kicsinyítőképzős *Arkelin*, *Erkelin* változatokból. Az idő múlásával a népessé vált Arkelin, Erkelen családfá egyik ága német vidékről holland földre telepedett át, ahol az *Erkl* nevet kapták, illetve használták. Holland területről, a XIV–XV. század fordulóján – minden bizonnyal a kedvezőbb megélhetési feltételek miatt – a jelentősen polgáriasodó magyar nagyvárosba, Pozsonyba vándorolt az Erkl-család, vagy annak egyik ága.

Az első *Erkel* névre egy XV. század végi pozsonyi telekkönyvben leltek a névkutatók. Egy 1630-as évekből származó polgárfelvételi lajstromban pedig egy *Thomas* keresztnévű Erkel-ösre bukkantak, aki kereskedéssel foglalkozott, valamit majornal és szőlőbirtokkal is rendelkezett. A szőlőművelő-borkészítő Erkelekből később varga, kocsmáros, céhiparos és zenei foglalkozású utódok lettek. A korabeli pozsonyi anyakönyvek nyomán az is feljegyzésre került, hogy „*öt nemzedéken át, sőt még azon túl is, apáról-fiúra szállott bennük a művészeti tehetség.*”

Erkel Ferenc dédapja, *Erkel Vilmos* a pozsonyi Miasszonyunk zárda zenemestere, nagyapja, *idős Erkel József* pedig a város ismert zeneoktatója és templomi orgonistája volt, aki gazdaságvezetői felkészültséggel is rendelkezett és 1806-ban Gyulára költözött, ahol elvállalta a gyulai gróf Wenckheim-uradalom gazdatiszti állását, emellett zenére is oktatta a grófi család gyermekeit. Vele jött az akkor húsz éves fia – a gazdasági ismeretekben szintén járatos – *ifjú Erkel József* tanító és templomi karnagy, Erkel Ferenc édesapja, aki a tanításon és a templomi szolgálaton kívül a helyi polgárörtség fúvószenekarát is vezette. Ifjú Erkel József 1808-ban házasságot kötött *Ruttkay Klára Teréziával*, a Wenckheim-uradalom korábbi gazdatisztjének a lányával. Házasságukból tíz gyermekük született. Közülük másodikként 1810. november 7-én *Erkel Ferenc*, a XIX. század magyar zenéjének vezéralakja, a magyar nemzeti opera kivirágoztatója.

A tíz Erkel-Ruttkay-gyermekből két leány és nyolc fiú jött világra 1809 és 1827 között. Az elsőszülött *Borbála* és két fiútestvére: a hatodikként érkezett *Antal* és a nyolcadikként született *Károly* nevű csak rövid ideig élt. Az utolsóként (1827-ben) világra jött *Mátyás*, aki az 1849-es magyar függetlenségi háborúban fiatalon megsebesült, huszonöt éves korában hunyt el.

A gyulai ifjú Erkel József kántortanító család harmadik gyermeke a *Nepomuki János* nevet viselte. Budán tanult jogot, majd éveken át a gyulai Wenckheim-uradalmat igazgatta.

A család negyedik szülőltjét *József* névre keresztelték. Színészi és zenei tanulmányokat Kolozsváron végzett. Énekes színésze, majd karmestere lett a kolozsvári színháznak. Kolozsvárról Pestre, onnan Hamburgba került, ahonnan betegen tért haza Gyulára.

Az Erkel-testvérek sorában az ötödik *Vitályos Lőrinc* volt, aki köztisztviselőként álló esztergályosmesterként élt Gyulán. Elismerést szerzett a szabadságharc elszállásolási- és a város gát-biztosaként is.

Az Erkel-család hetedik gyermeke a *Rezső* nevet kapta. Orvosnak tanult Pest-Budán. Amikor 1844-ben orvosdoktorrá avatták, édesapja már nem tanítóskodott, hanem számadója volt a gyulai Wenckheim-uradalomnak. Rezső színházi orvosként gyógyított Pesten, aztán Gyulán nyitott orvosi rendelőt. Ő viselte gondját *József* nevű beteg testvérének. Számos neves személyiség kereste fel, köztük *Jókai Mór* és felesége, *Laborfalvi Róza* is.

Kilencedikként leánygyermeké született ismét – házasságkötésük tizennegyedik évében – ifj. Erkel Józseftől Ruttkay Klárának, kinek *Teréz* lett a keresztnéve és akit szép énekkhanggal áldott meg a Teremtő. Idővel belőle kitűnő zongorista is lett. Ferenc bátyja a Hunyadi László című operájában szereplő nászdalt komponálta az esküvőjére. Gazdasszonyként is ismertté vált a városban.

Végül idézzük fel a család leghíresebbikje, *Ferenc* életének fontosabb eseményeit megházasodásáig. Iskolai tanulmányait (1817-ben) a németgyulai „elemiben” kezdte. A II. osztályban édesapja tanította, majd tanulója lett a magyargyulai „főelemi” iskolának. Zenére és zongorára nagyapja és édesapja oktatta. Zongora tudásával – tizenegy évesen – Gyulán lépett először közönség elé. Gimnáziumi tanulmányait Nagyváradon kezdte, majd – atyja kívánságára – a pozsonyi bencéseknel folytatta és fejezte be. Zenére az ottani morva származású *Klein Henrik*, Pozsony sokoldalú zenésze és *Turányi Károly*, a város jónévű zongoristája és zeneszerzője tanította. Pozsonyban módjában állt a fiatal Erkel Ferencnek operaelőadásokat látogatni. Itt hallotta muzsikálni a magyar verbunkos zene virtuóz hegedűsét, *Bihari Jánost* és zenekarát. Pozsonyban csodálta meg a tizenkét éves *Liszt Ferenc* zongorajátékát is. Itt írta első, *Litánia* című zenekari kíséretes dalművét. Pozsonyból *Csáky Pál* hívására ment – tizennyolc évesen – Kolozsvárra, a grófi család zongoratanárának. Hat évig tartózkodott Kolozsváron, ahol nem csak tanított, hanem maga is sokat tanult.

Erkel József és Rutkay Klára két gyermekükkel

Ki a megmondhatója, hogy mi lett volna Erkelből, ha nem születik meg *Kótsi Patkó János* szövegére *Ruzitska József* „Béla futása” című operája, amelyet Kolozsváron mutattak be 1822-ben és éveken át sikerrel vittek színre. A dalmű magyar nemzeti érzéseket növelő verbunkos hangja nemcsak a közönséget, hanem Erkel Ferencet is megragadta és ösztönzőleg hatott első operájának megírására.

Kolozsváron sokat gazdagodott Erkel zongorajátéka, amelyet virtuóz fokra fejlesztett, legkedveltebb zeneszerzője pedig Mozart lett. Sokat köszönhetett Erkel a Torockószentgyörgyön született és akkor Kolozsváron élt híres polihisztornak, *Brassai Sámuel*nek, „a zene megszállottjának”. Ábrányi Kornél édesapja Erkel – Kolozsvári tartózkodása alatt – gyakran látta vendégül nagyváradi házában, amelyben zeneesté-

lyeket adott. Erkelnek Kolozsváron módja nyílt „a zenekedvelők zenekara élén” megizlelni a dirigálás művészetét is.

Erkel Ferenc zeneművészi híre eljutott Pest-Budára is. Első pesti zongoraművészi szereplése a nemzeti Kaszinóban volt 1834. május 4-én, amelyről – többek között – ezt írta *Mátray Gábor*, a kor neves kritikus: „...jeles előadását méltán megtapsoltuk... [a] honi s tisztán magyarul beszélő hangázművészt... mivel ő csupán Magyar és Erdély országban tökéletesíté magát, mint remek-játszó.”

Huszonöt évesen (1835-ben) Erkel karnagya lett a Budai Magyar Színjátszó Társaságnak. Emellett külföldi és hazai hangszeres és énekes művészeket kísért zongorán, a pesti Kaszinóban pedig *Dérynét*. Egy év múlva a pesti városi német színház karmesterének nevezték ki. 1838-ban megválasztották – az egy éve megnyílt – Pesti Magyar Nemzeti Színház karmesterének. *Bellini* az „Ismeretlen nő” és *Bartay András* „Csel” című operája került vezényletével – elismeréssel – bemutatásra. Zongorán ekkortájt a Rákóczi-nótára szerzett „Fantázia és változatok”, valamint a „Változatok magyar toborzó témára” című műveit adta elő.

A huszonnyolc éves Erkel Ferenc 1839. augusztus 10-én házasságot kötött a tizenkilenc éves *Adler Adéllal*, a budavári Koronázási templom karnagyának lányával. Ezzel az eseménnyel újabb szakasza kezdődött el Erkel életének és munkásságának.

Várnai Ferenc

(Folytatás a következő lapszámunkban. Szerk.)

„Hazám, hazám, te mindenem....”

Erkel Ferenc kapcsolata szülővárosával, Gyulával

Erkel Ferenc nagyapja, az idősebb József (1757–1830) és édesapja, az ifjabb József (1787–1855) neves pozsonyi muzsikosok voltak. Alapos zenei képzettséghez jutottak neveltetésük során, ami egybeesett a bécsi klasszikusok aranykorával: Haydn és Mozart ragyogásával. Pozsony ebben az időben a magyar országgyűlések otthonaként úgyszólván Bécs elővárosának számított. A bécsi zenekultúra kisugárzása közvetlenül és erőteljesen érvényesült a városban. Az Erkelek zenési hírnevüknek köszönhetőek a gyulai meghívást. A fiatal és zenekedvelő Wenckheim Ferenc gróf (1785–1838) volt ebben az időben a város földesura. A Wenckheimeknek Pozsonyban is volt udvarháza, de Ferenc gróf nem csak az országgyűlések miatt látogatott szívesen a városba. A közeli Vöröskön lakó Pálffy Borbálának udvarolt. A hagyomány szerint, amikor szerenádot adott a grófkisasszonynak, az Erkeleket szokta felkérni a közreműködésre. Meg lehetek elégedve a szolgáltatásaikkal, mert hazaköltözve is ragaszkodtak hozzájuk. Nem csak Gyulára hozták őket, de az idősebb Józsefnek eleve a kastélyban készítettek szállást. Az lett a feladata, hogy közreműködjön a házi koncerteken, illetve a gróf csemétéinek zenei nevelésében. Tulajdonképpen zenemesternek szerződtek.¹

A család Gyulára átköltözésének pontos ideje még tisztázásra vár. Egyes vélemények szerint legkésőbb 1806 végén érkeztek.² Mások ezt egy évvel későbbre, 1807. november végére teszik.³

Gyula a XVIII. század folyamán egy átlagos vidéki városnak számított. A szellemi élet fellendülése a reformkori politikai mozgalmak megélénkülésének volt köszönhető. Egyre több művelt, intellektuális személy költözött Békés megye akkori központjába. Az értelmiségiek arányának megnövekedése hamarosan a város arculatán is éreztette jótékony hatását. A kulturált szórakozási lehetőségek iránt is megnövekedett az igény. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a Wenckheimek 1818 és 1845 között legalább 22 színházi előadást szerveztek a kastély oldalszárnyában. Ideiglenes színházukban német nyelven, zömmel operai, illetve zenés darabokat mutattak be. A fellépők között rendszeresen találkozunk Erkel József nevével is. Az nem derül ki egyértelműen, hogy kettejük közül melyikükről is van szó. Az a legvalószínűbb, hogy mindketten szerepeltek. Az idősebb Erkel József amellett, hogy az említett zene-

¹ *László Zsigmond*: Erkel élete képekben. Bp. 1956. 7. old.; *Németh Amadé*: Az Erkelek a magyar zenében. Békéscsaba 1987. 21. old. és *D. Nagy András – Márai György*: Az Erkel-család krónikája. Gyula 1992. 9–10. old.

² *Némethi* i. m. 16. old.

³ *D. Nagy – Márai* i. m. 11. old.

számok tenor szólamait énekelte, a zeneoktatással is elismerést szerzett. A megyei hatóság egyedül neki engedélyezte 1822-ben, hogy kastélybeli lakásán nyilvános zeneiskolát tartson fenn.⁴

Fiáról, az ifjabb Józsefről, azt jegyezték fel, hogy amikor Gyulára került a német iskolába, már tanulgatnia kellett a német nyelvet. A nagyvárosi műveltséget hozta magával. Fő érdeme, hogy családjába plántálta a zene szeretetét. A belvárosi plébániatemplom karnagyaként és a németgyulai katolikus iskola tanítójaként kezdett dolgozni. A török pusztítást követően betelepített németek ugyanis önálló városi igazgatást hoztak létre, amely 1858-ig elkülönülve működött Magyar-Gyulától. Bár iskolát és templomot is építettek a városuk főterén, de egyházi szempontból nem képeztek önálló parókiát. Az ifjabb József is kivette a részét a rendezvényszervezésből. I. Ferenc király fogadása alkalmára például fűvőzenekart szervezett a német polgárőrség tagjaiból, amely aztán minden ünnepnapon játszott a templomban. Olykor a város jegyzői feladatait is ellátta. 1841 után a Wenckheim-uradalom számtartójaként dolgozott. Ő állította össze gróf Károlyi György ünnepélyes főispáni beiktatásának a ceremóniáját. A reform-pártiak nagy győzelmét jelentő eseményre 1842. május 16.-án került sor. 1808. május 2-án kötött házasságot Ruttkay Klárával (1790–1865), Ruttkay Ádám uradalmi tiszt leányával. Házasságukból 10 gyermek született. Első lányuk, Borbála mindössze 3 évet élt, így Ferenc fiúk maradt a legidősebb gyermekük, aki megérte a felnőtt kort. Az is a grófi családdal való szoros kapcsolatukra utal, hogy első gyermekeiknek a gróf és a neje lettek a keresztszüleik. Ezért kapta a familiában addig ismeretlen Ferenc nevet a család leghíresebb tagja.⁵

A németgyulai tanítói lakást 1795-ben építették. A ház térre néző szárnya az iskolának, míg az utcai frontja a tanítói laknak adott helyet. Erkel József tanító úr a fiúkat oktatta és 1808 és 1841 között lakott a házban, melynek sarokszobájában látta meg a napvilágot 1810. november 7-én a magyar opera megteremtője, a Himnusz zeneszerzője, Erkel Ferenc.⁶

A németvárosi iskolában Czingulszky Simon tanította a betűvetésre, aki lengyel emigránsként az édesapjával csaknem egy időben került Gyulára. Ő a kisebb fiúkat és a lányokat oktatta. Ferenc másodikosként, az 1818–1819-es tanévben édesapja keze alá került. Az osztályban 58-an tanultak, így négy csoportban folyt az oktatás. Talán a német nyelvben való járatlansága miatt kapott csak középezt, tehát látható, hogy az édesapa nem kivételezett a fiával. A magyargyulai főelemi iskola harmadik-negyedik osztályában Papp László oktatta. Itt már latinul is tanult, tehát ez az osztály a gimnázium első osztályának is megfelelt.⁷

Az iskolai oktatásnál nagyobb hatással volt rá az a zenei légkör, melyet a szülői és nagyszülői ház jelentett. Édesapja mindegyik gyerekét megtanította zongorázni. Fia zenei tehetségére korán felfigyelt. Mindig magával vitte, ha Rostyéknaál muzsikáltak. A gyulai zenei életnek a kastély mellett ugyanis Rosty Albert háza (a mai Levéltár épülete) volt a központja. Rosty a vármegye alispánjaként azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy példát mutatva a közteherviselésben, még jóval az 1848-as forradalom előtt önként vállalta, hogy nemes létére adót fizessen birtokai után. Zenei érdeklődésére utal, hogy személyes kapcsolatban állt Beethovennel. Az otthonában rendezett házi muzsikálások alkalmával a házigazda brácsázott, Czingulszky és ifj. Erkel József hegedültek, Wagner József pedig csellózott. A zenés esteken a kis Erkel már 7 évesen megismerkedett Haydn, Mozart és Beethoven műveivel, ugyanis ezeken az alkalmakon ő is részt vett, mint kottalapozó.⁸ Ez a művészi közeg kiemelkedő jelentőséggel bírt pályája elindításában, hiszen Rostynak a Nemzeti Színház intendánsaként nagy szerepe lehetett Erkel karmesteri szerződésében, Wagner József pedig első műveinek kiadójaként segítette ismertséghez a fiatal zeneszerzőt.

Úgy hírlik, hogy atyja már 10 esztendőskorától orgona mellé engedte, többször is helyettesítette őt a belvárosi templomban. A székre egy zsámolyt kellett helyezni, hogy felérje az orgonát, de hibátlanul tudta kísérsni a miséket. Először 11 évesen adott nyilvános zongorakoncertet. Édesapja minden bizonylat hivatásos muzsikusként, kántor-tanítónak szánhatta legidősebb fiát.⁹

⁴ Németh i. m. 24. old.; *D. Nagy – Márai* i. m. 12. old.

⁵ Németh i. m. 22–26. old.; *D. Nagy – Márai* i. m. 13. old.; *Szerdahelyi István*: Erkel Ferenc. Gyula 1985. 8. old.

⁶ *Scherer Ferenc*: Erkel Ferenc. Gyulai Dolgozatok 5. Gyula 1944. 9. old.; *Czeglédi Imre*: Gyula. Erkel Ferenc Emlékház. TKM kiskönyvtára 238. Bp. 1986. 3. old.; *D. Nagy – Márai* i. m. 13. old.

⁷ *Scherer* i. m. 10–12. old.; *Szerdahelyi* i. m. 13–14. old.

⁸ *Szerdahelyi* i. m. 14. old.; *Scherer* i. m. 12. old.

⁹ *Szerdahelyi* i. m. 15. old.; *Scherer* i. m. 12. old.

Céhes levélpapír Gyula látképével az 1840-es évekből

További fejlődéséhez el kellett hagynia szülővárosát. Az édesapja 1822-ben Pozsonyba, a bencések gimnáziumának II. osztályába íratta be. Pozsony ebben az időben vált az ország zenei életének központjává. Itt minden mester megfordult, aki valamit is számított: 1823-ban Liszt zongorajátékát hallgathatta, s többször is megcsodálhatta Bihari János hegedűvirtuóz muzsikálását. A század elején bontakozott ki az új magyar zenei köznyelv, melyet *verbunkos*nak mondanak. Hihetetlenül gyorsan terjedt el és példátlan hatást gyakorolt mindenkire. Erkel első valódi mestere Klein Henrik (1756–1832), a kiváló karnagy és pedagógus volt, aki a bécsi klasszikusok bűvöletében élt. Édesapját is ő tanította, s ő írta az első kritikát a 9 éves Liszt művészetéről is.

A szünidőket és az iskoláit befejezve az 1825–1827 közötti éveket is Gyulán töltötte.¹⁰

Művészi hangjának kialakításában nem csak az iskolában tanult ismertek hatottak rá, hanem a szülőföld dallamvilága is. A Gárdonyi Géza által feljegyzett visszaemlékezése mutatja, hogy milyen nagy hatást gyakorolt zenei stílusának megtalálására az alföldi népdalkincs: „Egyszer még kicsi diákkoromban hazamentem vakációra Pozsonyból. Le az Alföldre. Még akkor nem volt vasút. Hajón jártunk Pestre. Oda meg az alföldi kocsi följártak. Egy parasztnak a kocsiján mentem haza. Volt nekünk egy furfangos mindenesünk. Igen szerettem ezt az embert. Este is, ha csak tehettem, kiszöktem hozzá a konyhába és lestem minden szavát. Hol tréfált, hol mesélt, de nekem mindenképpen a legérdekesebb ember volt a világon. Egy este ott üldögélt a tűz mellett: álmosan pipázgat. De nem is pipázott talán, csak éppen hogy a szájában volt a pipa, és amint ott ül bóbiskolva a tűzhely padkáján, hát hallom, hogy dúdol valamit.

Hallgat egy percet, aztán megismétli. Megint hallgat egyet, megint fúj egyet. A dallam hol emelkedik, hol leszáll és csak éppen annyit fúj belőle egyszerre, amennyire egy lélegzetvétel épp elég. Bámulva hallgatom. A dal bűbája és szaggatottsága megmarad. Csodálkozva csodálom, hogy a dal egységét a szünetek nemhogy zavarnák, hanem inkább emelik. Pedig mondom, csak úgy halkan, bajusz alól dúdolt, s magának, mint a macska, mert félig aludt. Én azután lefeküdtem, de soha azt az estét nem feledtem el. Később is, hogy zenész lettem, sokat gondolkoztam ezen. Ebből értettem meg mi a rubato, és hogy a metronómot, a taktusmérőt hova tegye a magyar muzsikus. Csapja a földhöz! Az a tudatlan paraszt-mindenes lett a vezetőm az egész pályámon.”¹¹

Pozsonyból hazatérve erőt merített a szülőföld kisugárzásából, mielőtt elindult volna hódító útjára. Ám a dicsőség fénye soha nem bódította el annyira, hogy megfélemedezett volna szeretett városáról. Ha

¹⁰ Czeglédi i. m. 3. old.

¹¹ László i. m. 11. old.: mindig ugyanazt: a Rákóczi-nóta egy fordulatát dúdolta.; A történet az Erkel Múzeum adattárának 1239-es dossziéjában kissé más végződéssel így olvasható: „csak elkezdett a fogai közül dúdolni egy egyszerű, régi magyar nótát. A dala fordulópontot képzett életemben. Éreznem kellett, hogy van magyar zene. Gyönyörű szép, csak művelni kellene.”

tehetett, ha egy kis alkotói nyugalomra vágyott, szabadulni akarva a fővárosi forgatag elől, mindig szívesen tért vissza szülei, testvérei házába. A nyarakat a későbbiek során is gyakran töltötte Gyulán.

Első nevezetes visszatérése 1839. szeptember elejéhez kötődik. Tulajdonképpen nászúton járt itthon: ekkor mutatta be családjának a felségét, Adler Adélt. Nem mellesleg a hónap 19-én hangversenyt adott a szerveződéssel felfelgyulai kórház javára. A kastélyban lévő színházteremben ezen az alkalmon öccse, József is fellépett, mint tenorista.¹²

1841. június közepén pihenni tért haza, talán a *Hunyadi* komponálásához akart ihletet meríteni.¹³

Említettük, hogy édesapja szervezte gr. Károlyi György főispáni beiktatását. Ezen az ünnepélyes alkalmon, 1842. május 17-én Erkel a vár és a kastély közötti uradalmi vadaskertben adott zongoraversenyt a nagyerdemű közönség szórakoztatására.¹⁴

Az ifjú mester gyakran lépett fel világhírű előadók kísérőjeként. Egyiküket, Rudolf Willmers norvég zongoraművészt is ő kísérte az 1845. márciusi gyulai koncertjén.¹⁵

A szabadságharc idején feleségét Gyulára menekítette. Az öccse, Erkel Rezső (Rudolf-ként is említik) orvos fogadta be a házába. A Nemzeti Színház híres primadonnái, Schödelné Klein Rozália és Laborfalvi Róza is az ő otthonában húzták meg magukat, legalábbis a harcok vége felé. Erkelné gyulai tartózkodása kicsit megnyúlhatott, mert 1850 februárjában itt adott életet a hetedik gyermeküknek, Lajosnak.¹⁶

1852 februárjában ismét itthon találjuk a mestert. Ekkor Meyerbeer: *Prófétáját* vezényelte a Lovardában, parádés szereposztásban. A kor legelismertebb művészei közül a darabban Schödelné is színre lépett Prielle Kornéliával és Szerdahelyi Kálmánnal együtt. Ugyancsak ehhez az évhez köthető, hogy az ősz folyamán a Wenckheim kastélyban került sor a *Hunyadi* egyik első vidéki bemutatójára az Aradról átránduló Szabó József-féle színtársulatnak köszönhetően.¹⁷

1854 nyarán ismét Gyulán pihente ki fáradalmait. Talán éppen ehhez a hazautazásához köthető az alábbi, a kondorosiak emlékezetében megőrződött legenda: „A múlt század közepén nehéz volt a közlekedés Gyula és Pest között. Nem hiába közlekedtek az emberek útlevelel, ha messzibb vidékre vágyakoztak, de igazából még sokszor 100 km megtétele is napokba került. Az útra kelt vándor mindig azt az utat választotta, ha messzebbre indult, ahol pihenőket tarthatott. A csárdák elhelyezkedése szabta meg az útirányt. Bennük megpihenhetett a fáradt utas, fel is frissülhetett, könnyebb volt utána a kényelmetlen utazás. Így gondolkozhatott Gyula szülőtte, a neves zeneszerző Erkel Ferenc is, aki egy napon ponyvába csomagolta féltett zongoráját, feltette egy szekérre, elindultak Pestre, ahol már hangversenyre várták. Nekifohászott az útnak Gyuláról. Döcögött is a szekér, s lassan már esteledni kezdett, amikor elértek az akkori Baja–Csongrád–Erdőhelgyi utat, amelynek a Békésesaba–Szarvas közötti szakaszán fekiútt a híres kondorosi csárda. Most is ott áll ez a csárda, ahol régen állott. Vigyáztak is rá a betyárok, csakúgy mint a csorvásira és a kamutira. Volt ennek a csárdának egy csodálatos, kaeskringós kéménye, meg pincéje. Ide alagút vezetett. Ha jött a pandúr, megneszelték hamar, aztán ha közeledtek, gyorsan kisurrantak a pincébe, mélyen a föld alá s ott soha sem találták meg őket. Egyszóval könnyen elbújtak a pandúrok elől.

Erkel kocsija nem messze járt már a csárdától. Messziről hallotta, hogy ott valami jókedvű társaság mulatozik. Szólt a vidám nóta is. Így:

*Mikor jöttem hazafelé
Megnyílt az ég, házunk felé,
Ragyogjatok rám csillagok,
Mert tudjátok, szabad vagyok*

A kocsi még zörgött az országúton, amikor a csárda kéményéből, jó magasból kémlelték az utazót a betyárok. Babáj Gyurka, a hirhedt haramiavezér csak ennyit kiáltott:

¹² Németh Amadé: Erkel életének krónikája. 2. kiadás Bp. 1984. 52. old.; Szerdahelyi i. m. 24. old.: szeptember 17-én volt a koncert.

¹³ Németh i. m. (1984). 59. old.

¹⁴ Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája. Közlemények Békés megye és környéke történetéből. 8. sz. szerk.: Erdész Ádám. Gyula 2002. 36. old.

¹⁵ Németh i. m. (1984) 80. old.

¹⁶ László i. m. 37. old.; Legány Dezső: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük. Bp. 1975. 9. old.

¹⁷ Németh i. m. (1984) 104. old.; Legány i. m. 499. old.

– Jöhet!

Meg is érkezett a kocsi a csárda elé. Rajta a ponyvába göngyölt zongora a sok szalma között. Tetején rossz, poros kabátban egy fiatal muzsikus, Erkel Ferenc.

– Húzd rá komám! – intett Babáj a többieknek. Már járta is a nóta:

Kötőfékem huszonhárom,

Telelopom még a nyáron

A bírótól hatot lopok,

Mert a kutya becsukott.

Aztán a betyárok körülfogták az utazót, levették a kocsiról a zongoráját, bevitték a csárdába. Odaültették a zongora mellé és játszott nekik egy népdalt:

A gazdagot, ha több is van, nem bántják,

De a szegényt, ha egy is van elhajtják...

Újra jött a többi nóta, dal, vidám kacagás. Másnap reggelig egész kis hangversenyt adott a betyároknak Erkel, akik busásan megvendégelték a kedvükre való embert. Megölelgették, megcsókolgatták, megveregették a vállát. Talán hetekig elhallgatták volna nagyszerű muzsikáját. Nem is pihent semmit aznap éjszaka. De mennie kellett Pestre, hiszen oda is nagyon várták. Ahogy megvirradt, kiszólt kocsiának:

– Most már menjünk!

A betyárok mindjárt fel is tették a zongorát a kocsira. Jól beponyvázták, hogy meg ne ázzon. Mellé meg nagy csomagot raktak. Volt abban kolbász, szalonna, tepertő, talán egy fél malac is, no meg hozzá vagy 10 liter finom bor a Bolza-pincéből. És a kocsi elindult Szolnok felé.

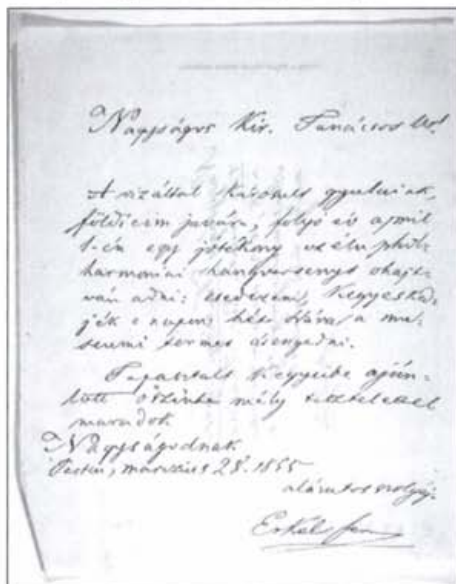
– Megálljunk! – kiáltotta Babáj – Itt van még két magamfajta maga mellé, nehogy baja essék az úton, amíg Pestre ér.

A két betyár Szolnokig kísérte Erkelt. Vigyáztak is rá becsülettel, ott aztán elbúcsúztak tőle."

Nehéz eldönteni, hogy valóban megtörtént-e az eset. A néphit ragaszkodik hozzá, mi meg elhisszük neki, hiszen csak azokról őriz meg egyet-mást, akiket szívébe zárt.¹⁸

Erkel mindig hálásan gondolt szülővárosára, s ha tudott igyekezett is segítséget nyújtani neki, pedig ő sem dúskált az anyagi javakban. 1855. április 1-jén a Pesten, a Nemzeti Múzeumban rendezett hangverseny bevételét például a gyulai árvízkárosultak megsegítésére ajánlotta fel.¹⁹

1860-ban végleg Gyulára költözött a felesége. Ha hivatalosan nem is váltak el, ekkortól külön éltek. Ez azonban nem jelentette azt, hogy útjaik végleg szétváltak volna. A mester ebben az évben is hosszabb időt töltött Gyulán – vagy többször is visszatért ide. Április 11-én például arról írt, hogy „Itt fáklyás zenével tiszteltek meg engem, beszédeket tartottak, én is feleltem, de nagyon akadoztam, hanem utójára egy nagy éljent kiáltottunk és azzal vége.” Egy másik levelét július 11-én ugyancsak Gyuláról keltezte. Ráadásul azt is tudjuk, hogy augusztus 2-án Gerlán datálta a *Bánk* egyik jelenetének papírja vetését. Valószínű tehát, hogy ebből az évből származik az a történet, mely szerint a *Bánk* bánt a várkert egyik terebélyes fája alatt komponálta meg.²⁰

Erkel Ferenc levele a gyulai árvízkárosultak érdekében

¹⁸ Németh i. m. (1984) 114. old.; Szerdahelyi i. m. 31–33. old.

¹⁹ Németh i. m. (1984) 116. old.

²⁰ Németh i. m. (1984) 132. old.; Scherer i. m. 39. old.; Szerdahelyi i. m. 36. és 40. old.

A szabadság nem jelenthetett mindig könnyed kikapcsolódást. 1861. július 28-án Gyuláról egy fontos levelet kellett megírnia a Nemzeti Színház operatársulata ügyében Csengery Antal képviselő részére.²¹

1864 nyarán viszont vidám napokat töltött rokonai körében. Július 23-i levelében arról tudósította Elek fiát, hogy a sok szórakozás: evés, ivás, vadászat, tánc, lovaglás miatt nehezen halad a *Dózsa* megkomponálásával, de az első felvonás azért már elkészült. Talán egy ilyen rokon, baráti körben eltöltött szórakozás eseményeit elevenítette fel az alábbi anekdota is. „*Ne gondoljátok, hogy Erkel nem lehetett volna külföldön is elismert híresség. Ő nem akart a külföldnek írni. Magyar volt, magyarnak vallotta magát, ilyen a zenéje is. Családi összejövetelek alkalmával néha idegen dallamok is fölsendültek alkotó ujjai alatt, de ezeket sohasem rögzítette le. Egyszer is, amikor éppen Gyulára jött, összegyűlt a rokonság. A fiatalok akkor is szívesen szeretett táncolni, éppen úgy, mint ma. Felkérték, hogy játsszék valamit. Erkel leült a zongorához és játszott.*

– Valcert, valcert tessék! – könyörögtek a táncosok és ő kedvesen játszott nekik a valcereket. Egyszer a társaság egyik tagja megkérdezte tőle:

– Milyen valcerek ezek?

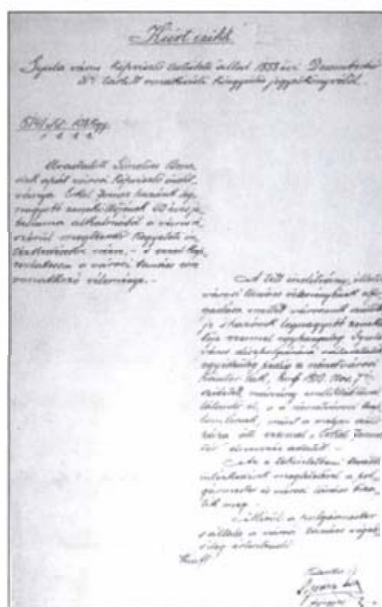
– Hogyhogy milyen valcerek? Hát valcerek.

– Nem úgy értem, ki a szerzőjük?

– Menj már, nem látod, hogy most komponálok.

– De hiszen ezeket le kellene kottázní, miért nem írja le őket?

– Ugyan már, nem akarom, hogy Strauss föbe löje magát miattam.”²²

Gyula képviselőtestülete díszpolgárrá választja Erkel

1866-ban ismét hosszabb időt töltött a városban, kivételesen a karácsonyt is itthon ünnepelhette. December 23-án írta fiainak, hogy lábfejása miatt még semmit sem tudott dolgozni. Még 1867. február 21-én is városunkból írt Gyula fiának. Úgy tűnik, hogy a *Dózsa* véglegesítésére a szülővárosában került sor.²³

Legközelebbi biztos adatunk hazalátogatására 1871. április 21-éről származik, ekkor itt keltezett egy nyugtát. Az is ismert, hogy az év júniusában ismét Gyulára utazott, mégpedig azzal a céllal, hogy befejezze a *Brankovicsot*, de ez a terve nem sikerült.²⁴

Nem feledkezett meg a gyulai dalkörök felkarolásáról sem. 1872. augusztus 3–5. között a Békés megyei Dalárgegyesület ünnepélyére ő írta a *Dalárindulót*, amit fia, Erkel Gyula vezényletével mutatták be. László fia a zenei pályáját 1867-ben a Gyulai Magándalkör megszervezésével és karnagyi tisztének ellátásával kezdte meg. 1875. január 16-án mutatták be hangversenyükön a *Jeligét*, melyet a mester komponált a számukra. Ez év novemberében a belvárosi katolikus templom 100. évfordulójára egy orgonakíséretes kórusművet készített *Buzgó kebellet* címmel. Göndöcs Benedek apátplébános versét december 8-án, ugyancsak Gyula fia vezényletével adta elő a Gyulai Dalkör.²⁵

Utolsó gyulai látogatásainak emlékét a városi múzeum vendégekönyve őrizte meg. A megyeháza egyik udvari helyi-

²¹ Németh i. m. (1984) 144. old.

²² Németh i. m. (1984) 163. old.

²³ Németh i. m. (1984) 171., 173. old.

²⁴ Scherer i. m. 39. old.; Legány i. m. 98–99. old.

²⁵ *Sonkoly István: Erkel Bánk bánja – Erkel kéziratok férfikara Gyulán.* In.: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai. 15. Szerk.: Dankó Imre. Gyula 1960. 13–14. old.; Németh i. m. (1984) 204–206. old.: december 12-én mutatták be.

Békés Gyula fényképész felvétele az Erkel-szobor avatásáról, 1896

(A fotók lelőhelye: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Erkel Ferenc Múzeuma, Gyula)

ségében 1874 augusztusában megnyíló, Mogyoróssy János gyűjteményére alapozott múzeumot röviddel a megnyitása után látogatta meg. Megkedvelhette az intézményt, vagy csak Mogyoróssyval ápolható baráti kapcsolatot, de tudjuk, hogy többször is visszatért ide: 1877. november 4-én és valamikor 1879/80 táján is járt a múzeumban. Ez utóbbi esemény egyúttal az utolsó dokumentálható gyulai látogatása volt az akkor 70 éves mesternek.²⁶

A kapcsolat ezzel nem szűnt meg a szülőváros és híres születte között. Az 50 éves karnagyi jubileumi ünnepségekhez kapcsolódott, hogy Gyula képviselő testülete az 1888. december 31-i ülésén (Kossuth Lajos követően a második) díszpolgárává választotta. Az ezt tanúsító oklevelet 1889. március 2-án vehette át a város küldötteitől. Egyúttal azt is elhatározták, hogy emléktáblát emelnek a szülőházán – de erre már csak a halála után, 1893-ban került sor.²⁷

A Békés című hetilapban a zeneszerző halálakor megjelent Scherer Benedek felhívása, hogy köztéri szobrot állítsanak Erkelnek. 1893. szeptember 21-én Göndöcs Benedek apátplébános javaslatára határozták el, hogy ez egy mellszobor legyen. A szoborbizottság az ő elnöklétével alakult meg, majd halálát követően dr. Fábry Sándor alispán vette át az irányítást. Országos gyűjtőmozgalmat indítottak, s ennek révén 1895 tavaszára 4800 Ft gyűlt össze. Március 5-én a fiatal művészt, Kallós Edét kérték fel a szobor elkészítésével. Először azt tervezték, hogy a felállítandó artézi-kutat ékesítené a szobor, de néhány újság kigúnyolta, hogy Erkelből kútfelügyelőt akarnak csinálni. A leleplezés ünnepi műsorának összeállítására az Operaház igazgatója megbízásából 1896 májusában Gyulára utazott Erkel Sándor. A szobor leleplezésre június 26-án 16.30-kor került sor.

A beszédek után Somló Sándor szavalt a erre ez alkalomra írt ódáját. A régi Kispiac-teret azóta hívják Erkel térnek. Erkel Rezső ekkor adta át a múzeumnak Erkel arany babékoszorúját és két ezüst serlegét, mellyel ő vált az Erkel Ferenc Múzeum Erkel-gyűjteményének a megalapozójává.²⁸

Németh Csaba

²⁶ Scherer i. m. 39. old.; A múzeum vendégkönyvének bejegyzése alapján ő volt a 18. látogató. Békésvármegyei Régészeti és Művészettörténeti Társulat Évkönyvei VI. Gyula 1878–1879. VI. 185. old.

²⁷ Scherer i. m. 40. old.; Szerdahelyi i. m. 43–44. old.

²⁸ D. Nagy – Márai i. m. 17. old.; Scherer i. m. 41. old.; Németh i. m. 1987. 33. old.

Erkel és Kolozsvár

Erkel Ferenc pályakezdesének idején néhány vidéki városban a magyar zenei művelődés magasabb színvonalú volt, mint Pest-Budán. Akkoriban ugyanis – Legány Dezső szavaival – „*az irodalomhoz hasonlóan zenénk is decentralizáltan fejlődött. Azokat a városokat kereste fel leginkább, amelyek már előzőleg a magyar irodalom alakulásában is szerepet játszottak. Ezért nem a véletlen műve, hogy előbb Kolozsvár, majd Kassa lett egy országos hírű operajátszás központjává, és tőlük a harmincas évek derekán Pest-Buda csak akkor tudta maradandóan elragadni a zenei vezérszerepet, amikor Kisfaludy Károlynak és körének: főleg Vörösmartynak és Bajzának érdeként a főváros már közel másfél évtizede ugyanígy irodalmunk lüktető szívévé változott.*”¹

Kolozsvár a XVIII. század legvégén és a XIX. század elején már vitathatatlanul az erdélyi magyar szellemi élet központja. A művelődési törekvéseket hathatósan támogatta a nagy műveltségű kormányzó, gróf Bánffy György és zeneértő felesége, Palm Josefa. Miután a gubernium (1789-ben) Nagyszebenből Kolozsvárra költözött, Bánffy hamarosan felkarolta – egyebek között – a színelőadások bevezetését. 1792 őszén megalakult az első állandó jellegű kolozsvári szintársulat. Ennek tagjai közül Kócsi (Kócsi) Patkó János, a későbbi igazgató, képzett muzsikus volt, egyik-másik színész pedig tudott énekelni, így néhány hónap múlva már énekes játékkal is felléptek. Az 1800-as évek elejétől kezdve tehetséges karmestereket szerzödtettek a kis létszámú és ingadozó teljesítményt nyújtó színházi zenekar élére: Lavotta Jánost, Seltzer Jánost, Pick Károlyt, Polz Antalt, Stock Andrást, Grosspetter József Domokost, Ruzitska Józsefet, Heinisch Józsefet, majd Erkel Józsefet (Erkel Ferenc öccsét). Ruzitska és Heinisch nevét ki kell emelnünk, mert előbbi Kolozsváron szerezte és mutatta be 1822. december 26-án az Erkel előtti első sikeres magyar történelmi operát, a *Béla futását*, majd nem sokkal azután *Kemény Zsigmond* című színpadi művét, Heinisch pedig egyike volt a legjobb karmestereknek és a harmincas években a budai Várszínházban, illetőleg a pesti Nemzeti Színházban vezényelt. Emitt, Erkel Ferenc szerzödtetése után, másodkarnagyként működött.

A város közönségének növekvő érdeklődése a színelőadások iránt megérlelte egy nagyméretű színház felépítésének a gondolatát. 1803-ban fogtak a tervezéshez, aztán a kivitelezéshez, de csak 1821-ben fejezték be és nyitották meg ünnepélyesen a Farkas utcában az új, úgynevezett „köszínházat”. Ettől kezdve a zenés előadásokat is megfelelő körülmények között lehetett megtartani. Az 1820-as években a kolozsvári operajátszás a virágkorát élte. A látványos fellendülésben meghatározó szerepe volt Heinisch Józsefnek, de különösen Déryné Széppataki Rózának, aki 1823 és 1827 között a színház első énekesnője. Kettejük távozása után (Déryné 1827 őszén, Heinisch pedig 1830-ban a kassai színházban folytatta pályáját) érezhetően hullámvölgybe került az együttes. A színház művészei „muzsikális akadémiaikat”, azaz hangversenyeket is rendeztek, ezeken főként operarészleteket szolgáltattak meg, 1807-ben pedig Haydn *Évszakok* című oratóriumát is.

Már 1802-ben létesült Kolozsváron egy „Societas Musicalis” – többek között – Lavotta és Seltzer részvételével. 1819-ben viszont Holláky Antal guberniumi titkár szorgalmazására – és megint csak Bánffy György támogatásával – létrejött az a „Muzsikai Egyesület”, amely a későbbiek során zenekonzervatóriummá fejlődött („Muzsikai Conservatorium”). Az Egyesület egyik legfőbb célja az volt, hogy a színház számára énekeseket és hangszerjátékosokat képezzen. Kolozsváron töltött éveiben maga Déryné is foglalkozott az általa kiválasztott fiatal énekes jelöltek tanításával.

A XIX. század első évtizedeiben élénk zenei gyakorlat színhelyei voltak a kolozsvári főnemesi paloták. Ezekben gyakran tartottak igényes házi zenés összejöveteleket azoknak az Ausztriából, Cseh- és Morvaországból származó muzsikusoknak a közreműködésével, akiket zeneoktatóknak alkalmaztak főúri gyerekek nevelésére, s akik zongoristaként, kamarazenészként, karmesterként és komponistaként is szerephez jutottak. A kormányzó házában például, 1810 táján, Polz Antal volt a zongoramester, Weselényi Farkaséknál Philipp Caudella, Kemény Sámueléknél F. Pöschl, Bethlen Farkaséknál Heinisch József. 1819-ben került Kolozsvárra Ruzitska György, miután csaknem egy évtizeden át báró Bánffy János szilágynagyfalusi kastélyában nevelősködött és önszorgalomból tovább képezte magát. 1835-ben őt választották meg az „új hangászati társaság” igazgató-karnagyának, 1836 őszén pedig a zenekonzervatórium igazgatójának nevezték ki. Tulajdonképpen haláláig (1869-ig) ő volt a város zenei életének fő irányítója.

¹ Legány Dezső: A magyar zene krónikája. Zenei művelődésünk ezer éve dokumentumokban. Bp. 1962. 182. old.

Polzhoz, Caudellához és Ruzitskához hasonlóan Erkel Ferenc is „klavírtanítónak” ment Kolozsvárra 1828 őszén.² Ekkor már ott járta a középiskola osztályait öccse, Nepomuk János, akit Brassai Sámuel tanított zongoránra, és szegődöttetett nevelőnek a gróf Teleki családhoz, s aki azután a Kolozsvári Unitárius Kollégium ének- és zenetanára lett. Közben két másik Erkel testvér, Rezső és József is Kolozsváron végezte az iskolát. Brassai róluk is nagy jóindulattal gondoskodott.

Erkel Ferenc gyakorlati és elméleti szaktudását, melyet Pozsonyban elsősorban Klein Henriktől kapott, Kolozsváron a zenetanításban és hangversenyein gyümölcsöztette. Miként jeleztük az okokat, Erkel Kolozsvárra érkeztekor – s még ottléte alatt is egy ideig – a színpadi muzsika az előadások művészi színvonala tekintetében éppen hanyatlóban volt, s csak Déryné egy-egy időnyre szóló vendégzereplései tudták ismét föllendíteni. Ám, ha nem is európai mércével mérhető, kifogástalan színrevitelben, Erkelnek mégis módja volt ott olyan művekkel megismerkedni, mint Mozart *Don Juan*, Auber *Fra Diavolo*, Boieldieu *A fehér nő* és Párizsi János, Cherubini *A vízholdó*, Donizetti *A saardami polgármester*, Hérold *Mária vagy Az elrejtett szerelem*, Mercadante *Élisa és Claudio*, Rossini *A sevillai borbély*, *Olasz nő Algírban*, *Tancredi*, *Otello* és *Tolvaj szarka*, Weber *A bűvös vadász* és *Preziosa* című operája, továbbá olyanokkal, mint Szerdahelyi József *Tündérlak Magyarhonban* című, Egressy Béni szövegére írt „víg daljátéka” és Zomb József *Mátyás deák vagy A lovas deputáció* című „nemzeti víg énekes játék”. A társulat tájékozódásának helyességét és frissességét bizonyítja, hogy a felsorolt operák közül nem egyet alig pár évvel az ősbemutató után már a kolozsvári közönség elé vittek. Erkel operaszerzői pályája szempontjából azonban kétségkívül Ruzitska József említett, *Béla futása* című dalművének volt a legnagyobb jelentősége, ugyanis Erkel ebben figyelhetett föl a verbunkos zene elemeinek alkalmazási lehetőségére. Ezt a közkedvelt, nagyon sokszor előadott operát már a Heinisch Józseftől újrahangszerezte, átdolgozott, „jobbított” változatban hallhatta.

Nincsenek hiteles adatok Erkel pedagógiai tevékenységére vonatkozóan. Arról a tényről pedig, hogy zongoraművészként közreműködött több, a zenekonzervatórium által rendezett hangversenyen, csak közvetett forrás értesít, mégpedig Ürmössy Lajos *Kolozsvári Zene Conservatorium története 1819–1878* című kézirat. Ebben a szerző idézi az intézmény választmányának 1834. január 4-én tartott ülésén fogalmazott jegyzőkönyvből azt a pontot, amelyik Erkel kéréséről szól egy általa adandó hangverseny támogatásának tárgyában. Íme a választmány határozata: „[...] Friss emlékezetébe lévén a társaságunknak, hogy a kérelmes atyánkfia társaságunk részére és hasznára tartott hangversenyek alkalmatosságával maga segedelmet a legelső kérésre és megszólításra megtenni magát nemcsak késznek ajánlotta, hanem meg is tette, – azért ezen jósága és készsége viszonti jóságát és készségét kívánván, társaságunk minden az elintézett hangverseny előadására megkívántató és hatalmában lehető segedelmet a kérelmes atyánkfianak ezennel ajánlja, [...] mely ajánlatját társaságunk Erkel Ferenc nagy köszönettel fogadván igéri, hogy társaságunknak ezután szolgálatjára és ha a körülményekhez képest arra felszólítatik – mindenkor kész leszen [...] közelebről pedig háladatossága jeléül Beethovennek *Die Schlacht bei Vittoria* nevű török muzsikára (azaz fűvös zenekarra) készített darabját társaságunknak ajánlja és ajándéka a kérelmes atyánkfianak köszönettel vétetvén, ezen tett ajándék az ajándékok könyvébe beírati határozatott [...]”³

Erkel 18 éves volt, amikor Kolozsvárra indult, és 23 évesen vált meg ettől a várostól. A pályakezdés, a tanulás, a tapasztalatszerzés ideje volt ez életében. Szerencséjére Kolozsváron kitünő tudósokkal és művészekkel kötött barátságot, akik őt nagyra becsülték és mind zenei, mind általános műveltségének alaposabbá válását elősegítették.

Kiváltképp Brassai Sámuelnek, a polihisztornak köszönhetett sokat, aki jóllehet önképzés útján szerzte zenei ismereteit, kamaramuzsikusként és zenekritikusként is nevezetes személyisége volt Kolozsvárnak. Brassai arra buzdította Erkel, hogy fordítsa figyelmét a magyar zene felé és műveiben használjon fel népdalokat. E lelkesítés hatására írt Erkel egy *Magyar ábrándot*. (Ezt a zongoradarabot gyakran emlegetik, bár kottáját senki sem látta. Somfai László föltételezése szerint egy megőrződött töredék – Adagio-Presto – ennek az ábrándnak része lehetett.)⁴ Baráti viszonyuk életre szólónak bizonyult. Erkel a *Hunyadi László* című operájában szereplő *Hattyúdalt* Brassainak ajánlotta. Karmesteri pályájának 50

² Életének és munkásságának kutatói sokáig úgy tudták, hogy Erkel gróf Csáky Kálmán hívta Kolozsvárra. D. Nagy András és dr. Márai György szerint azonban Erkel 1828 őszétől gróf Csáky József házában lett zenetanár. Lásd tőlük: *Az Erkel család krónikája*. Gyula 1992. 15. old.

³ *Legány* i. m. 220. old. szerint.

⁴ Lásd *Somfai László: Az Erkel-kéziratok problémái*. In: *Zenatudományi Tanulmányok IX. Az opera történetéből*. Szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Bp. 1961. 154. old.

éves jubileumára az agg Brassai, ragaszkodása és tisztelete jeléül, gratuláló levelet küldött. Ennek egyetlen mondatát idézem: „Hadd csatoljam én is, az élők között legrégebb, legállandóbb barátod, üdvözlétemet.”⁵

Brassai mellett Deáky F. Sámuel író és Gyergyai Ferenc tanácsos, nyelvész, zenepártoló, oratóriumok szövegének fordítója tartozott Erkel meghitt baráti köréhez. A muzsikuskok közül Heinisch Józseffel és Ruzitska Györggyel tartott szoros kapcsolatot. Valószínűleg ők voltak a példaképei a vezénylés művészetében, amit akkor kezdett gyakorolni, amikor egy műkedvelőkből toborzott kis zenekar élén állhatott. Ruzitska iránt érzett mély megbecsülését és barátságát azzal fejezte ki, hogy 1845-ben *Bátori Mária* című operája nyitányának partitúráját – az eredeti kéziratot – neki ajándékozta.

A Kolozsvári Dalkör vezetősége 1868-ban, a megalakulás évében, tiszteletbeli taggá választotta Erkel Ferencet, Ruzitska Györgyöt, Mosonyi Mihályt és id. Ábrányi Kornélt. Erkel levélben köszönte meg a kitüntetést:

„Nagyon tisztelt Hazafiak!

Engedjék meg, hogy szíves megemlékezésükért, melynek folytán engem a Kolozsvári Dalkör tiszteletbeli tagjává megválasztani kegyeskedtek, legőszintébb hálaérzetemet kifejezhessem!

Kétszeresen lekötelezve érzem magam e szíves megtiszteltetés által, mert igen kedves, felejtethetetlen emlékek kötnék engem Kolozsvárhoz, ahol nemcsak első alapját vetettem meg szerény ismereteimnek, de megkönnyítette szerencsésebb haladásomat is nagy részben ottani legbensőbb barátaim szíves részvételének, szakadatlan buzdításának köszönhetem, mit mindenkor hálás elismeréssel nyíltan bevallani szeretek.

*Fogadják tehát megújított hálás köszönetem nyilvánítását a kegyes megtiszteltetésekért, melyre büszke vagyok.”*⁶

Az 1874. augusztus 28-án megrendezett országos dalosverseny alkalmából Erkel Ferenc, akkor már a bontakozó énekkari mozgalom vezető egyénisége, Kolozsvárra látogatott és részt vett a bíráló bizottság munkájában.

*

Az utóbbi mintegy fél évszázadban a zenetörténet kutatói számos értékes, újonnan feltárt adattal és átgondolt érveléssel gyarapították az Erkel életének és művének szentelt irodalmat. Távol vagyunk azonban még attól, hogy pályájának minden fontos szakaszát részletesen és egyértelműen ismerhessünk. Számunkra különösen fájdalmas, hogy éppen arról a mintegy hat esztendőről, amelyet Kolozsváron élt le, alig maradt fenn eligazító, megbízható adat. Sajnos maga Erkel nem írta meg emlékeit ifjúkoráról. Ilyenformán a föltételezések, a valószínűség indoklása, az anekdotaszerű információk és az Erkelnek tulajdonított, de nem tőle származó, ma már ellenőrizhetetlen hitelességű nyilatkozatok úgyszólván elhomályosítják a félig-meddig világos mozzanatokot is. A sok példa közül itt csak egyre utalok. Petz Lajos *Győr város zenei élete* című, 1930-ban kiadott könyvében közölt egy 40 évvel azelőtt megjelent cikket *Hogyan lett Erkel magyar zenész* címmel, melyben, úgy mond, Erkel maga számolt be róla, hogy egy ízben eljátszott egy dalt „az öreg Brassai bácsinak”, aki miután csodálkozva végighallgatta, magyar zeneművek írására buzdította. Ebben a visszaemlékezésben már „az öreg Brassai bácsi” kitélt is meg kell kérdőjelezni, hisz 1834-ben, amikor Erkel elhagyja Kolozsvárt, Brassai nem több mint 34 éves, tehát semmiképpen sem öreg bácsi a nála csak tíz és egynéhány évvel fiatalabb Erkel szemében.

Nincs hiteles értesülés a Kolozsváron lakó Erkel fivérek egymás közötti kapcsolatáról. Nem tudjuk, hogy kolozsvári hangversenyeken, zenés összejöveteleken, ünnepélyeken milyen darabokat játszott Erkel, mert sem műsorlapok, sem följegyzések nem kerültek elő. Arról viszont van tudomásunk, hogy művei közül melyeket adták elő Kolozsváron.⁷

Legkorábban 1840. augusztus 9-én, Szigligeti Ede *Két pisztoly* című népszínművéhez írt kísérőzenéjét hallhatta a kolozsvári közönség. Néhány évvel később Szigligeti további három darabja is az ő ze-

⁵ Lakatos István: Zenetörténeti írások. Bukarest 1971. 130. old. szerint.

⁶ Lakatos i. m. 138. old.

⁷ Ezeket Lakatos István *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792–1973). Adatok az erdélyi magyar nyelvű színház történetéhez* című, 1977-ben Bukarestben megjelent könyve és *Laskay Adrienne A kolozsvári Állami Magyar Opera 50 éve. (Eseménytörténet a sajtóvisszhang tükrében)* című, 2003-ban Kolozsváron kiadott összefoglalása nyomán, illetőleg a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában őrzött *Kolozsvári színlapok* című gyűjtemény alapján sorolom fel.

néjével hangzott el: *Zsidó, A rab és Egy szekrény rejtelméi*.⁸ 1846-ban részleteket adtak elő Erkel *Bátori Mária* és *Hunyadi László* című operájából. A teljes *Hunyadi László* bemutatója 1853. február 26-án volt. 1855-ben játszották először a Huber Károllyal közösen megzenésített *Székely leány Pesten* című népszínművet (szövegét Pajor Nina írta). 1861. március 24-én „halhatatlan népköltőnk, Petőfi Sándor emlékének Buda-Pesten felállítandó országos szoborra” felajánlott „Nagy szavallati, ének és zenészeti Academia” műsorán szerepelt a *Hunyadi László* nyitánya, a *Himmusz* és egy nagy ária az *Erzsébet* című operából. A *Bánk bán* első kolozsvári előadásának időpontja: 1866. február 27. Tíz év múltán Lukácsy Sándor *Csirkefogó* című életképhez összeállított kísérőzenéje, majd 1891 tavaszán a *Névtelen hősök* című, Tóth Ede szövegére komponált opera következett.

Mintegy hatvan éve került napfényre Erkel Ferenc *Magyar Cantatéjának* kéziratos partitúrája. 1953. május 10-én a kolozsvári Gherghe Dima Zeneművészeti Főiskola énekkara és szimfonikus zenekara, valamint a kolozsvári Állami Magyar Opera szólistái Nagy István vezényletével az Egyetemiek Házában az *Erdély zenei múltja* című hangverseny keretében mutatták be ezt a kantátát.

Erkel fiai által komponált kísérőzenék is elhangzottak Kolozsváron. Erkel Gyula szerzeményei közül az alábbiakat adták elő: *A falu rossza* (szövegét Tóth Ede írta), *Ágnes asszony* (Lukácsy Sándor), *A hős magyar huszárok vagy A győri csata* (Balázs Sándor), *A kintornás család* (Tóth Ede), *Álmos és a honfoglaló magyarok* (Szigligeti Ede), *Az ember tragédiája* (Madách Imre),⁹ *Büszke Bertók* (Szigligeti Ede) és *Tolonc* (Tóth Ede). 1881-ben Allaga Gézával együtt írt kísérőzenét Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjéhez*.¹⁰

Erkel Elek neve a következő címek alatt szerepelt szerzőként a műsorlapokon: *A piros bugyelláris* (Csepreghy Ferenc), *A sárga csikó* (Csepreghy Ferenc),¹¹ *Asszonyok büne* (Rónaszéki Gusztáv), *Az igmándi kispap* (Berezik Árpád), *Náni* (Follinus Aurél), *Próbaházasság* (Gerő Károly) és *Szélháziak* (Rákosi Jenő).

Erkel Sándornak egyetlen műve került színre: Benkő Kálmán *Vén székely vagy Az utolsó tatárfutás* című drámájához szerzett kísérőzenéje.

Kolozsváron három Erkel Ferenc-mű volt szinte állandóan műsoron, illetve a közönség ajkán: a *Bánk bán*, a *Hunyadi László* és a *Himmusz*. Az 1989-es politikai fordulatot követő időszakban lehetővé vált, hogy a kolozsvári Állami Magyar Opera bemutassa Erkel összes operáját (némelyiket Budapesten, Gyulán, illetve Miskolcon is): 1993-ban a *Brankovics Györgyöt* (felújítva 2010-ben), 1996-ban az *István királyt*, 1998-ban a *Névtelen hősöket*, 2000-ben a *Bátori Máriát*, 2002-ben a *Saroltát* (felújítva 2010-ben) és 2004-ben a *Dózsa Györgyöt*. A legutóbbi időben pedig szokássá vált, hogy a társulat minden évadot egy Erkel-opera előadásával nyit meg, így őrizve a zeneszerző kolozsvári éveinek emlékét. Erkel Ferenc születésének 200. évfordulóját a kolozsvári Állami Magyar Opera 2010. október 7-én *Maestro Erkel* című gálaesttel ünnepelte meg.

Almás István

Erkel Ferenc és a Magyar Nemzeti Múzeum

Erkel Ferencnek a Nemzeti Színházhoz fűződő kapcsolata közismert és magától értetődő, de hogy nagy zeneszerzőknékné, a nemzeti opera megteremtőjének milyen kapcsolata volt a Nemzeti Múzeummal, az már korántsem olyan ismert történet. Az első gondolat lehetne ezzel kapcsolatban, hogy Erkel bizonyára többször járt a múzeumban mint látogató, és talán valamilyen adománnyal is gyarapíthatta a múzeum gyűjteményeit. Nem erről szólnánk elsősorban az alábbiakban, bár ezek is igazak lehetnek, hanem inkább arról, hogy Erkel természetesen a nemzet múzeumában sem jelenhetett meg másként, mint zenészként.

⁸ *A rab* nyitányát Doppler Ferenc szerezte. Ugyanezt a darabot, valamint a *Zsidó* című színművet 1859-ben már Szerdahelyi József zenéjével játszották.

⁹ 1942-ben Farkas Ferenc, 1965-ben pedig Oláh Tibor kísérőzenéjével adták elő.

¹⁰ 1947-ben Farkas Ferenc kísérőzenéjével tűzték műsorra.

¹¹ 1905-ben Erkel Gyula neve tűnt föl a kísérőzene szerzőjeként.

Erkel Nemzeti Múzeumhoz való kötődésének két fontos eleme volt, pontosabban szólva két cél találkozott ebben a kapcsolatban: a múzeum körüli terület parkosítása és a filharmonikusok zenekarának létrehozása.

A Múzeumot övező terület rendezésére az épület 1847-es elkészülte után került volna sor, Pollack Mihálynak meg is volt az elképzelése a múzeum „küludvarának” parkosítására,¹ de a történelem közbeszólt. 1848–49-ben a múzeumpalota körül ugyanis nemzetőrök gyakorlatoztak, katonák táboroztak, és a híres-nevezetes március 15-i népgyűlésen kívül számos politikai gyűlést is tartottak, melyek közepette gondolni sem lehetett kertészeti munkálatokra. A múzeum igazgatója, Kubinyi Ágoston azonban így is mindent megpróbált elérni intézménye számára pl. azzal, hogy 1848-ban egy rövid füzetet nyomtatott ki a múzeum helyzetéről és szükségleteiről, melyet aztán minden országgyűlési képviselőnek eljuttatott. A folyamatban lévő munkálatok között szerepelt a múzeum körüli udvar rendezése is.² A szabadságharc időszakában a kérdés végül nem kerülhetett napirendre, és 1849-et követően is csak Kubinyi Ágoston kitaró próbálkozásain múlott, hogy a Múzeumkert ügye nem vált reménytelenné.

A Magyar Nemzeti Múzeum e kérdésben az állam anyagi támogatására nem számíthatott, úgyhogy a szükséges összeget adományokból, társadalmi összefogással kellett előteremteni. Az adományok viszont elég lassan gyűltek, ezért Kubinyi igazgató 1851. december 23-án kérvényt nyújtott be a teljhatalmú császári biztoshoz, hogy a parkosítás javára a múzeumban „a zenede segédműködése mellett” hangversenyeket rendezhessen.³ Az első „kerti” hangversenyt 1852-ben tartották. Ezt követően majd másfél évtizeden át a Nemzeti Múzeum díszterme számított a legrangosabb koncerthelyszínnek Pesten.

Pest közönségét a színház felvonásközi zenéje ismertette meg elsőként a szimfonikus zenével. Az 1830-es évek derekától a Pestbudai Hangászegyesület tartott koncerteket, mely a karművek mellett zenekariakat is előadott. Ezek a koncertek azonban nem váltak rendszeressé és professzionálisnak sem voltak mondhatóak. A rendszeres zenekari hangversenyek rendezésének gondolata végül is az 1850-es évek elején fogant meg a Nemzeti Színház zenekarának tagjaiban. Az ügy legaktívabb mozgatói, a színházi zenekar karmesterei, Doppler Ferenc és Károly voltak, akik tervükhöz Erkel Ferencet is megnyerve 1853. augusztus 30-án egy filharmóniai* koncertsorozat tervével keresték meg a Nemzeti Múzeum igazgatóját. Hozzá intézett levelükben 4-6 nagy hangverseny megtartását vállalták, azzal, hogy az azokból befolyó tiszta jövedelem egy részét „a tervezett múzeumi sétány” javára ajánlják fel.⁴ Kubinyi válaszelevelét nem ismerjük, de biztosan örömmel fogadta az ajánlatot, mert a múzeumi koncerteket addig elég kevesen látogatták,⁵ és Pest legképzettebb zenekarának fellépése mindenképpen nagyobb érdeklődést ígért. Az ügy előkészítése során a következő lépést az jelentette, hogy Erkel Ferenc és a Doppler testvérek szeptember 29-én a Helytartósághoz folyamodványt nyújtottak be, melyben engedélyt kértek filharmóniai hangversenyek tartására, melyek közül négyet a múzeumban, egy-egy hangversenyt pedig a budai Országház termében kívántak megtartani. A folyamodványt a Helytartóság a Nemzeti Múzeum igazgatójának 1853. október 5-én küldte le véleményezésre, melyre Kubinyi október 24-én válaszolt, beadványában pártolva a tervet és kérve a koncertek megrendezésére az engedélyt. Ennek megadása után a koncertezni kívánó zenekar képviselői, úgymint Erkel Ferenc, a Nemzeti Színház első karmestere, Doppler Károly és Ferenc karmesterek, Ridley Kohné és Huber Károly zenekari igazgatók, Eisler Lipót első fagótos, Suck Lipót első gordonkás, valamint Pfeiffer Antal első mélyhegedűs egy kötelezvényt adtak, melyben a következő állt:

¹ *Fejős Imre: Százéves a Múzeumkert.* Bp. 1955. 2. old.

² *Kubinyi Ágoston: A Magyar Nemzeti Múzeum.* Pest 1848. 20. old.

³ *Mátray Gábor: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai.* Pest 1868. 64-65. old. Zenede; ti. a Pestbudai Hangászegyleti Zenede.

* „filharmónia – görög szó, eredetileg a zene szeretetét jelenti; értelmét átvitték a zenélő társaságra, illetve zenekarra is (filharmóniai v. filharmonikus társaság v. zenekar); néhol a zenélés helyének megjelölésére is használják. – Ma általában zenekari társaságok elnevezése; a nagy európai filharmóniai egyesületek közül a pétérvári (1802, a londoni (Philharmonic Society) 1813, a bécsi (Philh. Konzerte) 1842 (e néven 1860-ban) alakult. – Magyarországon időrendben első volt a budapesti Filharmónia (1853 óta máig fennáll); jóval később keletkeztek a vidékiek (Arad, Temesvár, Pécs, Szeged, Győr stb.).” (*Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei Lexikon.* I. köt. A-F Bp. 1965. 625. old.)

⁴ *d'Isoz Kálmán: A filharmonikusok története 1853-1903.* In: *A Filharmóniai Társaság multja és jelene 1853-1903.* Szerk.: Mészáros Imre D'Isoz Kálmán. Bp. 1903. 51. old.

⁵ Az 1853. április 24-i koncerttel kapcsolatban pl. a következőt olvashatjuk: „A múzeumi hangverseny válogatott, azonban oly kis számú közönség előtt ment véghez, miszerint, ha e részvétlenség tovább is így tartandó, a múzeumi sétányt majd csak unokáink élvezhetendik. (...)” (*Hölgylufutár.* 4. évf. 1853. április 26. 78. sz. 324. old.)

„Nyilatkozat

*Melynek erejénél fogva alulírottak, mint az 1853-54-i hangverseny-évdabban a Magyar Nemzeti Múzeum nagytermében rendezendő filharmoniai hangversenyek vállalkozói, kötelezzük magunkat arra, hogy mi egy múzeumi tisztviselő ellenőrzése mellett ezen hangversenyek bevételeinek egyötöd részét, a fűtés, világítás, a szükséges bútorok megszerzése és a hangszerek szállítása, a szolgálkéményzet, jegyek és műsorok nyomtatási költségei és más kisebb kiadások levonása után, a múzeumi sétány javára átengedjük, a négyötödből pedig az előforduló összes művészi tiszteletdíjakat fedezzük.*⁶

A nyilatkozatban, mint a hangversenyek vállalkozói szerepelnek a Filharmoniai Társaság vezetői, hiszen a zenei egyesület nem kapott még ezidőtájt engedélyt az abszolutista kormányzattól. Így a zenekar ügyeit intéző bizottság volt az, amely 1853. november 20-án megrendezte az első filharmoniai koncertet és az első évadokat a Nemzeti Múzeumban. A Társaság hivatalosan csak a Kiegyezést követően, 1867 augusztusában alakulhatott meg, alapszabályainak belügyminiszteri jóváhagyása 1870 januárjában történt meg. Mindenesetre a Filharmonikusok mindig is 1853-at tekintették alapítási évüknek, melyet először 1903-ban, az 50., legutóbb 2003-ban, a 150. évfordulón deklaráltak.

Az Erkel vezényelte zenekar tehát első fellépését 1853. november 20-án vasárnap tartotta meg. Aznap még egy másik koncert is volt Pesten, a Lloyd palotában. A *Pesti Napló* tudósítója így számolt be róluk olvasóinak: „*Vasárnap, f. hó 20-kán két hangverseny tartatott; az egyik a pesti zenedé a Lloydteremben déli 12½ órakor, a másik a nemzeti színház zenekarának igazgatói által a n. múzeum gyönyörű teremében 4½ órakor rendezett első philharmoniai hangverseny. – Mindkettőben nagymesterek műveit hallhatók, mindkettőben énekeltetett Mozart Don Juanjából Donna Anna bravour-dala. Amabban Hasselt Barth assz., a muzeumi teremben Lesniewszka k. a. énekelt. Hasselt B. a., ki versenyre kelt ki, magas hangon, éles hangon, erővel énekelt, de énekéből, természetesen hiányzott minden bravour mellett is a báj, a szépség, mi Lesniewszka k. a. énekében a nagy közönséget zajos tapsra s azon indiscretióra ragadá, minélfogva e nagyon nehéz ária ismételtetését kíváná. De mit nem kíván a műértő közönség! Így ismételtetett a zajos, a nagyon harsogó lakodalmi induló is Mendelssohn-Bartholdytól. Míg a szellemi zenély gyönyörű quartettjei (Mozart A. dūr és Es dūr) az ez alkalommal is gyér közönségnek valódi műélvet nyújtanak, addig a muzeumi terem nagy közönsége elragadtatásának, bámulatának zajos tapsokban adá jeleit s a túlerősödött zenekar praecis művész játéka a legszigorubb zeneismerőt is kielégíté. Erkel ur a közönség méltánylatát vivta ki: Lesniewszka k. a. gyönyörű áriája s a lakodalmi induló mellett Beethoven 7-ik sz. A-dūr simphoniája s Meyerbeer Struenseejének nyitánya adattott. A közönség e magas élv után meglegedetten hagyá el a termet. – Halljuk, hogy a szellemi zenélyek ezentul vasárnap d. u. 4½ órakor s a philharmoniai hangversenyek csütörtökön szinte ez időben fognak tartatni. Remélnünk lehet tehát, hogy ezentul a szellemi zenélyekben is fogunk találkozni azokkal, kik a klassicai zenében élvet találnak; miután a quartettekben résztvevők művészi játéka is nagyon vonzó erővel bírhat.*”⁷ A nagyszerű koncertről minden újság elismerően írt, a legnagyobb elismeréssel talán a *Déliabáb* c. lap, melyben a következőket olvashatjuk: „*Nemzet színházunk zenekara a kis doboson kezdve fel a karnagyig jelenleg olly fényes tökéletességben alakult össze, hogy a világnak bármelly illetén testületével bátran versenyezhet. Illy zenekarhoz örömmel, s olly karnagy mint Erkel Ferencz vezérlete elé, bizodalommal csatlakoztak több Pesten lakozó művészek, és így alakult azon testület, melly e hangverseny előadását olly mesteri tökéletességgel végrehajtá. Mit kellesen inkább méltányolni a karnagnak tiszta felfogását, vagy a zenének ügyességét, azt nehéz volna meghatározni. A karnagyban pontosult össze a remek művek óriási felfogása, innen indul ki a tiszta fogalom és innen fogamzik a zenekar minden egyes tagjába a nagyszerű gondolatnak életbeléptetése. A zenekar elérte a karnagy varázsvesszejének intéseit, szemei pillantásait, testének minden mozdulatait, és kiki hangszerét mesterien kezelve, így vivja ki az egész testület nagyszerű alkotással az óriási műnek dicsőségét és szerzője halhatatlanságát. Ennyit és ezt mondhatjuk az előadásról, ennyit olly testületről, melynek élén Erkel és Doppler testvérek állanak, és mellynek egyes tagjai, egytől egyik nem csak tökéletes művészek, de kiképzett műértők is. Az előadás dicsőségében mindannyian egyaránt osztoznak; mert valamint a karnagy csak akkor érhet czélt, ha kormányja alatt illy testület működik; ugy illy testület csak akkor állithat elő nagyszerűt, ha illy vezére van!*”⁸

⁶ d'Isz i. m. 52. old.

⁷ Pesti Napló. 4. évf. 1853. november 22. 1111. sz. 4. old.

⁸ Délibáb. 1853. november 27. II. 22. sz. 701. old.

Volt azonban olyan lap is, amely elismerése mellett reményét fejezte ki, hogy az elkövetkezendő koncerteken a zenekar majd magyar zenét is fog játszani,⁹ valamint megjelent egy olyan óhaj is, amely a vonósok számának növelésére vonatkozott. Ez utóbbi azért is érdekes, mert a Nemzeti Színház zenekarának e hiányosságára, mely elsősorban anyagi okokra vezethető vissza, már 1844-ben felhívta a figyelmet a *Honderű*.¹⁰

A Filharmonikusok első évadának további koncertjeire 1853. december 8-án és 1854. március 12-én és április 9-én került sor. Az egyes előadásokra a helyszínen is lehetett jegyet venni, de alkalom nyílt mind a négy koncertre érvényes bérlet váltására is, melyeket Treichlinger, Wagner és Rózsavölgyi urak műkereskedéseiben jegyezthettek elő az érdeklődők. A jegyek nem számítottak drágának: a bérlet esetében a korszékért 6 forintot, a terembei számozott székért 4 forintot, egyszerű terembe szóló belépőért 2 forintot és az I. karzatlan található számozott ülőhelyért 2 forint 30 krajcárt kellett fizetni, ugyanez egy-egy koncertre 2, 1.30, 1,1 forint volt, valamint jegyet lehetett váltani ebben az esetben a II. karzatra is, mindössze 20 krajcárért.¹¹ A hangverseny-bérlet terén egyébként Bécsset is megelőztük, hiszen ott csak 1860 januárjában hirdettek először bérletet filharmóniai hangversenysorozatra.¹²

Az ülőhelyek kapcsán felmerül egy érdekes kérdés: honnan volt ennyi szék? A kérdésre kézenfekvő, logikus válasz lenne, hogy a rendező zenekari bizottság szerezte azokat be, mint ahogy azt fent idézett nyilatkozatukban a múzeum felé vállalták. Erre azonban szinte biztosan nem állt rendelkezésükre semmilyen anyagi forrás, úgyhogy más választ kell keresni. De egy másik válasz is kézenfekvőnek tűnik és talán közelebb áll az igazsághoz: a múzeumnak volt megfelelő számú széke, melyek pedig nem sokkal korábban, 1848-ban készültek, mégpedig a múzeum dísztermében üléselő főrendiház tagjai, valamint a karzatokon helyet foglalók számára. A főrendiházi ülésterem a szabadságharc leverése után még egy jó ideig bebútorozva állt, pontosan addig, amíg Portmann rendőrfőnök meg nem tudta és el nem rendelte (1852. április 12-én) a bútorok, köztük az elnöki emelvény és a miniszteri székek eltávolítását.¹³ Ezek kerülhettek aztán vissza a „lomtárból” a múzeum hangversenytermébe. Gál György Sándor „Hazám, hazám, te mindenem” című Erkel Ferencről írt életrajzi regényében mindezt egy kicsit kiszévezve, dramatizálva meséli el: Kubinyi egy alkalommal egy sötét, ablaktalan szobába vezet a nála járó Erkel, ahol gyertyát gyújtva mutogatja az első felelős minisztérium relikviáit, többek közt bútorait, megemlítve, hogy a hatalom elrendelte az elpusztításukat, eltüzelésüket. Erkel később, amikor Albrecht főhercegnél, Magyarország helytartójánál jár zenekara vezető tagjaival engedélyt kérni a filharmóniai koncertek rendezésére, szóba hozza a bútorok dolgát, mint, amelyen áll vagy bukik a hangversenyek egész tervezete. Végül a főherceg a következő szavakkal fordul Erkeléhez: „Hát nem bánom. Ismerem rendőrhatalóságaink álláspontját, de én amondó vagyok: ócska bútorok ellen nem harcolunk...”¹⁴

A székekre pedig a következő években is szükség volt, mert a múzeum dísztermében számos koncertet tartottak. Ezek közül is minőségileg mindig kiténtek az Erkel vezényletével végbement filharmóniai hangversenyek. Az előre meghirdetett előadások mellett az évek során több jótékonyági koncertre is sor került. Az egyik ilyen maga Erkel szervezte meg 1855 áprilisában, szülővárosának, Gyulának árvízkarosultjai javára.¹⁵

Az 1855–56-i évadra a filharmóniai hangverseny már közzükségletté vált, amit leginkább a látogatók számán lehetett lemérni: az évad öt koncertjére (1855. december 2., 16., 30. és 1856. február 17., március 2.)¹⁶ majdnem az összes helyet előre kibérelték. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy pl. az el-

⁹ „Reméljük, hogy a rendező választmány jövő előadásiban nem fog egészen megelégedezni a magyar zenéről? Vagy ez nem való philharmoniai hangversenyekbe?...” (Divatesarnok. 1853. november 24. 68. sz. 1381. old.)

¹⁰ *Isoz Kálmán*: A Filharmóniai Társulat. In: A magyar muzsika könyve. Szerk.: Molnár Imre. Bp. 1936. 90. old.

¹¹ A belépti díjakat ld. az 1853. november 20-i koncert plakátján (eredetije pl. a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható). A koncert jövedelmének egyötödét a Múzeumkert javára, négyötödét pedig az 50-60 tagból álló zenekar és a vendégművészek tiszteletdíjára fordították.

¹² *d'Isoz* i. m. 56-57. old.

¹³ *d'Isoz* i. m. 50. old.

¹⁴ *Gál György Sándor*: Hazám, hazám, te mindenem. Erkel Ferenc életrajza. Bp. 1963. 376., 381. old.

¹⁵ Erkel 1855. március 28-án fordult Kubinyi múzeumigazgatóhoz a következő kéréssel: „A víz által károsult gyulaiak, földieim javára, folyó év április 1-én egy jótékony czélú philharmoniai hangversenyt ohajtván adni: eszedem, kegyeskedjék e napon hét órára a museumi termet átengedni.” (OSZK Kézirattár. Zenei levelek. Fond XII/277. – jelenleg a Liszt Ferenc Múzeum kiállításán. Faksimilejét ld. *d'Isoz* i. m. 56 és 57. old. között.) A koncertet végül is április 15-én tartották meg (Budapesti Hírlap. 1855. április 17. 697. sz. 3855. old.).

¹⁶ Délibáb. 1855. november 25. 24. sz. 292. old.

ső hangversenyt – a korabeli tudósítás szerint – ezer ember hallgatta végig, ami a terem túlszűfölését jelentette.¹⁷ Az öt említett koncerten kívül a Filharmonikusok Erkel Ferencel az élükön a zenede növendékeinek közreműködésével még egy hangversenyt adtak a múzeum termében 1856. január 27-én, mégpedig Mozart születésének 100. évfordulója alkalmából. A zenei ünnepen természetesen csak a nagy zeneszerző műveit játszották, a befolyó jövedelmet pedig jótékony célra, „a magyarországi szegény zeneművészek gyámolítására” fordították.¹⁸ Az évadzáró koncertjének befejezése után Kubinyi Ágoston a rendező választmány tagjait fényes lakomán látta vendégül, melyen több más író és művész is megjelent. Az esemény ünnepélyességét emelte, hogy a vacsorának helyet adó teremben kifüggesztették a néhány nappal korábban a múzeumnak ajándékozott Giergl Alajos által festett Erkel-portrét.¹⁹

Az ezekben az években a múzeum közelében, a Magyar utca 1-ben lakó Erkel minden bizonnyal nemcsak saját koncertjeire járt a Nemzeti Múzeumba, hanem másokéin is megfordulhatott, mint hallgató. Az egyik fennmaradt múzeumi (könyvtári) vendégkönyv tanúsága szerint Erkel Ferenc ott volt, amikor barátja és pályatársa, Liszt Ferenc az „Esztergomi mise” nyilvános próbáját tartotta (vezényelte) a múzeum dísztermében, 1856 augusztusában.²⁰

Erkel Ferenc.
Györgyi (Giergl) Alajos olajfestménye, Buda, 1855.
(Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Az 1857-es évadban már a hanyatlás jelei is mutatkoztak, amely főként abból adódott, hogy a zenekar nem mindig tartott elég próbát, ami aztán egyes darabok előadásánál észrevehetővé vált. Ez hamarosan meg is bosszulta magát, mert a műértő közönség az 1857–58-i évadra már alig váltott bérleteket, úgyhogy a rendező bizottság már a második hangverseny (1857. december 13.) után kénytelen volt a Helytartósághoz fordulni és a teremdíj egy részének elengedését kérni. Ettől kezdve egészen 1875-ig, amikor Erkel Sándor alatt a Társaság újjászületett, az egyes évadokat a szélsőségek jellemezték: vagy tele volt, vagy kongott a terem, sőt 1861–64-ben egyáltalán nem tartottak koncertet a filharmonikusok.²¹ Természetesen ez nem jelentette azt, hogy ne lettek volna ezek az évek is fontosak, vagy ezen idő alatt ne nyújtott volna jelentőset az együttes. Erkelék a klasszikusok (Mozart, Beethoven) mellett egyre többször játszottak kortárs darabokat, elsősorban Lisztől, Wagnertől és Berlioztól. Utóbbi Rákóczi-indulóját az 1859–60-i évad mindhárom hangversenyén előadták akkora sikerrel, hogy a zenekarnak minden alkalommal ismételnie kellett. A tapsvihár, a siker persze nemcsak Berlioznak és Erkel zenekará-

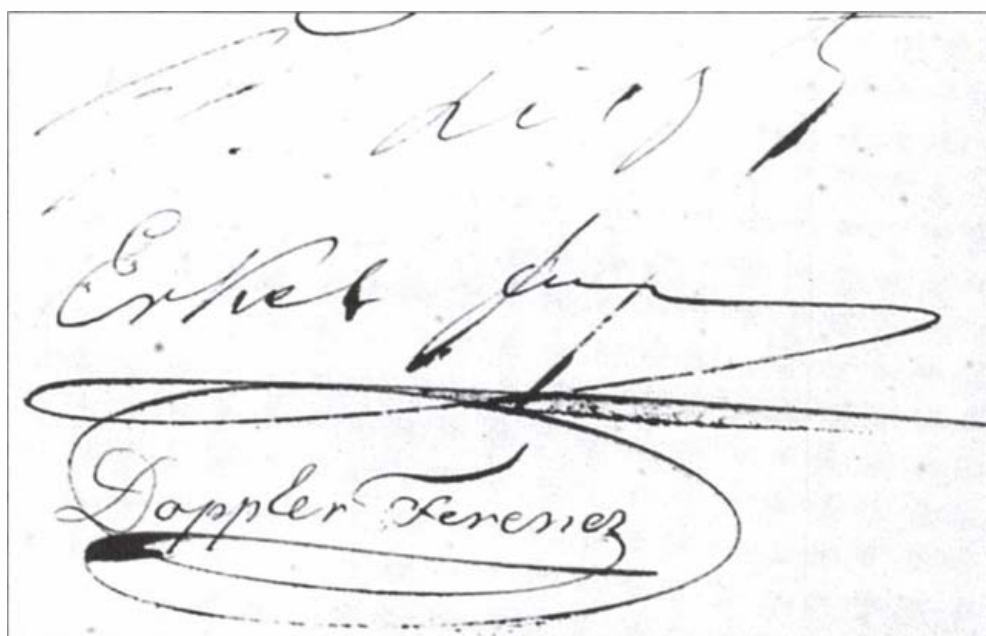
¹⁷ *d'Iszo* i. m. 57. old. A szám egy kicsit túlzónak tűnik, a 600-700 fő látszik reálisnak, 500 ülőhelynél több ugyanis a karzatokkal se férhetett el.

¹⁸ Délibáb. 1856. január 27. 4. sz. 47. old.

¹⁹ Divatcsarnok. 1856. március 10. 14. sz. 272. old. A festményt gr. Pejacevich János adományozta a múzeumnak (Délibáb. 1856. márc. 2. 9. sz. 111. old.).

²⁰ „A Széchényi-Országos Magyar Könyvtár Főrendű Vendégeinek” c. vendégkönyv (1852-1981), OSZK Kézirattár Fol. Hung. 3532 12a. fol. A nyilvános nemzeti múzeumi próbából kettőt is tartottak, az elsőt augusztus 26-án, a másodikat két nappal később. Erkel, valamint Liszt és Doppler Ferenc dátum nélküli vendégkönyvi aláírása valószínűleg az első próba napjáról való. A próbákról ld. *Hölgylátár*. 1856. augusztus 27. 197. sz. 805. old., 1856. augusztus 29. 199. sz. 813. old.; *Budapesti Hírlap*. 1856. augusztus 17. 198. sz. 2. old., 1856. augusztus 29. 200. sz. 2. old.

²¹ *d'Iszo* i. m. 58. old. Ez nem jelentette azt, hogy mások ne tartottak volna kisebb-nagyobb koncerteket a múzeumban.

Vendégkönyvi bejegyzés Liszt, Erkel és Doppler kézjegyével (Magyar Nemzeti Múzeum)

nak szólt, hanem egyúttal az abszolútizmus időszakában elfojtott nemzeti érzés kitörése is volt.²² (A nemzeti öntudat ezekben a hónapokban a Kazinczy Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából tartott ünnepségeken nyilvánult meg a legjobban. Erkel Himnuszát ettől kezdve éneklik ünnepi alkalmakkor.) A Rákóczi-indulóval kapcsolatosan d'Isoz Kálmán neves zenetörténészünk jegyzi meg, az hogy az induló világhírű lett, elsősorban Erkelnek köszönhető, mert ő ismertette meg azt Liszttel és Berliozsal is.²³

A következő 1860–61-i évad múzeumi filharmonikus hangversenyei közül az 1861. január 6-ait kell kiemelnünk, ez alkalommal hangzott ugyanis fel először nyilvánosan Erkel új nagy nemzeti operája, a Bánk bán, illetve a hangverseny jellege és időbeli behatároltsága miatt annak csak egy részlete. A Bánk bán 1860 végén már készen volt, és elkezdődtek az opera próbái is a Nemzeti Színházban.²⁴ Minden bizonnyal sokan megkeresték Erkel azzal a kéréssel, amit a Zenészet Lapok munkatársa a következőképpen fogalmazott meg: *A philharmoniai hangversenyekről eszünkbe jut azoknak lelkes, s kitünő igazgatója Erkel Ferenc, ki mint a nem sokára színre kerülő „Bánk bán” magyar dalmű szerzője, nagyon üdvös dolgot cselekednék s lekötelezné a magyar zene iránt lángoló közönséget, ha addig is, míg műve előadatik, a jövő philharmoniai előadásokban valamit bemutatna e várva várt dalműből. Ha ezt a maga idejében az „Észak csillagával” s „Dinoráhhval” tehette, úgy azt hisszük még inkább teheti egy olyan művel, mely a magyar közönséget okvetlen jobban, s melegebben érdekli mint a nevezett két idegen dalmű. Ajánljuk ez indítványt komoly figyelmébe.*²⁵ Erkel figyelembe vette az „indítványt”, illetve engedett

²² A Növilág pl. így írt az induló sikeréről: *„A Rákóczi-induló miatt különösen kedves filharmoniai hangversenyek harmadikának is oly nagy és lelkesedett közönsége volt, mint már megszoktuk. A Rákóczi-indulót háromszor ismételte meg a közlekedés, melyről egyáltalán nem volt csoda, hogy melegeivel a zenészeket is megszállta, ezek is – kik hangszereik miatt tehetők – állva adták elő e mennyei ihletéssel írt művet. Nem bir arról eleget beszélni, ki egyszer hallotta, s a hangversenyek e szakában valóban csak róla lehet hallani mindenütt, mint a saison zene-arszlánáról. Természetes tehát, hogy mai hirrovatunkat mi is ez indulóval kezdtük.”* (Növilág. 4. évf. 1860. január 15. 3. sz. 42. old.) Nemzeti hagyományaink felé fordulásnak nagyon fontos zenei eseménye volt Suck Andrásnak, a Nemzeti Színház zenészenek első tárogató-hangversenye 1859. december 8-án, a Nemzeti Múzeum dísztermében (a koncertről ld. pl. Vasárnapi Ujság. 1859. december 18. 51. sz. 609. old.).

²³ d'Isoz Kálmán: Erkel és a szimfonikus zene. In: Erkel Ferenc emlékkönyv. Szerk.: Fabó Bertalan. Bp. 1910. 129. old.

²⁴ „Erkel befejezte „Bánk bán” operáját. A színháznál már (!) szerepezik.” (Növilág. 1860. december 9. 50. sz. 797. old.)

²⁵ Zenészet Lapok. 1860. december 26. 13. sz. 103. old.

a nagy nyomásnak és beillesztette filharmoniai hangversenyének műsorába. Még egy indítványt elfogadott, melyet Mosonyi Mihály tett nem sokkal korábban,²⁶ és zenekari hangszerként alkalmazta a cimbalmot, először a magyar zenetörténetben. A cimbalmos pedig nem volt más, mint Erkel Ferenc Sándor nevű fia.²⁷ A zenetörténeti jelentőségű koncerten a Bánk bából a Tisza-parti jelenet hangzott el, melyben Melinda szerepét Hollósy Kornélia énekelte nagy sikerrel. A sajtó lelkes és elismerő hangon írt a darabról és annak szerzőjéről: volt olyan írás, mely az opera eredetiségét dicsérte és volt olyan is, melyben az újságíró megjegyezte, hogy a „Hunyadi László” szerzőjét a „Bánk bán” írója bizony el fogja homályosítani.²⁸ Az opera díszbemutatóját két hónappal később, 1861. március 9-én tartották a Nemzeti Színházban.

Az 1861. március 17-i évadzáró előadás után filharmonikus hangversenyeket sokáig, egészen 1864 végéig nem rendeztek. A hosszú szünet után Erkel zenekara 1864. december 18-án lépett fel újra, mely arról lett nevezetes, hogy ezen játszottak először az új, mély *a*-ra hangolt fa- és rézfúvó hangszereken. A következő 1865. január 6-i hangverseny pedig azért vált emlékezetessé, mert ez lett a filharmonikusok múzeumi búcsúkoncertje, mivel a rendező bizottság úgy döntött, hogy a zenekar következő fellépését már az időközben felépített Vigadó épületében tartja meg. Erkel Ferenc 1865. március 25-én vezette először új otthonában társulatát.²⁹ Utoljára 1871. március 26-án vezényelte a Filharmonikusokat a Tudományos Akadémia dísztermében megrendezett jótékonyági koncerten, melyen Liszt Ferenc és Volkmann Róbert is megragadta a karmesteri pálcát. Ezt követően már csak azon a hangversenyen lépett fel, melyet a Filharmoniai Társaság rendezett 80. születésnapja alkalmából 1890. november 7-én. Utolsó előadásán nemcsak karmesterként szerepelt, hanem zongoraművészként is, eljátszva kedvelt darabját, Mozart d-moll zongoraversenyt.³⁰

Erkel Ferenc 1893-ban bekövetkezett halála után 11 évvel, 1904-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba, illetve annak könyvtárába került szellemi hagyatéka: levelezése, saját kezű partitúrái, kottagyűjteménye. Ez a hatalmas kéziratok gyűjtemény lett az alapja a „Zenei levelek” c. kéziratári iratgyűjteménynek (fondnak), de az Erkel-hagyaték hívta tulajdonképpen életre az adományozás után 20 esztendővel, az 1920-as években a Zeneműtárat is az Országos Széchényi Könyvtár keretein belül. A hagyaték Erkel születése 100. évfordulójának évében már kutatható volt (Vértesy Jenőnek köszönhetően).³¹ Emellett Erkelnek 1904-ben még néhány személyes tárgya is bekerült a múzeum Érem- és Régiséggyűjteményébe. Ezeket a tárgyakat, egészen pontosan 5 db tárgyat (két karmesteri pálcát, egy babérkoszorúról való lantot, egy díszlátat és kancsót és egy asztaldíszet) a Nemzeti Múzeum az örökösöktől vétel útján szerezte meg.³²

Az Erkel vezetésével létrejött filharmonikus zenekar *Budapesti Filharmoniai Társaság* néven ma is működik. Magyarország legrégebben működő zenekara jelenleg a 158. évadánál tart. Első otthona, hangversenyeinek első befogadója a Magyar Nemzeti Múzeum volt. Ennek köszönhető, hogy Erkel Ferenc és a Nemzeti Múzeum kapcsolata a magyar zenetörténet fontos, említésre és emlékezetre méltó része lett.

Debreczeni-Droppán Béla

²⁶ Mosonyi Mihály: Egy szó a cimbalom érdekében. In: Zenészeti Lapok. 1860. november 7. 6. sz. 45-46. old. (Vö. Hölgyfutár. 1860. november 12. 136. sz. 1077. old.) Mosonyi Mihály G. (1815–1870): kiváló magyar zeneszerző és zeneíró, akinek halálára Liszt gyászzenét írt. Mosonyi Széchényi István halálára írt „Gyászhangok” c. művét a Társulat 1860. december 16-i, „Ünnepi zenéjét” 1861. január 6-i hangversenyen mutatták be először (Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei Lexikon. II. köt. G-N Bp. 1965. 637. old.)

²⁷ Mosonyi a következőképpen dicsérte a fiatal cimbalmost már az opera díszbemutatója után: „A cimbalom is – mely mint zenekari hangszer e dalműben szerepelt legelőször – különös figyelmet érdemel, mert kibizonyul, hogy azzal nem mindennapi hatást lehet előidézni. E hangszer kezelhetése sokkal nehezebb mint sokan talán képzelik s sok időre van szükség míg valaki csak tőrhetőleg is begyakorol rajta valamit. A fiatal Erkel Sándor (Erkel Ferenc ifjabbik fia) kevés idő alatt sajátította az ahoz megkívántató ügyességet, s már a vele tett első kísérlet után is reményelhetjük, hogy idővel e hangszer méltó helyet fog elfoglalni a nemzeti színház zenekarában.” (Mosonyi Mihály: Bánk bán. In: Zenészeti Lapok. 1861. március 27. 26. sz. 204. old.)

²⁸ Hölgyfutár. 1861. január 8. 4. sz. 31. old., Zenészeti Lapok. 1861. január 9. 15. sz. 119. old.

²⁹ *d'Isos* i. m. 62. old.

³⁰ Csuka Béla: Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában. Bp., 1943. 7. old.

³¹ *Isos* Kálmán: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. VI. Zenei kéziratok jegyzéke. I. köt. Zenei levelek. Bp., 1924. V. old.

³² Három nemzedék ereklyetárgyai. Bp., 1988. 124–125. old. (tárgyleírások) A Nemzeti Múzeumba került tárgyakat Erkel működése során kapta ajándékba.

Erkel Ferenczről

Erkel «Hunyady László» című operájának ötvenedik évfordulója előadása alkalmából, ismét fölülül előttünk a nem régiben elhunyt halhatatlan szerzőnek, Erkel Ferencznek tiszteletre méltó emlékezete.

Erkel Ferencz sajtósága összetétele volt mindannak, a mi valakit érdekessé, mondhatnám, a nagy tömegetől különválóvá s így feltűnővé is szokott tenni. Az ő külön világa mindenek felett a zene volt. Gondolkodni, társalogni sem tudott a nélkül, hogy érveit, hasonlatait ne a zene világából vette volna. E külön világából fejlődött ki azután a szegyet mindig fejen találó ama tulajdonsága, melylyel a zenevilág minden számbavehető egyéniségét és termékét teljes pontossággal és méltányossággal meg tudta ítélni. Gyakran mondták ugyan felőle, hogy ilyenkor nem mindig volt eléggé tárgyilagos. De én részemről úgy ismertem, hogy ő nem ítélte sem a görbe vonalat egyenesnek, sem az egyenest görbének; a kisebb tehetségekben is elismerte, a mi elismerésre méltó volt, de viszont nem hódolt a felfűtt nagyságoknak. Nagyra becsülte, sőt meg is tudta bámulni a zenetudósokat, kivált a kontrapunktistákat; de azért egész lelkével igazán csak oda vonzódott, a hol nem mesterségesen csinált virágok pompáznak. Hisz az ő alkotásának remekei sem a hangok logaritmus-könyvéből valók voltak, hanem abból a forrásból, mely a dallamok ős hazájában fakad. A zenetudomány aprólékos, szövevényes és szörszálhasogató elméleti tételével nem sokat törődött. Nem is arra született, hogy tanári székéből tartson értekezéseket a hangok rezgési számadatairól, vagy az ó-görög és keresztény zene harmóniai különbségéről. Feladatának azt tartotta, hogy lelke mélyéből fölszínre hozza mindazt, a mit a magyar múzsa kedvel, úgy mint senki más, sem előtte, sem utána. Az ő hazafias becsvágya nem is iparkodott arra soha, hogy megmutassa képességét symphoniák, oratóriumok, kettős fugák, nyolcz szólamú karok, vagy más zenei különösségek alkotására. De, hogy miben áll mindezek művészeti fegyelmetségé: azt nálánál jobban senki sem értette. Tudok rá több esetet, hogy e terén híres tudományos matadorokat is figyelmeztetett nem egészen szabatos eljárásukra.

A mi előadását illeti, ha egyszer kezébe vette a karnagy pálczát s maga elé tárta a vezérkönyvet: a sas szeme nem lát tisztábban a sziklaoromról le a völgybe, mint a hogy az ő szeme uralkodott az alatta levő zenekar felett. Még ha virtuózok játszottak vezénylete mellett, azoknak is azonnal fölismerte vérmérsékletét s a szerint alkalmazta eljárását, és soha sem veszítette el a lélekjelenlétét. Emlékszem, hogy a 60-as években egyszer nagy felsüléstől mentette meg a híres zongoravirtuózt és zeneszerzőt: *Littolf* Henriket, ki a nemzeti színházban adta hangversenyeit. Egyik legnépszerűbb és legtetszetősebb versenyművét játszta hangjegy nélkül zenekar-kísérettel, mely úgy nagy hosszúságánál, mint ritmikái hasonlóságainál s folytonos ismétléseinél fogva erősen megpróbálta még a szerző emlékező tehetségét is. De különben is *Littolf* egyike volt a legidegesebb és legvérmesebb művészeknek, tele százféle szeszelylyel és különczködéssel. A legrohamosabb pezsgésű tételnél, egyszerre csak elhagyta az emlékezete s megállott. Erkel észrevette, de vezette tovább a zenekart, mintha annak úgy kellene lenni. *Littolf* egypárszor belekapott a játékbá, de a kellő fonalat nem tudta megtalálni. Elhagyta a hideg vér, izgett-mozgott a széken, térdeire ütögetett s Erkelre tekintgetett, ki azonban rá sem nézett, hanem szemlesütve tovább dirigált. Végre *Littolf* elérte a célzást, s várt nyugodtabban, míg egy alkalmas helynél ismét bele találta magát a zene menetébe, s az előadás sikerülten haladt mindvégig. A közönség mitsem vett észre, sőt azt hitte – talán még az akkori kritikusok is, – hogy *Littolf*-nak csakugyan szünetet kellett tartani. *Erkel* hallása oly finom volt, hogy a legcsekélyebb ritmikái vagy intonálási hibát is észrevette. Előadás közben mindig nyugodt maradt, de utána aztán annál kevésbé kímélte az intő és szemrehányó szót. Vezényletének ereje nem a plasztika esztetikájában, hanem a biztos megérthetősre szolgáló izmosabb kéz- és karmozgásokon alapult. Zene- és énekkari tagok, valamint tanítványok iránt nem volt nálánál szigorúbb karnagy és tanár.

Ellenlábaisai és kritikussai – s ki volna ilyenek nélkül – ép e túlságos, gyakran talán a merevségig vitt szigorúságának rovására írták a költőiség olykori elhanyagolását, pedig a ki közelebbről ismerte, a mint én, tapasztalásból tudja, hogy mennyi volt benne a költői ihlet. Nem gyorsan dolgozott, szerette a «nonum prematúr in annum» elvét követni. Minden taktust, a mit leírt, jól megforgatott az agyában s mindig a szívén eresztette át a hangjegy-papírra. Mikor dolgozott, szerette a magánosságot, félrevonult s rendszeren hosszúszerű pipájának füstje mellett rajzolta a kóták fejeit. Zeneírása sokat hasonlított a Liszt Ferenczéhez, a mennyiben mind a kettejüké nehezen olvasható volt, mint valami hieroglif. S ettől mind a ketten csak akkor tértek el, mikor külön célra kértek tőlük hangjegy kéziratot. Vezérkönyveik alig voltak olvashatók, ellenkezőleg Wagner, Volkmann, vagy Mosonyiéval, kiknek hangjegyei szép

tiszták voltak. E tekintetben talán csak Beethoven és Schubert kézíratai multák még felül az Erkeléit és Lisztéit, melyek megfejtéséhez egy pápaszem bizony nem is elég.

Fentebb már megemlékeztem *Erkel* Ferencz sasszeme-ről. De saját kéziratával szemben, néha még az is cserben hagyta. A 60-as évek derekán egyszer Liszttel együtt látogattuk meg akkori magyar-utcai lakását. Épen «Dózsa» operájának utolsó felvonásán dolgozott, a többi pedig már vezérkönyveze volt az ő eredeti kézírásával. *Liszt* fölkerlte, játszék valamit belőle. Zongorakivonat még nem lévén, a vezérkönyv ákom-bákomjait kellett használnia. Egy ideig ment is, de egyszer nagy mértékben belejutván a 20–25 sorú lapok kótalabirintjába: bizony saját sasszeme is felmondta a szolgálatot. S ekkor láttam, hogy még az övénél is vannak élesebb sasszemek. *Liszt* ugyanis felkerlte, hogy ő folytathassa tovább a játszást. S le is játszotta úgy, mintha már előbb betanulta volna. Soha sem felejttem el azt a tekintetet, melyet akkor *Erkel* Ferencz reám vetett úgy lopvást. Mintha csak azt mondta volna: «íme egy csodás lángész, mely igazán beválik gondolat-olvasónak!»

Néha megszállta a zenészetit skepticizmus is. Sokat elhiit a zenetudomány dogmáiból, de még sem mindent-Nagy tisztelője, belső barátja, sőt föltétlen elismerője volt *Mosonyinak* s az ő rengeteg tudományának. Mind a két méltó utódját *Erkel* Gyulát és *Erkel* Sándort is ő hozzá küldte tanulni s a zene titkait elsajátítani. Tudta, hogy képes mindenre, meg a zenészetit kétszerkettőt is ötnék tudja bizonyítani. S e hitében magam is folyton megerősítem. Egyszer *Mosonyinak* azt a hihetetlen jártasságát emeltem ki előtte a különféle kulcsok szerinti kóta-olvasásban, hogy egy négyszólamú fugát soprán, alt, tenor és basszus kulcsban írva, képes bármely kívánt hangnembben egylátásra eljátszani. Tamáskodva rázta a fejét s csak annyit mondott: «Nem hiszem, míg nem látom!» De kevésre rá meggyőződhetett állításom valóságáról, mert több más zenészszel együtt mindkettőjüket meghíván magamhoz: megkezdődött az általa hihetetlennek mondott zenészetit tornajáték. *Cherubini* híres «Fuga» tanulmánykönyve szolgált anyagnul, melyben minden négyszólamú fuga, négy különböző kulcsban van hangjegyezeve. A választás *Erkelnek* szabdságára volt bocsátva. Ki is jelölt *Mosonyinak* egyet B dúrban, hogy játssa le *fisz* dúrban. *Mosonyi* lejátszta. *Erkel* Ferencz megadta magát, s attól kezdve nem emlékszem, hogy valaha vitatkozott volna a zenészetit lehetetlenségék felett.

Az országos magyar kir. zeneakadémiában tizenhárom évet töltöttem az oldala mellett s ez idő alatt elég alkalmam nyílt minden irányban kiismerni jellemét, érzületét, gondolkodását s kitarító munkásságát. Sem szigorúbb, sem lelkiismeretesebb, sem kötelességtudóbb tanárt nála nem ismertem. Ha csak rendkívüli hivatalos teendője, mint igazgatót, vagy ágyhoz szegző betegség – de erre alig volt eset, – mint tanárt nem gátolta: soha egy órát el nem mulasztott, sőt rendes óráit mindenkor még legalább is egygyel megtoldá. Számátalan zongora-tanítványa vallhatja szerencsésének, hogy az ő vezetése alatt művelhette ki magát. Mert e 13 év alatt ő volt a legmagasabb zongoraosztályok valódi vezére. *Liszt*, a nagy mester, minden évben eljött ugyan 2–3 hónapra élére állani a seregnek; de a fegyelem és rendtartás részleteivel *Erkel Ferencz* bajlódott egész éveken át. *Liszt* – kivéve a külföldről hozott, vagy hozzá sereglett tanítványokat – a hazai kész művészsereget rendesen az ő nyomán vezette győzelemre.

Megható volt az az őszinte, patriarkhális szellem, melyet *Erkel* Ferencz az ő igazgatása alatt az akadémia kötelékében – kivált az első hat évben – úgy a tanárok, mint a tanítványok irányában meghonosított. Tisztelte és szerette is mindenki. Nem a fegyelmi szabályok s a hivatalos fensőbbség merev rendelkezései, hanem a kölcsönös bizalom erejével igazgatott. Nem békó, hanem becsvágy volt akkor a tanítás és tanulás egyaránt. Volt is eredménye, mert igazgatása alul egész sereg neves virtuóz és zeneirő került ki, kik számot tesznek a hazai zenészetit terén. E mellett igaz magyar nemzeti szellemet tudott önteni az intézetit életébe. Az első éveken, mikor *Liszt* célja szerint a zeneakadémia csak mint legmagasabb műintézet szerepelt, természetesen a fölvételek is a legszigorúbbak voltak. A ki nem volt valódi tehetség,

Erkel Ferenc.

Kozmata Ferenc sajtófotója, 1870-es évek

vagy a ki nem bírt már haladottabb zenei ismeretekkel, nem igen tudott oda bejutni. De azért jöttek számosan, magas paripára ülve, ostromolni az eget. Alább nem is próbálkoztak a főlvéti vizsgán, mint Liszt, Schumann, Chopin vagy Rubinstein műveivel, a kompozícióhoz való hivatást pedig operával és symfoniával vagy fugával próbálták igazolni. Erkel rendszeren udvariasán félretette e nagy dolgokat, s valami egyszerűbb, de finom ritmikái beosztást kívánó Haydn- vagy Beethoven-féle sonátát tett elébük. Ha szabatosan le tudták játszani, kivált az adagiót vagy scherzót: nyert perük volt, különben azzal bocsátotta el a nagyratörő jelentkezőket, hogy mielőtt Lisztet vagy Chopint játszanák, tanuljanak meg egy adagiót szabatosan értelmezni. Az opera- és symfonia-kompozitorokat pedig a táblához állította Volkmannal együtt s valamely *Cantus firmus*-nak rögtönözve való ellenpontozását és harmonizálását kívánta tőlük. Hány symfonia járt ilyenkor szerencsétlenül.

Erkel Ferencz nem tartozott azok közé, kiknek életszüksége a társadalmi élet forgatagába való beleeggyülés. Nyilvános helyeken, nagyobb ünnepeken s mozgalmas társaságokban nagyon ritkán lehetett vele találkozni. Inkább kerülte, mint kereste az ilyeneket. Legjobban szeretett néhány bizalmasa közt időzni s azokkal elcsevegni régmúlt időről és élményekről; a délutánokat és estéket ritkán töltötte odahaza. Megvoltak rendes helyei, hol mindennap megjelent s hol biztosan lehetett találni hivatalos helyiségein kívül. Egyedüli szenvedélye a sakkjáték levén, melynek szintén nagy mestere volt: a sakk-klubot, melynek elnöki tisztét is viselte, mindennap fölkereste s órákig el tudta szóltanul nézni a játszmákat a nélkül, hogy maga éveken át csak egyszer is részt vett volna a játékban. Pazarnak épen nem volt mondható, de lángész annyi időt még nem pazarolt soha néma szenvedélynek, mint ő a sakknak. Gyakran kérdőre is vontam ezért s rendszeren azt felelte, «ha a sakkot nézem, legalább nem kell zenéről, a nem is mindig szellemes zenészekkel társalogni.» A régi nemzeti színházon, vagy az operaházon kívül, annak már rengeteg nagy művésznak, vagy felette érdekes hangversenynek kellett lenni, a mely előadáson, – ha csak nem vezényelt, – megjelent. Kivételt minden két évben csak is az orsz. magyar dal- és zeneünnepélyeknél tett, melyeket rendszeren nemcsak vezényelt, hanem azok mindennemű társadalmi mozzanataiban is részt vett. E zeneművészeti társas összejövetel volt az egyedüli, melyhez egész lelkével vonzódott. Vonzódott pedig leginkább azért, mert annak tiszta és önzetlen magyar szelleme leginkább megegyezett nemzeti érzületével. Mikor annak keblébe is kezdett beszívárogni az idegen elem, lassanként ő is visszavonult ünnepeitől. Hogy mennyire a szívéhez nőtt ez intézmény, azzal is megmutatta, hogy az 1892-ik jubiláris ünnepén, annak diszhangversenyén vezényelt utóljára, s utolsó hatyúdálát is, – Petőfi egyik költeményére, – annak számára írta.

Liszten kívül nem ismertem embert, ki oly kevés szükségét érezte volna az úgynevezett testi mozgásnak, valamint a sokak által annyira dicsőített hidegvíz-használatnak, mint Erkel Ferencz. Hosszú évek során át volt alkalmam mind a kettőnek életfolyását megfigyelni, de soha nem emlékszem, hogy megkivánták volna egészségi szempontból a sétálást. Pedig mind a ketten magas életkort értek s mind halálukig elpusztíthatatlan egészséggel s irigylésre méltó étvágygal rendelkeztek. Ez is mutatja, hogy mennyire nincs kivétel nélküli szabály.

Sok szellemi és testi rokonvonás volt Liszt és Erkel között. Különböző volt a kettő élete. De éltük alkonyán egy pontban mégis találkoztak az útjaik, mert mind a ketten egy nagy célra törekedtek: *derek magyar művészeti nemzedéket teremteni.*

Id. Ábrányi Kornél

(Vasárnapi Ujság 41. évf. 1894. febr. 4. 5. sz. 67–68. old.)

Gondolatok a zeneműtárban

Kell-e Erkel?

Ha ő nincs, biztosan lett volna más, ünnepelt szerző: talán az ő *Nietzsche*-je, a kezdetben lelkesedő, később sziszegő *Mosonyi Mihály* emelkedett volna a Pantheonig, talán másvalaki, de jó műveket írni már a XIX. század derekán is állampolgári jog volt. És bár itt ugyanúgy igaz az olimpiai elv: – ha az ép lábúak repülője késik, a sánták közül hirdetik a sikfutás bajnokát –, végül is nem mindegy, hogy zenik vagy kismesterek alkotják-e a kompozítori mezőnyt. S az sem, a szerző szervezője is válik-e?

* * *

Szögezzük le rögtön: *Erkel Ferenc* nem kismester. Benne valóban a romantikus nemzeti opera legnagyobb magyar alakját tiszteljük, a verbunkos-alapú, népi hangszereket magába olvasztó, s így teremtető szimfonikus muzsika virtuózát, a kor remek zongoraművészt, a magyar operajátzás eddig legnagyobb szervezőjét, iskolateremtő dinasztikusát, ikonikus karmesterét, a Zeneakadémia alapító elnökét. Számtalan érdekesség van azonban, amely így, a 200. jubileumi év végén színezheti a fenti, eddig is tudott zenei axiómákat.

A Wagner-komplexus

Különös például, hogy a családirag német gyökerű Erkel mennyire rajongott az olasz operamuzsikáért, miközben azzal vádolták, hogy semmire se tartja a németeket. Viszont kevesen tudják: nem ritkaság, hogy *Richard Wagner*-darabok játszását tette lehetővé, pedig állítólag az ő műveit utálta leginkább. Joggal adódik a kérdés, hogy is van ez?

Ehhez viszont meg kell értenünk, hogy miként szinte mindenkinek a XIX. században, Erkel Ferencnek is Wagner-komplexusa volt. A német zseni olyan elánnal, s annyira új, zenedrámái megközelítéssel, diszharmóniákkal és összművészeti szemlélettel robbant az európai zenei életbe, hogy vagy feltétlen híveivé, már-már szektás hevületű követőivé tette a fogékony komponista-nemzedéket (de másokat is, például Nietschét), vagy esküdt ellenségeivé az egy generációval már idősebbeket.

Jóllehet Erkel az olasz operán, főképp az úgynevezett belcanto-korszak, a rokokó és a romantika háttérterületén alkotó *Rossini*, *Donizetti* és *Bellini* művein nőtt fel, viszonylag jól ismerte *Mozart* operáit, és nagy tisztelője volt az egyik legkülönösebb darabnak, a Mozart-unokatestvér *Carl Maria von Weber* varázsművének, a *Büvös vadásznak* is, kimutatható, hogy erősen hatott rá a *Meyerbeer*-féle francia grand opéra is. Nem mondható tehát, hogy valamiféle provincializmus jellemezte volna Erkelét: az imént felsorolt látókör – kiegészítve *Verdi* ismeretével és szeretetével – tájékozott, biztos ízlésű muzsikusnak mutatja a magyar komponistát. Ebből következik, hogy Wagner, az ember (az Erkelétől teljesen más, törtető és politikai alkat, ráadásul gyakran gonosz) és Wagner, a zeneköltő (nem iskolából hozott, ezért „szabálytalan”, glucki mértékű zenei újításai, drámaírói hajlama stb.) taszította Erkel Ferencet, nem egy német szerzőként aratott sikere.

Viszont miután a *Lohengrin* bemutatójára 1850-ben sor került, e weimari estét követően már Erkel sem kerülhette meg Wagnert – ráadásul az a *Liszt Ferenc* dirigálta az előadást, akit Erkel egész életében nem múlt tisztelettel övezett. És idehaza, az Operaház 1884-es megnyitása előtti időkben operákat ugyanúgy játszó Nemzeti Színház zenekarában több nem magyar származású muzsikus is volt, illetve olyan magyarok, akik külföldön hosszabb ideig tevékenykedtek. Ők tudtak a kialakuló Wagner-kultuszról és sürgették a művek átvételét. Közéjük tartozott *Huber Károly*, az együttes koncertmestere (a majdani híres hegedűvirtuóz, *Hubay Jenő* édesapja), akinek a nyomására Erkel engedélyt adott a *Tannhäuser* és a *Lohengrin* magyarországi bemutatására – ám ezeket a produkciókat nem is Erkel, hanem maga Huber vezényelte. Viszont Erkel muzsikus fia is érdeklődve fordult Wagner modern zenedrámáihoz, tehát családi vonalon sem ignorálhatta a Wagner-zenét. Mindettől függetlenül Erkel soha nem barátkozott meg igazán Wagner zenéjével, és utolsó olyan művében, amelyet teljes egészében neki – és nem a fiaival alkotott Erkel-műhelynek – tulajdoníthatunk, „csak” a Meyerbeer-hatásig jutott el. Ez a mű pedig a *Bánk bán*.

Magyar tematika

Ami viszont Erkel tevékenységében abszolúte hungaricum, az a témaválasztás különlegessége. Már-már megható, ahogy valamennyi operájához magyar szüzsét jelöl ki, méghozzá magyar történelmi témát feldolgozót. Vajon miért nem érdekelte semmi más az operaszerző Erkelét, mintsem a magyar történelemből vett események sora? Ő tudatosan magyar operakultuszt akart megteremteni – végig tiszteletben tartva, hogy a nagy példakép, *Verdi*, bizony *Shakespeare*-adaptációknak szánta élete legjobb operáit (*Macbeth*, *Otello*, *Falstaff*). Magyar drámát kívánt librettóként is színpadra állítani, így vette alapul *Tóth Lőrinc* művét, *A két László* – ebből nőtt ki a *Hunyadi László*, vagy *Katona József* drámáját, a *Bánk bán*t. Nem is jöhetett szóba más téma nála, csak magyar és történelmi: ez felelt meg az Erkel egész tevékenységét alapvetően meghatározó reformkor szellemének, amely – egyebek mellett – drámai és zenei pályázatok magyar tematikájával megadta a közgondolkodás alaphangját.

Himnusz

Természetesen nem feledkezhetünk el Erkel Ferencről, a *Himnusz* zeneszerzőjéről sem. Hogy a reformkor pezsgő közéletét, szűk, de inspiratív művészelitjét röviden bemutassuk, ime két pályázat apró-

ságai: a *Szózaté* és a *Himnuszé*. A *Vörösmarty*-szöveg pályázói között ugyanúgy ott találjuk Erkel nevét, ahogy majd a *Kölcsy*-vers kiírásán *Egressy Béniét*. Sőt, Erkel el is készíti a maga *Szózat*-pályaművét, egy erősen verbunkos, éles-nyújtott ritmuspárokkal operáló, végig mollyban irt, ám az ismétlés kódjában reményteljes dűrba váltó adaptációt. Azonban visszavonja, mert a bíráló bizottságba is meghívást kapott. Nem így a pályatárs *Egressy* – cseppet sem melleleg Erkel jóbarátja, s operaszöveg-szerzője! –, akiről annyit biztosan tudunk, hogy elindult. De a *Himnusz*-megzenésítés versenyé más érdekességeket is tartogat. *Gárdonyi Géza* hivatkozott évtizedekkel később Erkel nyilatkozatára, amely szerint komoly baráti nyomásra – a benyújtás határideje előtt egy nappal *Bartay* bezárta egy öltözőszobába, még ételt-italt is adott be neki, de ki nem engedte – kellett megírnia a díjnyertes kottát. A valóság kevésbé romantikus: Erkel pályázati lapján az egyes szám diszeleg, tehát elsőnek nyújtotta be a lapokat, s hogy indulhasson, ezúttal a zsűriben jó előre nem vállalt szerepet. Hogy nem az ő kezétől származik a kotta, arra is van praktikus magyarázat: nemcsak jeligés volt a pályázat – így több kandidációt ugyan ismerünk, tiz éve lemezre is kerültek, ám szerzőjük nem ismert –, de még az is a titkosság feltétele volt, hogy más kézírással érkezzenek a megzenésítések.

Egyébként *Himnuszunk* ma ismert formájában nem teljesen azonos az Erkel által komponálttal: az eredetileg *Esz-dűrban* szerzett művet *B-dűrba* transzponálták, így könnyebb énekelnie átlagembereknek is. (Jó lenne, ha a kuriózumként, gyermekkarral felvett magas verzió helyett ünnepeken is a *B-dűr* letét hangozna el, mert az első valóban énekelhetetlenül magas felnőttek számára. Igazán illő pedig az volna, ha hangosítás nélkül mindig énekelnénk, s nemcsak hallgatnánk vagy dörmögnénk nemzeti imádságunkat.)

Jó száz éve a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére háromtagú bizottság nézte át a *Himnuszt*: *Kodály Zoltán*, *Bartók Béla* és *Dohnányi Ernő* javaslatára történt meg a letranszponálás, és *Dohnányi* néhány zenekari módosítást is eszközölt: például a kisdob-tremolók és a csúsponti nagy cintányérütés is ekkor került a partitúrába, míg más, kissé avult kromatikus átvezető dallamokat töröltek. De a módosítás Erkelétől sem állt távol: idős korában a praxisnak engedve átigazított néhány bokázó ritmust az énekelt sorokban. Ahogy kisímitotta azokat a néhai reformkori verbunkost felváltó romantikus-szecceszíós divat, úgy ő is alkalmazkodott. És így legalább egy kései énekari letéttel Erkel kezétől is rendelkezünk.

Királyhűség?

Ha már a reformkor szóba jött megint, hozzunk fel egy másik tabutémát: Erkel megtalálta a hangot a Habsburgokkal, például *Albrecht* főhercegnél zongoraórákat adott a szabadságharc leverése után, a ki egyezést követően pedig *Ferenc Józseftől* kitüntetést vett át. Mindennek megértéséhez nézzünk kicsit körül. *Jókai Mór*: különösen idős korára teljesen Habsburg-hű lett, sőt Magyarország távoli jövőjét egy Habsburg-házból való magyar királlyal képzelte el, erről *A jövő század regényében* értekezik. *Jókai*, akiben természetesen a márciusi ifjút, a *Köszívű ember fiainak* legendás szerzőjét is tiszteljük, utóbb kifejezetten szoros barátságot ápolt *Rudolf* trónörökösével. Utolsó regényében, *A mi lengyelünk* című kötetben nagy távolságból, igen árnyaltan és sok ironiával szemléli a szabadságharcot és a leverés utáni időszakot is. Erkel *Jókai*hoz képest sokkal inkább kötődött 1848-hoz, bár az ő véleményének alakulását nem tudjuk írásművekben közvetlenül nyomon követni, mint *Jókai* és *Arany* esetében. (Megjegyzendő, hogy *Jókai* és *Arany* személete is sokban eltért egymástól, még hozzá gyökeresen. Míg *Jókai* a modern, polgári társadalom híve volt, *Arany* poétaként az emlékeiben, a magányos elme rezonációiban élt, szívből megvetette a közéletet és a politikát, noha előbbire Tudományos Akadémiai titkársága révén mégis rákényszerült – ezzel szemben *Jókai* izig-vérig közéleti ember volt, s ráadásul politikus is.)

Még egy érdekes hasonlóság a reformkor nagyjaival: ahogy *Széchenyi Istvánt* máig támadják hiányos magyar nyelvtudása miatt – és hiába cáfolja ezt egyre több dokumentum, a patinás hazugság tartja magát –, Erkelről is gúnyolva mondták, s írta meg a korabeli *Blikk*, a *Hölgyfutár*: ő bizony, magyarkodó német csak, a mi nyelvünkön végképp nem tud. Erkel ilyenkor kedélyesen csak azt válaszolta: „Hogy is tudnék? *Vörösmartyval*, *Bajzával* és *Kölcsyvel* mindig tótul povedáltam!”

De végül vissza a zeneszerző magas császári kitüntetéséhez. Erkel *Ferenc* életének kevésbé ismert momentuma, amikor a Nemzeti Színház röpcédulázason ért művészeit hihetetlen naivitást játszva menti ki a főherceg és a rendőrbíró előtt is: igazi hazafiúi tett a rettegett *Bach*-korszak idején. Ami pedig a kitüntetést illeti: míg *Arany* visszautasítja a bárói címmel járó Szent István-lovagrendet, Erkel elfogadja a *Ferenc József-érdemérmét*. De miért is teszi – azon túl, hogy a szabadságharc leverése után 18 évvel nyilván elfogadja a helyzetet, miként a magyarok többsége is? Mert a Nemzeti Színház operaműsorát meghatározhatja, s abban már 1861 óta ott díszlik hazafias főműve, a *Bánk bán*; mert bejegyeztetheti

végre a Filharmóniai Társaság zenekarát; mert Liszttel karöltve szeretné kijárni a Zeneakadémia megalapítását; vagy akár – *Szén József* után a második számú magyar nagymesterként – a hazai sakkélet elismertetését! Erkelnek mások miatt is el kellett fogadnia a Bécs jóindulatát jelentő kitüntetést. Soha rosszabb politikai alkut, amely a közkultúra érdekében köttetik, s amelyet olyan művész kötött, aki saját idejét, erejét s így életművét is hajlandó volt nemzete művelődésének alárendelni!

Zeneszerző és zeneszervező

Hogy műjegyzékében csak kilenc befejezett opera található – s a *Bánktól* már azok is inkább az Erkel-családi műhely alkotásai, semmint kizárólag az ő kezétől származnának –, hogy gyakorlatilag nincs kamarazenéje, néhány nyitányon túl nincs szimfonikus muzsikája sem, s hogy alig néhány tucat dalt és kórusművet jegyez, súlyos ár volt zeneszervezői munkásságáért cserébe. Több mint 300 átvezényelt este a Nemzeti Színházban és az Operában, több mint 100 darab betanítása e társulatoknak, szimfonikus zenekar alapítása és irányítása, a Liszt védnöksége mellett az ő vállain nyugvó Zeneakadémia napi teendői, sakk-köri elnöki tisztsége, amelyet halálos ágyáig aktívan viselt – a polgárosodó Magyarország szempontjából önmagán túlmutató tevékenység ez is. Miközben a hasonlóan aggastyánkort megélt nagy pályatárs, *Giuseppe Verdi* máshová, inkább az alkotásra, és kevésbé a kultúraszervezésre helyezte élete hangsúlyát: kéttucat operáját, halotti miséjét ismeri és játssza a világ, olyan nap sincs, hogy valahol Verdi-mű ne kerülne színre, de stúdió sem, ahol ne rögzítenék darabjainak sokadik előadását. Erkellel mostohán bánunk: ha az agyontámadott, különben jó minőségű *Bánk*-operafilm zenei anyagát nem számoljuk, az utolsó „rendes” Erkel-operafelvétel harminc éve készült – s még a mostani, jubileumi emlékévként sem hozott áttörést, sajnós.

Mindettől függetlenül Erkel Ferenc hosszú és sikeres élete egyben példamutató áldozata is a tehetséggel és hazaszeretettel egyaránt bíró emberi életnek. S hogy a címben feltett álkérdésre is feleljünk: nemcsak, hogy Erkel kellene ma, de több is elkelne belőle a magyar zenekultúra felemeléséért. Lenne munka elég.

Ókóvács Szilveszter

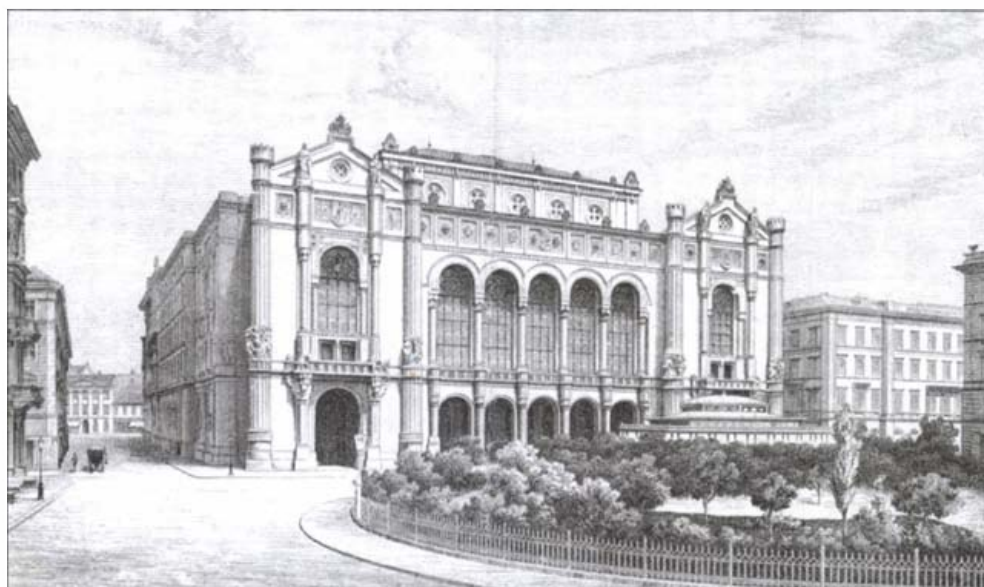
A kétszáz éve született Erkel Ferencre emlékezünk

Az emlékezés során megkérdezhetjük: vajon mi minden tehette boldoggá a szinte polihisztor műveltségű Mestert, és vajon mi minden keserithette meg az életét...

Az önként vállalt hazai „száműzetés” tudatában maradt itthon, nem kérve a határokon túli lehetőségeket. Pedig külföldön dolgozva talán elkerülhette kórusával a szabadságharc leverése utáni megaláztatásokat (csak német nyelven intézhette a zenei ügyeket; a *Himnusz*t és a *Hunyadi Lászlót* jó időre betiltották).

Az utókor reménysege az, hogy sokkal több volt Erkel Ferenc életében a boldog pillanat, mint a keserűség! A számtalan jótékonyági koncert, amelyet akár egyedül vagy zenekarával, többször pedig Liszt Ferencsel együtt tartott, nyilván örömmel töltötte el, mert emberek ezreit segítette önzetlenségével. Bizonyára az a momentum is lelkesíthette, hogy a *Hunyadi László* bemutatásakor a gyulai közönség jelentős része már együtt énekelte a színpad kórusával a „*Meghalt a cselszövő*” szövegét és dallamát (életrajzírói kiemelik: a sokszor éjszaka – nyitott ablakoknál – dolgozó zeneszerző munkája nem maradt titokban a járókelők előtt). Mindenképpen buzdítóan hatott rá a neves francia szoprán, *Anne La Grange* magyarországi vendégjátéka is, hiszen így Erkel Ferenc „ürügyet találhatott” arra, hogy az 1850-es évektől újra játszassák a *Hunyadit*...

Mindenképpen boldog örömet jelentett Erkel számára az a tény is, hogy 1888-ban a Vigadó hangversenytermében megünnepelték karmesteri pályafutásának ötvenedik jubileumát. A sok ajándék között szerepelt egy arany cserkoszorú, amelynek szalagjára műveinek címét írták föl és egy alkalmi dalárda a *Himnusz*t énekelte. Az sem véletlen, hogy két fontos fővárosi zenei intézményünk/épületünk Erkel és Liszt nevét viseli. A neves művészek ugyanis nem csupán törődtek e két létesítmény megszületésével, hanem az anyagi terhek hordozásában is szerepet vállaltak. Erkel Ferencnek sikerült az, ami másoknak nem: a nemzeti hagyományokat ötvözte az európai értékekkel. Így az 1844-ben bemutatott *Hu-*

A pesti Vigadó, Fleischer litográfiája, 1870 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

nyadi László nemcsak egy előadást jelentett a sok közül, hanem azt is, hogy a zeneszerző – a verbunkos hatásokat beépítve – a magyar nemzeti operát európai rangra emelte. Boldog meglepedésre adhatott okot, hogy a családban a „fiúk” (Gyula, László és Sándor) kitűnő muzikusok lettek...

Mit is köszönhetünk – a már leirtakon kívül – Erkel Ferencnek? Köszönhetjük, hogy tízéves korában már helyettesítette édesapját az orgona padján; tizenegy évesen pedig zongorázott a gyulai közönség előtt. Köszönhetjük, hogy mindent tudott, ami saját korában zeneileg fontos volt (hallotta például a magyar verbunkos ünnepelt virtuózának, Bihari Jánosnak a hegedűjátékát, illetve Liszt Ferenc koncertjét). Köszönheti négy színház is (Kolozsvártól Pestig) az áldozatos munkáját, amelynek révén megszülettek a történelmi témájú operái (az említettek túl: *Bátori Mária*, *Bánk bán*, *Dózsa György*, *Brankovics György* stb.). Köszönheti a magyar társadalom a több opera szövegkönyvét megalkotó Egressy Béni velő barátságát. Köszönhetjük, hogy második nemzeti imádságunk, a *Szózat* megzenésítésére ő is vállalkozott, de pályázatát azért nem adta be, mert a bíráló bizottság tagja volt, amikor éppen Egressy Béni zenéje „nyert” 1843-ban. Köszönhetjük, hogy 14 pályamű közül Erkel Ferenc *Himnusz*t első helyen értékelte a zsűri 1844-ben. Köszönhetjük mi, valamennyien, a Filharmóniai Társaság megalakítását (1853). Köszönhetjük többek között, hogy a Zeneakadémián tíz éven át igazgató és zongoratanár volt. Köszönhetjük, hogy vállalta az 1884-ben megnyílt Operaház főzeneigazgatói feladatait.

A legfontosabb emlékhelyek Baranyától, Péctől ugyan messzebb találhatók, de Erkel Ferenc iránt érzett becsülésünknek, tiszteletünknek, szeretetünknek a földrajzi távolság nem lehet akadálya. Büszkék vagyunk arra, hogy 1861–62-ben megalakult a Pécsi Dalárda (tudjuk, Erkel a dalárda-mozgalom élén állt!). A *Bánk bán* fontos repertoár-darab a Pécsi Nemzeti Színház programjában. Az épület homlokzatán láthatjuk a Mester mellszobrát. Komlón 1955-ben megnyitotta kapuit az Erkel Ferenc Állami Zeneiskola. Vannak Erkel-díjasaink Baranyában is.

A jelen bizonyítja: nem felejtettük el Erkel Ferencet és tevékeny életét, munkásságát. Nem csupán a Magyar Állami Operaház Erkel Színházának léte, nem csupán a nevét viselő zenei díj, a sakk-emlékverseny, a róla készített film (1952 – Keleti Márton), hanem az énekes és énekkari gyakorlatunk is igazolja: az 1810. november 7-én Gyulán született zeneszerző, karmester és zongoraművész ma is itt él közöttünk.

A Kerepesi-temetőben a sírja mellett a búcsúzók, búcsúztatók a *Himnusz*t énekelték. Nemzeti imádságunk rendkívüli ereje ma is hat, mert Kölcsey Ferenc verse és Erkel Ferenc zenéje semmivel sem pótolható; semmi mással nem helyettesíthető – ahogyan az egyik neves utód, Kodály Zoltán vallotta.

Szabó Szabolcs

175 éve született a felkai Tátra Múzeum alapítója, Scherfel Vilmos Aurél

Felka, a ma Poprád észak-nyugati részének számító, jelenleg szlovákul Velkának nevezett szépségi település a XIX. század második felében mindössze kétezer lelket számlált. Hírneves szülőttekben már csak ezért sem bővelkedett. Azon kevesek között azonban, akik itt látva meg a napvilágot, méltán tarthatnak számot az utókor tiszteletére, feltétlenül hely illeti meg a 175 éve, 1835. április 23-án született *Scherfel Vilmos Aurél* gyógyszerészt és botanikust. S nem csupán az általa Felkán alapított, majd csaknem másfél évtizeden át általa igazgatott Tátra Múzeum kapcsán, hanem azért is, mert mint tórázó botanikus átkutatta csaknem az egész Tátrát. Növényvilágáról számtalan publikációt tett közzé, jó néhány gyógyforrás vizét pedig vegyelemzésnek vetette alá, így is elősegítve a fürdőkultúra fejlődését.

Közéleti tevékenységének minden megnyilvánulására nem térhetünk ki, azt azonban már emlékezésünk elején megemlíthetjük, hogy élénken részt vállalt a Magyarországi Kárpát Egyesület 1873-as megalakításában, majd a Magyar Turista Egyesület Tátra Osztályának létrehozásában, amelynek haláláig munkás tagja maradt. Ugyanígy a Szepesi Tanító Egyesületnek és a Szepesi Orvos- és Természettudományi Egyesületnek is. A felkai evangélikus egyháznak 1860–86 között presbitere, a helyi elemi iskolának 19 éven át felügyelője, végül Felkának 1868–70 között polgármestere is volt.

Scherfel V. Aurél – ahogyan nevét maga gyakorta írta – elemi iskolai tanulmányait Felkán, a gimnáziumot Rozsnyón végezte. Édesapja, Scherfel Jonatán nyomdokaiba kívánt lépni, akinek Felkán gyógyszerész-tára volt, s aki ugyanúgy támogatta fia törekvéseit, mint az édesanya, Maléter Amália is. Kihasznlva német nyelvismeretét, mely a szepesi cipszerek körében természetesen mindennaposnak számított, tanulmányai folytatására Bécsbe utazott. Itt előbb botanikai és kémiai előadásokat hallgatott, majd kártartó szorgalmának köszönhetően 1855-ben megszerezte a gyógyszerész oklevelét. Ugyanebben az évben elhunyt apja örökébe lépve menten át is vehette a felkai gyógyszer-tár vezetését.

Megélhetésének biztos alapot találva, immár szabadon hódolhatott kedvteléseinek is. Szűkebb pátriája a Szepesség éppen úgy helyszíne volt növénygyűjtő kirándulásainak, mint a Magas Tátra. Útjainak csaknem állandó társai voltak Hazslinszky Frigyes és Kalchbrenner Károly országos hírnévnek örvendő fűvészek. Így nem túlzás a kedvtelések „halmozásáról” beszélni, hiszen Scherfel vérbeli turista volt, aki gyalogtárát összekötötte a botanikus növénygyűjtő szenvedélyével. Idők során létrehozta a felkai Tátra Múzeum botanikai gyűjteményét, melyet aztán folyamatosan fejlesztett, gyarapított.

Ez azonban nem ment ilyen simán! Amikor eldőlt, hogy a MKE Kárpát Múzeuma nem a Scherfel által favorizált Felkán, hanem a másik jeles cipszer, Husz Armin felajánlásai nyomán Poprádon jön létre, hősünk hatalmas szervező munkába kezdett. Megszerezte a felkai Tátra Múzeum Egyesületet, mely 1881. augusztus 11-én létre is jött, dr. Daitz Ede, Blásy Ede, Emericzky Ödön, Husz János, a Krompecher testvérek és mások részvételével. Scherfel pedig megszerezte polgártársai anyagi támogatását, s rövid idő alatt 4480 forintot gyűjtött össze a múzeum céljára, ami abban az időben jelentős összegnek számított.

A zoológiai, etnográfiai, archeológiai, mineralógiai, numizmatikai, turisztikai és egyéb gyűjteményeket előbb az iskolaépületben helyezték el, majd 1882. július 2-án megnyílt a felkai Tátra Múzeum.

Scherfel Vilmos Aurél (Baló Ede festménye)

A Scherfel ház mai képe az emléktáblával (Polgárdy Géza felvétele)

Gyógyszertára eközben mind kedveltebb lett, még a szomszédos községek lakói is bizalommal keresték fel. Scherfelt ez arra készítette, hogy Ó-Tátrafüreden fiók-gyógyszertárat létesítsen, ahol aztán nyaranta ő is tartózkodott. Felkán is, Ó-Tátrafüreden is botanikuskertet létesített, ahol a tátrai növények érdekesebb és jellemző példányaait mutatta be. Felkai botanikuskertje ugyan hamarosan az itteni építkezések áldozatává vált, azonban az ó-tátrafüredi Hygiea forrás közelében létesített dacolt a múltó idővel. Mi több, még jóval Scherfel halála után, az új tulajdonos, Csatádi Artur által is egyre gyarapodott. Az ó-tátrafüredi gyógyszertár 1908-as állapotában a mellékelt képeslap jobb oldalán látható. Fennállásának utolsó idejében már zöldség-gyümölcs bolt üzemelt a helyén, végül a pusztulni hagyott épületet 1983-ban lebontották.

Scherfel növénytaní írásai közül csupán néhány megemlítésére szorítkozunk. A MKE 1879. és 1880. évi évkönyveiben, két részben jelent meg az *Adalékok a szepesi Tátra alhavasi és havasi virányának ismertetéséhez* című tanulmánya. Az 1888-ban kiadott Szepesi Emlékkönyvben tette közzé *Szepes vármegye növényzeti viszonyai* című jelentős írását. Ebben olvashatjuk, hogy „a szepesi Magas Tátra növényeinek első jegyzékét már Townson Róbert TRAWELS IN HUNGARY (London, 1797.) című munkájában látjuk, csakhogy ő még kevés növényfajt sorol fel. Ezt követte 1814-ben a svéd Wahlenberg György nevezetes, klasszikus műve FLORA CARPATORUM PRINCIPALIUM, melyet a szerző nagyrészt saját, 1913-ban tett kutatásai alapján írt, de semmi esetre sem lett volna műve oly tökéletes, ha Mauksch Tamás...és Rochel Antal...a legfontosabb adatokkal nem támogatják. Jóllehet Wahlenberg flórája sokkal nagyobb területet tárgyal, még sem öleli fel az egész Szepességet, s belőle is csak a Magas Tátrát, a Poprád-völgyet és a szepesi Magurának Dunajecig terjedő részét írja le.”

Sikeresen tett eleget másik célkitűzésének, vagyis környezete ásványvíz forrásai szabatos vegyelemzésének is. Alig akadt olyan szepesi (tátrai) ásvány (fürdő) víz, amelyet jól berendezett kémiai laboratóriumában ne ő vegyelemzett volna. Erről tanúskodnak a tárgyban megjelent tanulmányai is. *Tátrafürednek édes vize*, valamint *A tátrafüredi Castor és Pollux ásványforrások vegytani elemzése* című írásai 1874-ben jelentek meg. A következő évben látott napvilágot *A leibitzi kénfürdő kenes vizének vegytani elemzése*, majd 1880-ban *A gánóczi fürdő és artézi hévforrás vegyi viszonyai* valamint *A felső-ruzsbachi ásványvíz vegyelemzése* című dolgozatai. De a szlatvinai, sibrai, baldóczi, koronahegyi vizek vegyelemzését is ő végezte el, miként *A tátrafüredi Hygiea forrás vegyelemzése* című, 1885-ben

A Scherfel gyógyszerház Ó-Tátrafüreden (a kép jobboldalán)

megjelent tudományos értekezése azt bizonyítja, hogy fiók-gyógyszertárának helyszínén sem tartózkodott e tudományos érdeklődésének, vizsgálatainak folytatásától.

A hallatlanul tevékeny kiváló embert – múzeumalapítót és igazgatót, turistát, botanikust, kémikust és gyógyszerészt – végül is magánéletének csapásai törték meg. Előbb feleségének (született Krompecher Augusztina Lidiának) elborult elméjét kellett nap-nap után elviselnie, majd 1888-ban sorsa olyan végzetes csapást mért rá, ami munkakedvét végképpen megtörte. Egyetlen gyermeke, György ebben az évben egyetemi tanulmányait befejezve, mint okleveles gyógyszerész tért vissza Felkára, hogy atyja mellett bekapcsolódjon a munkába. Ám három nappal hazatérte után, június 26-án váratlanul meghalt. Atyja életkedvét e tragédia valósággal megbénította.

Síremléke Felkán (Polgárdy Géza felvétele)

Egy ideig még vegetált, ám 1891-ben gyógyszerterát eladta, s magányába visszavonulva jószerivel csak kertjének növényeivel foglalkozott. Egyetlen tervét szerette volna még megvalósítani: *A Tátra-flóra* cím alatt tudományos, összefoglaló, nagy, képes művét megszerkeszteni és közreadni! Ennek megvalósításán dolgozva az 1894-ről 1895-re forduló telet Bécsben töltötte, ahol múzeumi kutatásokat folytatott. Április közepén tért vissza Felkára, ahol meghűlt és rövid szenvedés után tüdőgyulladásban, 1895. április 23-án, hatvanadik születésnapján meghalt.

Tervezett művét már nem fejezhette be. A mai Poprád Velka városrészének temetőjében a Scherfel-család fekete márvány síremléke ma is áll. Amint a róla elnevezett utcában található egykori gyógyszerterának rendben tartott épülete, melynek bejárata felett félkörívű felirat adja tudtul, hogy ez itt a „SCHERFELOV DOM”. Bejáratától jobbra a falon pedig az 1967-ben elhelyezett szlovák nyelvű tábla emlékeztet Scherfel Vilmos Auréla.

S ezt már mi tesszük hozzá: az egykori kiváló cipszer-magyarra.

Dr. Polgárdy Géza

Széchenyi gróf és a pesti görögök a „Haza és haladás” jegyében

150 évvel ezelőtt hunyt el gróf Széchenyi István. Az idei emlékévre tekintettel érdemes áttekinteni a legnagyobb magyar és a korabeli görögség széles ívű, számos érdekességet rejtő és igen eredményes reformkori kapcsolatrendszerét! Fontos itt rögzíteni, hogy 1836-ban 250 görög élt Pest-Budán.¹

A „legnagyobb magyar” országépítő reformtörekvéseinek támogatásában tucatnyi magyarországi görög család is részt vállalt: e reformkori görög kör sokat tett azért, hogy a megvalósítandó hazafias célok (mai szóval nemzeti fejlesztési projektek) gördülékeny módon valósággá váljanak. Közülük többen meghatározó módon vettek részt Széchenyi alkotó terveinek megvalósításában. Ezt érdemes az egyes nemzeti vállalkozások szintjén is megmutatni.

Széchenyi 1827-ben megalapította a **Nemzeti Kaszinót**. A magyarországi kaszinó-kör jelentette a reformkori közcélokot kitűző cselekedetek közösségi és szellemi hátterét: ez lett annak a szellemi műhelynek a társasági központja, mely a nagy nemzeti célú fejlesztési vállalkozások hátterét jelentette. Számos pesti görög kereskedőt találunk a tagjai között. Már 1828-tól tagok voltak itt a Pesti Nemzeti Casinóban a görög Sina György és Takácsy/Takiadisz György. Takácsy nagykereskedő 1832-től választmányi tagként is tevékenykedett e társaságban. Vrányi Konstantin táblabíró és választott polgár (vagyis képviselő) szintén e Casinó tagja volt 1836-tól.² Vrányi Constantin és Takácsy/Takiadisz György szoros együttműködő kapcsolatban álltak gróf Széchenyi Istvánnal a nemzeti fejlesztési tervek megvalósításában. A görög Vrányi-fivérek egy Makedóniából a XVIII. század végén bevándorolt papírkereskedő leszármazottai, tehát Pesten a második generáció képviselői voltak.³ Vrányi Konstantin Pest város választott polgára, Krassó vármegye és Tolna vármegye táblabírája volt.

Széchenyi István hamar ráébredt a Dunának mint nemzetközi útnak a jelentőségére: a hajózás fejlesztése igen fontos célja volt, és van arra adat, hogy még látott az Al-Dunán embervontatta hajót. Széchenyi királyi biztосként irányította az Al-Duna szabályozását, a **dunai gőzhajózás** megindítása is neki köszönhető. Széchenyi a Társalkodó újságban cikksorozatot írt 1834 júliusától a „*Dunai gőzhajózásról*”: a görög Paziazz Mihály fordította le németre és így könyvalakban is megjelent 1836-ban.⁴ A hajózás fejlesztése igen fontos célja volt Széchenyinek: jó példa erre, amikor a „*bécsi tőkések által alapított Első Dunagőzhajózási Társaságot magyar érdekeltégüvé tette*”.⁵

Az **Első Pesti Hengermalom Társaság** 1838-ban alakult meg Széchenyi támogatásával: a Lipótvárosban (ma ez a Honvédelmi Minisztérium területe) épült fel a város első gőzmalma. A negyvenes évek végére fölépült budapesti József-hengermalomban földolgozott gabona révén (a vasúti és vízi összekötetések segítségével) a Világ minden tájékán ismertté és híressé lett a magyar liszt. 1839 januárjában Vrányi Konstantin 2500 forintot jegyzett az előzetes aláírás alkalmával (báró Sina György 5000 forintot szánt erre).⁶ 1839 júniusában Széchenyi levelet írt Sina Györgynek: ebben kérte, hogy utasítsa megbízottját, Gyra Konstantint a végleges aláírás megtételére, hogy 1840 őszén megkezdődhessék a hengermalom üzembe helyezése.⁷ A pesti hengermalom részvénytársaságként működött: jelentős részvényesei közé tartozott a komáromi görög Janitsáry Miklós is.⁸ Janitsáry Miklós (1778–1850, Pest) görög kereskedő igen sokrétű tevékenységet folytatott: 1818-tól a komáromi városi tanács tagjaként tevékenykedett; és Passau és Galacz között egy európai híru hajózási szállítmányozási céget hozott létre.⁹

¹ *Kósa János*: Pest-Buda elmagyarosodása 1848-ig. Bp. 1937. 73. old.

² *Tóth Árpád*: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Bp. 2005. 248. old.

³ *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal XII. kötet. Pest 1865. 275. old.

⁴ *Beóthy Zsolt*: A magyar irodalom története Bessenyei fellépésétől a Kiegyezésig 1772–1867. Bp. 1896. 311. old.

⁵ Tablóképfőirata: Nagycenk, Kastélymúzeum.

⁶ *Vízota Gyula*: Széchenyi és a pesti hengermalom. Második közlemény. In.: Századok 1910. V. füzet. 372. old.

⁷ *Vízota* i. m. 375. old.

⁸ *Vízota* i. m. 451. old.

⁹ Janitsáry Miklós visszaemlékezése alapján a család története. In.: *Szabó Tamás*: Pentele ezer éve. Dunaiújváros 2008. 142. old.

A Lánchíd megépítése céljából hozta létre gróf Széchenyi István 1832. február 14-én a „*Budapesti Hidegylet*”-et: tagjainak jó része a legtöbbit adó fizető pest-budai polgárok közül került ki. Különösen jelentős szerepet vállaltak Sina György Simon bécsi bankár (a később megalakult Lánchíd Részvénytársaság létrehozója) és Derra Anasztáz.¹⁰ Pest egyik leggazdagabb görög embere Derra Anasztáz a Hidegylet igazgatója, táblabíró, pesti választott polgár a Lánchíd építésében fontos szerepet játszott.¹¹ A család őse, Derra Athanáz Moszchopoliszból származott: fia, Derra Anasztáz mint földbirtokos és táblabíró nyert Pesten polgárjogot 1839-ben. Derra Anasztáz 1848-ban tagja lett az Ellenzéki Körnek. Fia, Derra Konstantin az 1848–49-es szabadságharcban honvéddhadnagyként vett részt.¹²

Gróf Széchenyi István több (1835. és 1838. évi) naplóbejegyzése tanúskodik arról az együttműködésről, melyet a kor legjelentősebb görög kereskedőivel folytatott a leendő Lánchíd megépítése érdekében: közéjük tartozott a görög Takátsy György és Vrányi Constantin is.¹³ Takiadisz/Takátsy György és Bekella Erzsébet gyermekei, Konstantin, Miklós, Sándor, Katalin 1822. október 31-én nemességet és „*berzai*” előnevet kaptak, címeradományozásban részesültek.¹⁴ Takátsy György nagykereskedő, a pesti választott polgárság tagja volt: a közszükségletekre fordított adományai révén nyert magyar nemességet 1822-ben.¹⁵ Személye azért fontos, mert a Polgári Kereskedelmi Társulat kötelékébe tartozott. A Pesti Kereskedelmi Bank egyik alapítója volt.¹⁶ Egy másik görög, Bozda Naum (1784–1853) a Lánchíd Társaság igazgatójaként tevékenykedett: 1831-ben tett polgáresküt, 1834-ben belépett a Polgári Kereskedelmi Társulatba.¹⁷

1836 októberében gróf Széchenyi kérte föl Sina György bárót, hogy vegyen részt a Lánchíd megépítésében: tette ezt azért, mert bízott abban, hogy Sina bécsi kormánykörökben való nagy elfogadottsága elősegíti a hid megalkotását, és egyúttal meg volt arról is győződve, hogy e görög bankár nem fogja tisztán nyeréskedő vállalkozásnak tekinteni ezt a kiemelt fontosságú nemzeti ügyet.¹⁸

1838. augusztus 20-án döntött arról a hídbizottság, hogy a Nákó-palota középvonalához igazítják a tervezett hid helyét (ma itt áll a Gresham-palota).¹⁹ A Honművész 1835. évi december 24-i száma ekként emlékezett meg Barabás Miklósról („A Lánchíd alapköletétele” címet viselő festmény megalkotójáról), a rendkívüli magyar festőművészről első ízben: „*Lakik e művész úr Pesten, a ... Nákó-háznak 2-ik emeletében a 19. sz. alatt*”. Ismét egy érdekes pesti görög adalék!

A reformkori magyarországi görögök adományozó kedve a magyar hazafias célok megvalósításában rendkívül jelentős érték még majd két évszázad távlatából is: ebből is kitűnik, hogy nem a tőke határozza meg a vagyonos személyiség mentalitását, hanem a pénzemberi karakter a tökemagatartást.

Sina György ezt a nyilatkozatot tette az Országos Küldöttség előtt: „*nem alávaló pénzvágytól indítva óhajtottam Buda s Pest városainak állandó egybekapcsolását létesíteni*”.²⁰ 1842. augusztus 4-én került sor az alapkő letételére: ekkor került fölolvasásra a hid keletkezését rögzítő okirat, melynek aláírói között ott voltak a görögök közül báró Sina György, báró Sina János, Gyra Constantin.²¹ Gyra Konstantin nagykereskedő a bécsi Sina-bankház pesti megbízottjaként rendkívül fontos szerepet játszott e hid megépítésében és ekként a gróf Széchenyi Istvánnal való közvetlen, személyes kapcsolattartásban is.²²

¹⁰ *Vajda Pál. R.*: A Lánchíd története. Bp. 1947. 16. old.

¹¹ Magyar levelestár. Széchenyi pesti tervei. Válogatta, a szöveget gondozta, és a jegyzeteket írta *Bácskai Vera* és *Nagy Gyula*. Bp. 1985. 370. old.

¹² *Bácskai Vera*: A görög kereskedők szerepe a főváros polgárosodásában. In: Kafenio. A Görög Országos Önkormányzat folyóirata 2005. április. 26–27. old.

¹³ *Széchenyi István*: Napló. Válogatta, szerkesztette és a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Bp. 2002. 787. old.

¹⁴ *Illésy János – Pettkó Béla*: A királyi könyvek 1527–1867. Bp. 1895. (Reprint. Bp. 1998.) 216. old.

¹⁵ *Gajdary István*: A budai gyáripar a reformkorban. Gyármokok a város társadalmában. In.: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XV. Nógrádi Történeti Évkönyv Belitzky János emlékének tiszteletére. Salgótarján 1989. 155. old. 19. jelzet.

¹⁶ *Bácskai i.* m. 25. old.

¹⁷ *Bácskai Vera*: A vállalkozók előfutárai. Bp. 1989. 55–57. old.

¹⁸ *Vajda i.* m. 23., 63. old.

¹⁹ *Vajda i.* m. 25. old.

²⁰ *Vajda i.* m. 44. old.

²¹ *Vajda i.* m. 33., 35–36. old.

²² *Széchenyi i.* m. 766., 1292. old.

A görög Gyra családnak Bécsben és Pesten is éltek jelentősebb tagjai. E családból többen részt vettek az 1848–49-es dicsőséges magyar szabadságharcban.

Széchenyi egyik legfontosabb ábrázolását a pesti görög festőművész Sterio Károly (1821–1862) festőművész készítette el. Ez a Széchenyi-ábrázolás Sterio legközismertebb alkotása (háttérben az épülő Lánchíddal). Sterio Károly a romantika korának egyik jelentős mestere volt: gondos kivitel, biztos rajztudás, élményszerű festészeti stílus jellemezte.²³

A **Pesti Magyar Kereskedelmi Bank** alapításában Széchenyi is részt vett. Talán azt leglényegesebb kiemelni, hogy föllismerte: a haza érdekeit szolgáló pénzügyi folyamatok nem teremthetők meg saját magyar bank nélkül. 1841-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak néhány magyarországi görög is tagja volt: Dumtsa Demeter, berzai Takátsy György, Vrányi Constantin és Czikó/Csikó Demeter. A korábban már említett Vrányi Argir az 1840-es években pénzügyi ügyletekben vett részt: váltóügyletekkel foglalkozott: a Pesti Kereskedelmi Bank egyik alapítójaként volt közismert.²⁴ A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatójaként tevékenykedett Manno Demeter pesti görög kereskedő fia, Manno István (1812–1888), aki Kossuth Lajos egyik fontos pénzügyi tanácsadója is lett.²⁵

Itt érdemes föllemlíteni „A budapesti lóvonatú vasúttársaság”-ot, ami 1865. május 22-én tartotta alakuló közgyűlését. Az alakuló közgyűlés határozott a „Pesti közúti vaspálya-társaság” (PKVT) elnevezés felvételéről is: e részvénytársaság első választmányi tagjai közé tartozott a pesti görög Manno István is.²⁶

A **Magyar Tudományos Akadémia** egy ideig a pesti görög Nákó-házban működött. 1831-ben, majd pedig 1862–1864 között a Magyar Tudós Társaság (a későbbi Magyar Tudományos Akadémia) talált itt otthonra: a Nákó-palotát sokáig használták ülések céljára. A Nakosz (Nákó) nagykereskedő család 1780-ban telepedett le Magyarországon. 1860 januárjából egy hirdetés: „A magyar Akadémia ...” tekintetében „gróf Nákó Kálmán a házra 1000, a tőkéhez 4000 forinttal” járult hozzá. De nemcsak egyes gazdag görög családok adtak adományt az Akadémia céljaira. A pesti görög egyházközség is tett adományt még e hónapban a Magyar Tudományos Akadémia javára: 2000 forintos felajánlásuk jól mutatja e görög közösség adományozó lelkületét.²⁷

Nagycenk is találhatóak görög vonatkozású adatok. Családtörténeti adalék a Széchenyi-család és a Sina-család rokonsági kapcsolatából, hogy Wimpffen Simonné született Széchenyi Karolina síremléke Nagycenk temetőjének hátsó falánál található. A görög Sina Simon unokája volt Wimpffen Simon. Báró Sina Simon leánya, Sina Anasztázia Wimpffen Viktor gróf felesége lett: gyermekük, Wimpffen Simon (Bécs, 1867. augusztus 21. –?) 1897-ben vette feleségül Széchenyi Karolinát. Itt meg kell megemlíteni Széchenyi István fiatalabbik fia, gróf Széchenyi Ödön (1839–1922) szintén igen nevezetes személyiségét: édesapja munkáját folytatva a közlekedés szinte minden ágával foglalkozott. Az 1862-es londoni világkiállítás magyar kormánybiztosa volt. Budapest világvárossá fejlesztésében kulcsszerepet játszott a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagjaként. Fontos adalék a görögök és a Széchenyi-család kapcsolatához: gróf Széchenyi Ödön második felesége a görög Eftalia Christopoulo (1854–1918) lett. Konstantinápolyban kötöttek házasságot 1892. augusztus 1. napján (négy gyermekük született).²⁸

Összegzés gyanánt fontos kiemelni, hogy a magyarországi görögök értékkeremtő és közéleti tevékenysége, adakozó kedve és hazafias kiállása igen komoly mértékű volt a reformkorban: minden ténykedésük a magyar haza üdvét szolgálta. A pesti görög Sacelláry Pál (1896–1934) kiváló tollú irodalmárként több írásában őrizte meg a régi Pest-Buda görög családjainak emlékeit, és 1926-ban büszkén emlékezett a XIX. századi hellén elődökre: „igen nagy szerepet játszottak Pest életében a görögök, kik jórészt nagyvonalú polgárai lévén a városnak, annak társadalmi életében is élénk részt vettek”!²⁹

²³ Nagy Iván: Magyarországi képzőművészek a legrégebbi időktől 1850-ig. In.: Századok 1874. 196. old.

²⁴ *Bácskai* i. m. (1989.) 128. old.

²⁵ Budapest lexikon II. kötet L-Z. Főszerk.: Berza László. Bp. 1993. 105. old.

²⁶ Kovácsyné dr. Medveczki Ágnes: A Pesti Közúti Vaspálya Társaság első vonala 271. In.: A Közlekedési Múzeum Évkönyve 8. 1985–1987. Bp. 1988. 275. old.

²⁷ A magyar Akadémia palotája. In.: Vasárnapi Ujság VII. évf. 1860. január 22. 45. old., Vasárnapi Ujság 1860. január 29.

²⁸ Tablókép: Nagycenk, Kastélymúzeum.

²⁹ Sacelláry Pál: Pest-budai mozaik. Bp. 1933. 16. old.

A régi Pest-Buda görög közösségének személyes kötődése volt az alapja a városfejlesztés irányába megmutató adományozói gesztusainak: a reformkori görög kereskedőmentalitás nem pusztán a haszonelvűséget, de az értékteremtést is célul tűzte ki!

Gróf Széchenyi István együttműködésre sarkalló jellemének rendkívüli eredménye lett, hogy ebben a magyar nemzeti fejlesztési folyamatban a Sina-család különösen fontos vezető szerepet vállalt, mivel a „kereskedelem és a pénzügyletek révén felhalmozott hatalmas családi vagyon így vált a befogadó ország kultúrájának támogatójává, mintául szolgálva a korszak polgárainak tartott foglalkozásokból vagyont teremtő családjai számára”.³⁰

Sacelláry ekként értekezett a magyar mentalitásról: „a magyarságban megvan a tehetség ahhoz, hogy a kezdeti nehézségeket leküzdve erős akarattal és friss lendülettel minden téren kivívja magának azt a helyet, mely a világ nemzetei között méltán megilleti”.³¹

A magyarországi görögök értékteremtő és közéleti tevékenysége, adakozó kedve és hazafias kiállása igen komoly mértékű volt a reformkorban: ragaszkodtak görög ortodox hitükhöz, és ezzel együtt minden ténykedésük a magyar haza üdvét szolgálta! „Szép jelet adtak derek görögvallású honfitársaink, mikép lehet egy köz, egy dicsőbb nemzetiség pajzsa alatt hű rokonként egyesülni.”³² E sorok jól érzékeltetik a magyar haza iránt érzett szabadszellemű, rendíthetetlen és sokrétű hazafiságot, melyet a régi görög eredetű családok sarjai éreztek a magyar haza haladásának elősegítéséért!

Egy kis érdekességre még érdemes utalni! A legnagyobb magyar egy olyan eszményt követett egész életében, amely a családjukban évszázados hagyomány volt: ez a példakép még ma is látható Nagycsencen, a Széchenyi-kastély homlokzatán, közvetlenül az ott látható családi címer alatt.

Az angyalok köre itt nem a hagyományos ábrázolás szerint jelennek meg: az itt látható angyalok ugyanis tevékenyek, dolgoznak, mondhatni iparkodnak, alkotnak. Széchenyi ennek az iparkodásnak a legméltóbb megfelelője: ennek jegyében működött együtt a korabeli görög kereskedőkkel, akik szintén sokrétű módon szolgálták a nemzeti célú fejlesztések ügyét.

Itt érdemes föllemegetni a miskolci görög családból származó Pompéry János (1819–1884) személyét, akiről 1884. szeptember 20-án ezt írta a Pesti Napló: „A görögöknél a barátság nagyobb kultusz, mint a szerelem. A magyarnál talán a szerelem a nagyobb. Pompéryben a görög és a magyar állandó és szerencsés egyensúlyban állott; kivéve egyet: a hazaszeretetet. Ebben kizárólag magyar volt; híven és rendületlenül!”. Ez hazafiság általánosan volt jelen a reformkori magyarországi görögösgben. Pompéry 1883-ban tanulmányt írva az 1838–40. évi országgyűlésről megemlékezett „a régi pozsonyi diéták alakjairól s kivált Széchenyi Istvánról, ki Pompérynak teljes életén át eszményi politikai alak maradt”.³³

Széchenyi életútja a nemzetét és hazáját szerető tevékeny ember életútjának igazi példaképe, akinek méltó segítőtársai voltak a pesti görögök. Gróf Széchenyi István és görög köre megtestesítette a Kölcsey Ferencnek a *Huszt* című versében Szatmárcsékén 1831. december 29-én megfogalmazott üzenetének máig ható valóságát, mely egyébként Széchenyi István *Hitel* című műve alapján született: „*Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!*”

Diószegi György Antal

³⁰ *Basics Beatrix: Az „aranyemberek”*. Sina család. In.: *Rubicon XXI. évf. 209. szám. 2010/8. 21. old.*

³¹ *Sacelláry i. m. 36. old.*

³² *Sacelláry i. m. 17. old.*

³³ *Pompéry János 1819–1884. In.: Vasárnapi Ujság 1884. 634. old.*

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kodály Zoltán:

Erkel és a népzene

Aki ismeri Erkelt, első pillantásra csodálkozik: lehetséges-e, hogy a nép közt elterjedt? Azon, hogy más zeneszerzők: Simonffy, Szentirmay, Dankó egyes dalai elterjedtek, semmi csodálni való. Ezek mégiscsak egyes rövid dalok, többé-kevésbé könnyű, tetszetős, fülbemászó melódiák, melyek egyenként való terjedésre voltak szánva, s a nép ízléséhez néha akarva közelednek.

Nem így Erkel művei, amelyek közt afféle könnyed dalok nincsenek, csak összefüggő, nagyobb koncepciók, amelyek az operaszínpadon kívül csak úgynevezett potpurrikban, hangszereken vagy zenekaron élnek. Énekelhető formájuk nemigen van; mert ha van is elválasztható dallamuk, szövegük az operával függ össze. Útjuk a néphez rendkívül meg van nehezítve, nem utolsó okon azért is, mert ízlésben is az emelkedettebb stílusra való törekvés és az olasz zene hatása meglehetősen távol tartja őket a néptől.

Nem csoda, hogy mindössze két melódiáját ismerünk, melyek a nép közé lejutottak.

Egyik a Hunyadi László kara: „Meghalt a cselszövő”. Dudán így fújja egy Hont megyei dudás, nem is sejtve, hogy Erkeltől való.

De énekelt változata is akad:

II/253

1. Kasznár u - ram ma - gá - ról is meg - em - lé - ke - zünk
2. De mi már azt el - fe - lejt - jük, most már el - me - gyünk,
A - zért, hogy a liszt - mé - rés - nél ki - bab - rált ve - lünk.
Le - het, hogy a jó - vő nyá - ron visz - sza se jó - vünk.

A másik Erkel-dallam, melyet a nép átvett, a Hunyadi-induló. Ezt ismerjük fel a következő kis dalban:

Allegretto

II/254

Szé - les a Ti - sza, ma - gas a part - ja
Nincs az a le - gény, ki át - u - gor - ja.
Ez a le - gény át - u - gor - ja, még a lá - bát se sá - rít - ja,
Az csak a le - gény, az csak a le - gény!

Hogyan jutottak summás lányok, kis libapásztorok operazénéhez? Valószínűnek tartom, hogy a városi hatás egyik fősatormáján, a katonacélethen keresztül jutottak efféle dallamok a faluba. Katonazene-carok állandóan játszásk, s a sok zenés kirukkolás beleplántálhatta őket a nép fiainak fülébe.

A két dal közül az egyik nem állt meg, hanem kicsirázott, kihajtott, és egy egész dallamcsaládot alapított. Egész dallambokor nőtt belőle. Számatalan változatban él, mind a hatvan év előtti, mind a leg-újabb, mai gyűjtések tanúsága szerint.

Ezeknek hasonlósága első hallásra nem olyan szembetűnő, de figyelmesebb vizsgálat meggyőző, hogy ezek is az Erkel-dallam második felének származékai. A népdalok típusai közt egyedül állnak, dallamvezetésük kiütöközik a népdalok nagy tömegéből.

Szé - pen rő - pül a pa - csir - ta fön - n a le - ve - gö - ben,
El köll men - nem ka - to - ná - nak há - rom esz - ten - dő - re.

II/255

Da - ru ma - dár ma - gas - ra száll Föl a le - ve - gö - be,
Ká - roly ki - rály bé - so - ro - zott Há - rom esz - ten - dő - re.

II/256

Ka - to - ná - nak bé - so - roz - tak de hosz - szú i - dő - re!
Kis pa - csir - ta csárdás kis - an - gya - lom rep - ked a le - ve - gö - be!

II/257

De azt kérdezhetné valaki: ez volna hát az egész népdalgyűjtés célja és eredménye, hogy összegyűjtésük a nagy zeneszerzőknek a nép közé tévedt, ott esetleg deformálódott, legjobb esetben átalakult töredékeit? Hát nem bolondok, akik ezért járnak évtizedek óta a faluk sorát? Egy falusi plébános erősen vitatta, hogy a nép dalaiban semmi eredeti nincs, minduntalan ráismerünk városi szerzők dalainak elronzott töredékeire. Egy Hont megyei öreg paraszt pedig csodálkozva kérdezte: „Hát nem felülről kapjuk a nótákat? Jobban tudják azokat az urak, mint mi.”

Kedves hallgatóim! Még akkor sem bolondok a gyűjtők, ha nem is találnak egyebet. Rendkívüli a tudományos fontossága még az ilyen első tekintetre felismerhető deformációnak is. Mert az a változás, ami rajta végbont, nem véletlen, nem szeszély, hanem a nép fantáziájának, ízlésének, gondolkodásának egészen határozott irányú munkája, és a néplélek megismerésére éppoly fontos dokumentum, mint a népviselet, építkezés vagy a népi munka bármely más terméke, ahol mindenütt többé-kevésbé műveltebbektől átvett elemek találhatók. Végzetes tévedés azonban azt hinni, hogy a nép közt hallható dalok túlnyomóan műveltek szerzeményei, illetve azok eltorzításai. Ez csak egyik rétege a népi dalkincsnek. Nem azért gyűjtünk, hogy lomtárt rakjunk össze elromlott dalokból, hanem mert egy mesés gazdagságú eredeti dallamkincs él a nép között. Egy régi magyar zene meg nem szakadt tradíciójának utolsó állomása, amelyet még sikerült életben találnunk. Mi a népdal? Helyesebben: mi az, amit a nép énekel?

Ha megvizsgáljuk azt a daltömeget, amely a falusi nép közt él, különféle rétegeket veszünk észre benne. Van egy felülről került rétege, a műveltek szerzeményeinek többé-kevésbé átalakult darabjai, amire most hallottunk példát.

Van egy más népektől átvett réteg. Az összehasonlító nyelvtudomány sorra veszi a magyarságot ért különböző idegen hatásokat, és az érintkező nyelvek alapos áttanulmányozása után nemcsak meg tudja állapítani a magyar nyelv idegen elemeit, hanem tisztán nyelvi adatok alapján a kultúra történetébe is bevilágít. Ugyanígy a népdalkutatás elengedhetetlen alapfeltétele megismerni, átvizsgálni mindazon népek zenéjét is, amelyekkel a magyarság érintkezett, hogy megállapíthassa a kölcsönös hatásokat, elválaszthassa az idegenből átvett a magyar eredetűtől.

Harmadik, amely a két előbbi réteg elválasztása után maradni fog: amelynek semminemű eredetét kimutatni nem lehet; ez lesz szükségképpen a régi magyar dallamkincs. Ez a régi magyar réteg megint két különböző forrásból látszik eredni: egyik a szorosan vett népi produktum, melynek szövegében annyi az öskultúra kifejezése, hogy semmiféle írástudó kultúra hatása nem mutatható ki rajta, zenéjében pedig ősprimitív, és az európai zenekultúra nyolcszáz éves formáiba nem illeszthető bele. Ez az ősréteg még a nemzet egységének idejéből való lehet, amikor a kultúra különböző fokai nem differenciáltak a nemzetet annyi különböző műveltségű, izlésű osztályra, hanem ugyanaz az ének gyönyörködtette az előkelő és közrendű embert. Minden nemzet életében volt ilyen kor, a miénkben még nem is lehetett olyan régen.

A régi magyar rétegnek másik, közvetlen – az ősréteg fölé rakódott – rétege az írástudó kultúra kezdetére nyúlik vissza. Látjuk, ma is átvész a nép a műveitek dalaiból. Régebben, minél közelebb volt a nemzet a fent említett egység korához, annál többet vehetett át, mert annál közelebb állt még egymáshoz izlésben az alsóbb és felsőbb rend. Így nagyon sok nyoma maradt meg népünk közt a XVI. századtól a XVIII. századig virágzott énekes lírának (Balassától Amadéig). Az egyetlen irodalmi műfajnak, amely mostoha viszonyaink közt megérthette a szerves kifejlődést. Ez már műköltészet, sőt részben külföldi hatás alatt, de nem kevésbé eredeti és a miénk, mint az ösköltészet.

A zenetudás majdnem teljes hiányának kell betudnunk, hogy ennek a költészetnek zenéje írás, nyomtatás nélkül, pusztá énekszóban csak úgy terjedt és élt, mint az ősnépdal. Zenéjéből írásban jóformán semmi sem maradt ránk. A boldogabb nyugati népeknek a XV–XVI. századból (mely mindenütt óriási virágzását hozta meg az énekes lírának) kötetekre menő egykorú dallamfőjegyzéseik vannak. Nálunk majdnem semmi. És itt mutatkozik a mi zenei néphagyományainknak egy, a nyugat-európai országokban nem is képzelhető jelentősége. Nálunk a XV. századbeli hiányzó dallamfőjegyzéseket is a néphagyomány pótolja, amennyire az pótolható. Már egy-két esetben bebizonyult: van olyan szívből s megtartó ereje a néphagyománynak, hogy XVI. századbeli dallamokat alig valami elváltozással fenntartotta. Bizonyos idő múlva, ha majd a kutatás túl lesz a kezdet nehézségein (mert itt egy új tudományról van szó, mely az úttörés nehézségeivel küszködik), hiszem, kifogástalan tudományos bizonyítékok lesznek arra, hogy dallamaink egy része legalább XVI. századi, más része sokkal régiebb.

Befejezésül hadd fűzzek ide egy megjegyzést Erkelről. Kevesen tudják, és sohasem emlegetik, hogy már Erkel Ferenc elindult azon az úton, amelyen a zenét a nép felé, a népet a zene felé közelíteni lehet. Egész sor népszínmű zenéjét írta meg, népdalok felhasználásával. Néhányat bemutatunk ezek közül. Még nincsen felderítve, milyen forrásból merítette Erkel a felhasznált népdalokat. Nem vizsgálta senki feldolgozási módját, stílusát. Pedig az egyáltalán nem sablonos, gyakran, például a Két pisztoly kanásztáncában, egészen eredeti. A dūr-moll gondolkodásban élve, persze nem érezte kielégítő befejezésnek a fríg záróhang akkordját, ezért a Zsidó-ban négy ütemes utójátékkal toldja meg a Bús az idő kezdetű, ismert fríg dallamot, hogy tonika-befejezéshez juttassa. Nincs felderítve, hogy a nem népdalszerű dalok közt – mert ilyen is van – nincsen-e saját szerzeménye. Végül nem kutatta senki, van-e későbbi műveiben valami nyoma a népdallal való kezdeti foglalkozásnak.

Kár, hogy nem ment tovább. Talán túlságosan nagyra látta a távolságot a népdal és opera közt, hogysem áthidalására döntő kísérletet tett volna. Pedig enélkül nem remélhető, hogy a nép és a magasabb zene valaha összekerüljön.

Hogy a nép hangját megszólaltassuk, előbb meg kellett ismerni, a falusi rezervációból – ahová az idegen befolyás elől menekült – újra a nemzet színe elé hozni, az egész nemzetet újra ráismertetni. Ez hosszú időt kíván, és ma sincs befejezve. Szerényen kell kezdeni, ha a nép hangját tovább akarjuk fejleszteni. Újra ott kell kezdeni, ahol Erkel abbahagyta. Így lett a Székely fonó igazi kollektív mű, amelyben a „symphoneta” csak társszerző, afféle Homérosz. Symphonetának nevezi egy XVI. századi zeneelméleti író, Glareanus azt, aki meglevő dallamhoz többszólamú kíséretet tud írni, szemben a phonascus-szal, aki csak egyszólamú dallamot tud kitalálni. A népdalfeldolgozások korszakán keresztül fejlődhetünk csak – ha minden kedvez – olyan nagyobb egyéni művekig, amelyekben majd a nép is magára ismer, mert úgy érzi, köze van hozzá, része van benne, olyan, mintha maga írta volna.

(Rádióelőadás, 1965)

Erkel Ferenc emlékének ápolása a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium falai között

A névválasztásról

Az Erkel Ferenc Gimnázium 2003-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. Jogelődjét, a *Karácsonyi János Katolikus Gimnáziumot* 1948-ban államosították, átszervezték és 1950-ben az iskola felvette Erkel Ferenc nevét. A névválasztás az idei ünnep fényében magától értetődőnek tűnhet, hiszen Gyula városának kétségtelül legjelentősebb alakjáról van szó, aki áldozatos zenepedagógiai tevékenysége révén kifejezetten alkalmas arra, hogy egy közoktatási intézmény névadója legyen. Ráadásul német származása a háromnemzetiségű (magyar, német, román) Gyulán, valamint munkásságának (a magyar nemzeti opera megteremtésének) minden más szempontot háttérbe szorító iránya sajátosan reprezentálja a XIX. századi Magyarország törekvéseit: a polgárosodást és a nemzeté válást. Am a Rákosi-korszak átideologizáltságának fényében már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Erkel Ferenc származása, tevékenysége legalább annyira szolgálhatott volna ellenérvként a sztálinista oktatás- és kultúrpolitika helyi követői számára.

Zoltai Dénes neves zenesztéta (a gimnázium öregdiákjaként) maga is eltöpreng ezen a kérdésen az iskola fennállásának 75. évfordulójára kiadott jubileumi évkönyvben. Idézte Kodály szavait 1960-ból: „Kevesen tudják, és sohasem említik, hogy már Erkel Ferenc elindult azon az úton, amelyen a zenét a nép felé, a népet a zene felé közelíteni lehet.” Emlékeztetett Bartók Bélának az 1918-as népdalgyűjtése során tett „pikáns” felismerésére: a jánosházi summás-lányok által énekelt nótá dallama és tartalma kísérteties hasonlóságot mutatott Erkel Hunyadijának legismertebb részletével (Meghalt a cselszövő). Ugyancsak erre a dallamra énekelték a gyulai diákok kirándulásai alkalmával az Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át... kezdetű „tandulukat”.

Az aktuális regiszter szerint ma 6 alapfokú és 2 középfokú iskola viseli a nagy zeneszerző nevét. Az ő „küldetésük”, hogy közvetítsék, átadják és a felnövekvő generációk számára nélkülözhetetlenné tegyék Erkel hagyatékát.

Kultuszképzés a gyulai Erkel Gimnáziumban

1950-től kezdve folyamatosan formálódik és intézményesül a hagyomány átadásának rendje a gimnázium falain belül. A kultuszképzés teljes eszköztára kimutatható: Erkeles szimbólumok (nyakkendő, jelvény) használata, Erkel-díj, Erkelről elnevezett vagy életművének szentelt rendezvények, a tanév rendjébe illesztett, illetve alkalmi rítusok, „szakrális tér” kialakítása az iskola földszintjén, az iskolai énekkar szerepvállalása. Ezek egy része jól dokumentált és így könnyedén követhető, más része feltűnés nélkül simul bele az iskola életébe. Létrehozásuk és „működtetésük” sikere nagyban függ attól, hogy az iskola társadalmának mely szereplői és mekkora létszámban bábáskodtak körülöttük. A kevésbé dokumentált feladatvállalások közé tartozik például a város több temetőjében fellelhető Erkel-utódok sírjai közül kettőnek a rendszeres gondozása.

Egyedi módon kötődik az iskola történetéhez, ám a szervezők és az akkori résztvevők számára életre szóló élményt jelentett az 1992. április 3–6. között megrendezett *nemzetközi kórusfesztivál*, mely a rendezvénynek otthont adó Gyula mellett a határon túli iskolák (Arad, Galánta, Csíkszereda) énekkarai számára teremtett fórumot, megvalósítása pedig méltó volt a legnemesebb Erkel-hagyományokhoz. A neves személyekből álló zsűri elnöke maga is Erkel-leszármazott, *Erkel Tibor* volt. A találkozó alkalmából a következőket írta a gimnázium vendégkönyvébe: „*Napról napra, évről évre megtelik a lellem Gyulával. Kezdem megérteni azt a vonalmat, ami szüleimet több évtizedes távollét után újra visszavezette ide. Kívánom, hogy az a teljessége térjen vissza a városnak, amely – hajdan az ország közepén vírázó helységben – annyira jellemző volt. A ma gyűjtött szellemi tábortűz messze sugárzott és messziről vonzott. Gratulálok.*”

Külön ki kell térni az énekkar több évtizedes munkásságára, melynek folyamatos magas színvonalát aranyérmek és különdíjak egész sora bizonyítja. *Beleznai Györgyné* és utódja, *Perlaki Attila* vezetésével a szükségképpen változó összetételű együttes nélkülözhetetlen résztvevője nemcsak iskolai életünknek, de a városi rendezvényeknek is.

Az pedig nem fordulhat elő, hogy Erkeles diák úgy hagyja el az alma matert, hogy nem tudja kívülről a Hazám, hazámat és a Keserű bordalt, 2010-től pedig a kötelező repertoárba bekerült Dózsa György esküje és az Erkel-féle Szózat is.

„Kell egy hely”: a szakrális tér kialakítása

A gimnázium *József Dezső* (1957) és *Simon M. Veronika* (2002) jóvoltából két Erkel-portréval gazdagodott az évek során, ezen kívül rendelkezik egy Erkel-szoborral, illetve az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával és Gyula városának ajándékként 18 képből álló állandó kiállítást tart fenn Erkel-operák díszlet- és jelmezterveiből. Mindezek a földszinten kaptak helyet a könyvtárban, az aulában és a beletorkolló folyosón, megteremtve a keretét a november 7-én évente megrendezett születésnap megemlékezésnek. A műsort – a beavatás részeként – az újonnan bekerülő 9. évfolyam tartja az ének-karral karöltve.

Az iskolai Erkel kiállítás részlete (Kereskényi Miklós felvétele)

A kétszázadik évforduló 2010-ben

Gimnáziumunk idei eseménytörténetén keresztül kiválóan lehet illusztrálni azt, hogy hogyan lehet elevenen tartani az iskola 200 évvel korábban megszületett névadójának emlékét, hogyan lehet az eredően meglévő értékből újabb és újabb élményt és értéket teremteni.

Az idén 23. alkalommal megrendezett *Implom József Középiszkolai Helyesírási Verseny* a Kárpát-medence egészére kiterjedő rendezvény meghívója, az ünnepélyes megnyitó műsora, sőt a tollbamondás szövege is megidézte Erkel Ferenc alakját.

Erkel és kora. Gyula városa és a Barankovics alapítvány támogatásával sikerült tető alá hozni egy nagyszabású, szintén Kárpát-medencei léptékű műveltségi vetélkedőt középiszkolás csapatok részvételével. A háromfordulós megmérettetés mintegy 100 csapatot mozgósított határon innen és túl (Gyula és Budapest mellett Pozsony és Kolozsvár is képviseltette magát), tekintélyét pedig tovább növelte, hogy fővédnökségét *Sólyom László* akkori köztársasági elnök vállalta.

Erkel Diákünnep. 1963 óta két évenként kerül sor a Magyarországon immár kuriózumnak számító kulturális seregszemle (ugyan a keszthelyi Helikon még a gyulainál is patinásabb és nagyszabásúbb)

megrendezésére. A művészeti ágak széles skáláját felvonultató, egyéni és csapatmunkára egyaránt lehetőséget nyújtó háromnapos rendezvény két fontos ponton kapcsolódott a programsorozat névadójához. Az első nap estéjén fáklyás felvonulás keretében a résztvevők – most is, mint mindig – megkoszorúzták Erkel Ferenc szobrát, a menet innen továbbindult a várhoz, ahol az ünnepélyes megnyitón felcsendült egy válogatás Erkel Ferenc zenéiből az *Erkel Ferenc Vegyeskar* tolmácsolásában.

Ballagás. Az iskola legnagyobb ünnepe májusban zajlik. Az elbballagó diákok közül ekkor kapja meg az Erkel Gimnázium legrangosabb elismerését, az 1963-ban alapított *Erkel-díjat* az a személy, aki négy éven át kitűnő tanulmányi eredményt ért el és emellett magatartása is példaértékű. A ballagás hagyományos záró akkordjaként a végzős évfolyam növendékei megkoszorúzzák Erkel Ferenc szobrát.

Látogatás a Kerepesi-temetőben. Szinte minden évben sor kerül a gimnázium szervezésében tanulmányi kirándulásra Budapest néhány nevezetességének megismerése céljából. Amikor mód és lehetőség kínálkozik, a csoportok meglátogatják Erkel sírját. Idén is így történt, a 11. és 12. osztályos magyar fakultációsok jártak október folyamán a Kerepesi-temetőben és koszorút helyeztek el Erkel sírján.

A bicentenáriumi lezárása – születésnap megemlékezés-sorozat. Novemberben az ország figyelmére érezhető módon jobban irányul a nemzeti opera megteremtőjére, a gimnázium is a szokásosnál nagyobb hangsúlyt fektetett a megemlékezésre. A kilencedikesek hagyományos Erkel-műsora mellett a diákság számára lehetőség nyílt meghallgatni *Németh Csaba* történész-muzeológus előadását a zeneiskolában Erkelről. November 17-én pedig rendhagyó módon zenés, táncos és irodalmi produkcióval tisztelgett a gimnázium a névadója emléke előtt, ahol az iskola egésze képviseltette magát.

A név kötelez

„Nevünket ritkán választjuk meg magunk. Amit választani nekünk a jó sors megadhat, az a jelentés. Nevünk jelentése, nagy szavakkal: életünk értelme.” ...

„Aki Erkel mond, annak fel kell vállalnia azt a történelmet is, amely nemzeti kultúránk legnagyobbjai szerint is konfliktusokban mozog előre... Jelenünk ebből a múltból nő ki, el ne feledjük! A név ezért követeli meg az értelmezést: a kendőzetlen kimondását igaznak és hamisnak. ... Erkel karmesterei pálcája, intő muzsikusa újja a történelem komolyan vételére tanít.”

„De a Hunyadi Lászlótól a Dózsa Györgyig ívelő vonulat ne legyen merő adat! Legyen feladat is. Történelmi tudatosságban, önismeretben, kritikus-önkritikus öntudatban.”

Mit is lehet *Zoltai Dénes* szavaihoz hozzátenni? A mindenkori Erkel Ferenc Gimnázium tanárainak, diákságának kell újra és újra méltó tartalommal megtölteni a 200 éve született névadója által először jelentéssel felruházott nevet.

Erdészné Némethi Anikó

Nemzetit alkotni „hozott” kultúrákból

A dorogi bányász-zenészekről az Erkel Ferenc Zeneiskoláig

Egy zeneiskola története legalább annyira a véletlen műve, mint amennyire tudatosan szeretnék elképzelni a jövőt a megálmodói. Amikor a kis Annavölgy elveszíti bányászati központi szerepét a XX. század elején, bizonyára sokan várták szorongással a folytatást: merre, hová vezethet a bányászat, s vele a bányászok útja. Így voltak ezzel a zenészek is, akik már kis csapatokba szerveződve, fűvös hangszerekkel felszerelve ünnepeket, temeteket, táncoltattak, énekeltettek közösségeikben.

Dorog másodsor vette át az Esztergom-vidéki szénbányászat irányítását. A rugalmas, gyorsan alkalmazkodó zenészek nem tétovázáltak: átköltöztek, átjelentkeztek. Felkínálták szolgálataikat. *Fleischer Antal* a legképzettebb közülük, ő nemcsak karmestere, de tanítója is a zenészeknek. Ennek különösen nagy hasznát látta a világháború éveiben, amikor sorra a frontra vezényelték muzikusait. A zenekar azonban 20–21 fővel ezután is ünnepelt, temetett, táncoltattott...

Van egy képeslapunk Bartalos József gyűjteményében, az 1915-ös színezett fotó hátoldalán zenetörténeti érdekességű kérés olvasható: „Küld/d/ el postafordultával Buchner Üdvözlégy Anyám című be-kötött kottakönyvem.” (Bánáti) *Buchner Antal* már ismert muzsikusa, 1911-ben Esztergomba hívták a

bazilika karnagyának, orgonistájának, zeneszerzőként pedig egyházi és világi műveivel egyre népszerűbb személyiséggé. Az ismeretlen levélíró alighanem beköltöző dorogi lehetett, a karnagy tisztelője, s bizonyára dorogi muzsikus. Megszimatolója annak, hogy a sorsuk hamarosan Buchner Antal döntésétől függ majd. 1920-ban ugyanis *Schmidt Sándor* bányafőtanácsos őt kéri fel Fleischer helyén a muzsikusok vezetésére. A bazilika vezető karnagya pedig három évre elvállalja a munkát.

Buchner a kiteljesítője mindannak, amit Dorogon az Erkel-hagyományhoz köthetünk anélkül, hogy ezt túlbecsülnénk. Fleischer zenetanári működése nélkül talán nem is vállalta volna, de az alapokat elégnék látta ahhoz, hogy – a zeneiskola fogalmának és gyakorlatának hangoztatása nélkül – egy versenyképes, félhivatásos muzsikus társadalmat hozzon létre. Ez volt az az idő, amikor még a legjobb „amatőr” hagyományok házasíthatók lettek a tudatos muzsikusképzéssel. A zenészek sokféle feladata (temetés, táncoltatás stb.) olyan tudást kívánt meg, amely nem korlátozódott a fúvós hangszerek ismeretére. Buchner éppen ebben láthatta a dorogiak erejét és fejlődőképességét. Itt a fúvós hangszerhez mindig társult más (többnyire vonós) hangszer tudása, használata is. Amit három év alatt az új karnagy kikovácsolt ebből a tehetségből, az a fúvószenekar mellett a szimfonikusok megjelenése és színvonalas teljesítése volt. Úgy adta vissza Fleischernek a karmesteri pálcát, hogy megfelelő öntudattal és célokkal rendelkezzenek. Ez hamarosan világossá vált a bányavezetők számára is: zenészek áradtak Dorog felé az országból. *Tarjáni Ferenc* kürtművész nyilatkozta egy helyen: édesapja a budapesti Operát hagyta ott a sokkal biztonságosabb dorogi jövőért.

Dorog majd visszaadja ezt a kölcsönt a nemzedékváltás során!

Válságok persze jöttek és mentek, mint ahogy a zenészek is kénytelenek voltak válságok idején ugyanezt tenni. De a *Bulhardt, Lencsés, Turczér, Gréts* stb. családok többnyire visszatértek a francia bányából, belga munkahelyekről, külföldi turnékról, amikor Dorog újra biztonságot tudott nyújtani.

A zeneiskola azonban változatlanul a karmesterek és a családi kötelékek függvénye maradt. 1939-ig az intézmény nem kapott elég támogatást ahhoz, hogy létrejöhessen. Pedig fellépések, községi zenészek és kórusok hangversenyei, templomokban megszólaló miséi, színpadi művek rendezései sürgették a megvalósítást. Buchner mellett a nép- és kántortanító *Salamon Imre* is ezen fáradozik immár szerzeményeivel, kórusaival.

Esztergom fiókiintézményeként ekkor végre megtörtént a változás. A háború azonban hamarosan elszöpperte, hosszas feledésre ítélte a zsenge próbálkozást. *Gáldi Ferenc* már a sokadik zenekarvezető, aki 1953-ban – a saját lakásán – újrakezdi az intézményi szervezést. Az akkor még gyermek *Demeter Ferenc* klarinét-tanár gyakran meséli: éveken át ugyanabban az üvegerandás helyiségben kapta a hegedűóráit, és folyton az évszakok változását kellett látnia a muzsika mögött.

Gáldi azonban a tudatosságot szívóssággal is egyesítette. Elérte, hogy a községi tanács épületében kapjanak intézményileg is helyet, s olyan „zenecentrikus” képzés programját tette az asztalra, amellyel évtizedekre meghatározta a fejlődés útját: a fúvósok mellett – immár hangsúlyozott célként – a szimfonikusok hangszereit is magas színvonalon kellett oktatni. 1972-ben pedig a Bécsi úton megüresedő gyógyszertár épületét foglalták el a pincétől a padlásig, hogy folytathassák a növekedést és fejlődést.

Gáldi Ferenc a zenét nemcsak bemutató, de alkotó művésze is volt iskolájának. Elsősorban fúvósoknak szánt művei maradóndók, „Fekete gyémántok” című bányászadalokból álló indulója bekerült a fúvószenekari-indulókönyv zenei anyagába. Hangszerelése pedig pótolhatatlanok ma is a zenekar életében. Az általa elindított folyamatok fia, *Gáldi Ernő* igazgatása és karmestersége idején folytatódtak. A Gáldi család *Bende Györggyel* közösen megálmodott hangversenysorozatai a híres amerikai Bernstein-atinékre emlékeztető keretek között mesélték-magyarázták a zenetörténet korstílusait, remekműveit a dorogi Munkásotthon közönségének az 1950-es, 60-as években. Bernsteinékről aligha hallottak még. A népszerűsítő előadások és a zeneiskolai oktatás hatására nőtte ki az intézmény a járási vonzerő kereteit, hamarosan tagiskolákat kellett nyitni a növendékek számára a környező településeken. Ma nyolc tagiskola s több önállóult zeneiskola alkot hálózatot a hajdani járásban.

A legsikeresebb évtizedek éppen ekkor következtek el. *Tarjáni Ferenc* kürtművész, *Lencsés Lajos* oboaművész, *Both Lehel* zongoraművész-tanár mögött már kopogtattak az új generációk. Az iskola folyosóin hatalmas tablók emlékeznek az évtizedes fordulókra. 1973-ban a húszéves jubileumot a bányászzenekar éppen *Erkel* Ünnepi nyitányával indította, de létezett már egy fúvósötös tanári zenekar is, akik majd 1980-ban jutnak el az elhatározásig: Erkel nevét veszik fel, s 1993-as feloszlásukig fő szervezői voltak a „Jeney Zoltán” Országos Zenetanári Fúvósötös Találkozóznak. *Tarján Ferenc*, *Lencsés Lajos* már nemzetközi híréldőként tért haza az ünneplésre, *Flier Edit* (jelenleg a Szombathelyi Zeneművészeti Szakközépiskola korrepetitora) viszont zongorája mögött még növendékként készült hangver-

Az Erkel szobor a zeneiskola előtt. Hock Bertalan munkája, 1978

senyező és zenetanári pályájára (tanára, Gerstner Bálintné mennyi kiváló muzsikus nevelője napjainkig – Lattmann Béla dzsessz-zenészig, Kálvin Balázs egyetemi tanulmányait folytató zongoranövendékéig – az intézménynek!).

Két évvel később a diák Turjay Rita fuvolista (utóbb a rádiózenekar zenésze) alkot triót a tablón napjaink fuvolanáiraival, koncertező muzsikusaival, Csizmadia Katalinnal és Dávid Zsuzsával. Ez a szoboravatás éve! Az 1978-ban emelt Erkel-szobor puritánságot, belső feszültséget, ugyanakkor mértéktelenséget áraszt a mézskő változandóságot sugárzó, megkopó fehérségével. A csiszoltság és az erőzítő okozta finom rusztikusság egy messziről érkezett, saját népének kultúrájából magyart és nemzetit teremtő művészember példáját, folytonos nyugtalanságát, útkeresését és útmutatását kínálja egyszerre. Hock Bertalan zenetanár, orgonaművész, szobor- és éremtervező szerencsés polihisztor művész volt, aki nemcsak értette a zenét, de annak indulatait képes volt más művészet eszközeivel is megjelenteni.

Az 1978-as Erkel-szoboravatáson pedig a zeneiskolával szoros kapcsolatban lévő *Erkel Tibor és Fasang Árpád* méltatta a zenetanítás eredményeit is, az Erkel-hagyományok jelenlétét is a nagy zeneszerző nevét viselő intézményben. *Takács Mária* már az erkeli munkásság egyik Dorogról indult operanékes megszólaltatója volt, aki mögé méltán sorakozott fel hamarosan *Nádor Magda* bámulatos karrierjével.

Dudás Ferenc, majd nyomában immár közel két évtizede *Gréts Katalin* igazgatósága nemcsak deklaráltan, de napi gyakorlatuk sikereivel alkotják újjá folyamatosan az erkeli hagyatékot. Zeneszerző- és előadóművész tanárok, világjáró művészek kötődtek a népzeneitől a dzsesszen át a komolyzenéig ugyanúgy ehhez a hagyatékhoz, mint ahogyan fontosnak tartják a hazatérést, a tanári pályára ösztönző itthoni feladatok inspirálását. S a fiatalok folyamatos „csábításával” a fúvószenesi hagyományok továbbélését (*Fódi János* karnagy úrnak sok évtizedes tapasztalata van már az utódok nevelésében)! Az intézmény Pro Urbe, Gréts Katalin Komárom-Esztergom Megyéért díja a szűkebb haza fel- és elismerését jelzi.

A Bányász Emlékházban van egy kinagyított XIX. századvégi fényképünk. A kezdetek munkát kereső bányászai ülnek körül egymást, Európa magyar, sváb, morva, cseh, szlovák, szász, román, székely

otthonkeresői. Mindenki a maga kalapját viseli, s ettől válik színössé az ő egybegyűrt, „letelepített” kultúrájuk. A kezdet pillanatfelvételén!

2010-ben Dorogon, a Zene Világnapján az iskola legújabb közösségei, a Halleluja Kórus (*Farkas Rose-Marie* betanításában) és a Pachelbel Kamarazenekar (*Kolozsvári Barnabásné* vezetésével) folytatta ennek a folyton változó programnak a kiteljesítését. A 200 éve született Erkelre a muzsikával, a muzsikások fiatal nemzedékeivel s alkotó tanáraikkal emlékeztek. Az emlékezés azonban az elődök előtti tisztelgés szép gesztusa is volt.

Kovács Lajos

A tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény ünnepi rendezvényei

Tatabánya zenei életének gyökerei hosszú évtizedekre nyúlnak vissza. Már a XIX. század végén lelkes amatőr együttesek, vonós- és fúvószenekarok, kórusok – akkori nevükön dalárdák – működtek. Tevékenységük szorosan kapcsolódott a város ipari-bányász múltjához. 50 évvel ezelőtt, Tatabánya városossá válásának időszakában a munkáskultúra élő-eleven hagyományainak talaján teremtődött meg a kulturális élet alapja. Egyre intenzívebben jelentkezett a művelődés, a művészetek, köztük a szervezett zenei képzés, oktatás iránti igény.

Az első zeneiskola a Bányász Szakszervezet kezdeményezésére 1949 szeptemberében kezdte meg működését. Az iskola alapítója és első igazgatója Kovács Béla volt, aki édesapja a hazai és nemzetközi koncertpódiumokról jól ismert Kovács Béla klarinétművésznek. Nagy magyar zeneszerzőnk, Erkel Ferenc nevét az 1955–56-os tanévben vette fel intézményünk.

A hagyományokra építve a tatabányai zeneiskola ma is a diákok általános műveltségének megalapozását, valamint a leghatékosabb növendékek művészeti pályára történő felkészítését tartja legfontosabb feladatának, a hangversenyélet szervezésével, irányításával részt veszünk a város és környéke kulturális, művészeti életének formálásában. Büszkék vagyunk az elmúlt évtizedek – sokszor nagyon nehéz körülmények között – létrehozott eredményeire, elsősorban arra a komoly szakmai-pedagógiai munkára, amellyel elérjük, hogy minden törvényi szorítás ellenére, folyamatosan szinten tudtuk tartani növendéklétszámunkat, továbbá a magas színvonalú, minőségi oktató-nevelő munka mindennapi feladatain túl intézményünket az ország egyik elismert zenei központjává tettük.

Büszkék vagyunk továbbá arra is, hogy Tatabányán sikerült felnevelni egy olyan közönséget, amely nagy érdeklődéssel figyeli a Zeneiskola művészeti rendezvényeit, a Zenebarátkör koncertsorozatait éppúgy, mint a művészeti tehetséggondozó vetélkedőket, versenyeket, fesztiválokat, a kiemelt rendezvényeinket: az Őszi Kortársművészeti Napokat és a Tavasz Művészeti Fesztivál programjait.

Zeneiskolai művészeti munkánkban kezdetektől fogva különösen fontosnak tartottuk, hogy tevékenységünk ne maradjon meg saját, zárt iskolai kereteink között, hanem ártuljon ki a körülöttünk lévő, élő, mozgó, eleven világ felé, s éppen e világ lüktetése, élettereje határozza meg feladataink irányait.

Ebben a tanévben ünnepeltük zeneiskolánk alapításának 60. évfordulóját, amely egybeesett nevadónk, Erkel Ferenc születésének 200. évfordulójával. A kettős jubileum alkalmából valamennyi rendezvényünkkel nagy zeneszerzőnkre emlékeztünk, az ő szellemét idéztük. Erkel születésének 200. évfordulójára való emlékezés volt a mottója 2010 tavaszán megrendezett nagyszabású zenei fesztiválunknak.

2010. március 20. és április 2. között a tatabányai Tavasz Művészeti Fesztiválon a helyi művészek mellett vendégeink voltak országos és nemzetközi híró előadóművészek, szakemberek. Az idei rendezvények kuriózumának számított az Erkel emlékére meghirdetett *zenetörténeti verseny*, amelyre meghívtuk az országban Erkel nevét viselő művészeti iskolákat, valamint az *In Memoriam Erkel* című képzőművészeti pályázatunk. A Tavasz Fesztivál programjaiban hosszú évek óta aktívan részt vesznek Tatabánya város művészeti és kulturális intézményei, együttesei, képviselve a különböző művészeti ágakat.

Tatabánya fesztiválvárosként ebben az esztendőben negyedik alkalommal csatlakozott a Budapesti Tavasz Fesztivál országos programsorozatához. A 11. Tatabányai Tavasz Fesztivál vendégművészei voltak: *Kassai István* Liszt díjas zongoraművész, *Bazsinka Zsuzsanna* operaénekes, *Kertesi Ingrid* operaénekes betegsége miatt *László Szilvia* operaénekes, *Molnár András* operaénekes, *Tóka Szabolcs* orgonaművész, a *Kodály Vonósnégyes*, *Székely István* zongoraművész, *Pejtsik Árpád* gordonkaművész, *Eckhardt Gábor* zongoraművész, *Both Lehel* zongoraművész. Díszvendégek és egyben a záró gála-hangverseny közreműködői: *Kocsis Zoltán* Kossuth díjas zongoraművész és *Perényi Miklós* Kossuth díjas gordonkaművész.

A fesztiválon a következő tatabányai művészek és együttesek szerepeltek: *Kernstok Alapítvány* művészei, a nyitó kiállítás közreműködői: *Kaposi Endre* képzőművész – Esztergom, Cs. *Kiss Ernő* népi iparművész – Tata, *Ólveczky Gábor* grafikusművész – Komárom, *Szlávik József* festőművész – Nyeregújfalú, *Szunyogh László* szobrászművész – Tatabánya, *Szamódy Zsolt* fotóművész – Tatabánya, az *Erkel Ferenc Zeneiskola* jelenlegi és régi művésztanárai, a Komárom-Esztergom megyei zeneiskolák művésztanárai, *Tatabánya Város Fesztivál Fúvószenekara*, *Tatabánya Big Band zenekara*, valamint a zenei pályán tanuló volt növendékeink.

Az idei Tatabányai Tavasz Fesztivál nyitókiállítását a *Kernstok Alapítvány* művészeinek alkotásából rendezték meg. A *Kernstok Alapítvány* művészei Komárom-Esztergom megye képzőművészeti életének legkiemelkedőbb alkotói, kiállításukkal reprezentálták és körülölelték a fesztivál valamennyi programját. A másik nagyszabású kiállítást az *In Memoriam Erkel képzőművészeti pályázatra* érkezett alkotásokból állítottuk össze, melyet az Erkel évforduló jegyében hirdettük meg általános és középiskolák tanulóira részére. Több mint 40 alkotás érkezett az ország minden részéből. A Bátorterenyre, Sajólad, Makó, Halásztelek, Tatabánya, Barcs iskoláiból érkezett pályamunkákat *Lévai Ádám* képgrafikus, *Hajdú Zsófia* tervező grafikus és *Piros Zoltán* tervező grafikus értékelt és díjazta.

Az Erkel emlékévé ünnepségsorozatának keretében tíz hangverseny megrendezésére került sor. A nyitó koncertet *Kassai István* Erkel zongoraestje jelentette *Bazsinka Zsuzsanna* és *Molnár András* közreműködésével. A további kiemelkedő zenei rendezvények sorában került az érdeklődő közönség elé Tatabánya Város Fesztivál fúvószenekarának hangversenye; *Dezső Marianna* és *Both Lehel* kétzongorás koncertje (Tatabánya és Lábatlan helyszíneken); az *Erkel Ferenc Zeneiskola* művésztanárainak hangversenye a megyei vendégek közreműködésével. Az *Erkel 60 év – Gála* c. növendékhangverseny kiemelkedő eseményeként a zenetanárokból alakult zenekar és a növendékeinkből alakult kórus közreműködésével bemutatásra került *Selmecei György: Millenniumi Óda* c. műve is. További fontos rendezvények voltak: *Tóka Szabolcs* orgonaestje *László Szilvia* operaénekes közreműködésével; a zenei pályán tanuló volt növendékeink hangversenye; a Tatabánya Big Band koncertje; és végül a Záró Gála hangverseny, melynek műsorát részben a zenei pályán tanuló, nemzetközi versenyeket nyert volt zeneiskolai növendékeink adták (*Licsák Attila* zongora, *Rohr Andrea* hegedű, *Laskay Zsuzsanna* hegedű), továbbá korábbi tanáraink, ill. vendégművészek (*Kocsis Zoltán*, *Perényi Miklós*).

A tehetséggondozással kapcsolatos programok sorában a fesztivál kiemelkedő rendezvénye volt az *Erkel emlékvérseny*, melyet két fordulóban rendeztünk meg: egyrészt az Erkel nevet viselő zene- és művészeti iskolák részére hirdettük meg országosan, másrészt Komárom-Esztergom megye általános iskolái részére. A versenyre összesen tíz csapat jelentkezett, ötven növendékkel. A győztes tanulók és felkészítő tanáraik nagy örömmel fogadták ajándékunkat, az Erkel operákra szóló 32 belépőjegyet, amely fődíjként került átadásra. Ugyancsak a tehetséggondozó munka részeként került megvalósításra a Komárom-Esztergom megyei zeneiskolások és tanáraik részére hagyományosan meghirdetett „nyílt tanítás” *Eckhardt Gábor* zongoraművész és *Pejtsik Árpád* gordonkaművész vezetésével.

Az Erkel ünnepségeink zárásaként nagyon nagy megtiszteltetés érte iskolánkat. Maklár-Szalontai Csaba képviselő úr támogatásával egy gyönyörű *Erkel szobrot* kapott zeneiskolánk, melynek felavatására 2010. november 26-án került sor. A szobrot *Széri-Varga Géza* szobrászművész készítette. A szobor nemcsak a 60 éves zeneiskolánk eddigi oktató-nevelő munkájának elismerését jelenti számunkra, hanem városunk kulturális-művészeti értékeinek gyarapodását is. A szoboravatás után nemzetközi hírű művészek Erkel hangversenye zárta a programot *Szecsődi Ferenc* hegedűművész, *Temesi Mária* és *Daróczy Tamás* operaénekesek közreműködésével.

És még egy kis meglepetés: *Erkel emlékkönyv* van készülöben, melyet december folyamán jelenteti meg iskolánk, benne a 60 éves intézmény múltja és jelene sok-sok fotóval, dokumentummal. Az emlékkönyv szerzői: dr. Somorjai József történész, *Dezső Marianna* igazgató és *Dallos István* fotóművész. A könyvet *Kocsis Zoltán* zongoraművész köszöntő gondolataival ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Dezső Marianna

Gyökerek

Családkutatás és iskolai szocializáció

„Minden megy, minden visszajő [...].
Minden meghal, minden újra fölvirágozik [...].
Minden eltörik, minden újra összeillesztetik [...].
Minden elválík, minden újra üdvözli egymást.”
Friedrich Nietzsche: Ígyyen szóla Zarathustra

Több mint húsz éve tanítok magyar-történelem-pedagógia szakos tanárként felső tagozatosokat és gimnazistákat. Nagy tervekkel, elszántsággal indultam a pedagógusi pályán. A tervek jelentős része azóta megvalósult, az elszántságom töretlen, a lendületem meg-megújuló maradt. Nem kis ösztönzést jelentett számomra, hogy a valóság, a gyerekekkel való közös munka sok esetben az álmaimon is túltett. Ilyen pedagógiai élményt jelentett számomra a tanítványaim történelem-tanulmányainak lezárását, koronáját jelentő családtörténeti kutatómunka. Az alábbiakban bemutatandó családkutató feladatokon 14 és 18 éves diákok egyaránt dolgozhatnak, a munka kapcsolódhat nemcsak a történelemhez, hanem a magyar nyelv és irodalomhoz, az osztályfőnöki órákhoz, az ember és társadalom műveltségterület más tantárgyaihoz is.

A magot *Párdányi Miklós* történelemtanárom ültette el bennem, ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy a családkutatás mennyire meghatározó lehet az egyén identitásának kialakulásában és megerősödésében. A személyiség belső folyamatainak még pedagógusként sem lehetünk igazán tanúi, csak egy-egy megnyilvánulásban érhetjük tetten ezek alakulását. A családtörténeti kutatómunka során a tanulók önismerete elmélyülhet, olyan kérdésekre keresik és kapják meg a választ: „ki vagyok én?”, „kikhez tartozom?”, „honnan jövök?”. A családon és a rokonságon belüli szociális kapcsolatok erősödhetnek, a múlthoz, a történelemhez való viszonyulás élővé, személyesebbé válhat, a tanuló a kutatómunka valódi élményét élheti meg.

A családkutatás további eredménye, értelme lehet a családtagok élettörténetének, élethelyzetének térbeli és időbeli, kulturális és szociológiai összefüggéseinek megértése, a saját család múltjának és a másik ember történeteinek előítélet-mentes befogadása. Az egymást követő generációk életútjának megismerése révén a történetiséget saját élményként tapasztalhatják meg, megélhetik azt, hogy a „nagy” történelmi folyamatok (a világ, Európa, Magyarország, illetve a régió története) hogyan befolyásolják egy család életének alakulását. A feladatok természetes módon fejlesztik a kritikus gondolkodást, az ítéloképességet, az erkölcsi érzéket, a problémamegoldó képességet, az önismeretet, az önértékelést és az önszabályozást.

A családkutatás egyéni kutatómunka, felfedező tanulás; egy teljes tanéven át tartó feladat. Az időbeosztás a tanulók egyéni tervezése és szervezése szerint történik. A kutatást segítő tanár folyamatos konzultációt, tapasztalatcserét biztosít, szükség esetén beszélgetőköröket, esetmegbeszéléseket szervez. *Családtörténeti kutatófüzet* nyitását és vezetését javaslom. Ne csak a családtörténeti kutatómunka eredménye, hanem a kutatási tervek is ebbe a füzetbe kerüljenek. A családkutatás feladatait, menetét a gyerekek feladatlap formájában kapják meg. A segítő pedagógus folyamatosan legyen nyitott a gyerekek kutatással kapcsolatos egyéni problémáira, tanulói jelzés esetén egy-egy jó tanáccsal segítse a munkát. A kutatómunka segítésében nagy szükség van a tanár tapintatára, a család belső életének tiszteletben tartására. Hangsúlyozni kell, hogy csak azok a kutatási eredmények kerülnek az osztály nyilvánossága elé, a tanár is csak azokba a családtörténeti kutatási eredményekbe tekinthet be, amelyekhez a család hozzájárult.

A kutatómunka első fázisa a család által megőrzött hivatalos dokumentumok (születési, házassági és halálozási anyakönyvi kivonatok) összegyűjtése; ezen okiratok szövegéből meghatározott adatok (nevek, dátumok, helységnevek) kiemelése; testvérek, szülők, nagyszülők, nagynénik és nagybácsik, unokatestvérek születési és halálozási, házasságkötési idejének és helyének rögzítése a családtörténeti kutatófüzetbe. Az összegyűjtött adatok rendszerezése után a tanár által megadott séma alapján egyenes ági, apaági leszármazás szerinti családfa készítése a feladat. Ezen a családfán tehát nem szerepel az anyaági leszármazás, valamint a testvérek sora. Külön családfa készíthető valamennyi legközelebbi vérrokonról, ezen jelölhető a nagybácsik, nagynénik és az unokatestvérek is. A családfa elkészítésénél nemcsak a tanár által megadott családfaséma jelenthet kiindulópontot, hanem a család által őrzött – például

dául a második világháború előtt, alatt készített – családfák, valamint a családi emlékezetben megőrzött adatok is segítséget adhatnak. Találkoztam olyan családtörténettel, amelyben az adatok egy részét temetők sírköveiről, kopjafáiról nyerték. A gyerekek összegyűjthetik legközelebbi családtagjaik beceneveit, ragadványneveit, amelyeket a családban használtak, használnak, ahogy iskolás korukban, munkahelyükön, lakóhelyi közösségeikben neveztek, illetve nevezik őket. Erről rendszerezett írásbeli feljegyzés készülhet a családtörténeti kutatófüzetbe, abban jelölhetik azt is, hogy kik, mikor, hol neveztek úgy az adott családatagot.

Családi esték, hétvégék feladata lehet a család eddigi lakásai, házai alaprajzának elkészítése: a helyiségek, az ajtók, az ablakok, a falak méretének (hosszúságuk, vastagságuk) jelölésével. Érdekes lehet a lakások berendezésének vázlatos rekonstruálása, a berendezés legfontosabb változásainak, azok okának rögzítése, a családi ház vagy a társasház alapvető adatainak összegyűjtése (az építés ideje, a tulajdonosok, a ház típusa, társasház esetén a lakások száma, a jellemző lakásméretek, azoknak a lakóknak a neve, akikkel a család szorosabb kapcsolatban áll, a kapcsolat jellege).

Személyes történelem – kedvenc tárgyaim címmel rendeztünk kiállítást tanítványaimmal az elmúlt tanévben a budapesti, VII. kerületi Janikovszky Éva Általános Iskolában és Gimnáziumban a családtagok legkedvesebb tárgyairól készült rajzokból, fotókból. A kedvenc tárgyat mindenki néhány mondatdal mutatta be azonos vázlat szerint: a tárgy megnevezése, készítésének ideje, a tárgy történetének fontosabb mozzanatai, a tárgyhöz való érzelmi kötődés magyarázata.

Szivesen végzett feladat a gyerekek számára a *családtörténeti fotóalbum* készítése, amiben helyet kapnak a fényképek mellett másféle képi családi emlékek is (például rajzok, emléklapok, oklevelek), valamint írásos emlékek, például magán- és hivatalos levelek, képeslapon írott üdvözlések, kitüntetések, irodalmi jellegű szövegek. Szükséges a fotókhoz kapcsolódó alapvető információk összegyűjtése: kit, mikor, hol, milyen esemény résztvevőjeként ábrázol az adott kép. Egy-egy fotó esetében elképzelhetők különböző, akár egymásnak ellentmondó adatok is: például a nagypapa emlékezete szerinti, illetve a nagymama emlékezete szerinti helyekben, időpontokban, akár személyekben is.

Érdekes lehet annak összegyűjtése, kit, milyen embernek őrzött meg a családi emlékezet. Minden család alkothat rövid életút-értékeléseket, például „jó ember volt”, „sokat dolgozott”, „a gyerekeiért élt”. Meg lehet vitatni a gyerekekkel azt is, mikor érdemes szó szerint leírni egy-egy családtag visszaemlékezését írásos vagy képi emlékekkel kapcsolatban.

Az I. félévi munka záró feladata: családtörténeti események jelölése térképen. Az adott település térképén azoknak a helyeknek a jelölése, amelyekhez fontos családi emlékek kapcsolódnak. A jelöléseknél minden családtag más-más szint kaphat, az azonos élmények pedig azonos ikont. A település térképén jelölni kell a legfontosabb utcákat, tereket, középületeket, a szomszédos településeket és a határterületeket. A térkép alatt rövid szöveges összefoglaló készüljön: az adott helyszínhez milyen családi esemény kapcsolódik. Magyarország, a Kárpát-medence, Európa, esetleg a Föld térképén is jelölni lehet azon helyeket, amelyekhez a tanulónak, illetve számára fontos családtagjának valamilyen fontos élet-eseménye kapcsolódik.

A családtörténeti kutatás anyagából válogatva *Személyes történelem* címmel kiállítás rendezhető. A kiállítás célja lehet az érdeklődés felkeltése a családkutatás iránt, elérhető, hogy a kiállított anyag elgondolkodásra késztesen, a látogatókat saját kutatásra ösztönözze. A kiállításához lehet plakátot tervezni, illetve készíteni, ismertetőt írni, kiállítási megnyitót rendezni, amelyen a családok legkedvesebb irodalmi és zenei műveiből hangozhat el válogatás. Izgalmas osztályfeladat a képek, rajzok, térképek, szövegek, tárgyak elhelyezése vitrinekben, paravánokon. A kiállítás bemutatására a kiállító osztály tagjai vállalkozhatnak. A családtörténeti kutatás, valamint a *Személyes történelem* című kiállítás megrendezése önmagában is sok értékelő mozzanatot rejt. A kutatási eredmények már önmagukban örömet, megelégedettséget szereznek a tanulóknak. A kiállítás vendégkönyvébe írott bejegyzések hasznos visszajelzések.

A családtörténeti kutatómunka II. félévi feladata interjú készítése a legközelebbi családtagokkal: nagyszülőkkel, szülőkkel, testvérral, testvérekkel. A tanulók számára pontosan meg kell fogalmazni az interjúkészítés célját és tartalmát: az interjúalanyoknak élettörténetüket kell elmondaniuk születésüktől az interjúkészítés időpontjáig (születés, gyermekkor, iskolák, tanulmányok, házasságkötés, a gyerekek születése, munka). Az interjúalanyok visszaemlékezését a családtörténetet kutató tanuló kérdéssora vezeti, irányítja. Fontos feladat az interjúkészítésre való felkészülés, a kérdéssor megfogalmazása, összeállítása. Kérdéstípusok lehetnek: adatokra rákérdezők, egy-egy esemény, életszakasz összegző értékelésre ösztönző, az életút összegzését váró, történeteket előhívó kérdések. Előkészítő osztálybeszélge-

tés tárgya lehet: Milyen a jó kérdés felépítése? Melyek a leggyakrabban előforduló rossz kérdések? A tanulók segítő javasolt tanári kérdéssorból kiindulva készítik el a saját interjútervüket. Osztályvita témájává tehetők az összeállított interjú kérdéssorok is: melyek a jobb kérdések és miért.

A tanulóknak javasolt kérdéssor:

– A saját családhoz kapcsolódó kérdések:

Milyen volt, milyen ma a kapcsolata a szüleiével, nagyszüleiével, testvéreivel, más közeli családtagjával? Milyen emlékezetes gondolataikat, mondataikat, hozzájuk kapcsolódó történeteket őriz a család? Milyen becsben tartott tárgyakat kapott tőlük? Milyen fontos családi ünnepekre emlékszik? Milyen emlékezetes történeteket őriz magában ezekről? Milyen más családi programokra (kirándulásokra, utazásokra, kulturális eseményekre) emlékszik? Kik vettek ezeken részt? Milyen történeteket őriz magában ezekről? A magyar történelem sorsfordulói érintették-e, befolyásolták-e a család életét? Mikor? Hogyan? Milyen családi történetek maradtak fenn ezekkel kapcsolatban?

– A családalapításhoz kapcsolódó kérdések:

Véleménye szerint mikor vált felnőtté? A felnőtté válása során, kamaszkorban voltak-e konfliktusai szüleiével, iskolai környezetével? Ezek hogyan oldódtak meg? Milyen udvarlási szokások voltak ifjúkorában? Házastársának kiválasztásában milyen szempontok vezérelték? Küzdött-e nehézségekkel családja a lakás, az otthon megteremtésében? Miért? Hogyan? Hogyan sikerült úrrá lenni a nehézségeken? Saját gyermekeit milyennek látja? Milyen kedves emlékeket őriz róluk magában?

– Az iskolai élményekhez kapcsolódó kérdések:

Iskoláiról, iskolai évekről milyen emlékeket, történeteket őriz? Milyen tanárai hagytak Önben maradandó nyomot? Mely tanárainak őrizi az emlékét? Miért? Barátaival hol ismerkedett meg? Mióta tart a barátságuk? Mi tartja össze barátságukat? Miben segítik egymást?

– A munkavállaláshoz, a munkahelyhez kapcsolódó kérdések:

Mi befolyásolta a foglalkozás, a hivatás kiválasztásában? Volt-e valamilyen kényszer a választásban? Munkatársaival való kapcsolatát hogyan jellemezné?

– Az öltözködéshez, lakberendezéshez, családi étkezésekhez kapcsolódó kérdések:

Az öltözködésben milyen szempontok vezérlik? Lakása bútorainak kiválasztásánál milyen szempontok vezérelték? Hogyan jellemezné otthonuk hangulatát? Van-e valamilyen különösen kedves ipar- vagy képzőművészeti alkotása? Miért kedves Önnek? Van-e olyan étel, sütemény, amit a család különösen kedvelt, kedvel? Ki készítette (készíti) ezeket?

– Az életút egészére vonatkozó kérdések:

Melyik életrészakaszban, élethelyzetben érezte magát a helyén, érezte magát boldognak, elégedettnek? Sikerült-e megvalósítani önmagát? Miben? Hogyan? Kik voltak a fontosabb segítői? Kiknek, mit köszönhet? Érzelmileg kik álltak közel Önhöz? Miért? Milyen nehézségekkel kellett megküzdenie élete során? Sikerek, kudarcok története. Hogyan látja ma? Milyen fő célokat, értékeket fogalmazott meg életére vonatkozóan? A világról, az emberről, az életről való gondolkodását meghatározta-e valamilyen világnézet, filozófiai irányzat? Voltak-e, vannak-e példaképei? Miért váltak azzá? Milyen ajándékozási szokások jellemzik Önt? Milyen jó cselekedetei voltak életében, amelyek ma is büszkeséggel töltik el? Elégedett-e az életével? Mit csinálna másképpen? Milyen céljai vannak?

– Egy-két családi eseményhez kapcsolódó történet kiválasztatása, elmeséltetése, a történetek lejegyzése. Az interjúkészítés kiegészítő feladata: a sokat hallott családi történetek közös felidézése, nagy családi küzdelmekre, nehézségekre és örömökre való emlékezés, továbbá annak megismerése is, hogy a magyar történelem sorsfordulói hogyan érintették a családot. Felhívom a tanítványaim figyelmét arra, hogy a feladat elvégzése sok tapintatot igényel, különösen a fájdalmas vagy a beszélő számára különösen fontos esemény felidézésekor. Az interjúkat hangszalagokra veszik fel a gyerekek, vagy a kérdések mentén haladva az interjúkészítés során jegyzik fel a válaszokat.

Az interjú elkészítését követően a hallott szövegek lényegének írásba foglalása a feladat. Egyrészt időrendben leírni az életút legfontosabb eseményeit; ez tartalmazhatja az események személyes értékelését és az érzelmi viszonyulásokat is. Másrészt érdemes külön-külön leírni az egyes személyekre vonatkozó visszaemlékezéseket, értékeléseket, itt jelölve azt, ki kire emlékezett. A sokszor hallott családi történeteket is külön-külön lehet összefoglalni, valamint a történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódó családi emlékeket. Az interjúkészítés lehetőséget nyújt az egyéni stílus, a társadalmi és földrajzi tagoltság szerinti nyelvváltozatok megfigyelésére. Az anyanyelven belüli kódváltásban is saját élményű tapasztalat

talatot szerezhetnek a diákok. Megtapasztalhatják ugyanabban a témában az élőbeszéd és az írott nyelv különbözőségét.

Problémát jelent az, ha nem kereshető fel személyesen mindegyik családtag. Ekkor levélben történik az „interjúkészítés”, ez jó alkalmat nyújt arra, hogy a gyerek iskolai feladatát, ehhez kapcsolódó kérését fogalmazza meg írásban köszönetnyilvánítással.

A családtörténet-írás utolsó szakasza az interjúszövegek alapján – főként a nagyszülőkről, szülőkről, a családtörténetet készítő diákról és testvéréről szóló – családtörténet összeállítás. Az ősz- szegyejtött adatok szelektálása, újszerű csoportosítása, új összefüggések felfedezése a feladat. A családtörténeti kutatófüzet a kutatómunka során szerzett személyes élmények megfogalmazásával, összegzésével zárulhat.

2007 tavaszán *Személyes történelem – családtörténet himzések tükrében* címmel rendeztünk kiállítást a budapesti VI. kerületi Erkel Ferenc Általános Iskolában és Gimnáziumban Horváthné Juhász Éva múzeumpedagógus kolléganőmmel. Nagy Béláné, Éva néni családtörténetét tekinthettük meg. Szándékunk szerint példát kívántunk adni arra, hogy egy család élete miképpen jeleníthető, idézhető meg tárgyi emlékek, dokumentumok, családi produktumok segítségével. A kiállítás anyaga azt is érzékeltette, hogyan öröklődnek az értékek és felhalmozott tudás a családban nemzedékről nemzedékre úgy, hogy mindenki megtalálja, megőrizze saját személyiségét is.

A kiállított darabok: 1. Éva néni anyósa által 1932-ben készített hódmezővásárhelyi himzett ágynemű. 2. A Szél nagymama gyerekágyas ágyneműje az 1890-es évekből. Gazdagon díszített ünnepi ágynemű „klöpli” csipkével, cérmagombokkal. Régen a polgárlány díszgarnitúrájának fontos darabját jelentette. Az anyagot Grazból hozták, Éva néni 10 éves korában kapta nagymamájától. 3. Éva néni apai ági „öreganya” saját készítésű szőttes törölközője Mészáros Ilona monogramjával. Több szőtteset stafingként kapták meg az unokák. 4. Brüsszeli csipke, 1956-ban emigrált nagybátyja hozta egyik hazalátogatásakor. 5. Tiszavidéki keresztzemes, gyakorló terítő, Éva néni munkája gimnazista korából. 6. Uzonnaszalvéta. 7. A horgolt és vert csipkéket Éva néni és Böske nagynénje, dr. Koncz Erzsébet (ügyvéd) készítette. 8. Selyem zsebkendőtartó. 9. Gyakorló kézimunka, az aszúrozást tanulta rajta Éva néni gimnazista korában, tálcakendő lett belőle. 10. Szűrhimzés, gyapjúfonallal készült. 11. Írásos asztalterítő, Éva néni testvérenek, Jucinak a munkája az 1980-as évekből, Kecskemétre kerülésekor készítette. 12. Tiszavidéki keresztzemes, konyhai terítő, Éva néni örökségként kapta Böske nénjétől. 13. Horgolt csipketerítő, Éva néni anyja testvérétől, Ilona nénitől örökölte. 14. Mezőségi, gyakorló terítő, tálcaterítő lett belőle, Éva néni édesanyjának munkája, „Spórolós, unatkozó, örömteli nyugdíjas háziasszonyi munka” – idézet Éva nénitől. 15. Terítőnek összedolgozott szalvéták Koncz Erzsébet monogramjával, Éva néni édesanyja nyugdíjas korában készítette. 16. Konyhakendő mezőségi és torockói motívumokkal, Éva néni édesanyja öregkorában készítette. 17. Írásos, Juci munkája, Éva néniék csillaghegyi új háza számára készült. 18. Írásos mintakendő, gyakorló terítő, tálcakendő lett belőle, Éva néni munkája 16 éves korából. 19. Tiszavidéki keresztzemes, étkezési abrosz, Juci készítette 35-40 éves korában. 20. Mezőségi, konyhaszekrény és asztaltakaró, Éva néni édesanyjának a munkája az 1960-as évekből. 21. Nagyírásos futó horgolt csipkeszegéllyel, szalovásznonra készült 1970 körül, Éva néni édesanyja készítette, az írásos volt a kedvenc himzése. 22. Mezőségi minták, Éva néni édesanyja készítette az 1960-as években, konyhaszekrényben és kamrapolcokon volt díszítés. 23. Tiszavidéki keresztzemes aszúr díszszalvétával és varrt csipkeszegéllyel, anyai ági nagymamától örökölték, kedvenc abroszuk volt. 24. Torockói, lapos és száröltéssel készült, étkezési abroszon futóként használták, Éva néni nővére, Juci készítette aktív időszakában. 25. Tiszavidéki keresztzemes asztalterítő, Juci készítette 1975-76 körül.

Nagyon különböző társadalmi rétegekhez tartozó családokkal, gyerekekkel foglalkoztam pedagógus pályám során. Meggyőződésemmé vált: ha a családkutatás fentiekben vázolt pedagógiai programja a közoktatás természetes részévé válna, ha bekerülne az iskolák életének vérkeringésébe, mindennapjaiba, hatása túl mutatna az oktatási rendszer keretein. A szociális készségek, képességek, attitűdök szintjén egy reális énkép kialakulását segíthetné, a nemzedékek közötti kapcsolatok felvételét, erősítését, a kapcsolatos tartalom tudatosulását, az előítéletek csökkenését, életértékek átörökítésének megélését saját élményű tanulás révén.

A családkutatáshoz szükséges hiteles és hatékony kommunikáció erősítheti az önbizalmat, a magabiztosságot: a másik ember felé fordul az őszinte kíváncsiság erejének, hatásának megélésével. Magasabb fokú felelősségérzetet alakíthat ki abban a tekintetben, hogy mi a szerepünk az idősebb és a fiatalabb generációkkal való kapcsolatunkban. Fejlesztheti a toleranciát, a másik ember tiszteletét küzdelmeinek, eredményeinek megismerése révén.

Maksa Katalin

EMLÉKHELYEK

Erkel Ferenc szülőháza Gyulán

Közismert tény, hogy Erkel Ferenc, a himnusz zeneszerzője, a magyar nemzeti opera megteremtője Gyulán látta meg a napvilágot a németgyulai iskolához tartozó tanítói lakás egyik szobájában. Az épület évtizedek óta, mint *Erkel Ferenc Emlékház* várja a látogatókat. Az Emlékház Erkel és fiainak munkásságát középpontba helyező állandó kiállításában számos Erkel relikvia, többek között a mester személyes tárgyai, kéziratok kottái, illetve az Erkel családhoz kapcsolódó tárgyak és dokumentumok tekinthetők meg. A tartalmas, adatokban bővelkedő kiállítás azonban 2010-re már negyedszázados kort ért meg és minden vitathatatlan érdeme ellenére megérett a felújításra. Ennek megfelelően az Erkel Ferenc Emlékházat üzemeltető Corvin János Múzeumnak a bicentenáriumi évben elsődleges célkitűzése az emlékház és a benne helyet kapó állandó kiállítás felújítása és modern, a XXI. század követelményeinek megfelelő látogatóbarát múzeum kialakítása. A továbbiakban a felújítási terv részletes bemutatására vállalkozunk. Mielőtt azonban az Erkel-ház jövőjéről szólnánk, talán nem érdektelen röviden megismerkednünk a ház és a kiállítás történetével is.

Egy kis történelem

A mai Erkel Ferenc Emlékház 1795-ben épült, mint a németvárosi iskola és tanítói lakás. Épületét többször is átalakították, melyek közül érdemes megemlíteni az 1821. évet, amikor is új tantermet kapott. 1829–30 telén az iskola megrongálódott és részben összedőlt, ezt követően a város intézkedett a rendbehozatalról, ami Nuszpek Mihály, a kor neves gyulai építész vezetésével 1830 végére be is fejeződött. Az épület lényegében ekkor nyerte el mai formáját.¹

Az Erkel család sorsa Gyulához az 1806-os évben kapcsolódott, amikor id. Erkel József a Wenckheim család hívására a kastély gondnokaként Pozsonyból a városba költözött. Fia ifj. Erkel József, Erkel Ferenc édesapja, 1807-ben kezdte meg tanítói működését a németgyulai iskolában. Itt a tanítói lakás falai között látta meg a napvilágot Erkel Ferenc 1810. november 7-én, itt töltötte gyerekkorát egészen gimnáziumi tanulmányai megkezdéséig, majd a vakációkat, és felnőttkorában is gyakran tartózkodott a házban látogatásai alkalmával. A család 1841-ig lakott a mai emlékház épületében, amikor ifj. Erkel József, követve apja példáját, a Wenckheim uradalom szolgálatába állt és a kastélyba költözött.²

Az Erkel kiállítás igénye Gyulán először 1951-ben fogalmazódott meg, ugyanis ekkor vette fel a Gyulai Állami Múzeum Erkel Ferenc nevét. Ez a terv azonban jórészt a megfelelő gyűjtemény hiányában meghíusult. Az első – még időszaki, mindössze három hetig látogatható – Erkel kiállítás létrejöttére 1960-ig, a zeneszerző születésének 150. évfordulójáig kellett várnia a városnak. Az első állandó kiállítás (a múzeum Béke sugárúti épületének Erkel-szobája) pedig csak 1962-ben nyílt meg. Az Erkel-szoba 1966-ig fogadta a látogatókat, s megszűnése után fogalmazódott meg határozottan az Erkel szülőház múzeummá alakításának gondolata, amire 1968-ban, a mester halálának 75. évfordulóján kerülhetett sor. Az akkor mindössze egy szobát magába foglaló emlékkiállítás mintegy két évig volt látogatható. Ezt követően indult el a szülőház önálló múzeumi egységgé alakításának folyamata, melynek eredményeként 1970. október 1-jén immár három teremben, megújult kiállítással fogadhatta a látogatókat Erkel születésének 150. évfordulója alkalmából a múzeum. Ez a kiállítás 1974-ben egy újabb szobával bővült, elfoglalva ezzel az Erkel-ház teljes Apor tér felőli részét. A kiállítás megújításának terve 1984-ben, a zeneszerző születésének 175. évfordulóján fogalmazódott meg, azonban a megvalósításra csak egy éves késéssel került sor, így az új kiállítás, amely az utolsó lakott részek megszüntetésével már a teljes Erkel-házat birtokba vehette, csak 1985-ben nyitotta meg kapuit. Ez a kiállítás az alapja a ma is

¹ D. Nagy András – Márai György: *Az Erkel család krónikája*. Gyula 1992. 12–13. old.

² Szerdahelyi István: *Erkel Ferenc*. Gyula 1985. 8–9. old.

látogathatónak. Az eltelt huszonöt évben mindössze egy jelentősebb átalakítás történt 1993-ban, amely a konyha és kemencés rész berendezését, valamint a kiállításban az időközben előkerült kéziratos Erkel kották bemutatását foglalta magába. Ezt követően már csak a házon végeztek kisebb felújítási munkálatokat, maga a kiállítás nem változott.³

Igazgatási szempontból hozott változást a 2005-ös év az Erkel Ferenc Emlékház életében, amikor is az a város által újonnan létrehozott, valamennyi gyulai kiállítóhelyet magába foglaló új, központi múzeum, a *Corvin János Múzeum* kötelékébe került, s ezzel megvált a Békésmegyei Múzeumok Igazgatósága keretei között maradó Erkel Ferenc Múzeumtól. Azóta az Erkel Emlékházat a Corvin Múzeum üzemelteti, míg a kiállított anyag a szintén gyulai székhelyű Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményébe tartozik.

Az Erkel Ferenc Emlékház megújításnak tervei

Mint arra már korábban utaltunk, az Erkel bicentenárium közeledtével mind az Erkel Ferenc Emlékház épületének, mind a benne helyet kapó kiállításnak a felújítása és korszerűsítése egyre szükségesebb és sürgetőbb feladatként jelentkezett a Corvin János Múzeum számára. Az elmúlt években azonban sem a múzeum, sem annak fenntartója, Gyula Város Önkormányzata nem volt abban a helyzetben, hogy önerőből hozzáfoghatott volna ehhez a hatalmas munkához. Bár a felújítási tervek első változatai az új állandó kiállítás koncepciójával együtt már 2007-ben elkészültek, azok magvalósítása elképzelhetetlennek tűnt valamilyen pályázati forrás bevonása nélkül. A következő két évben azonban az alapos előkészítő munka, illetve az elképzelések folyamatos, az újabb és újabb pályázati szempontokhoz való igazítása, finomhangolása ellenére sem sikerült eredményesen pályáznia a múzeumnak. Az utolsó lehetőséget az Erkel évforduló előtt a 2009 nyarán a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által kiírt DAOP-2.1.1./B-09 kódjelű *Történelmi és kulturális örökség turisztikai hasznosítása* című pályázata jelentette, melyre a Corvin Múzeum az *Erkel Emlékház látogatóbarát fejlesztése* címmel nyújtotta be pályázatát. Az eredeti elképzelések szerint, kedvező elbírálás esetén, bár feszített ütemtervvel, de a kívül-belül megújult Erkel Emlékház 2010. november 7-én, Erkel Ferenc születésének kerek kétszázadik évfordulóján megnyithatta volna kapuit. Sajnos erre már nem kerülhet sor. Bár a pályázatot támogatásra méltónak ítélte a bírálóbizottság, így a munkálatok kivitelezéséhez szükséges összeg, mely a város által biztosított önrészeléssel együtt meghaladja a 182 millió forintot, rendelkezésre áll, a döntés 2010 májusáig történő elhúzódnása már nem teszi lehetővé az emlékház felújításának befejezését a bicentenáriumi évben. Csakúgy, mint a legutóbbi, Erkel születésének 175. évfordulójára tervezett állandó kiállítás esetében, ismét az ünnepi év utáni esztendőre eszszik át az új kiállítás megnyitója. A nyár végén elbontásra került a korábbi kiállítás, melynek anyagát, hogy a Gyulára látogatók az ünnepi évben mégse maradjanak Erkel kiállítás nélkül, a Corvin Múzeum időszakos kiállításoknak otthont adó egységében, a Dürer-teremben tekinthetik meg az érdeklődők. Jelenleg már lezajlottak a közbeszerzési eljárások és elkezdődtek a munkálatok Erkel Ferenc szülőházában. A megújult emlékház ünnepélyes megnyitójára a tervek szerint **2011. május 18-án**, a múzeumi világnap keretében kerül sor.

Mit is tartalmaznak pontosan a pályázatban megfogalmazott elképzelések? Mindenek előtt a több mint kétszáz éves épület teljes, a műemlékvédelmi szempontokat messzemenőleg figyelembevevő felújítását, a hozzá kapcsolódó kiszolgáló épület látványilag és stílusban igazodó bővítésével. Egy udvari kiállítótér kialakítását összekapcsolva az udvar olyan irányú átalakításával, hogy az alkalmas legyen rendezvények, hangversenyek lebonyolítására is és végül, de nem utolsósorban, egy új, alapterületében is megnövelt, a modern kor igényeit kielégítő látogatóbarát állandó kiállítás létrehozását.

Az épület felújítási munkálatai magukba foglalják a teljes külső és belső renoválást (beleértve a tetőszerkezet felújítását, a padló cseréjét, a nyílászárók felújítását stb.), a teljes épületgépészeti felújítást (pl. geotermikus fűtési rendszer padló- illetve mennyezetfűtéssel, új villamossági és biztonságtechnikai rendszer, stb.), a teljes körű akadálymentesítést, valamint egy új kiszolgáló épület kialakítását. Ez utóbbiban kerül elhelyezésre a jegypénztár és múzeumi bolt, kávézó, gyermekfoglalkoztató, ruhatár, öltöző, a mosdók, valamint a múzeumi dolgozók helyiségei. Ide kerül át az Erkel Emlékház bejárata, míg az eddigi bejárat a későbbiekben csak VIP funkciókat szolgál, míg a hozzá kapcsolódó előtér bekerül a kiállítóterek sorába.

Az udvar átalakításának két fő eleme van: egyrészt a kerítések mellett kialakításra kerül egy félig nyitott Erkel promenáda, melynek falán a látogatók Erkel Ferenc munkásságát követhetik végig kronológus rendben korabeli Erkel hangverseny- és operaplakátok reprodukciói által, miközben a sétatér

³ Németh Csaba: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Erkel-gyűjteménye. Gyula 2007. 24–47. old.

vény elején, közepén és végén egy reformkori, egy 1850-es évekbeli, valamint egy 1880-as évekbeli ruhákba öltöztetett család viszi közelebb a látogatókhoz a XIX. század hangulatát. A másik átalakítás a hangosítási lehetőségekkel összekapcsolt udvari előadótér kialakítását célozza meg, mely alkalmas tere lehet a későbbiekben kisebb hangversenyek, illetve rendezvények lebonyolításának. Az itt kialakítandó színpadhoz – utalva Erkel sakktevékenységére – hétköznapokon egy további funkció is kapcsolódik: nagyméretű sakktablaként alkalmas lesz élősakk játék lebonyolítására játékos kedvű csoportok részére, illetve nagyméretű bábuk segítségével egyénileg is hódolhatnak sakkszenvédélyüknek a látogatók.

Az új állandó kiállítás koncepciója a korábbival szemben, mely kronologikus rendben haladva mutatta be Erkel Ferenc és fiainak munkásságát, az épület eredeti funkciójára alapozva szerveződik, s annak figyelembevételével alakítja ki a kiállítás egyes egységeit. Ennek megfelelően visszaáll Erkel szülőházának eredeti, iskola és lakóház kettősége: egykori osztálytermében ismét egy XIX. századi tanterem kialakítására kerül sor, míg az épület további három helyiségében az Erkel család korábbi otthonát megjelenítő hálósobából, szalonból és konyhából álló enteriőr fogadja a látogatókat. További három helyiségben és egy vetítőteremben pedig közvetlenül Erkel Ferenc munkássága kerül bemutatásra. Az átalakításoknak köszönhetően az új állandó kiállítás Erkel Ferenc szülőházának teljes épületét birtokba veheti, így az eddigi ötlet szemben nyolc helyiséget foglal magába.

A kiállítás nyitótere az üvegezett tornác, melynek látványát a folyosóra belépve nagyméretű Erkel portré uralja. Mellette kap helyet a négy méter hosszú időszak, melyen Erkel életének és munkásságának képekkel illusztrált főbb állomásait követheti nyomon a látogató. Itt kerül elhelyezésre a falak mellett négy érintőképernyős terminál, melyeken az európai himnuszok történetével ismerkedhetnek meg az érdeklődők és természetesen valamennyi meghallgatására is lehetőség nyílik.

A tornácról továbbhaladva a korábbi bejáratnak és pénztárnak helyet adó előtérbe jutunk. Mivel az a helyiség a későbbiekben is, mint VIP bejáró funkcionál, a kiállításban való használata korlátozott. Itt kerül elhelyezésre egy speciális digitális eszköz, az „Erkel látszó”, mely az előző időszakot kiegészítve mutatja be az Erkel életúthoz kapcsolódó fontosabb helyszíneket, rövid, négy nyelvű feliratokkal, olyan formában, hogy a látogató egy digitális látszóba nézve manuálisan léptetheti a képeket. A falakon Erkel életéhez kapcsolódó fontosabb városok pl. Gyula, Pozsony, Kolozsvár, Budapest korabeli képei láthatóak.

A kiállítás következő terme a tanterem, ahol a fő célkitűzés az volt, hogy látványában és hangulatilag a belépők egy XIX. századi elemi iskolai osztályterem miliőjébe csöppenjenek vissza. A tanterem középső részét az enteriőr négy személyes iskolapad rekonstrukciói, a katedra és tanári asztal, három lábon álló tábla, számológép stb. látványa uralja, míg a falak mellett a padokhoz stílusban igazodó tárlók kapnak helyet a „körbefutó” kiállítás részeként, melynek tablói és illusztrációit is a korabeli iskolai szemléltetőképek mintájára készítjük el. Ebben a teremben ismerkedhetnek meg a látogatók egyfelől az épület, illetve a németgyulai oktatás történetével, másfelől az Erkel család és Gyula kapcsolatával, és itt kap helyet az Erkel fiúk munkásságának rövid bemutatása is. A korabeli tanterem múzeumpedagógiai céllal modern technikai eszközökkel is fel lesz szerelve: az enteriőr részét képező falitábla mögött egy digitális tábla található, melyen többek között az Erkel életművet, az Erkel operákat, Gyula oktatástörténetét dolgozhatják fel múzeumi óra keretében a padokban helyet foglaló iskolások, esetleg nem iskoláskorú látogatócsoportok. Mindezek a tartalmak az egyéni látogatók részére is elérhetőek egy, az ajtó melletti sarkokban elhelyezett érintőképernyős terminálon. Az osztályteremnek szintén része a „tanulósarok”, ahol a vállalkozó kedvű látogatók XIX. századi iskolai példákon keresztül tesztelhetik képességeiket a színpadi gyakorlat vagy a golyós számológép-használat révén.

Továbbhaladva a kiállításban az Erkel terembe jutunk, ahol Erkel Ferenc munkásságát ismerhetik meg a látogatók, az operákat és a Himnuszt a középpontba állítva. A terem három vitrinjében kapnak helyet a legértékesebb Erkel relikviák: kéziratok kottái, személyes tárgyai, míg azok a dísz tárgyak, serlegek, melyeket a mester pályájának különböző állomásain kapott elismerésül kortársaitól, köztük az aranykoszorú hiteles másolata, a terem központjában láthatóak majd. Szintén ebben a teremben csodálhatják meg Erkel Ferenc utazásai során gyakorlásra használt híres hordozható néma zongoráját. E mellett egy digitális zongora is helyet kap, speciális zongoratanító programmal, mellyel a vállalkozó kedvűek megpróbálkozhatnak Erkel legismertebb dallamainak eljátszásával, amelyeket fejhallgató segítségével, az eredetivel együtt vissza is hallgathatnak. A modern technikai eszközök sorába tartozik még egy digitális falikép, melyen Erkel Ferenc korabeli portréi követik egymást időrendben.

A következő három helyiség a már fentebb említett lakásenteriór, melyekből sorban az első az a sarkosza, ahol ismereteink szerint Erkel Ferenc is született. Az itt helyet kapó hálósza biedermeier

bútorait két ágy, egy szekrény, egy írószekrény, egy kis varróasztalka székkal, valamint egy íróasztal alkotják, az enteriört pedig korabeli cserépkályha-rekonstrukció, valamint a falakon elhelyezett képek teszik teljessé. A térben elhelyezett tárgyak között láthatjuk majd Erkel Ferencné személyes tárgyait, valamint két aranyozott keretű szentképet, amelyek a Rutkay családtól, Erkel Ferenc édesanyjának családjától származnak. A szalon biedermeier berendezését Erkel Ferenc harmóniuma mellett egy kis ebédlőasztal székekkel, egy üveges vitrin dísz tárgyakkal, valamint szalongarnitúra alkotják, míg az egyik sarokban XIX. századi asztalrekonstrukcióba rejtett digitális sakkasztal mellett a látogatók lejátszhatják Erkel Ferenc sakkfeladványait. A sakkasztal mellett lesz kiállítva Erkel Ferenc díszes sakkalbuma, egy kis összefoglalóval Erkel sakktevékenységéről. A konyha berendezésével egy XIX. századi gyulai konyhát idéz meg. Különlegességét az adja, hogy a tűzhely használható állapotban kerül visszaállításra, így lehetőséget kínál rendezvények alkalmával, esetleg múzeumpedagógiai foglalkozás keretében kisebb sütésekre, mint például a mézeskalács készítése adventi időszakban. Az ajtó mellett lévő érintőképernyős terminálon pedig korabeli konyhaábrázolásokat nézegethet, illetve recepteket olvashat a látogató.

A kiállítás utolsó terme az egykori kamrából kialakított 10–12 fő befogadására alkalmas vetítőszoba, melyben Erkel Ferenchez kapcsolódó filmek részletei viszik közelebb az érdeklődőket Gyula legnagyobb szülőltének életéhez és munkásságához.

A kiállításához kapcsolódóan érdemes még megemlíteni, hogy az érintőképernyős terminálok a látogatóknak természetesen lehetősége nyílik az Erkel zeneművek meghallgatására, csakúgy, mint az egyes termekben, ahol igény szerint választható egy, az egész kiállításon végigkísérő központi zene, vagy termenként változó Erkel-dallam. A kiállítás legfontosabb szövegei, valamint a digitális tartalmak négy nyelven, magyarul, angolul, németül és románul olvashatóak. Csak felsorolás szintjén szólunk néhány további, a látogatók által igénybe vehető szolgáltatásról: ilyen az emlékház múzeumpedagógiai programja, melyre a tanterem kapcsán már utaltunk. Valamelyest kapcsolódik ehhez a lehetőség, hogy a látogatók, akár iskolás csoportok is, XIX. századi jelmezekbe bújhatnak, és a kiállítás megtekintése mellett a jelmezekben fényképezkedhetnek is, egyúttal az érintőképernyős termináloknál is lehetőség nyílik fotó készítésére, melyet e-mail formájában továbbítani is tudnak. Az egész emlékházhoz elkészül egy önálló honlap, melyen az Erkel Ferenc Emlékház működéséhez kapcsolódó adatokon túl a kiállításban látható digitális tartalmak jelentős része közvetlenül is elérhetővé válik.

Mindezekkel a fejlesztésekkel a Corvin János Múzeum reményei szerint Erkel Ferenc megújult szülőháza, mint modern, a XXI. század múzeumi látogatóinak igényeit messzemenően kielégítő, valóban látogatóbarát múzeum, méltóképpen állít emléket a Himnusz atyjának, a magyar nemzeti opera megteremtőjének.

Bódán Zsolt

Erkel Ferenc síremléke

Erkel Ferenc 1893. június 15-én este hunyt el Budapesten. A család és a hazai zenei világ fájdalmát fokozta, hogy a nemzeti opera megteremtője előtt öt nappal halt meg Elek fia, aki Gyula bátyjához és Sándor öccséhez hasonlóan kora jeles zeneszerzője és karmestere volt. Erkel Elekben a magyar operett megteremtőjét tisztelhetjük.

Erkel Ferenc életének utolsó két évét leszámítva mindvégig aktív volt, megélte karmesteri 50. jubileumát, amelyet 1888-ban az egész ország ünnepelt és 1890 őszén, 80 évesen még dirigálta a filharmonikus zenekarát. 78 éves koráig soha sem volt beteg. 1893 telén azonban a zord időjárás következtében komoly tüdőgyulladást kapott és bár ebből kigyógyult, de szervezete nagyon legyengült. Amikor már nagyon gyöngéledett, 1893 májusában felköltözött a Svábhegyre. Június elején már annyira gyenge volt, hogy a kertbe sem tudott kimenni és már látogatókat sem fogadott. Lajos fia ápolta és intézte ügyeit. Elek fia halálát sem tudták vele, hogy kimérlék. 1893. június 15-én reggel már látszott, hogy közel a vég, úgyhogy délután körbevették családja tagjai, akik este 9 óra után azt vették észre, hogy elaludt örökre, olyan csöndesen, hogy észre sem vette senki, hogy pontosan mikor.

Az elhunytat június 17-én az Operaház nagy előcsarnokában ravatalozták fel. A Vasárnapi Ujság a következőképpen tudósított a temetésről: „A márvány oszlopokat és falakat fekete posztó borította.

Zöldelő délszaki növények mindenfelé s a szalagos koszorúk özöne. Kandeláberek, gáz csillárok égtek a sötét pompa e komorságában. E hó 18-ikán délelőtt a közönség is megtekinthette a ravatalt, s a tolongó zarándoklás egész 2 óráig tartott, mikor a csarnokot bezárták, hogy az elhunyt családjának tagjai, rokonai, barátai az utolsó búcsúra járulhassanak. A csarnok egészen megtelt a közélet és művészvilág előkelőségeivel. Később a küldötségek kezdtek érkezni, aztán a koszorúknak külön két kocsira helyezésehez láttak. Nem sokkal délután 3 óra előtt nyílt meg újra a csarnok. Csak belépti jegyekkel lehetett oda jutni. A küldötségek közt Ráth Károly főpolgármester, Gerlőczy alpolgármester, a hatóság több tagja; a színházak képviselői; az operaszínház részéről gr. Zichy Géza intendáns, Nikisch Artúr az új igazgató, ki éppen most érkezett meg, – a zenészeti egyesületek, színészek, művészek, írók, országgyűlési képviselők, zene-és dalkörök. A koporsót az elhunyt családjának tagjai vették körül, továbbá az intendáns, az operaház vezetőivel. Három órakor érkezett meg Stieber Vincze terézvárosi plébános, nagy papi kíséret mellett s ekkor kezdődött a szertartás. A kárpitok mögött elrejtett operai énekkar adta elő az egyházi dallamokat, s az elhunyt mester «A halálnak éjszakája» kezdetű gyönyörű gyászdalát oly meghatóan, hogy a csarnokban alig maradt szem szárazon. Ekkor Zichy Géza gróf állott a koporsó mellé s meghatottan a következő szavakkal vett búcsút a nagy halottól:

«Drága halott! Te, ki e háznak s egyúttal a nemzetnek annyi dallamot adtál. Téged innen némán el nem bocsáthatunk. Magunknak tartozunk azzal, hogy itt, koporsód előtt fájdalomunkat elzokogjuk, fájdalunkat, mely minden szavában, sóhajában, könnyeiben az egész nemzeté. A magyar dal milliók ajkán élt, de a színpadra, művészi széles formában Te hoztad először. A nép élő zeneérzékének, tehetségének legigazabb kifejezése Te voltál: élő láng a mi lángunkból, élő szív a mi szívünkben – és most egy meghalt darab a mi testiünkben. Nehéz időben, fejletlen korszakban lankadatlanul fáradtál e legeszményibb ügyért, a magyar zenéért. A hang, mely szívből fakadt, szívre talált s mi nemcsak egy nagy zeneelme, hanem egy még nagyobb érző szív drága omladékainál is állunk. A magyar nemzeti opera alapköveit Te raktad le, de nemcsak alapköveit, hanem első fényes márványlépcsőit is, melyek fel az ideálok örök szép pantheonjához visznek. Bármily magasra fogják is az utódok e lépcsőt felépíteni, az alkotmány alapja minden időkre a Tied lesz. Te legmagyarabb zeneköltő, nesztora a dalok mestereinek és Tenmagad tanítványa, könnyezve búcsúzzunk Tőled. E könnyeket nemcsak a fájdalom sirja, hanem a hála is. Mi néked annyival tartozunk s most már nem tehetünk Érted egyebet, mint hogy híven megőrizve emlékedet, kérjük a nagykegyelmű Istent, hogy nemesen érző lelkedet az örök harmónia boldog házába kegyelmesen felvegye. Erkel Ferencz, Isten veled!»

Ezt követően Mihalovics Ödön, a zeneakadémia igazgatója, mondott rövid búcsúztatót az akadémia nevében, melynek évkönyveiben – mint mondta – a legfényesebb lapok Erkel Ferenc nevével fűződnek egybe. Amikor a gyászoló közönség elhagyta az Operaházat és a koporsót kihozták az épületből, megszólalt a filharmóniai társaság zenekara a „Hunyady László” gyászindulóját játszva. Az Andrássy út zsibongó tömege ekkor elnémult és a hatlovas gyászkocsi lassan elindult, előtte az egyesületek zászlóikkal, majd az opera ének- és zenekara. Míg a gyászmenet Kerepesi úti temetőbe ért, felváltva az Opera zenekara játszott, majd a férfiak énekeltek. Gyászdalokat adtak elő Beethoven, Meyerbeer, Müller, Bebicsek és más zeneszerzőktől, közbe-közbe pedig Erkel néhány dalát játszották vagy énekeltek. Közben a Bazilika és a terézvárosi templom harangjai hallatszottak. A Népszínháznál a kar ugyanabba a gyászindulóba kezdett, amellyel néhány nappal korábban Erkel Eleket kísérték utolsó útjára.

Este 6 óra felé ért a menet a temetőbe. A díszsírhely körül, melyet a főváros a temető főútvonalára mentén jelölt ki, a rendőrség előzetesen kordont vont, hogy a halott kíséretének helyet biztosítson. A sírnál Stieber plébános még egyszer beszentelte a koporsót, majd Nikolics Sándor, az operaház zenekarának nyugalmazott művésze és a magyar zeneiskola igazgatója mondott még egy rövid beszédet, és végül az Opera énekkara Erkel legnépszerűbb művével, a Himnusszal búcsúztatta el a nagy zeneszerzőt.

A Deák-mauzóleum közelében, a Trefort Ágoston melletti díszsírhelyen (Id. ma a Fiumei úti Nemzeti Sirkert 29-1-6) azonban sokáig csak egy egyszerű kereszt állt. 11 évek kellett eltelnie, hogy végre méltó síremlék jelölje Erkel földi maradványainak helyét. A síremlékre történő pénz összegyűjtése akkor kapott végleges lendületet, amikor 1903 januárjában maga a miniszterelnök, Széll Kálmán sürgette meg az Operaház igazgatójához intézett levelében a síremlékállítást.

A síremléket végül is a Filharmóniai Társulat készítette el 1904-ben, Kallós Ede szobrászművésszel, akinek ekkor (1896 óta) állt már egy jól sikerült Erkel-szobra Gyulán. Kallós láthatóan nem akarta gyulai szobrát utánozni, úgyhogy a síremléken nem is formázta meg a zeneszerző alakját, hanem szimbolikus megfogalmazást használt műve elkészítésénél, melyben Márkus Géza műépítész is segítségére volt. A síremlék egy álló, fölfelé keskenyedő, építészetileg szépen képzett nagy kőlap, melybe

bronz dombormű van illesztve. A domborművön egy éneklő fiatal lány látható, kezében kottás könyvvel, ami arra utal, hogy nem népies, hanem műzenére nyíltak meg ajkai, amint a szomorúfűz alatt mereng. A háttérben elmosódó folyó és az apró házak a „Bánk bán” Tisza parti jelenetére emlékeztetnek. A bronzkép fölött, a párkányon lecsüggesztett fejú stilizált szfinx a magyar szimfóniát jelképezi. A szfinx fölött van bevésve a Himnusz két első taktusa, alatta pedig az „Erkel Ferencz” név.

A síremléket Erkel születésének 94. évfordulóján, 1904. november 7-én avatták fel, ünnepélyes keretek között. A korabeli fényképek tanúsága szerint nagyon sokan megjelentek a jeles eseményen, többek között a kultuszminisztérium művészeti ügyeket intéző tanácsosai, a Tudományos Akadémia, a zenei konzervatóriumok, színházak, művészeti és irodalmi társulatok, kaszinók és társaskörök képviselői, egyzóval a politikai és művészvilág prominensei, az Operaház pedig testületileg. A fővárost a főpolgármester képviselte. Az Erkel-család tagjai közül részt vett a síremlékavatón Erkel Ferenc Gyula nevű fia, a zeneakadémia tanára családjával, valamint Erkel István postatisztviselő és Erkel Lajos operaházi ügyelő. Az ünnepségen az operaházi zenekar a „Szent István” c. opera *Fohászat* adta elő nyitányul, majd Metz Albert a filharmonikusok nevében emlékezett meg Erkelről. A lepel lehullásakor az Operaház férfi kara a Himnuszt énekelte,

Erkel síremléke a Fiumei úti temetőben, Kallós Ede alkotása (Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

Erkel Ferenc síremlékének avató ünnepsége, 1904 (A képen az alkotó szobrász és az Erkel család tagjai láthatóak)

majd Máder Raoul, az Opera igazgatója kezdte meg a koszorúzást és Erkelről szólva kiemelte Himnuszt, mint ami egyszerűségében, szépségében páratlan a nemzeti himnuszok közt. Mihályfi Károly a Nemzeti Színház nevében tett koszorút, mire az énekkara Szózatot adta elő. Berzeviczy Albert kultuszminiszter koszorúját K. Lippich Elek helyezte az emlékre, a Kisfaludy Társaságét Kozma Andor, a Képzőművészeti Társulatét Márk Lajos tette a síra és küldtek koszút a bécsi filharmonikusok is. A Magyar Tudományos Akadémia nevében Ponori Thewrewk Emil koszorúzott, aki a következő beszédet mondta: „Az élet nyughatatlan ösztöne ráveszi az embert, hogy a föld gyomrából is kincset bányásszon. A halál parancsa viszont arra kényszerít bennünket, hogy még legdrágább kincseinket is a földbe tessük. A temető egy végtelen kincstár, minden sír egy-egy fiókja, azért is méltán nevezte el az emberiség legklasszikusabb népe az alvilág fejedelmét Plutonnak, ugyanazzal a szóval, mely a kincs plutosz-féle elnevezésére szolgál. Ami virul: hervad; mulnia kell annak, ami él. Ez örök törvény, ez alól a törvény alól nincs kivétel. A különbség csak az, hogy míg az emberiség számlálhatatlan ezrei haláluk után csakhamar a feledés országába költöznek, a nemzetek kiváló szülötteinek élete örök emlékké változik át. Ilyen örök emlékkül él a halottak városában történetünk, nemzeti géniuszunk számos hőse, akik közé Erkel Ferencz is tartozik. Árpád népének két anyanyelve van: a

magyar nyelv és a magyar zene. Erkel Ferencz volt az, aki megmutatta, hogy második anyanyelvünket, a magyar zenét miképp kell a drámai művészet fenséges magaslatára emelni. Ennek az elvülhetetlen érdemnek elismerése tanulságul állok itt, mint a Magyar Tudományos Akadémia képviselője. Azzal az óhajjal, hogy a nagy zeneköltő iránt való hódolatunk szítsa azt a lelkesedést, mely Erkel Ferencz követőiben lángol, termékenyítse azt az alkotó erőt, melyet a természet beléje ihletett, minden újabb nemzedék újabb remekkel díszítse kulturális haladásunk útját, Erkel Ferencz szelleme, Erkel Ferencz hatása örökké éljen!”

Erkel Ferenc sirja közelében nyugszanak fiai is: Sándor, Lajos, Gyula és egy kicsit messzebb, de ugyancsak a Nemzeti Sírkertben Elek fia (László fia sirja Pozsonyban található). Megható már ez a momentum is, de még ennél is meghatóbb és szebb, amikor sirja előtt emlékező diákok egy csoportját látjuk a Himnuszt énekelni.

Debreczeni-Droppán Béla

Száz éve áll a bronzhonvéd a Tápió partján

A legtöbb magyar kistérségnek van önmagát azonosító jelképe, amit logó gyanánt lehetne használni a kiadványokban, emblémát alkotva a propagandában. A Tápió mente esetében hivatalos döntés még nem született ebben a kérdésben, azonban az 1849-es tápióbicskei ütközet 1910-ben felállított emlékműve jó eséllyel számíthatna az önazonosságot kifejező regionális jelkép szerepére. A térség országos viszonylatban is legismertebb köztéri emlékművét száz éve, 1910. október 23-án avatták fel országos ünnepség keretében.

A kiegyezés után, 1867-től hivatalosan is lehetett emléket állítani a szabadságharc jeles eseményeinek, mindenekelőtt az ütközeteknek, csatáknak. Országos viszonylatban a legelső honvédemlékmű a váci csata 1868-ban leleplezett, öntöttvasból készült, gúlát formázó obeliszkje. Jászberényben 1870-ben készült el az a honvédemlékmű, amely műköoszlop tetején kialakított platón hadijelvényeket ábrázolt. 1901-ben avatták fel Isaszegen, a község fölé magasodó dombon Radnay Béla zászlótartó honvédszobrát.

A tápióbicskei ütközet első köztéri emlékműve, Gerenday Béla alkotása 1897-ben készült, s az ütközet 48. évfordulóján a nagykátai Kossuth-téren avatták fel. (Nagykátá főterét a helyi önkormányzat Kossuth 1894-ben bekövetkezett halála után nevezte el a szabadságharc vezérére, s csak 1945 után kapta a ma is használatos Szabadság tér elnevezést.)

Az 1849. április 4-iki ütközet tényleges első emlékhelyei a katonasírok voltak. Idézet Kossuth rendeletéből: *„Sírjaik ásassanak, ha lehet, azon a helyen, hol azok a hazáért elvérzettek, ne hordassanak össze, hogy unokáink jövőben is ismerjék és szentnek tekintsék azon csatát, mellyen annyi hű honfiszív hőn dobogott...”* Ez a magyarázat arra, hogy nem a községi temetőben található a közvetlenül a csatában elesett honvédek porhüvelyei. Más kérdés volt a nagykátai hadikórházban elhunytak helyzete, őket már értelemszerűen a temetőben illett elhantolni.

Az ellenség halottaira – kivéve a főtisztekre – ez az elnöki rendelet nem vonatkozott. Az ő tömegsíruk a szőlőskertek között, a Ságra vezető út jobb oldalán található, melyre egy helybéli nemes, Bitskey Viktor állított kovácsoltvas keresztet. Ez a ma is látható kereszt az ütközet legrégebbi emlékjele, egyfajta ereklye. Ez az emlékhely, melyet később feliratos emlékkövel is megjelöltek, a „Riedesel-kereszt” nevet viseli.

Tápióbicske és Nagykátá közös határában sok-sok egyedi sírhant volt. A helyi családi kötődéssel rendelkező Rákosi Viktor megejtően szép írása a „korhadtt fakeszterokről” egy korszak szimbólumává vált. Az idők múlásával sajnos kopott a kegyelet, a gazdákat zavarta, hogy a megművelendő földjük közepén egy-egy alig látható sírhant van. Első, szervezett formában történő felszámolásukra 1882-ben került sor, amikor Fehér István tápióbicskei bíró a homokdombokból a csontokat felszedette, és a nagykátai út melletti közös sírba temette. A csontok fölé emelt kőkereszt ma már a község belterületén, egy lakóház udvarából lekerített részen áll.

A csata helyszínén található honvédsírok állapotáról a Nagykátai Járási Hírlapban gyakran jelent meg tudósítás. Ezekből megtudhatjuk, hogy ez a földterület sokáig a Keglevich-család birtoka volt, és *„míg e nemes, hazafiúi szeretetről ismert főúri család birtokában voltak e szabadságharc emlékek, ad-*

dig azok gondozását és fenntartását e család annyira hazafiúi kötelességének ismerte, hogy ezen sirhelyek épségben tartását a birtok vevőjével szemben szerződésileg is biztosítani kívánta”. Közismert, hogy 1870 után bekövetkezett a Keglevich-birtok csödhelyzete, mely után az egreskátai és más birtoktesteket, valamint a Nagykáta központjában levő kastélyt a család kénytelen volt eladni.

A grófi családtól a Tápió menti területet megvásárló nagykátai földbirtokost – annak ellenére, hogy a vételkor megkötött szerződés kikötötte a sírok gondozását – igencsak zavarta az ott levő honvédsírok látványa. A századforduló tájkán nyilvántartott 35 sírból tíz év múlva már csak 13 volt látható. A Nagykátán alakult Kispolgári Asztaltársaság vetette fel először, hogy a sirhantok alatt porladó csontokat, „városunk e drága kincseit” mind a temetőből, mind pedig a bicskei út mellett levő mezőkről felszedik, s azokat közös sírba helyezik a csatatéren felállítandó emlékoszlop alá.

A nagykátai járás hetente megjelenő folyóiratában a XX. század első éveiben egymást követték a honvédsírokkal, a kegyelettel kapcsolatos írások. Még versek is születtek a polgárok lelkiismeretének felkeltése céljából. Az olvasói levelek alig leplezett keserűségről tanúskodnak: „*Akik életüket adták azért, hogy nekünk, az utókorunk szabad hazát szerezzenek, azok most elfeledett, gazzal benőtt sírdombok alatt alusszák örök álmaikat, mint aminő nagyok, óriások voltak ők. Az ő áldozatkészségük hasonló a mi szűkkeblőségünkhöz...*” Ennek a kifakadásnak többek között oka volt az is, hogy „*a megindult mozgalom mintha valami bántó közömbösség hatása folytán lanyhább, rövid idő alatt életteleenebb lett.*”

A térség központi folyóiratának számító lap felhívására szélesebb körű gyűjtés indult meg, s az adakozók névsorát az összeg megjelölésével minden esetben közzétették. A már említett Stadler-féle Kispolgári Asztaltársaság 1902. júliusában határozott a közös sírba helyezésről és a felépítendő emlékoszlopról, de kijelentette, hogy „*ezt nemcsak mint helyi kegyeleti aktus, hanem Nagykáta egész vidékének hazafias tényeként akarja feltüntetni, éppen ezért már ezúttal is, de annak idején külön-külön felhívásokkal fogja megkeresni a vidék összes intelligenciáját. [...] Első sorban is kimondja a gyűlés, hogy e mozgalomba belevonja a szomszédos Tápió-Bicske község lakosságát is, a mennyiben azok szintén érdekelve vannak a dologban.*”

1902. augusztus 6-án tartották meg azt a „népes értekezletet”, amelyen Nagykátán kívül a tápióbicskei, tápiószelei, tápiószentmártoni és szentmártonkátai „intelligencia” is szép számmal képviseltette magát. Tápiószentmártonból jött át Nagykátára, erre az alkalomra Magyar Kossa Sámuel (1849–1921) földbirtokos, neves orvostörténész. Legelőször egy bizottságot választottak meg a „kérdéses hazafias ügy vezetésére”, és határozatba foglalták, hogy a majdan felépülő emlékmű területét Nagykáta és Tápióbicske községek nevére fogják telekkönyvezni. A szoborbizottság elnöke Dezsőffy Emil járási főszolgabíró lett.¹ A szükséges összeg előteremtése céljából gyűjtőivek kibocsátását tervezték „*ügy egyesületek, hivatalok, mint magánosok részére*”. Ezekon egy idézet volt található Rákosi Viktor: Korhadt fakereszték című könyvéből. A bizottság másfél év múlva már országos mozgalom indítását határozta el, és felszólította a napilapokon keresztül a magyar lakosságot a gyűjtésbe történő bekapcsolódásra.

Nagykáta és Tápióbicske nem új keletű ellentétei a hetilap cikkeiből is érzékelhetők. Vádak és válaszként ellencikketek születtek, melyben Nagykáta Tápióbicskét vádolta közömbösséggel, Tápióbicske viszont Nagykáta szemére vetette, hogy „*elorozza*” tőle a csatát. A helyi újság gyakran illette kritikával a csatamezőn levő birtoka kapcsán a honvédsírok megsemmisülése vádjával Polonyi Ferencet. Talán ez is közrejátszott abban, hogy 1909-ben özv. Polonyi Ferencné és leánya, Krajcsovics Lajosné 600 négyszögöl területű földet ajándékoztak Nagykáta községnek az emlékmű felállítás helyéül, ott, ahol eddig is az elesett hősök ideiglenes emlékoszlopa állt. A szoborbizottság gyűlésének jegyzőkönyv-kivonatából megtudhatjuk, hogy „*csak azt kérik, hogy miután ingatlanjaikat parcellázás útján eladják, s miután csaknem kivétel nélkül az ő birtokukon fekszenek szétszórva a honvédsírok, s a birtok eladása esetén félős, hogy a kisebb tulajdonosok majd nem fognának kellő kegyeletes érzéssel viseltetni a sírok épsége iránt: intézkedjék a bizottság az iránt, hogy ajándékozott területen építtessék meg még a nyár folyamán a közös sírbolt és a hős hamvak oda szállíttassanak át.*”

A szoborbizottság Jankovits (Jankovics, Jankovich) Gyula szobrászművésznek adott megbízást az emlékmű elkészítésére. Az emlékmű alá az egyedi sírokból felszedett csontoknak egy összáríumot (csonttárat) építettek, egyes források szerint szoba nagyságút. Az emlékmű talapzatán a hid korabeli

¹ Dezsőffy Emil 1850. március 28-án született Úszögön (Baranya megye). Gyermekkorát apja bérelt birtokán, Kókán töltötte. A fővárosban jogot végzett, majd a pénzügyminisztériumban dolgozott. 1875. november 17-én iktatták be a nagykátai járás vezetőjéül főszolgabíróként. Több mint 40 évig látta el hivatalát közmegelégedéssre. Diszes kriptája – Nagykáta egyetlen szecessziós emléke – közvetlenül a temető bejáratánál található.

Az 1849-es honvédszobor (Basa László felvétele)

visszafoglalásában jelentős szerepet játszó két honvédszászlóalj parancsnokának, Földváry Károlynak és Czillich Edének bronz arcását helyezték el. A főalak egy zászlót vivő honvéd, ami hasonlít a nem sokkal korábban avatott isaszegi honvédemlék figurájára. (Az interneten, valamint nyomtatásban még ma is olvasható az a téves megállapítás, hogy a tápióbicskei honvédemlékmű a budavári hasonló szobor mása. Ha összehasonlítjuk a két alkotást, mely közül a budavári két alakos kompozíció, rögtön látható a különbség.)

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye hivatalos közlönyének 1910. október 13-iki számában a következő hirdetés jelent meg az emlékmű leleplezéséről: „*Honvédemlék leleplezés. A tápióbicskei csatában 1849. év április hó 4-ik napján elesett honvédek emlékére a Tápió patak hidjánál emelt szobor leleplezési ünnepélye 1910. október hó 23-án délelőtt 11 órakor fog megtartani. Az ünnepély sorrendje: 1. Hymnus. 2. Elnöki megnyitóbeszéd. 3. Ünnepi beszéd. Tartja: dr. Förster Aurél országgyűlési képviselő. 4. A szobor megkoszorúzása. 5. A szoborbizottság elnöke a szobrot átadja gondozás végett Nagykáta községnek. A község nevében átveszi Gemperle Károly főjegyző. 6. Szózat.*” Több ezer ember gyűlt össze az avatóünnepségre. A Magyar Nemzeti Múzeum – az avatás fényét emelendő – az 1849-es csatában résztvevő Szűz Máriás hadilobogókat kölcsönzött. Az ünnepségnek sok olyan vendége volt, akik maguk is sokat tettek a csata története népszerűsítése érdekében. Itt voltak a csatáról sokat publikáló személyek közül Hentaller Lajos, Farkas Emőd, Abonyi Lajos, Rákosi Viktor írók. (Az avatási ünnepségről fényképes beszámolót közölt a Vasárnapi Újság 1910. évi 44. száma.)

1949. április 4-ikén országos ünnepség, a centenáriumi mozgalom keretében zajlott az ütközet 100. évfordulójának megemlékezése. A díszelnökségben ott láthatták Révay Kálmán (1911–1950) vezérőrnagyot, a Honvéd Kossuth Akadémia parancsnokát. Alig egy év múlva a vezérőrnagyot koholt vádak alapján letartóztatták, s teljesen ártatlanul 1950. augusztus 19-én kivégezték.

Az 1849-es ütközet emléke – mely a magyar történelem egyetemes öröksége – ápolásában sajnos kezdettől fogva érzékelhető volt Nagykáta és Tápióbicske közötti feszültség. A leglátványosabb pengeváltás 1925-ben bontakozott ki. Ebben az időben születtek egymás után az első világháború emlékéét megőrkítenő szobrok. A kátaiak úgy gondolták, hogy erre a célra nekik kiválóan megfelelne a Tápió partján álló honvédemlékmű. Cserébe áthelyezték volna az ötgolyós obeliszket a bronzszobor helyébe, s hozzájárultak volna a bicskei első világháborús emlékmű költségeihez. A „cserét” azzal a ténnyel

nyomatékosították, hogy az emlékművet mindenekelőtt nagykátai szervezéssel és nagykátai területre építették. Tápióbecske képviselőtestülete határozatban visszautasította a kátai javaslatot. A járási főszolgabíró Nagykáta oldalán próbált meg engedményt kicsikarni: „*tapasztalom, hogy Tápióbecske község képviselő-testülete szűk látóköréből és kicsinyes indokból nem tud felemelkedni arra a magaslatra, melyet az ügy megkíván...*”

1926. június 13-án a tápióbecskai képviselőtestület dr. Perényi Imre plébános vezetésével tizenkét tagú bizottságot hozott létre a helyzet tisztázására. Ennek a testületnek a legaktívabb tagja dr. Králik Sándor ügyvéd volt, aki levelet írt doberdói Breit József altábornagy hadtörténésznek. A hadtörténész tanulmánya Tápióbecske jogosságát ismerte el, ami után sor került a Tápió túlsó partján levő szoborterületnek Tápióbecske nevére történő telekkönyvezésére is.

Természetesen Nagykátának is vannak komoly érvei az 1849-es ütközet emlékének ápolásához. A honvéd hadtesteknek ugyanis Nagykátán való átvonulása után kezdődött az ütközet. Nagykátán történtek az ütközet végkimenetelét szempontjából fontos döntések és intézkedések (Görgey parancsa az elencsapásról, a megfutamodott Klapka-féle zászlóalj Damjanich általi rendbetétele, felfejlődés a csatához, stb.). Nagykátán volt Görgey főhadiszállása, itt tartózkodott ezekben az órákban a szabadságharc több jeles vezetője (Horváth Mihály, Vukovics, Sebő, stb.). Továbbá Nagykáta területén is folytak hadmozdulatok, itt létesítettek hadikórházat, ide látogatott az ütközetet követő napon Kossuth, valamint a nagykátai temetőben találjuk legnagyobb számban az ütközetben elesettek sírját.

Amikor az ütközet 150. évfordulója közeledett, a nagykátai hagyományörzők kezdeményezésére két emléktábla is bővítette az ütközet emlékhelyeinek számát. Tápióbecske akkori vezetője dühös hangú cikkben vádolta meg Nagykátát a történelemhamisítással. A teljesen jogtalan vádaskodás volt az utolsó pengéváltás, azóta például az együttműködés a két település között az emléképolás terén. Ma már mindenki természetesnek tartja, hogy Tápióbecskén és Nagykátán egyaránt találunk egyre bővülő számban az eseményre utaló emlékjeleket, hogy a mindenkor tavaszi emlékhadjárat csataimitációját, mint a hadjárat legszínvonalasabb rendezvényét, közösen rendezzi a két település. Mindkét településen egymást támogatva dolgoznak a közös ügyön az önkormányzatok és a civil szervezetek, valamint a helyi katonai hagyományörzők.

Egy emlékmű felállításának akkor van az avatáson túlmutató jelentősége, ha a jövő nemzedéke az új emlékhelyet magáénak érzi, ott időről-időre fejet hajt őseinek helytállása előtt. A létrehozásban jeleskedő két település közül elsősorban Tápióbecske tartott a Tápió partján az avatást követően megemlékezést. Nagykátának volt saját emlékműve, azt koszorúzta meg április 4-én. 1945 után – miután az ütközet dátuma más jelentést is kapott – csökkent a kivonulások színvonala. Az 1980-as években az üttörők szervezte, a néphadsereg pártfogolta ún. „hídi-csata” színesítette a palettát. Volt idő, amikor a tápiószecsői honvédségi bázis egy haditechnikai parkot hozott létre a szobor mögött, amit aztán a leleményes gyerekek – időnként felnőttek is – pusztá szórakozásból darabjaira szedtek szét.

A rendszerváltás után április 4-nek a Tápió mentén már csak egy jelentése lehetett, s az 1990-es évektől számítjuk a mai hagyományok kialakulását. Miután az 1989-ben elindult tavaszi emlékhadjárat felvette útvonalába a tápióbecskai ütközet helyszínét, ott egyre színvonalasabb megemlékezésekre került sor. Kialakult, hogy a két település önkormányzata jeles magyarországi és határon túli magyar politikust hív meg díszvendég gyanánt. Ma még nem jellemző, hogy április 4-én minden Tápió menti település elhelyezné koszorúját az emlékmű talapzatához. A koszorúzást és az ünnepi beszédet követő hadijáték, melyet neves hadtörténészek kommentálnak, ma az 1848/49-es műfajban az etalon, a leglátványosabb, legszínvonalasabb csataimitáció. Egyre több kiegészítő rendezvény (emléktúra, kirakodóvásár, élő történelemóra, főzőverseny, stb.) kapcsolódik ehhez a naphoz, idegenforgalmi jelentősége évről-évre nő.

Az 1910-ben felavatott emlékműnél tartott másik hagyományos megemlékezés az október 6-án szervezett kegyeleti aktus. Ez már jóval szűkebb körben zajlik, itt már egyértelműen a bicskeiek szervezése dominál. Itt kell elismeréssel szólnom a Tápióbecske Barátainak Köre civil egyesületről, mely közösség az utóbbi évtizedekben fő szervezője az április 4-én és október 6-án az emlékműnél zajló rendezvényeknek. A Nemzeti Gyásznap itt megrendező emlékezése hitelességét az a történelmi tény magyarázza, hogy az 1849-es ütközetben a későbbi aradi vértanúk közül öten: Dessewffy Arisztid, Knézics Károly, Nagysándor József, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Damjanich János vettek részt.

A Magyarország Felfedezői Szövetség országos gyermekszervezet az 1990-es évek elejétől szervez programot a magas talapzaton álló bronzhonvéd tövében. Itt kerülnek átadásra a szövetség kitüntetései, tesznek ma már fogadalmat a legifjabb hagyományörzők. Gyakran játsszák el a gyerekek a nevezetes

hídi-csatát, próbálják ki a bicskeiek háromfontos rézagyúját. A nagykáti hagyományörzők vendégeikkel Kossuth-zászlóaljat alkotva a délutáni csatabemutatók legnagyobb létszámú közreműködői. A zászlóaljban, melynek nagysága átlagban ezen a napon száz fő körül szokott lenni, honvédek, diáktüzérek, népfelkelők ruházatába öltözött tizenévesek játsszák újra a történelmet.

Az 1994 óta Nagykátán működő Kossuth csapat tevékenységének fontos helyszíne a Tápió partján álló honvédszobor. A közösség alapító tagjai 1996-ban itt vették át a szövetségi tagságot bizonyító oklevelet Rakó Józseftől, a szervezet alapítóelnökétől. Állandó egyenruhás résztvevői ők az április 4-iki és az október 6-iki megemlékezéseknek, ünnepeknek és hadijátékoknak. Sok-sok kirándulásuk célpontja, illetve megállója a várostól 4 km-re levő emlékhely. Amikor a csapat tagjai a nyári pataki táborba készültek, a szövetségi hármashalomra mindig a csataterőről hozták magukkal a gyerekek a földet. Gyakran tartanak koszorúzást, évfordulós ünnepséget az emlékmű tövében, amikor az ütközet egy-egy nevesebb résztvevője életútja kerek dátumáról emlékeznek meg. Közreműködésünkkel a Kossuth Szövetség is többször szervezett a Tápiónál ünnepséget.

A Tápió partján 1910-ben felavatott bronzhonvéd a magyar nemzet történelmi-kulturális örökségének, az 1849. április 4-iki ütközetnek állít emléket. Az emlék ténye és eszméje minden magyar közös tulajdona, míg annak gondozásában a két településnek: Tápióbicskének és Nagykátának van kiemelt felelőssége. Ezzel a joggal és felelősséggel jól sáfarkodva emlékezhet most közösen a két település az emlékállítás centenáriumára.

Basa László

(Megjelent a *tapiokultura.hu* online újságban 2010. október 9-én.)

Petőfi és szülei Szabadszálláson

Tóth Sándor helytörténész kutatásai alapján

„... ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem...”
Petőfi: A Kis-Kunokhoz

Petrovits István 1818-ban érkezett Szabadszállásra és Zabolai István „Szék Árendása” volt. A Református Egyház II. sz. Anyakönyve 629. oldalán az alábbi olvasható: „Petrovits István Aszódról való, de most szabadszállási Szék Árendás”-nak, ki Aszódon lakó Hruz János h. l. Máriát jegyztette, a 3 szori hirdetésről bizonyosság levelet adtam.” Petrovits István és Hruz Mária Aszódon szeptember 15-én meg is tartották az esküvőt, és a szabadszállási székárendás fiatal feleségét Szabadszállásra hozta. Ebben az évben Petrovits István „Szék Árendás” Dótz Varga Jánostól házat és fél malmot használt árendában, amelyet az 1819-es „Tanátsi Jegyzőkönyv”-ből ismerünk. „No.277. Dótz Varga János instál, hogy Petrovits István „Szék Árendás” 25 ftjainak, melyekkel még a múlt Esztendei Háza és fél Malma árendájában néki tartozik, megfizetésre köteleztessen.” (Az árendát Szűts János molnárnak kellett fizetnie, ugyanis a malom másik tulajdonosaként kitérta Petrovitsot az árendából, aki nem hasznosíthatta bérletét.)

1819-ben a „Passuale Protocollum” szerint a 24. sorszám alatt március 5-én 4 ökröt, 25. sorszám alatt, március 5-én 1 fekete paripa lovat, 38. sorszám alatt, március 21-én 1 pej kancát vásárolt. Petrovits István április 12-én kéri a „Tanáts”-ot, hogy Concivilisaltasson. A „Tanáts Jegyzőkönyv”-e szerinti határozat: „No. 119. „Az Instansnak Concivilitás a szokott Taxa mellett resolváltatik, ajánlatván az Instansnak, hogy e béli nyertessége fejében mutassa meg Árendáságába a közönség eránt való hajlandóságát s a jó hus és igaz méretés béli szorgalmat.” Ekkor polgárságot kapott, s állandó lakhelye ez a „kiváltságos község” lett.

Petrovits István a letelepedési engedély birtokában 1819. május 2-án megvette Deli Jánostól „az Ér szélén levő ősi Házat” 400 „Bétsi Czedula flokért”, Papp Gábortól pedig szérus kertet vásárolt. Alig három hónap múlva a Deli-féle házat eladta. „No.16.: nem régiben vett Házat K Balog Jánosnak 410 flokért örökösen eladja...” A ház ily hamar történő eladásának az lehetett az oka, hogy a ház mögötti telek tulajdonjoga vitás volt, amelyet az új tulajdonos, Balog János „Tanáts”-nak benyújtott beadványából ismerünk meg.

„Ao 1820 Die 30 Martz Biró Varga József Úr Elölülése alatt...” No.68. Bikát cserélt 20 ft ráfizetés-sel. Szőlőt bérelt Agai Sándortól 14 forintért, amelyet az 1820. április 16-án saját kezűleg aláírt kötelezvényen vállalt. A város faggyút vásárolt Petrovits Istvántól. Megtalálható a jegyzés Ao 1820/1. költség számon, amelyet Petrovits 1820. dec. 9-én látott el kézjegyével. Különböző nyilvántartásokban is szerepel Petrovits István „Szék Árendás.” (Köz Szolgálatok Laistroma, Mindenféle Szolgálatok Laistroma, Adóbeszedési Könyv...) Az 1820/21-es Diáriumban (Adóbeszedési könyvben) a 931. sorszám alatt fizette adóját.

Az 1821. április 16-án kelt „Tanátsi Jegyzőkönyv”-ből olvasható, hogy 180 Ft-ért megvásárolta a város kiöregedett két bikáját. A városi „Gabona vétel feljegyzése” 10. száma alatt szerepel, hogy Petrovits István 50 kg. zabot adott el a városnak, melynek tényét és az ellenérték felvételét nyugtán ismeri el.

1821. július 15-én meghozta 234. számú határozatát a „Tanáts”, hogy a Vendégfogadó alatti kisebb boltban „Hentes Szék” nyíljon. Így már 2 mézsárszéke lesz majd a városnak. „No. 234.: ... tehát négy boltok közül a Városnak azon kisebb Boltya, mely a Vendégfogadó alatt vagon... jövődjére ugy nevezett Hentes Széknek Fordítottasson.” Petrovits Istvánról ekkortájt a „Tanátsi Jegyzőkönyv”-ek földbérletekkel való foglalkozás kezdeteiről tanúskodnak.

1821. augusztus 16-án (tsüörtökön) a király helyettese, „Felső Nádor Ispány, József Ö Cs. K. Fő Hertzegsége kedves Hitvesével Mária Hertzeg Asszonnyal” Budáról „Theresiopolisba utazott Szabadszállás Városán keresztül.” Nagy volt a készülődés: utak, hidak helyreállításától – fehér ruhás, virág-szóró kislányokon és a vendéglátáson túl – a 12 tagú lovas deputációig, amelynek egyik tagja Petrovits István volt. A deputáció a nádort Bösztör határánál várta és a városba kísérte. A városból való eltávozáskor pedig a Szent Imre csárdánál vettek tőle búcsút.

1822-ben Petrovits István Szabadszálláson lakik és földbérletekkel foglalkozik, bérlő Szüts István árváinak földjét 1821. április 5-étől. Emellett Kiskörösön árendálja a mézsárszéket, ahol Mihályik György a székálló legény. Ez év decemberében a szájhagyományok szerint itt született meg első gyermekük, Sándor.

1823-ban, az összeírásakor Petrovits Istvánt Szabadszálláson veszik számba, Kiskörösön pedig árendálja a mézsárszéket. Az 1823/24-es Adóbeszedési könyvben a 962. tétel alatt (193. oldalon) fizette adóját. „Az 1823^{dik} Esztendei ... Laistromban” a P betűsök között szerepel: „Petrovits István Norus Domus 803. Norus Familia 923.”

Hat év szorgalmas munkáját követően, 1824-ben köt önálló szerződést az akkor már városi rangú „Kis Kun Szabadszállás Tanátsával” a „Tanátsi Jegyzőkönyv” szerint: 1824. november 1-jétől 1827. október 31-éig, 3 évre bére vette Szabadszálláson a két mézsárszéket 652 váltó forintért. Szentén 1824. november 1-jétől 3 évre árendálta a K. K. Félégyháza két mézsárszékét 500 forintért. A félégyházi szerződésben nyomatékosan megjelölték, hogy „Szabadszállási Lakos”, azonban „Kiss Kőrösi Szék Árendás Petrovits Istváynak...” Szabadszálláson továbbra is pontosan fizeti az adót, az Adóbeszedési könyv 211. oldal 951. tétele szerint.

1825-ben az 1825/26. évi Adóbeszedési könyv 191. oldal 948. tétel jegyezte az adója befizetését. Petrovits István bérlő a mézsárszéket. A vagyoni összeírás 29. oldal 948. sorszám alatt tartja számon 652 Ft árendáját és a házat. A Református Egyház Anyakönyve 324. oldal szerint Petrovits István második gyermeke, István augusztus 31-én született. Szülei Petrovits István, Hruz Mária. Keresztzülei: Ziger Imre, Debretzeni Sofia

Az 1826/27-es Adóbeszedési könyv 211. oldal 929. számon, a városi lakosok neveit tartalmazó laistromban pedig 929. sorszámú szerepel a neve 1 házzal és 652 forintnyi árendával. Ekkor kert vesz. Bérleti szerződése érvényben van. 1826-ban Szabadszálláson megépült az ország első emeletes városházája. Ez idő tájt kibérelték tőle az egyik mézsárszéket. Kármán Pál halasi kapitány a kerületi gyűlésen az alábbiakat ismertette: „Petrovits István Félégyházi és Szabadszállási Szék Árendás könyörgő a Kurta székek” miatt, amelyek rontják a bevételt.

1827-ben Petrovits 1824. november elsejétől 1827. október 31-éig meghosszabbította esedékes bérletét. Kibérelte a „Vásáros Boltot”. Az 1827/28. évi adóösszeírás 32. oldalán 964. számon jegyezték adóbefizetését.

Az 1828/29. esztendei városi „Laistrom”-ban Petrovits István a 30. oldalon szerepel, a vagyoni Összeírásnak pedig 31. oldalán. Az Adóbeszedési könyv 218. oldalán 967. szám alatt olvasható a neve. A „Tanáts” csökkentette a „Vásáros Bolt” árendáját. Petrovits igényt tartott a vas és a só árulás jogára,

amelyet meg is kapott. Az 1828. július 7-én kelt szőlővásárlási szerződésben az alábbi olvasható: „Petrovits István most Félégyházi Székárendás Urnak, különben mint Városunk Helyes Lakosának 1000 vagyis Ezer forintokért v. czédulákban...” 1824. július 29: „Félégyháza Várossal...” „Szabad Szállási Lakos, most Kiss Körösi Szék Árendás Petrovits István...” Székállólógenyei: Kiskörösön: Mihályik György, Félégyházán: Hábel József, Nagy Ferenc (Az írásbeli munkákat is végezték.) Szabadszálláson: távollétében felesége dolgozik. Szőlőjét Besei Péter műveli.

1828. november 13-án gyarapítja szőlőbirtokát. Az adásvételi szerződésben szabadszállási lakos, félégyházi székárendás. 1828. december 14-én tanyás földet, birtokot vesz 40 forintért, ezzel „Lakosunk Redemptus lakos lesz, aki Privilégiális Juss”-okat élvez, azaz Petrovits Istvánnak 40 forintot érő redemptus földje lett. (Redemptus: „Föld Birtokos és valóságos Redemptusi Jussokkal bíró Atyától származik. Vétel által 25 forintnyi földet vesz.)

1829. Ekkortájt a Templom soron, a Középső soron, a Kurta soron és az Érháton lakott a lakosság. Petőfiék háza a Kurta soron állt. Az 1829/30-as lakossági nyilvántartásban Petrovits Istvánt a 34. oldalon tartják nyilván. Az 1829/30. évi összeírásban pedig a 993. bejegyzés jelöli a vagyonát. Ebben az évben még tart a „Vásáros Bolt bérelete, külön szerződés a Mészár Székre, amelyben Ziger Imre a székárendás. Mindkét szerződés 1827-től 1830. október 31-éig van érvényben.

1830. Az eddigi béreletek mellé augusztus 26-án szerződést köt a kocsmákra, a Nagy Vendégfogadóra, a Csintovai kocsmára, a vásári és más bormérésekre. A szerződésben „városunkbéli lakos”. A Csintovai csatorna melletti egykori kocsmá Petőfi apjának volt a béreleménye. (Ma romos állapotban van, tulajdonosának szándékában áll helyreállítani.)

Petrovits Istvánt 1830/31-ben a „Laistrom” 37. oldalán, „A Közönséges Szolgáltatokat Végzők Laistromá”-ban 76., az Adófizetők Jegyzőkönyvében 238. oldal 969. számon tartották nyilván. Ebben az évben a „Tanács” határozata szerint Petrovits „visszaadni köteleztetik” az árendát, mert saját maga lépett fel a tiltott bormérések ellen.

1831. március 10-én a mészárszék, a bolt, a kocsmá árendája mellé bérbe vette a Város 152 hold Szigeti földjét a rajta levő épületekkel 6 évre. Az 1831/32-es összeírás 987. sorszámon Petrovits István vagyonáról az alábbiakat jegyezte le: „2 béres, 1 női szolgáló, 6 jármos ökör, 1 fejős tehén, 20 meddő tehén, 2 hámos ló, 4 csikó, 1 ház, 8 hold föld, 8 kaszás rét, 2 kapás szőlő.” Külön papíron: „40 Redemptzió, 8 jármos ökör, 2 kotsis ló, 3 méneses öreg kantza, 2 kantza 3 esztendő, 1 fejős tehén, 4 meddő tehén, 2 napi kapáló szöllő, 2 szolgáló, 2 béres idevaló.”

Erre a jómódra így emlékszik vissza Petőfi Sándor „A jó öreg kocsmáros” című versében: „Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt, / Alig tudta számát ökrének, lovának.” Köztisztület övezte a városban, több végrendeletben olvasható a neve, mert az örökhagyók „nála fialtatták a pénzüket”, amelyet a gyermekeik örököltek. A zugbormérők azonban sok bosszúságot okoztak neki, tanulva az évekkel előbbi esetből, most hivatalosan igyekezett fellépni ellenük. Jegyzőkönyvek tanúskodnak a viaskodásról. Ekkor sújtotta Damásdi Anna, Bozsoki István hitvesének beadványa, mely szerint Petrovits kocsija összetörte, munkára alkalmatlanná tette. A bakon „hitván gyermek” (Petőfi Sándorka?) ült. Az orvosi szerek, a gyógyítás árát Petrovits kifizette neki.

1832. Az évi számadás adatai között az olvasható, hogy Petrovits Istvánnak a „Belső Kocsmákból” 3685 Ft bevétele származott, a Szigeti föld árendája pedig 1300 Ft volt.

Az 1832/ 33-as jegyzői „Laistrom”-ban az 1832. évi fű- és nádosztásokkal kapcsolatban látható a neve a „Napi Jegyző Könyv”-ben. Az 1832/33. évi összeírásban a 967. sorszám alatt olvasható. A „Tanácsi jegyzőkönyv”-ek szerint a zugpálinka és -bormérőkkel tovább folytatja a harcot. Panaszai jogosak, mégis sok ellenséget szerez. A fenti tény is magyarázatul szolgálhat arra, hogy Petőfi Szabadszálláson csúfos vereséget szenvedett, mint követjelölt: „Úgy hiszem emlékeztek még arra az alacsony köpcös mészárosra, ki egykor a félégyházi, szabadszállási és szentmiklósi mészárszékeket árendálta, az az én apám. Nem gondolnám, hogy ötet egészen elfelejtették volna...” A szabadszállási emlékeztek a sok feljelentésre hús-, pálinka-, bormérés ügyében. Nem volt szerencsés a hivatkozás.

Az 1833/34-es években 962. számon írták össze. „A Köz Szolgáltatokat Mutató Jegyző Könyv” 21. oldalán, a „Kész Pénzbeli Jövedelmek” bevételek részletezésénél látható a neve. Ebben az időben több lakost jelentett fel a „Tanács”-nál a tilos pálínkaforrás és bormérés miatt, akik büntetést kaptak. Akkor a büntetés a feljelentőt, Petrovits Sándort illette. (Az elismerő nyilatkozat szerint.) A szabadszállási béreleteken túl kibérelte a fülöpszállási mészárszéket, a „Morgó Vendégfogadó”-t, ahol a székállólógeny a kocsmáros.

Az 1834/35. évi összeírási könyv vagyonszámjegyzése 934. oldalán az alábbi vagyont rögzíti: 1 jobbágy, 2 béres, 1 szolgáló, 1 ház, 40 forintos redemptus föld, 8 hold szántó, 8 jármos ökör, 2 fejős tehén, 8 tinó, 8 borjú, 2 hámos ló, 2 ménesebeli ló, 3 csikó, 6 sörtés, 8 kaszás rét, 1 kapás szőlő.

1834-ben a 44. oldalon kimutatták, hogy pontosan kifizette az adóját. A bérlői neki is tartoztak, de türelmes volt. Nehézségei közben 1834. április 5-én megvette Marton István 14 vécás józani földjét 380 forintért. A nádosztási jegyzéken és a „Közszolgálatokat Mutató Jegyzőkönyv”-ben Petrovits István 8 jármos ökörrel és 2 hámos lóval szerepel.

1835. A Kurta sori lakosok közt, az összeírás 981. oldalán azok között található, akik „adójukat egészben vagy részben kifizették”. Petrovits az 1. és 6. oldalon van, mert rendszeresen kifizette az adóját. A Református Egyház Anyakönyve szerint násznagy a jelzett időben.

1836. A „Tanátsi Jegyzőkönyv”-ekben „A kender és Krumpli Földek Osztásáról szolló Laistrom”-ban és az „Utazó Levelek Jegyző Könyvében 1836. április 4-től kezdve megtalálhatjuk Petrovits István nevére. Ezen esztendő augusztus 6. napján újabb bérletet köt a „Város Boltja”-ra és ismét árendálta a Csintovai kocsmát, valamint szőlőt, földet vásárolt.

1837. Neve szerepel a „Napi Jegyző Könyv”-ben. „1837/38dik Katonai esztendőben Közszolgálatokat mutató Laistromá”-ban Kurta sori lakos 4 jármos ökörrel, 2 hámos lóval. Vagyonszámjegyzése 1014. számon. „Utazó levelek Jegyző Könyve Petrovits István”. Petőfi Petrovits Sándor 1837. augusztus 7-én Ercsibe megy. Ekkor vette a „Száras Malmot” és „Tanyai Föld Birtokot”. A Református Egyház Anyakönyvében tanúként tüntették fel a nevét. Lejárt a Szigeti föld bérlete.

Az 1838/39. évi „Közszolgálatokat Mutató Laistrom”-ban és az „Utazó Levelek”-ben olvasható a neve. A dunai árvíz idején a kiskun kapitány 1838. március 18-án este 7 óra táján: „Városunkba az iszonyú víz özön több felől betörvén... mint egy 400 lakó házakat számtalan gazdasági épületeket, sőt még számos Tanyákat is végképpen lerontott: ... lakosaink közül hárman lelték a borzasztó víz özön gyomrába temető helyeket.” Az árvízkárosultak jegyzéke 637 személy nevével tartalmazza. Petrovits István az 507. sorszám alatt olvasható: „Ledült ház 1, kamra 1, istálló 1. Ház és egyéb épületekben esett kár 340 forint. Házi eszközökben esett kár 100 forint. Összesen: 440 forint”. Ezzel szemben kapott 33 forint segélyt. A kára szerint a nyolcadik a 637 károsultból. Az árvíz nehezítette a Petrovits István helyzetét. Meggyűlt a baja a hitelezőkkel: Nemes Matulay András ercsi székálló legény, Kultsár János, Balog Ferencné, Vitzian János várták a hitel visszafizetését.

1839-ben egész év folyamán a hitelezőkkel harcolt.

1840-ben Pozsonyba megy az ügy intézése végett. 1840. február 27-én 2 évig tartó huzavona ért véget.

1840. március 15-én közhírré tették Petrovits István elárverezendő vagyont. Az árverezés április 16-án kezdődött. Az ingatlanokból és a holmiból a kimutatás alapján 8359 Ft és 53 kr. bevétel keletkezett, amelyet teljes egészében kifizetett a hitelezőknek. Kultsár Jánosnak 4557 Ft 30, Nemes Matulay Andrásnak 3100 Ft, Balog Ferencné Asszonyságnak 600 Ft, Vitzian Jánosnak 142 Ft 23. Összesen: 8359 Ft és 53 kr.-t.

1841. január 7-i keltezéssel megérkezett Bécsből a levél, hogy „kérelme ezen az úton nem teljesítenődő”. Az eddig „Úr”, „Ő Kegyelme” Szabadszálláson „a megbukott Petrovits” lett. A tönkrement család Dunavécsére költözött, mert a dunai árvíz, a hitelek és a hitelből való vagyonosodás az elszegényedéshez vezetett.

Molnár Péterné

TERMÉS

Erkel Ferenc és nemzeti operáinak történetei

Erkel Ferenc pozsonyi illetőségű muzikus-dinasztiába született. Békés megyébe dédszülei költöztek át Pozsonyból.¹ Gyulai gyermekévei alatt megismerkedett a bécsi klasszikus kamarazenevel, majd egy pozsonyi időszak következett (1822–25), amely alatt a Beethovennel is személyes kapcsolatot ápoló Heinrich Klein növendéke lett, másrészt hallotta a korabeli verbunkos-muzsika egyik legfontosabb képviselőjét: Bihari Jánost és zenekarát. 1828 és 1833 között Kolozsvárott adott zongoraleckéket; ugyanitt került kapcsolatba a bécsi születésű kismester Ruzitska Györggyel (Georg Ružička), a kolozsvári Muzsikai Társaság (majd: Zene-Conservatorium) igazgatójával és a polihisztor Brassai Sámuellel. Kolozsvárott az erdélyi arisztokrácia által létrehozott és fenntartott Farkas utcai kőszínházban hallotta az első magyar daljátékot (Ruzitska József: Béla futása). Ennek az élménynek a hatása alatt kötelezte el magát a nemzeti magyar opera ügye mellett. 1834-től a kolozsvári társulat, 1835-től pedig a budai Várszínházban működő magyar nyelvű Nemzeti Játékszín operakarnagya volt, majd rövid ideig a magyar társulatoknál magasabb szakmai színvonalat képviselő Pesti Német Színháznál tevékenykedett. 1837-től egészen visszavonulásáig a magyar operajátszás fellegvárának, a Pesti Magyar (majd: Nemzeti) Színház zeneigazgatója (Erkel első operájának 1840. augusztus 8-án tartott bemutatóján vette fel a Pesti Magyar Színház a Nemzeti Színház nevet).

Összefoglalva: Erkel pozsonyi és kolozsvári, majd budai éveit egybeesnek a magyar zenés színjátszás hőskorával, mely a Nemzeti Színház megalapításával zárult le. Hasonló fejleményeket mutat például Erkel egyik pálya- és alkotótársának biográfiája is: a librettista és zeneszerző *Egressy Béni* (1814–1851) kolozsvári színész-periódusa után Milánóban tanult énekelni, majd 1840 körül telepedett le Pesten a Nemzeti Színház tagjaként. Az első három Erkel-opera librettójának megírása (és a *Szózat* megkomponálása) mellett francia és olasz operák szövegeit fordította magyarra. Mindkettőn ugyanannak a kiépülő-félben lévő magyarországi opera-üzemnek voltak meghatározó tagjai.

Erkel műfaj-teremtő zeneszerzői tevékenységével hatás tekintetében legalábbis egyenrangúnak minősül karmesteri és intézményalapító működése. Karmesterként azzal, hogy bemutatta Magyarországon Mozart operáival kezdődőleg a kortárs európai opera-termés igen széles stílári keretek között mozgó repertoárját – az olasz koraromantikától (Spontini, Bellini, Donizetti) a Meyerbeer-féle Grand Opérán, illetve Verdi és Wagner művein keresztül egészen a későromantikus francia operákig (Gounod, Massenet) – megvetette a magyar operajátszás és operakultúra máig érvényes alapjait. A Nemzeti Színházi zeneigazgatóságon kívül fontos megemlíteni, hogy Erkel alapította a Filharmóniai Társaságot, az első magyar modern szervezettségű zenekari együttes és – Liszt Ferencsel együttműködve – a magyarországi felsőfokú zenei képzés intézményesítéséhez is hozzájárult (1875 és 1887 közötti zeneakadémiai igazgatósága alatt nemcsak széles körű adminisztratív tevékenységet végzett, hanem a zongora tanszék vezetését is ellátta). Az 1840-es évektől fél évszázadig Erkel zenei életünk alapító atyja volt, ekképpen alakja többszörösen és megkerülhetetlenül fontossá vált. Grandiózus, erős akaratú és szükségszerűen ellentmondásos személyiség hosszú évtizedekig ellenőrzése alatt tartotta a magyar zenetörténet legfontosabb fejleményeit, tevékenységének különböző szerepkörökre osztott

¹ A modern kori magyar zenetörténeti hagyomány kontinuitását mutatja, hogy az 1892–1893, majd 1894–1899 között Pozsonyban tartózkodó fiatal Bartók Béla egyik első tanára Erkel László volt. Másrészt az Erkel-család egyik ága a XX. század elején Marosvásárhelyre költözött, ahol máig érzékelhető módon kulcsszerepet játszott a város zenei életének alakulásában: az 1912-ben épült marosvásárhelyi szecessziós Kultúrpalotában működő Zeneiskola alapító tagja és későbbi igazgatója Henszelman Gyuláné Erkel Sarolta az 1960-as években Erkel-autográfok ajándékozásával jelezte, ha a pályakezdő ifjú komponisták némelyikét már zeneszerzőnek tartotta. Köztük volt az azóta Erkel-díjas id. Csiky Boldizsár (s ez ennek a történeti szálnak a legújabb fejleménye), aki az ideai emlékévé alkalmából gyulai felkérésre írta *Recordatio Francisci Erkel* című kompozícióját. Az Erkel-családról lásd: *D. Nagy András–Dr. Márai György: Az Erkel család krónikája*. Gyula 1992.

folytatását három fiára bízta. Végül Erkel biográfiájának sokatmondó magánéleti adaléka, hogy közéleti személyiségeink közül az elsők közé tartozott, aki elvált.

Az operák keletkezéstörténete

Magyar zenetörténeti axióma, hogy a karnagy Erkel által vezényelt európai opera-repertoárból a zeneszerző Erkel gondos szelektálás után találta meg a magyar nemzeti opera nemzetközi mintaképeit. Napjaink opera- és hangversenyélete, különösen az ideji Erkel-emlékév rendezvényei arra is rámutatnak, hogy Erkel fél évszázad magyar operatörténetét meghatározó dalművei a *Bátori Máriától az István királyig* egyenrangú társai *A sevillai borbélytól az Álarcosbálig* terjedő Rossini-, Donizetti- és Verdi-operáknak, illetve Gounod és Bizet, végül Wagner műveinek.

A 45 év alatt bemutatott kilenc Erkel-opera nemcsak az európai opera műfaj-történetére reflektál, hanem érzékenyen dokumentálja a XIX. századi magyar történelem-szemlélet, s ezáltal a nemzeti identitás változásait is.

<i>Bátori Mária</i>	(1840) – L. 20. (M. 11.) ²
<i>Hunyadi László</i>	(1844) – L. 25. (M. 18.)
<i>Erzsébet</i>	(1857) – L. 51. (M. 42.)
<i>Bánk bán</i>	(1861) – L. 53. (M. 43.)
<i>Sarolta</i>	(1862) – L. 54. (M. 44.)
<i>Dózsa György</i>	(1867) – L. 58. (M. 46.)
<i>Brankovics György</i>	(1874) – L. 64. (M. 49.)
<i>Névtelen hősök</i>	(1880) – L. 68. (M. 53.)
<i>István király</i>	(1885) – L. 71. (M. 54.)

Egyértelmű többségben vannak a tragikus cselekményű történelmi tárgyú operák (*Bátori Mária*, *Hunyadi László*, *Bánk bán*, *Dózsa*, *Brankovics*, *István király*). Jelzés-értékű, hogy a szüzsék kizárólag a mohácsi vész előtti középkori Magyarország történetéből származnak, a későbbi fejlemények ugyanis a XIX. századi történelemszemlélet számára vállalhatatlanul problematikusnak tűntek.

A csak társszerzőként jegyzett *Erzsébet* – az első felvonást Doppler Ferenc, a harmadikat Doppler Károly komponálta, csak a második felvonás származik Erkeltől – látszólag szintén középkori témán alapszik, hiszen névleg Árpád házi Szent Erzsébet életét dolgozza fel, valójában azonban alig leplezetlenül alkalmi jellegű hódoló-opera: Erzsébet királynénak állít emléket 10 évvel a kiegyezés előtt.³ Az opera cselekménye a Szent Erzsébet és Lajos, türingiai örgróf (értsd: I. Ferenc József és Erzsébet királyné) eleve elrendelt egybekelése, illetve az ezt megkérdőjelezni látszó spontán találkozás közötti feszültségre épül. A zenei megvalósítás megindító módon kísérli meg az uralkodó-pár rokonszenvének, kegyének elnyerését. Az 1. felvonásban Doppler Ferenc egy idézet felhasználásával gesztust tesz az udvar irányába: amint azt a kinyomtatott librettó jelzi, az álhűs Lajos áriájának, illetve Lajos és bizalmasa, Kuno kereszties vitéz duettjének *dallamát szerette M[iksa bajor] herceg*.⁴ Ezek után az Erkel által komponált 2. felvonás nyitójelentében az Árpád házi szent előtt esdeklő koldusok Kölesey és Erkel kórusművét éneklik, a szabadságharc bukását követően betiltott *Hymnuszt*.

A *Sarolta*⁵ a Meyerbeer-féle vígoperai modell nyomán készült népi daljáték; ezt a vonalat folytatja majd a *Névtelen hősök* is, melyet jelen tanulmány utolsó fejezetében tárgyalok. A *Sarolta* komikus cselekménye a nép körében megjelenő álhűs király alakjára épül. Azért éppen II. Geizára és nem a legkézenfekvőbb történelmi alakra, Mátyásra, az igazságosra, mert utóbbi Erkel egyetlen jelentős pályatársának operájában is feltűnik (Mosonyi Mihály: *Szép Ilonka*).

² L = *Legány Dezső*: Erkel Ferenc művei. Bp. 1975. M = *Major Ervin*: Erkel Ferenc műveinek jegyzéke. In.: Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Bp. 1968.

³ Az eredeti librettó kiadása: *Erzsébet. Szövegét írta Czanyuga József, zenéjét Erkel Ferenc és Doppler Testvérek*. Pesten 1857.

⁴ *Czanyuga*: i. m. 4 sk. old. Max bajor herceg neve Doppler Ferenc autográf partitúrájának megfelelő helyén is szerepel.

⁵ A librettó kiadása: *Sarolta*. Eredeti regényes víg opera 3 felvonásban. Szövegét írta: *Czanyuga József*. Pest 1862.

Mielőtt a történelmi operák tárgyalására rátérnék, utalnom kell az Erkel-operák szerzőségével kapcsolatban felmerült kérdéskörre, mint a keletkezéstörténet, ha nem is legfontosabb, de nem is elhanyagolható mozzanataira. Somfai László alapvető szövegkritikai tanulmányának köszönhetően lassan már fél évszázada tudományosan feltárt ténynek számít, hogy az Erkel-partitúrák jelentős része nem Erkel Ferenc kezétől származik.⁶ 1850 után, tehát már a harmadik operával, a *Bánk bánnal* kezdődőleg a partitúrákat fokozatosan növekvő mértékben az Erkel-fiúk (Gyula és Sándor), az ún. „Erkel-műhely” tagjai jegyezték le. A jelenség különösen az utolsó opera esetében tűnt kardinális fontosságúnak: a nagyrészt Erkel Gyula által komponált *István király* (1885) ugyanis Wagner-hatást mutat. Így óhatatlanul felmerült a kérdés, hogy ez a stilisztikai orientáció valóban magától Erkel Ferentől származik-e? A filológiai feltáró-munka által keltett évtizedes zavar tisztázása folyamatban van: a 2002 óta megjelenő Erkel opera-összkiadás modern filológiai módszerekkel, széleskörű forráskutatásra alapozva igyekszik összegezni többek között a szerzősége vonatkozó tényeket is.⁷ A Zenetudományi Intézetet igazgató Tallián Tibor, a kritikai összkiadás főszerkesztőjének közelmúltban mondott nyilvános beszédei alapján a jelenlegi álláspont az, hogy Erkel egyes lejegyezési, illetve hangszerelési feladatokat valóban másokra bízott, azonban a felmerülő összes lényegi kérdésben fenntartotta magának a döntési jogot.

A történelmi tárgyú tragikus operák története

Az első magyar történelmi opera, a *Bátori Mária*⁸ keletkezésének hátterében Tallián Tibor szerint Erkelnek egy korszakalkotó felismerése állt. Az operajátszás hőskorában szerzett tapasztalatai alapján a zeneszerző tévedhetetlen érzékkel mérte fel, hogy Magyarországon csak abban az esetben lehet igazán meghonosítani az operajátszást (illetve elhallgattatni a valóságos operaháborúba torkolló irodalmár-értelmiségi kifogásokat),⁹ ha sikerül közvetlen kapcsolatot teremteni az öntudatra ébredő nemzet és az opera között, azaz: ha *magyar nemzeti operát* ír. A cselekmény a magánélet és a politikai szerepvállalás közötti összeegyeztethetetlen konfliktuson nyugszik: Kálmán király trónörököse, István herceg első kényszerített házassága után, az ország érdekével és királyi atyja akaratával szembehelyezkedve kizárólag Bátori Máriát hajlandó elvenni, akitől már két gyereke van. A címszereplőnőt dinasztikus érdekből meggyilkolják az opera végén; a rémtett az opera folyamán már korábban felsejlik mind Máriának, mind Istvánnak romantikus rémképek formájában. A Bátori Mária operatörténeti előképeinek Bellini, Donizetti és Mercadante primadonna-centrikus át komponált olasz romantikus operáit tartjuk (Norma, Beatrice di Tenda, illetve Anna Bolena). Erkel azonban az európai operai köznyelv mellett magyaros vonásokat is használ, a verbunkos és a népies műdal jellegzetes fordulatai egyelőre még *couleur locale*ként vannak jelen.

A *Hunyadi László*,¹⁰ a magyar nemzeti opera első igazi remekművét, a bemutatót követő négy évtizedben 250 alkalommal adták elő, ezzel a Nemzeti Színház messze leggyakrabban játszott operájává vált. A nándorfehérvári győzelem után játszódó cselekmény a későközépkori Magyarország Hunyadi János és az operában is szereplő Mátyás sikereivel fémjelzett aranykorának egyik jelképes fordulata alapul: a férfi-protagonista lefejezése a magyar történelem örökösen időszerű sorstragédiája, amint erre néhány XX. századi analógiákat felvillantó rendezés fel is hívja operalátogató figyelmét. Az első felvonásban zajló politikai dráma (a végül a *Meghalt a cselszövő* szövegkezdeti kórossal, melynek dallama csakhamar folklorizálódott), a második felvonástól a hangulati és zenei egységesség sérülése nélkül átvált a szereplők személyes drámájára. A mozgatóerőt itt az V. László–Gara Mária szerelmi szál jelenti, amit az Antonio Bonfini krónikájához, mint ősforráshoz ragaszkodó Egressy a különben jelentősen meghúzott Tóth Lőrinc-dramából vett át. A végig a veszélyeztetett főhős körül forogó cselekmény a francia történelmi nagyopera (Auber: Portici néma, Rossini: Tell Vilmos, Meyerbeer: Hugenották) mintájára utal. Emlékeztetek az opera nagyszabású tömegjelenetei: a *Királyi eskü*, az esküvői jelenetben

⁶ Somfai László: „Az Erkel kéziratok problémái”. In.: Zenetudományi tanulmányok. Szerk.: Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Bp. 1961. 81–158. old.

⁷ *Bátori Mária* (főszerk.: Tallián Tibor; Szacsvai Kim Katalin és Dolinszky Miklós ed.): *Erkel Ferenc Operái 1*. MTA Zenetudományi Intézet, Bp. 2002.; *Hunyadi László* (főszerk.: Tallián Tibor; Szacsvai Kim Katalin ed.): *Erkel Ferenc Operái 2*. MTA ZTI. Bp. 2006.; *Bánk bán* (főszerk.: Tallián Tibor; Dolinszky Miklós ed.): *Erkel Ferenc Operái 3*. MTA ZTI. Bp. 2009.

⁸ A Bátori Mária librettóját Dugonics András szomorú története (1794) alapján Egressy Béni írta.

⁹ Bajza József: Szózat a pesti Magyar Színház ügyében 1839 (Magvető, Bp. 1986) 37sk. old.

¹⁰ A librettót Egressy Benjámín írta, Tóth Lőrinc: Két László (1839) c. (megjelenésekor a Tudományos Akadémia díját elnyerő) drámája alapján. Az opera bemutatója (a később írt nyitány nélkül): 1844. január 27.

elhangzó *Magyar tánc* (későbbi elnevezés szerint: *Palotás*), a Gyászinduló, végül a Viharjelenet. A dráma főbb mozzanatait összegző nyitány (1845) önálló hangversenydarabként is megálta a helyét. A *Hunyadi László* zenéjének legnagyobb erénye, hogy Erkel biztos kézzel ötvözi benne az olasz, francia és magyaros (verbunkos) zenei elemeket. A zenekari szövetben többször is felhangzik egy motívum, mely a Rákóczi-indulóra emlékeztető kurucos fordulataival a címszereplő alakját idézi fel (ez a visszaidézéses kompozitőrikus eljárás a francia szabadító-operáig vezethető vissza).

A *Bánk bán*¹¹ a XIX. század legnagyobb formátumú magyar operadramaturgjának mutatja Erkel, akinek harmadik operája korábban hallatlan intenzitással ötvözi a nemzeti jelleget a drámai tartalommal, ugyanakkor a korszak európai repertoárját tekintve is jelentős alkotásnak számít. A Katona József-dráma megzenésítésének terve először 1844-ben merült fel, Egressy szövegkönyve 1846–1851 között készült, azonban a szabadságharc bukása hátráltatta a munkát. 1859-re, amikor a partitúra első változata elkészült, az önkényuralmi légkör nem kedvezett a mélyen hazafias érzelmű mű előadásának. Az opera kulcsjelenete a nyíltszíni királynő-gyilkosság (a librettóban: *Második felvonás, Scena VI*; a partitúrában: *No 10. Duetto*). Bánk és Gertrud kettőse a klasszikus retorika szabályai szerint zajlik: öt részre, illetve fázisra tagolódik.

1. Expozíció	Gertrud jön be (<i>Bánk bán, te itt?</i>) és megdöbbenve számon kéri a <i>Melinda</i> [az a szótagszám miatt fontos]; <i>helytt</i> (sic!) <i>köszönni tartozó</i> Bánktól, hogy 1) tolvajként, éjjel és titokban, a király távollétében keresi, hogy 2) magyar lovag léteire nőt bántalmaz, s hogy 3) meggyalázta a királyné személyét, rangját. Bánk a királynő kérdőformuláját (<i>Illik-e ez?</i>) felhasználva utal arra, hogy 1) Gertrud a király távollétében <i>vigadoz</i> , hogy 2) távollétében rászédtek feleségét, s hogy 3) ezzel becsülete bemo csokolódott.
2. A perdöntő érv megnevezése – új tényállás	Kiragadja Gertrud kezéből a csengőt; <i>bejönni hozzánk nem szabad, / mert én vagyok most a király, Bánk bán.</i>
3. Digresszió/kitérés	Mindketten <i>à part</i> fohászoknak: a királyné, mivel a Nagyúr életére tör; Bánk, mivel önnön félékezetlen haragját próbálja csillapítani.
4. Visszatérés – folytatás	Bánk beszámol az országszerte tapasztalt sérelmekről, amit a merániak okoztak. Gertrud válaszul a merániakat övező megvetést említi.
5. Az addig átléphetetlen határ átlépése szóval és tettel	Bánk megjegyzésére (<i>Ó, te szegény festett kép, / ki kenőcslöd tested, lelked!</i>) Gertrud megátkozza őt és Melindát (az oldalszobából bejövő Ottó ijedten elmenekül). Bánk végül megátkozza Gertrud szülőföldjét és nemzetiségét, aki erre, <i>mint tigris, nekidühödvé tört ragad: Hitvány, ne bántsd hazámat!</i> Menekülni próbál, de Bánk utoléri és leszúrja.

A fenti kivonatból, de főképp a librettó teljes szövegéből látszik, hogy a konfliktus alanyai egyenrangú felek, akik kölcsönösen és fokozatosan jutnak el a másik méltóságának (végül élethez való jogának) kétségbevonásáig. Ráadásul a halálos végkifejlet annak ellenére következik be, hogy a felek többször is kísérletet tesznek a kényszerpálya elhagyására. Alighanem ebben a feltartóztathatatlan sodródásban rejlik a jelenet mesterien megkomponált, s így nagyhatású tragikumuma. Nem mellékesen – amint azt már a kortársak is **zenetörténeti fegyvertényként értékelték**, – Gertrud királyné szólama az első felvonásbeli internacionális zenei nyelv után a második felvonásban fokozatosan átveszi Bánk magyar zenei anyagát.

A kiegyezés évében bemutatott *Dózsa György*¹² a nemzetrészek között meghúzódó szociális ellentét kényes kérdésével foglalkozik. Üzenete azonban – Jókai műről lévén szó – inkább ellenforradalmi, mint forradalmi (ami érthető módon gátat szabott az 1950-es években felmerülő tendenciózus színpad-

¹¹ Librettó: Egressy Benjámin Katona József drámája alapján, mely az *Erdélyi Múzeum* pályázatára íródott 1814-ben, de Kassán mutatták be 1833. február 15-én. Az opera ősbemutatója: 1861. március 9.

¹² A *Dózsa György* librettójának első kiadása: *Eredeti opera 5 felvonásban Jókai* [Mór verses szomorújátéka] után írta Szigligeti [Ede]. Pest 1867.

ra állításának). A *Brankovics György*¹³ Magyarország határain túlra tekint; a cselekmény sarkalatos pontján Hunyadi László arra kéri a szerb despotát, hogy a magyar király védeenceként ne fogadja a törököt keresztyén szövetségesei, a magyarok tudta nélkül. Brankovics fiai közül Gerő az országot oltalmazó magyarok, István viszont apjával a békét ajánló törökök felé húz. A dilemma tragikus végkifejlethez vezet: Brankovics ugyanis tárgyal a törökökkel, akik azonban megszegik adott szavukat és megvakítják Brankovics fiait, mire ő – a nép nyomására – csatlakozik a magyarokhoz. Az opera a magyarok hadi győzelmével ér véget, ám Brankovics halálos sebet kap és gyermekeit Hunyadi apjára, Jánosra bízván meghal. Obernyik Károly drámájának 1856-os Nemzeti Színházbeli bemutatójára Brankovics halálának 400. évfordulóján került sor. A magyar–szerb barátság jegyében keletkezett drámából készült Erkel-*opera* 1874-es bemutatójának (és 1889-es, Gustav Mahler művészeti igazgatósága alatt másorra tűzött felújításának) diszletei és jelmezei Theodorovics István (Stevan Todorovič) vázlatai alapján készültek.¹⁴ Magyarországon ez volt az első eset, hogy egy opera színpadra állításakor felmerült a történelmi-néprajzi hitelesség igénye. A jelenség zenei megfelelőjeként a színpadon látható hangszeres együttes által eljátszott *kölöt* említhetjük.

Erkel legutolsó történelmi operája az *István király*,¹⁵ melynek wagneriánus szellemiségét már említettem. Az államalapító király fiának, Imre hercegnek és jegyesének, Crescimira horvát királyleánynak tragédiába torkolló házasságát bemutató opera a kereszténység és a pogány hitvilág összeütközését jeleníti meg. Az opera részletei elhangzottak a Magyar Királyi Operaház megnyitó előadásán, 1884. szeptember 27-én. Az Erkel-operák történelemszemléletének bemutatását lezárandó megemlítem azokat a történelmi-allegorikus képeket, amelyek az opera végén haldokló István király előtt megjelennek: 1. [Orseolo] Péter [a velencei herceg fia, akit István befogadott] *bukása*, 2. II. Endre *átadja népének az aranybullát*, 3. Mátyás király *bevonulása Budán*, és 4. Mária Terézia *a pozsonyi országgyűlésen*.¹⁶

Az Erkel-operák recepció- illetve szenvedéstörténete

Az első tény, hogy a kilenc Erkel-operából voltaképpen csak három, sőt abból is csak a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* élte túl az idő próbáját. A második tény, hogy érdemleges külföldi recepcióra nem került sor a XIX. század folyamán, ami utólag pótolhatatlan veszteségnek bizonyult. A *Hunyadi*t ugyan 1856-ban bemutatták Bécsben, 1860-ban pedig Bukarestben és Zágrábban, a nemzetközi áttérés azonban a nyitányt 1846-ban Bécsben elvezénylő Liszt Ferenc és mások erőfeszítései ellenére sem sikerült. A *Bánk bán* bécsi és a párizsi bemutatója csak a tervekig jutott. A harmadik tény, hogy Erkel operáit Magyarországon évtizedek óta, egészen a közelmúltig erősen átdolgozott verzióban játsszák.

A két legfontosabb Erkel-opera zenei-dramaturgiai átdolgozására az 1930-as évek második felében került sor. Az időközben ádáz vitákat kiváltó történet azonban jóval korábban kezdődött: a *Névtelen hősök* Kern Aurél, Martos Ferenc és Rékai Nándor által végrehajtott *szenekai felújítása* már 1916-ban lezajlott.¹⁷ Az nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a szabadságharc idején játszódó, honvéd-toborzást tartalmazó vígoperát miért tüzték újra műsorra az első világháború alatt. Az azonban igen, hogy az átdolgozók nemcsak nyelvi-stiláris változtatásokat eszközöltek, hanem a mai olvasó számára megdöbbentő módon összekuszálták az opera cselekményét is. Az eredmény értelmetlennek, értelmezhetetlennek tűnik, nehéz feltérképezni azt az esztétikai-művészi koncepciót, aminek birtokában hozzányúltak Erkel művéhez.

¹³ *Brankovics György, Szerbia despotája*. Eredeti dalmű 4 felvonásban. Szövegét Obernyik Károly drámája (bemutató: Nemzeti Színház, 1856. június 3.) után írta *Odry Lehel* és *Ormai Ferenc*. Az eredeti librettó kiadása: Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1874. Az opera ősbemutatója: 1874. május 20.

¹⁴ Todorovič 1837-től Szegeden végezte gimnáziumi tanulmányait. 1867-ben a Szerb Tudós Társaság megbízásából bejárta Szerbiát, hogy anyagot gyűjtson a Moszkvában megrendezésre kerülő pánszláv etnográfiai kiállításra. A téma avatott szakértője *Baranyi Anna* művészettörténész, az MTA Zenetudományi Intézet Zenetörténeti Múzeumának igazgatója. Neki köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta a Brankovics-opera diszleteire és jelmezeire vonatkozó adalékokat.

¹⁵ Az librettó első kiadása: *István király*. Opera 4 felvonásban. Szövegét *Dobsa Lajos* „Első István Király” című tragédiája nyomán írta *Váradi Antal*. Bp. é. n.

¹⁶ *Váradi* i. m. 37.

¹⁷ Az eredeti librettó kiadása: *Névtelen hősök, Dalmű 4 felvonásban*. Írta *Tóth Ede*. Bp. [1880]. Az átdolgozott librettó kiadása: *Névtelen hősök. Népies dalmű 4 felvonásban* *Tóth Ede* szövegére. A *szenekai felújítást a műszöveg részében Kern Aurél és Martos Ferenc, zenei részében Rékai Nándor* végezte. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1916.

Természetes, hogy a két legfontosabb opera átdolgozása váltotta ki a legszélesebb körű polémiát. A *Hunyadi Lászlót* 1935-ben Radnai Miklós, Oláh Gusztáv és Nádasdy Kálmán vetette zenei, illetve dramaturgiai átdolgozás alá. A Radnai halála után végrehajtott két *Bánk bán*-átdolgozást az Operaház egyik vezető karmestere, Rékai Nándor végezte, akinek szcenikai kérdésekben Oláh Gusztáv és Nádasdy Kálmán voltak a partnerei. Az 1939-es első, bariton-címszereplős verzió bemutatójára 1940. március 15-én került sor a Magyar Királyi Operaházban. A szintén 1939-ben létrehozott, tenor-címszereplős második változatot – Kenessey Jenő további 1953-as módosításaival – 1953. március 23-án mutatta be a Magyar Állami Operaház.¹⁸ Az át-, illetve újraszövegezők következtében Egressy szövegének aránya alig öt százalékra csökkent, Petúr alakjának – a Katona-dramában kétségtelenül nagyobb – jelentőségét pedig Biberach zenei anyagának (!) felhasználásával növelték.

Mérvadó zenetörténészek szerint az átdolgozó-csapatot a *pótlás* kodályi eszméje vezethette (Fodor Géza), vagy az a vágy, hogy a magyar nemzeti operát a pszichológiai realizmus jegyében utólag felzárkóztassák a monumentális orosz történelmi operákhoz (Tallián Tibor). Ha figyelembe vesszük, hogy Budapesten az 1930-as években került színre a *Borisz Godunov*, a *Hovanscsina* és az *Igor herceg*, Erkel operáinak átdolgozása alig látszik többnek igen rosszul értelmezett Muszorgszkij-, illetve Borogyin-recepciónál. Rejtély, hogy a történelmi kontextus gyökeres megváltozása után (jelesen évtizedekkel a historikus előadói gyakorlat megjelenése óta) miért kellett 70 évet várni arra, hogy a budapesti operaház – egyelőre úgy tűnik mindössze két előadás erejéig – 2010 novemberében visszatérjen a *Bánk bán* eredeti változatához.

Mivel azonban Magyarországon kívül is létezik magyar operajátszás, legalább van összehasonlítási alap: a napjainkban egyedülálló módon az összes Erkel-operát műsoron tartó Kolozsvári Magyar Opera ti. megszokás nélkül őrzi a *Bánk bán* eredeti változatának előadási hagyományát (az operának a kritikai összkiadás közreadója által véglegesnek tekintett – részben áthangszerelt – partitúráját Erkel az 1866-os bemutató alkalmából küldte el Kolozsvárra). Az okfejtés java azonban még hátra van. 1940-től ugyanis majdnem fél évtized állt a Kolozsvári Opera rendelkezésére, hogy átvegye a vadonatúj budapesti Rékai–Oláh–Nádasdy-féle átdolgozást. A feltételek is adottak voltak, hiszen a világháborús magyar kultúrdiplomácia presztízskérdésként kezelte az intézmény finanszírozását, a budapesti operaházhoz fűződő kapcsolatok pedig éppen azokban az években voltak a legszorosabbak a XX. század folyamán. Kolozsvárott mégis kitarítottak az eredeti, pontosabban az említett 1866-os saját verzióval (valószínűsíthetően az akkor ott igazgató Vaszy Viktornak köszönhetően). Bármilyen történt is, az lett a következménye, hogy az elmúlt 70 évben igenis látható-hallható volt az *ős-Bánk bán*, csak éppen nem az Andrássy-úti Ybl-palotában, hanem a Szamos partján. A *Bánk* verzióiról elkeseredett vitát folytatók hajlamosak megfélekedni erről a fegyvertényről, pedig nem minőségi, hanem elvi kérdéssről van szó.

* * *

Végül megbocsáthatatlanul szubjektív módon a bicentenáriumi Erkel-megemlékezések számomra legfontosabb mozzanatára hívom fel az olvasó figyelmét. A Kolozsvári Magyar Operában 2010. október 7-én rendkívüli hangversenyt tartottak *Maestro Erkel* címmel. A Selmeczi György által vezényelt operagála a *Szózzal* zárult, pontosabban Erkel Ferenc 1887-es, a Nemzeti Színház alapításának félévszázados jubileumára írt *Ünnepi nyitány*ával, melyben Erkel jól kivehetően idézi Egressy Béni Vörösmarty Mihály költeményére írt zenéjét. Selmeczi azok után, hogy ezzel a zenekari darabbal kezdte a műsort, az előadás végén újra megszólaltatta a nyitány befejező részét, ám a zenekar az Egressy-üzenetet követően elhallgatott és felszendült a *Hazádnak rendületlenül* előbb nyolc magánénekessel,¹⁹ majd az opera teljes énekkarának előadásában. Így sor kerülhetett arra az emlékezetes pillanatra, amikor a nézőtérben mindenki egy emberként felállt, de mielőtt könnybe lábadhattak volna a szemek, Selmeczi visszatért Erkel muzsikájához és az *Ünnepi nyitány* zenekari befejezésével vérbő operai fináléként zárta le az estet.

Értelmezésem szerint, ez a karmesteri-előadói döntés igen fontos eszmei mondanivalót hordozott. Érzékeltette a közönséggel annak a történelmi pillanatnak a varázsát, amelyben Erkel megteremtette a nemzet operai képességét; de azt is, hogy a nemzeti opera, mint a kulturális identitás egyik prominens hordozója visszahatót a nemzetre: hozzájárult a nemzettudat kikristályosodásához. Ehhez hasonló elő-

¹⁸ A legtöbb változtatással járó *Bánk bán*-átdolgozásról lásd Tallián Tibor: „Meghalt Erkel-Éljen Rékai? Plaidoyer az eredetiért I.–II.” *Muzsika* 1993/7–8. old.

¹⁹ Miklósa Erika, Mester Viktória, Cseh Antal (Budapest), Nyári Zoltán (Szeged), Borsos Edith (Marosvásárhely), Kele Brigitta, Pataki Adorján és Sándor Árpád (Kolozsvár).

adói telitalálatok mindennaposak az operaszínpadon. Az *Ünnepi nyitány* fenti előadása üzenetének lényegi része azonban számomra a következő volt: tudván tudva, hogy nincs arra garancia, hogy valaha volt történelmi eseményeket utólag újra hitelesen át lehessen élni, a záróakkord elhangzása után az a határozott benyomásom támadt, hogy sikerült a nemzet fogalmára utóbb ráakódott politikai-ideológiai terhektől és érzelmektől mentesen átérezni, milyen is lehetett a nemzet létrejöttének vegytisztán ragyogó pillanatában.

Németh G. István

Nemzeti viseletek a reformkorban

A reformkorban a magyarság felemelkedését, a „magyarodást” Széchenyi István a szellemi, a kulturális felemelkedésben látta: „*A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma*” – hirdette.¹ Nem az anyagi megerősödéstől várta a felemelkedést, hanem ellenkezőleg „*Csak úgy remélünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövődünk, ha szellemi alapokon emelkedik anyagi kiképzésünk; és nem viszont*”.² Széchenyit gondolatai miatt többen is támadták, amikor az 1842-es akadémiai beszédében a nemzet méltóságát és valódi érdekeit vette védelmébe a „túlhevvel”, a forradalmi hangulattal szemben. Ekkor is, ahogy egész élete során küzdött a magyarság és a magyar nyelv érdekében, s támadta azt a nacionalizmust, amely beéri a külsőségekkel, a magyaros ruhával és nyelvvel, mintha csupán ezek jelentenék az őszinte magyarságot és hazafiságot.³

A „nemzeti viták” nemcsak az országgyűlésben és más politikai fórumokon, az újságok hasábjain és az irodalomban zajlottak, hanem a bálókön, divatlapokban és általában a nyilvánosság színterein is.⁴ A nemzeti szimbólumok, a nyelv, a tánc mellett az *öltözék* lett a nemzetiesedés mértékének mutatója, sok esetben azonban ez a „hazafiaság”, ahogyan Széchenyi is utalt rá, elsősorban csak külsőségekben mutatkozott meg.

A reformkorban kialakuló nemzeti öntudat fő hordozója, a városi polgárság híján a magyar nemesi réteg volt. A mozgalom hatására – a nemzeti jelképrendszer részeként – megszületett a nemzeti öntudatot külsőségekben is kifejező *díszmagyar*. Az az ünnepi úri viselet, amelyet a XVII–XVIII. századi magyar nemesi, udvari viselet kisebb módosításával alkotott meg sok száz névtelen és elhíresült szabómester, csizmadia, ötvös, karműves, hogy a nemzeti tradíció és a művészi alkotóerő egyíthatásának remekműveként a XIX. századra elnyerje végleges formáját, melynek formavilága és díszítőelemi máig tovább élnek, hétköznapiaink és ünnepeink részeként.⁵ A magyar ruha felelevenítése, illetve megújítása, a magyarosnak tartott öltözeti elemek felhasználása, beemelése az öltözködésbe a politikai vitákhoz kapcsolódva a nemzeti egységet, a magyar nemzet eredetiségét, függetlenségét, életképességét volt hivatva kifejezni. Az öltözködés szintjén mindez azt jelentette, hogy szembe kell fordulni a külföldről származó mintákkal, fel kell hagyni azok másolásával, meg kell tagadni magát a divatot és helyette azt kell felhasználni, ami itthon található, formakincsből és anyagból egyaránt. A kordivat tagadása új divatot hívott életre, amelyet azonban befolyásolt az aktuális európai divat.⁶ A díszmagyar azonban nem vált az újonnan kialakult modern nemzet egészének tulajdonává, hiszen elkészítése meglehetősen költséges volt, így elsősorban a jómódú magyar nemesi és úri réteg viselte, akik megengedhették maguknak a divat követését, kisajátítva és ezáltal rendi szimbólummá téve ezt az öltözetet.

A reformkorban elsősorban fontos közéleti szereplések alkalmával, ünnepi eseményeken viselték a „díszmagyart”,⁷ kifejezve ezzel viselőinek politikai érzelmeit és nemzeti hovatartozását.⁸ A reformkor-

¹ Széchenyi István: Napló. Bp. 1978. 118. old.

² Joó Tibor: A magyar nacionalizmus. Szeged 1997. 212. old.

³ Joó i. m. 224. old.

⁴ Lukács Anikó: Átöltözések. A 19. századi magyar nemzeti divat emlékiratok és naplók tükrében. In.: Actas 23. évf. Bp. 2008. 3. sz. 46. old.

⁵ Tompos Lilla: Díszmagyar. A magyar díszöltözet története. Bp. 2005. 5. old.

⁶ Lukács i. m. 46. old.; Tompos i. m. 5. old.

⁷ A díszmagyar elnevezés azonban csak a XIX. század második felében jelenik meg, annak használata az 1896-os millenniumi ünnepek után válik szélesebb körben elterjedté.

⁸ Tompos i. m. 5. old.

ban és az 1850-es, 1860-as évek fordulóján a nemzeti viselet ügye a sajtó és a politikai vitairódalom állandó témája volt, ugyanakkor számos visszaemlékezés bizonyítja meglétét. Az 1830-as években Széchenyi István, míg a férfiaknak a hosszú nadrág, a pantalló viseletét ajánlja, az 1840-es években ő maga is magyar díszviseletben látható egész alakos képén a Magyar Tudományos Akadémia freskóján.

A férfi díszmagyar hagyományörzőbb, keletiebb volt, míg a női részben a kor új divatirányzataihoz is igazodott, azok új elemeit beleépítette viseletébe. A férfiviselet selyem alsónadrágból, az erre felvett szűk posztónadrágból, melynek szabása és alakja nem változott az előző évszázadok óta, továbbra is szűk volt, a nadrágszárakat gazdagon díszítették sűjtásokkal, himzésekkel és rojtozással, továbbá bő ujjú fehér vászon- vagy selyemingből,⁹ melynek nyakában fekete selyemkendőt viseltek, valamint dolmányból és mentéből állt.¹⁰ A kabátok, felöltők ujjait ekkor már külön darabból és vállban szabták. A korábban rövid dolmányok és menték meghosszabbodtak és a XVIII. század végi formájukra hasonlítottak. A dolmányt 1817 óta atillának nevezték,¹¹ melyben a XVII. századi szabott derekú dolmány élt tovább.¹² Az atilláról 1825.

Nemesi menyegzői öltözet 1833-ból

Bethlen Domonkos dolmánya 1838-ból

augusztus 6-án, August Sedlnitzky császári belügyminiszternek küldött titkosrendőri jelentés így vélekedett: „Nemes ifjak az Árpádok és a hunok ősrégi viseletét újra behozni elhatározták. Minden jel arra mutat, hogy ez az ősrégi viselet behozatala nem a véletlen műve, hanem holmi gonosz céllal [börsartige Tendenz] van összekötve.”¹³ A díszöltözetek atilláját legtöbbször a mentétől eltérő, de azzal harmonizáló színű selyemszövetből varrták, melyek változatos díszítésűek voltak, amelyeken a neorokokó virág- és felhőmintáktól a keleti palmettás és a neoreneszánsz rácsozatú motívumokig sok minden megfigyelhető volt, ám szabása lényegében változatlan maradt. A század elején dúsan zsinórozott, szűk szabású, tölcseresen bővülő szoknyarésszel rendelkező, hosszú ujjú, selyembéléssel ellátott változatai terjedtek el. Színe többnyire fekete, barna, sűrűke, bordó, de molnárkék színű változata is előfordult, azonos színű, vagy fekete zsinórozással. Alapanyaga selyem, posztó, bársonyszövet, vagy gyapjúposztó volt.¹⁴

Az atillának XIX. században számos változata alakult ki, mely elsősorban csak esztétikai és némi formai különbséget jelentett. A *kazincinak* nevezett változata is csak annyiban tért el, hogy a hosszú ujjra rátettek egy hasított, gombszárak-

⁹ Az inggallér típusától függően megkülönböztetünk Petőfi- és Schiller-gallért.

¹⁰ Tompos i. m. 38. old.; Domanovszky Endre: Korok ruhái. Bp. 1979. 345–349. old.

¹¹ Részben a nemzeti múlt neves személyiségeiről nevezték el a viseleti darabok típusait.

¹² Ezt viselték dísz- és nappali ruhaként, de ez lett az 1848/49-es forradalom nemzetőrségének egyenruhája is, majd a honvédség uniformisának részévé vált, melynek színe, négyszögű zsinórzata szigorú szabályok szerint alakult.

¹³ Nagy Géza – Nemes Mihály – Tompos Lilla: A magyar viseletek története. Bp. 2002. 20. old.

¹⁴ Dózsa Katalin: A rendi nemzetűdudat szimbóluma, a díszmagyar. In.: Magyarok Kelet és Nyugat között. A nemzetűdudat változó jelképei. Tanulmányok. Szerk.: Hofer Tamás. Bp. 1996. 158. old.; Tompos i. m. 39. old.

Mente és dolmány

női viselet felújítása. A női ruha ennek megfelelően több darabból állt. A bő, húzott szoknya fölött a kor divatjának megfelelően karsú derekat alakítanak ki, melyet a fűző segítségével értek el. A karsú női alakot tovább hangsúlyozta a buggyos ingváll, a zsinórozással összefogott vállfűző. Az ingváll dúsan húzott, általában könyökig ért, de viseltek hosszú ujjú felsőrészt is, amelynek ujjai könyöktől kezdve szűkültek. A szoknya előtt többnyire csipkéből készült kötényt viseltek. Felsőkabátjaik olykor a férfimentekre hasonlítottak, más esetben a paraszti felsőruhaként használt jellegzetes szűr elemei jelentek meg rajtuk.¹⁵ Az aktuális európai divat formajegyeit sem nélkülözi a női divat, így a század eleji empire vonalak mellett, az 1830-as években népszerűvé váló homokóra sziluett sajátosságai is meghatározóvá válnak mind az ünnepi, mind a hétköznapi női viseletben.

A férfi és a női díszmagyar viselet elengedhetetlen lábbelije a szattyán- vagy birkabőröből készült fekete, barna, piros vagy sárga színű csizma, mely elől térdig felhúzódó hegyes végződéssel rendelkezett. A férfiak a kor ideáljának megfelelően rövid haját, melyhez bajuszt és körszakállat (Petőfi- vagy Kossuth-szakállat) és a fejükön visszahajtott szélű magas, prémszegélyű, tollforgóval díszített bársony-, posztó- vagy nemezűveget, pörgekalapot, kalpagot, vagy Kossuth-kalapot viseltek. A nők hosszú hajukat a XIX. század első felében kettéválasztották, kétoldalt loknikba, vagy változatos formájú kontyokba fogták, a század második felétől pedig, hullámosított hajukat lazán feltűzték. Fejfedőként az asszonyoknak himzett aranycsipkés, ill. arany- vagy ezüsthímzésű főkötő, a leányoknak virágkoszorús párta vagy tollforgós posztó-, bársony-, ill. nemezűveg, vagy az új elemként

kal összefogott rövidebb ujjat. Az *árpádka* az atilla rövidebb, a *zrínyi* a magas állógallérú, a *csokonai* a prémszegélyű, a *buda* pedig a téli, hosszú változata volt. Az 1840-es években erre a viseletre is hatott az európai divat, ezért a már félcombig érő, derékban továbbra is karsú, állógalléros atilla formája a XIX. századi szalonkabátokhoz, a „ferencjóska-kabáthoz” vált hasonlóvá.¹⁵ A dolmányra felvett mente annyiban különbözött, hogy hosszabb volt a dolmánynál és többnyire térdig ért. A mente szörmebélése, csipkedíszítése és aranyhímzése eltűnt, de a széleit továbbra is többnyire prém szegélyezte, illetve a zsinór és a sújtásdísz vált általánossá, melyet a mente anyagával egyező színű selyem-, ezüst- vagy aranyfonalból kötöttek. A mentének több típusa létezett, a bő változatát *deák* vagy a *deákszűr* néven ismerték, ennek az állógalléros változata pedig a *Széchenyi-szűr* volt. A panyókán viselt mente alapanyaga elsősorban bársony, ami kék, csontszin, bordó, szürke és fekete színekből készült.¹⁶ A férfiak hétköznapi viselete viszont igazodott az európai divathoz, mely pantallós posztónadrágból, Vaternörder-gallérú vászon- vagy selyemingből, az ing nyaka köré tekert nyaksálból, mellényből és a szalonkabátból állt.

A XIX. század közepén a női viseletben is megjelenik a magyaros, nemzeti jelleg, mely a XVIII. század végére kialakult

Női viselet a reformkorban

¹⁵ Ezt a típust viselte Petőfi kihajtott gallérú fehér inggel.

¹⁶ *Tompos* i. m. 65. old.; *Nagy – Nemes – Tompos* i. m. 20. old.

¹⁷ *F. Dózsa Katalin: A női divat változásai 1850–1895 között.* Folia Historica 6. Bp. 1978. 79–85. old.

megjelenő fátyol szolgált. A női és férfi díszruhákhoz sok ékszerrel viseltek, a násfát, a nyakba akasztott láncra függő arany ékszerrel, a boglárta, az aranyból készült ékköves, színes zománcos díszet, illetve gombokat, melyeket a ruhára varrtak, karkötőket, övcsatokat, gyűrűket, pártát rögzítő ékszeres tűket, csüngőket és az illaszerek tárolására is alkalmas pitykéket. A férfi viselet kiegészítői a veretes, csatos övek, mentekötő, kardkötő,¹⁸ kesztyű, sétapálca, dohányszelence, zsebóra; a női viselet kiegészítői pedig a himzett keszkenő,¹⁹ legyező, muff, ridikül, gyűrű és nyaklánc volt.²⁰

Az ünnepeken viselt „díszmagyar” mellett kialakultak, annak egyszerűbb, olcsóbb változatai, melyek a társadalom szélesebb rétegei számára elérhetővé és ezáltal a hétköznapi viseletben általánossá váltak, kifejezve a rendi mellett egyre inkább a nemzeti hovatartozást.

Bagyinszky Marianna

A Csepel-sziget eltűnt települései

Ma a Csepel-szigeten, a főváros XXI. kerületét is beleszámítva, tizenkét település található. Kettő (Halásztelek és Szigethalom) kivételével mindegyik középkori eredetű. Tudni kell azonban, hogy a török hódoltság kora előtt a források jóval több helység meglétéről árulkodnak a szigeten. Ezekről a településekről nagyon kevés információval rendelkezünk. Eltűnésük ideje nem ismert, a legtöbb esetben csak az évszázadot feltételezhetjük az esemény bekövetkezésére. Az ok többféle lehet: háborús (tizenöt éves háború, törököt kiűző harcok, Rákóczi szabadságharc), vagy természeti (a Duna gyakori áradásai), de általában ezekre is csak következtethetünk. A települések egy részét még lokalizálni sem lehet, másoknál ismert az egykori fekvés, míg vannak olyanok is, amelyek ma is létező helységek részei, dűlő formájában azok külterületén.

A Csepel-sziget északi csúcsa közelében volt hajdan **Szölös** falu, amely a középkorban az akkori Csepel és (Sziget)Szentmiklós falvak között feküdt. Területén ma a Csepelhez tartozó Királyerdő déli és Szigetszentmiklós külterületének északi része (üdülő- és mezőgazdasági terület) van. Az elnevezése miatt lehetséges, hogy vincellérek lakták, akik a királyi tulajdonban levő szigeten az uralkodói udvart szolgálták borral.¹

A település első okleveles említése 1264-ből származik, amikor IV. Béla király kivette Szölöst (*Zeulus*) és Felhárost (*Felharus*) a nagyszigeti (Csepel-sziget) ispánja joghatósága alól.² A későbbiekben is szerepelt oklevelekben, például, mint valamely birtokperben, szerződésben szereplő településsel vagy földdarabban szomszédos helység. Utána visszakerült a királyi birtokok közé, mert 1430-ban szölösiek (*Zewlews*) is voltak azon szentmiklói, laki és csepeli jobbágyság között, akik Rozenberk csepeli ispán vezetésével megtámadták a nyulak-szigeti domonkos apácák taksonyi birtokát.³ A török hódítás után nem pusztult el, hanem létező község volt, amit bizonyít, hogy az oszmánok összeírásaiban (1546–1590) szerepelt. Szultáni hárszirtok volt szép jövedelemmel, amiben a legnagyobb tétel a Szölösön működő kikötőből származott.⁴ A XVII. századtól már nem található meg a forrásokban, így a település valószínűleg a tizenöt éves háború pusztító harcaiban vált lakatlanná. Pesty Frigyes szerint a lakói Szigetszentmiklóstra költöztek.⁵ Mikovinyi Sámuel Szölöst 1732-ben még helységgként jelzi a térképén, de az már nem fedte a valóságot. A területét a déli szomszéd Szigetszentmiklós vette birtokba, kiter-

¹⁸ A sálöv helyébe zsinórkötegekből összesodort széles öv került.

¹⁹ A halottak kezébe is ezt adták.

²⁰ *Tompos* i. m. 73–78. old.

¹ *Dr. Pető László: Szigetszentmiklós a XXI. század küszöbén.* CEBA, Bp. 2001. 67. old.

² *Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1001–1270.* MTA, Bp. 1923. 1415. sz.

³ *DI.* 12181.

⁴ *Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai.* Pest megye múltjából 6. Bp. 1985. 613–614. old.; *Velics Antal – Kammerer Ernő: Magyarországi Török kincstári defterek I–II.* Athenaeum, Bp. 1886, 1890. I. 142–144. old.

⁵ Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések *Pesty Frigyes* kéziratosa helynévtárából. Szentendre 1984. 369. old. (továbbiakban *Pesty*: PPS helynévtár.)

jesztve a határait. A helyét templomjának romjai mutatták felúton Csepel és Szigetszentmiklós között. Egy 1834-es megyetérkép már romokat sem jelez, Szőlős csak helynévként van kiírva. Ennek ellenére Galgóczy Károly szerint a XIX. század közepéig még megvoltak a romok, de hamarosan elhordták és építkezéshez használták fel a köveit. Az említett megyetérkép szerint a falu nem közvetlenül a Soroksári-Duna partján, hanem egy kicsit beljebb feküdt.⁶ Ezután a terület teljesen Szigetszentmiklóshoz tartozott addig, amíg az északi részét Csepelhez nem csatolták a XX. század első felében.

Szintén Szigetszentmiklós és Csepel mai területén volt található **Háros**, ami eredetileg két faluból, Alhárosból és Felhárosból állt. Mint helynév ma is megvan Csepel délnyugati részén, a Nagy-Duna partján, szemben Budafokkal és a Háros-szigettel.

Történetében nagyon sok azonosság van Szőlőssel, például az 1264-es, IV. Béla-féle oklevél, ami-ben a király kivette Szőlőst és Felhárost a csepeli ispán alól, majd mindkét Hárost a frissen megalapított csüti monostornak adományozta.⁷ Van oklevél, ami továbbra is két külön településre utal, azonban a török összeírásokban már egyetlen Háros falu szerepel. Közepes nagyságú falu és nagyon jól jövedelmező hászbirtok volt.⁸ A török kiverése utáni felmérésekben már nem található, Pesty Frigyes szerint Háros lakói ugyanúgy Szigetszentmiklóson kerestek menedéket a török korszakban, mint a szőlősiek.⁹ Egy darabig még romok jelezték a település egykori helyét, de a XIX. században már csak szántóföld, aminek az északi része Háros Acker néven Csepel faluhoz tartozott, a déli pedig Szigetszentmiklós határához. Gyakorlatilag ma is ez a helyzet, vagyis a település egykori területe a XXI. kerület és a város között oszlik szét, azzal a különbséggel, hogy a Szigetszentmiklóshoz tartozó rész már belterületnek számít lakó- és üdülőépületekkel. Szőlőshöz képest annyival jobban járt Háros, hogy helynévként legálább fennmaradt.¹⁰

Lakihegy egykor szintén település volt a Hárosoktól délre és Szentmiklóstól nyugatra, közel a Nagy-Dunához. A szájhagyomány szerint nevét arról kapta, hogy itt laktak Árpád és a későbbi magyar uralkodók lovásza¹¹, bár errefelé nemhogy hegyet, de még dombot sem találni. A terület alig néhány méterrel van a folyó szintje felett. Ma inkább csak az ott működő rádióadóról ismerjük.

A többi szigeti helységhez hasonlóan Lak is a királyi uradalom része volt. Laki (*Laak*) jobbágyok is ott voltak a fent már említett 1430-as támadásban, amikor az uralkodó csepeli ispánja megtámadta a nyulakszigeti apácák taksonyi birtokát.¹² A török korszak elején – annyi más szomszédos településtől eltérően – elég gyorsan elpusztult. Az oszmán összeírások közül az 1546-osban és az 1559-esben még szerepelt, igaz, nagyon gyér lakossággal és nagyon kis jövedelmű hászbirtokként, de az 1562-es defter már lakatlan pusztának írja. A lakói Hárosra költöztek és onnan jártak vissza megművelni a földjeiket.¹³ Háros elnéptelenedése után ezek viszont végleg pusztán maradtak, és a későbbi viszonyokból következtetve ide is Szigetszentmiklós terjesztette ki a határait. A későbbiekben annak pusztájaként, szőlőföldjeként találhatjuk meg a forrásokban Lakihegyet, amely a Csepel-tököli és a tétényi révhez vezető utak kereszteződésben feküdt néhány házzal. Ma az egykori puszta Szigetszentmiklóshoz belterületéhez tartozik lakó- és nyaralóépületekkel.¹⁴

⁶ Galgóczy Károly: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegye monographiája I–III. Pestmegye közönsége, Bp. 1876. III. 27. old.; Országos Széchényi Könyvtár Térképtár TM 3282 – Pest megye térképe 1834-ből (továbbiakban OSZK TM 3282), OSZK TM 5087 – Mikovinyi Sámuel térképe (továbbiakban OSZK 5087).

⁷ Szentpétery i. m. 1415. sz.

⁸ Knauz Nándor: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–III. 1874–1924. II. 368. old., Káldy i. m. 293–295. old., Velics-Kammerer i. m. I. 142–144. old.

⁹ Pápai Károly: A Csepel-sziget és lakói. In.: Földrajzi Közlemények 1890. 225. old.; Pesty: PPS helynévtár 367. old.

¹⁰ Galgóczy i. m. III. 27. old., OSZK TM 3282, OSZK Térképtár K 253 Csepel község 1854-es kataszteri térképe; OSZK Térképtár TM 10403 Halásztelek (Csepel, Szigethalom, Szigetszentmiklós) térképe 1997; Pest Megyei Levéltár XXVII. 108. a. f. Szob-Dunaföldvári Duna szakasz helyszínrajzai/82. szelvény, A Magyar Köztársaság Helységnevtára. KSH, Bp. 2003. (továbbiakban HNT 2003) 909. old.

¹¹ Pető i. m. 66. old., Pest Megye Kézikönyve. /Magyarország megyei kézikönyvei 13./ I–II. CEBA, Bp. 1998. (továbbiakban P.M.K.) I. 716. old.

¹² DI. 12181.

¹³ Káldy i. m. 399. old.

¹⁴ OSZK Térképtár K 1256/1–6 Szigetszentmiklós kataszteri térképe 1854. (továbbiakban OSZK Bv 2062/1–6.), Magyarország második katonai felmérése 1829–1866. (továbbiakban II. kf.) 51./XXXII.; Magyarország harmadik katonai felmérése 1872–1884. (továbbiakban III. kf.) 5062/1.; A Magyar Néphadsereg Magyarország-ról készült térképe 1952-ből Kat. tér. L-34-15-C-c/1952, HNT2003 909. old.

Szintén Szentmiklós közelében, attól nyugatra volt egy **Ragály** nevű település. 1276-ban V. Ince pápa megerősítette a nyulakszigeti domonkos apácákat minden kiváltságukban és birtokukban. Ezek között ott volt a Nagyszigeten Ragály (*Ragald*) falu is. Egy 1280-as oklevélben leírt határjárásból kiderül, hogy a település Tököltől nagyjából északkeletre, vagyis nem a Nagy-Duna partján, hanem a sziget belső részében terült el. Mind Tököl, mind Ragály tehát az apácáké volt, így általában ugyanazokban az oklevelekben szerepeltek. Például Erzsébet királyné egyik 1325-ös oklevelében megparancsolta a nagyszigeti ispánnak, hogy nem szedhet adót Ragály (*Ragald*) és Tököl (*Tukul*) birtokokon.¹⁵

Ezután Ragály eltűnik a forrásokból, sem oklevelekben, sem a törökök összeírásaiban nem találkozhatunk a nevével. Ez alapján feltehetőleg már a török kor elején elpusztult. Miután eredetileg Szigetszentmiklóshoz feküdt közel, pusztá területként beolvadt annak a – fentiekben is tapasztalt – növekvő határába. Két (*Nagyragadi*, illetve *Ragadi és Alsóbuczkai*), majd a tagosítás után egy (*Ragadi*) Tököl felé eső dűlő tanúskodott arról, hogy valamikor itt volt Ragály. A dűlőn részben kenderföldek voltak, részben közlegelők, amiket a két világháború között törtek fel szántónak. Ma is Szigetszentmiklós külterületéhez tartozik.¹⁶

Tököl és Szigetcsép között volt **Bagomér** falu, aminek az első okleveles említése 1283-ból származik egy határjárás kapcsán. Egy Moys nevű személy özvegye bírta Cséptelket (*Chepteluk*) és Bagomért (*Bogomery*) királyi adományból, de azokat néhány év múltán (1296) a nyulakszigeti apácáknak adta.¹⁷ 1300-ból van egy okleveles utalás a Soroksári-Duna melletti Daj – később Majosháza – határjárása kapcsán arra, hogy a bagoméri földek elértek a folyóáig. Vagyis Bagomér vélhetően közelebb feküdt a Soroksári-, mint a Nagy-Dunához. Így az a több későbbi munkában is szereplő feltételezés, hogy a Tököltől nem messze, déli irányban levő kis kápolna, amit a források Tököli kápolnának és Szent Anna kápolnának is neveznek, Bagomér XIII. században épült temploma volt eredetileg¹⁸, nem felel meg a valóságnak.

Valószínűbb, hogy inkább a Tököl és Szigetújfalú között egykor félúton fekvő, mára már szintén eltűnt település, **Szentmihály**hoz kapcsolható a fenti kápolna. A településre elsőként egy 1322-es, hatalmaskodás miatt született oklevélben utalnak, ahol az egyik vizsgálatra kijelölt személy a nagyszigeti Michael községből származott. Néhány év múlva szerepelt (*S. Michaelis*) az 1332-37-es pápai tizedjegyzékben is.¹⁹

A XVI. században megtalálható egy 1515-ös oklevélben (*Zentmihal in insula Chepelzigethe in comitatu Pestiensis*) és az 1546–1590. közötti török összeírásokban is, mint kis lakosságú és jövedelmezőségű település, de azután már nem.²⁰ Lehetséges, hogy Szentmihály is a tizenöt éves háború pusztító harcaiban vált lakatlanná. 1732-ben szerepel Mikovinyi Sámuel térképén, de akkor már csak pusztá volt. Egy XIX. század első feléből származó térképen is szerepel, pusztán helynévként.²¹

Létezik egy olyan szájhagyomány Szentmihállyal kapcsolatban, hogy Szigetcsép elődje volt. Pesty Frigyesnél olvasható először, de tőle átvették későbbiek is, például Galgóczy Károly. E szerint eredetileg a Nagy-Duna partján, vagy legalábbis ahhoz közel terült el az első település Szentmihály néven, ahonnan a lakosok a rendszeres árvizek miatt, valamikor a XVIII. század folyamán költöztek a Soroksári-Duna mellé és építették fel új otthonukat. Szigetcsép korábbi létezéséről azonban több megbízható adat áll rendelkezésre, ami egyértelművé teszi, hogy két különböző településről beszélünk. Az természetesen előfordulhatott, hogy az elpusztult Szentmihály lakói a közeli Szigetcsépen telepedtek meg.²²

¹⁵ DI. 942., 1060., 25076.

¹⁶ OSZK K 1256/1–6., OSZK Térképtár Bv 2062/1–6. Szigetszentmiklós kataszteri térképe 1854; III. kf. 5062/3., *Pető* i. m. 80. old.

¹⁷ DI. 31055., DI. 30587.

¹⁸ DI. 40274., Magyarország első katonai felmérése 1782–1785. (továbbiakban I. kf.) XIII/XXII., II. kf. 52./XXXII., III. kf. 5062/3., Ráckeve és környéke. Ráckeve, 1987., Dunatours – Pest Megyei Idegenforgalmi Hivatal (továbbiakban Ráckeve) 21. old., *Szombathy Viktor*: A Csepel-sziget. A Pest Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala. Bp. 1961. 54. old., P.M.K. II. 552. old.

¹⁹ DI. 76305.; *Bakács István*: Iratok Pest megye történetéhez 1002–1437. Pest Megyei Levéltár. Bp. 1982. 149–151. old.

²⁰ Hazai okmánytár I–VIII. Franklin-Társulat. Bp. 1865–1891. VI. 297. old.; *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–V. Káldy. Bp. 1985. I. 35. old., 586–588. old.

²¹ OSZK TM 5087, OSZK TM 3282, *Pápai* i. m. 225. old.

²² *Pesty*: PPS helynévtár 80–81. old., *Galgóczy* i. m. III. 29–30. old.

Szentábrahámteleke a mai Ráckeve területén, Szigetszentmárton irányában feküdt valamikor. A nevét első templomáról kapta, amit Szent Ábrahám tiszteletére szenteltek. (Állítólag még a templom építése előtt Csetelaka volt a neve, utalva a korábbi tulajdonosára.)²³ Valószínűleg a III. Bélával hazatérő Becse és Gergely nemesek hoztak magukkal görög szerzeteseket, akiket itt telepítettek le. Monostort és templomot építettek fel, ami a XV. század első felében viszont már néptelen volt. (Egyes munkák szerint a tatárjárás során pusztult el.) 1440-ben II. Ulászló király megengedte a délvideki menekült ráckoknak, hogy az elhagyott Szent Ábrahám templom környékén telepedjenek meg, megalapítva a későbbi Ráckevét. Szentábrahámteleke történetének utolsó momentuma az volt, amikor 1788-ban egykori templomának régóta pusztán álló tornyát lerombolták és köveit beépítették a ráckveei új református templomba.²⁴

Az egykor Lórévtől északra és Ráckevétől nyugatra elterülő **Cserevics** (vagy Csereviz) sajátos helyzetben van az eddigi eltűnt településekhez képest, ugyanis információk csak abból a korszakból állnak rendelkezésre, amikor már pusztá volt.

Bél Mátyás az első a XVIII. század első felében, aki megemlíti Cserevicset, de csak mint romos pusztát, amit a ráckveiek használtak annak ellenére, hogy a lóréviek is magukénak tudták és ezért nézeteltérés volt köztük. Marsigli térképén Cerevitz néven ugyan még létező település, de valójában már nem volt az. A XVIII. század végén a Ráckveei Uradalom vadászháza volt ott, és a XIX. századi adatok is kizárólag csak pusztát jeleznek a helyén.²⁵ Pesty Frigyes azt tudta vagy feltételezte még, hogy egy cserevics állt ott valamikor és arról kapta a nevét, illetve, hogy a víz rendszeresen elöntötte. Ha ez igaz, akkor utóbbi akár oka is lehetett az elnéptelenedésének.²⁶

Simonfa egy kisebb település volt hajdan Lórév és Makád között félúton, közel a Nagy-Dunához. Középkori történetéről semmit sem tudunk, az első utalás a törökök összeírásaiban van Simonfalva, Simonfalu néven. A település nagyon gyéren lakott, jövedelmet alig termelő falu volt, gyakorlatilag csak vegetált. A lakói a török elől hamarosan a biztonságosabbnak vélt Makádra költöztek. Az birtokba vette a hátramaradt földeket, amelyeket onnantól simonfai telkeknek és simonfai rétnek neveztek.²⁷ A szájhagyomány szerint úgy kapta a nevét, hogy élt ott egy Simon nevű férfi, akinek a földjén volt egy fa, amire nem volt semmi szüksége, de mégsem vágta kis soha.²⁸ Sokkal valószínűbb, hogy inkább a falu szóból képződött a fa szó.

A Csepel-sziget legdélebbi települése volt **Gyála** a Soroksári-Duna partján, ott, ahol a folyóág utolsó nagy bal kanyarja kezdődik. Első említéskor, 1302-ben Vencel király eladományozta a nagyszigeti Gyála (*Gyala*) falut.²⁹ A település nagyon kedvező helyen, szárazföldi és vízi utakhoz közel, a lórévi és dömsödi révek között feküdt. Lakosai állítólag kihasználták ezt és sóval kereskedtek. Borovszky úgy tudta, hogy a templomot 1323-ban építették Szent György tiszteletére, és hogy több nemesi család is birtokolt a településen.³⁰ Gyála a török korban sem tűnt el. Az összeírások alapján közepes lélekszámú, de nagyon jelentős jövedelmet hozó hászbirtok volt. Lakosai átjártak a Nagy-Dunán Kucsi (Kulcs) pusztára, ahol gyümölcsösök voltak, ami után külön tizedet fizettek a töröknek. Birtokolták a Királyrétet, ami nagyon gazdag volt takarmányban, mert innen származott a legnagyobb jövedelem, amiből jelentős állattartás is következik.³¹

²³ Pesty: PPS helynévtár 310–311., 313. old., *Szombathy* i. m. 29. old., *Ikvai Nándor*: Bél Mátyás Pest megyéről. /Pest megyei múzeumi füzetek X./ Szentendre, 1977. (továbbiakban Bél) 138–146. old.

²⁴ Ráckeve 21–22. old., *Magdics István*: Diplomatarium Ráckveiense. /Ráckveei Okmánytár/ Székesfehérvár 1888. 23–24., 144. old.

²⁵ Bél i. m. 150. old.; Marsigli térképe. In: *Beliczay Jónás*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. MTA. Bp. 1881.; I. kf. XIV/XXIV.; OSZK TM 3282; www.lore.hu; III. kf. 5162/1.

²⁶ Pesty: PPS helynévtár 312. old.

²⁷ Káldy i. m. 527. old., *Velics-Kammerer* i. m. I. 142–144. old., *Pesty*: PPS helynévtár 228–229. old., *Galgóczy* i. m. III. 39. old., *Pápai* i. m. 226. old., OSZK TM 3282.

²⁸ *Lakos Ágnes*: Lórév. 76. old.

²⁹ DI. 40302.

³⁰ P.M.K. II. 293. old., *Pataki Ferenc*: Adalékok Makád község történetéhez. /Ráckveei füzetek 11. 19., 24. old.; *Dr. Borovszky Samu*: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája. I–II. Országos Monográfia Társaság. Bp. 1910. 93. old.

³¹ Káldy i. m. 62. old., 274–276. old., *Velics-Kammerer* i. m. I. 142–144. old.

Az utak közelsége háborús időkben veszélyt jelentett, így lakói a XVI. század végén – amikor a tizenöt éves háború harcai nyomán a környék nagy része elpusztult – a jóval védettebb Makádra költöztek át.³² Onnantól Gyála már csak mint helynév tűnt fel a forrásokban. A Királyi Uradalom része volt, területét a makádiak bérelték és művelték. A térképek egy ideig még jeleztek romokat a helyén, de a XIX. század közepére elhordták a köveit. A templomait a makádi református templom építéséhez használták fel. A folyópart hosszú szakaszának szántói és rétjei azóta is magukon viselték (*Alsó- és Felső-Gyála, Puszta Gyála*) az egykori falu nevét, sőt a „Gyála völgye” még ma is élő elnevezés.³³ Ma Makád belterületéhez tartozik néhány lakóházzal és nagyon sok üdülővel.³⁴

A fentebb tárgyalt települések mellett még tudunk néhányról, amely hajdan szintén a Csepel-szigeten volt, de egy két utaláson kívül gyakorlatilag semmit sem lehet tudni róluk.

Ragálnál már szerepelt az az 1276-os pápai oklevél, amely felsorolta a nyulakszigeti apácák birtokait. Itt szerepelt még egy **Moyn** nevű, szintén csepel-szigeti település.³⁵ Tököl közelében volt egy **Méregyháza** nevű falu, amely ma is létezik helynév formájában, de már Tököl belterületén a Nagy-Duna közelében.³⁶ Néhány XIX. századi szerző szerint régebben Ráckeve és Szigetszentmárton között létezett egy **Szentlászló** nevű település, aminek a XVIII. században még látszottak a romjai. Tény, hogy az első katonai felméréskor Szigetszentmártontól délre a térkép jelzett templomromot („*alte kirche mauern*”), az Angyali-sziget északi csúcsával egy magasságban, de nem tudni, hogy ez a szerzők által említett Szentlászló lehetett-e.³⁷ Vannak utalások arra, hogy Makád közelében, attól nyugatra egy **Ke-rekegyháza**, míg tőle délre egy **Szigetfő** nevű település is létezett valamikor.³⁸

Nagy Lajos Zoltán

Egy háromszáz éves mulató nóta

Pálóczy Horváth Ádám (1760–1820) korának nemesi családi összefüggéseivel szívesen látott vendég volt. Neves költőtársainak, mint Berzsenyi, Csokonai, Batsányi, Baróti Szabó Dávid ő ugyan nyomába sem léphetett, de azok is szívesen látták társaságát, hisz ki nem fogyott anekdotáiból, pajkos jókedvű nótáiból, amelyeket gyakran hangszereken kísérve adott elő. Kazinczy a *legpajkosabb ficzkónak* nevezte, aki „szüntelen dalol, (...) pipázik, tréfát űz, s neveteti azt, akivel szól”. A mai szociálpszichológia szakaszával ő kora társadalmában amolyan „hangulatkarbantartó” volt, akire mindig lehetett számítani. A költészetet és a hagyományok gyűjtését egyaránt hazafias tetteknek tekintette. Tőle magától tudjuk, hogy fölfigyelt a daloló parasztok énekére. Szólás- és közmondásgyűjteménye máig kiadatlan maradt, de *Ő és új, mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinálmánya, ki másé* című kéziratos gyűjteményét a Magyar Tudományos Akadémia 1953-ban mégiscsak megjelentette. Ennek népi szövegeit azonban még nem vizsgálta behatóan a magyar népköltészeti kutatás. Hát bizony címe jól kifejezi tartalmát: elég vegyes, s nem is mindig irodalmi értékű dalokat tartalmaz a vaskos kötet. Számunkra talán az a legfontosabb, hogy műköltői alkotások mellett sok népdal, vagy népdallá lett műdal itt található az első köztetésben. Sőt a kor szokásától eltérően nem csak a dal szövege, hanem a dallama is le van jegyezve.

Rám a fölfedezés örömevel hatott, amikor ennek a gyűjteménynek a 379. számú dalát megjelentem. Címe: *Szép asszony. Alatta: Nóta: Meghólt feleségem*. Dallamát a 256. ének tartalmazza. Maga a dal mindössze ennyi:

³² Pesty: PPS helynévtár 227–232. old., *Pataki* i. m. 19. old.

³³ *Bél* i. m. 151. old., P.M.K. II. 293. old., *Szaszkóné Sin Aranka*: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye és a Kiskunság 1773–1808. KSH. Bp. 1988. 30. old., I. kf. XIV/XXIV., OSZK TM 3282, OSZK Bv. 1.991/1–4. Makád kataszteri térképe 1854; II. kf. 53./XXXII., *Pesty*: PPS helynévtár 227–232. old., *Galgóczy* i. m. III. 39. old., PML XXVII. 108. a. f. Szob-Dunaföldvári Duna szakasz helyszínrázai/ 85. szelvény

³⁴ HNT 2003. 586. old.

³⁵ DI. 942.

³⁶ OSZK K 1386 Tököl kataszteri térképe 1854., OSZK TM 10933. Tököl térképe 1993.

³⁷ *Pápai* i. m. 226. old., I. kf. XIII/XXIII.

³⁸ *Borovszky* i. m. 93–94. old., *Horváth Lajos*: Tass község története. Tass 1973. 30. old.

*Szép asszony a papné,
Szurtos a kovácsné,
Büdös a pacaltól
Mészáros Andrásné.*

Az akadémiai kiadvány jegyzetében Kiss József a következőket írja: „Népi jellegű strofa. P. H. Á. gyűjteménye legalább száz esztendő darabjai közé sorolta”. Pálóczi Horváth Ádám 1815-ben Kazinczyinak írott levelében e dal a különösen becsesek között említi. A dal a nem túlságosan hiteles Bartalus-gyűjtemény IV. kötetének 100. darabjaként is megjelent már (első versszaka ismeretlen forrásból). Úgy látszik, a szabadszájú költő nem tudta megtanulni, vagy elfelejtette a vers további részét, s talán a dallamát is, csak ráhúzta egy általa jól ismert nótára, mert csak ennyit irt le belőle.

Miért merem ezt mondani? Azért, mert Bátya gazdag népdalkincsének felgyűjtése közben erre a dalra is ráakadtam. A *Szép asszony* Pálóczi Horváth Ádám életében szélteben ismert, a virágénekekkel rokon pajkos énekek közé tartozott. Az efféle szövegűek közé: *A csaplárné lába közt, tuba gilice*. Vagy: *Én Istenem, de nagy lány! Csecsi fara be nagy mán!* (S itt csak azokból a szövegekből idéztem, amelyeket nem kellett a kritikai kiadás szemérmes szerkesztőinek kipontozással közölni, minek következtében a mai jámbor olvasó aligha tudja azokat passzív szókinésének aktivizálásával sem kiegészíteni, sem rekonstruálni.) Efféle dalokat a korabeli kurafiak (ma azt mondanánk: macsók) a maguk csapodárságára büszkén, hódításaikról, a nők könnyelműségéről dalolták, bizony nem éppen választékos nyelvezeten. Pálóczi uram az idézett pajkos énekből csak ennyit mentett meg, a teljes dal azonban tovább élt a magyar folklórban.

De miként jutottam e dokumentáltan legalább háromszáz esztendő népdal nyomára? Az 1900-as évek elején egy gyilkosság tartotta lázban Bátya népét. Egy Argat Péter nevű parasztleány megölt egy férfit. Talán haragosát, vetélytársát, ki tudja? Az ügy annyira bonyolult volt, hogy végül is nem akasztották fel érte, hanem hosszú börtönbüntetésre ítélték, amelyet a váci fegyházban le is töltött. Nem tudom, mivel teltek itt napjai. De egy biztos, Argat Péter elítélt egy vaskos kéziratos könyvet irt-másolt össze büntetésének idején. A könyv 21x17 cm-es vászonkötésű és 605 számozott lapból áll. Első lapján, mintegy címként, ez olvasható: *Emlék-versek és Magyar Népdalok Argat Péter tulajdona*. Sok-sok Petőfi vers, más (ismeretlen) költők versei és prózai olvasmányok is helyet kaptak benne. 1914. okt. 7-ei dátummal külön lapon kezd a *Szilaj csikók* című novellát. Ennek épp úgy nem tünteti föl a szerzőjét, mint egyéb másolmányainak. Ugyancsak külön lapon egy újabb fejezetként olvasható a *Magyar Nép-dalok* cím. A kötet vége felé pedig: *Emlék versek és Szerelmi versek tartalma* cím olvasható. Ez utóbbiban a következő, önkényes válogatásom is mutatja, miképp keveredett még akkor a népdal és a népies műdal a magyar emberek tudatában. Mert *A pécskai cigány soron* és az *Alkonyat száll a pusztára* című magyar nóták után ott árválkodik *A kisasszony gulyája*. Aztán megint műdalok: *A rab keserve*, *A fonóba száll a nóta*, majd ismét egy gyöngyszem: *A bihari határ szélén*, aztán néhány bizonytalan eredetű: *Vapaticsba járok, Átokházán születtem*, megint népdal: *Barázdába szállt*, majd egy hallgató (Agy kedvenc nótája): *Befújta az utat a hó*, aztán Petőfi verse: *Befordultam a konyhára*. Végül: ki tudja, népdal vagy műdal a *Betyár gyerek*, a *Cifra csárda*, de bizonyosan műdal a *Dicsértesség, szól a legény* meg a *Darumadár fenn az égen*. Gyönyörű kaligrafált betűk formálódtak a papiroson Argat Péter keze nyomán gubacstintával írva, úgyszólván helyesírási hiba nélkül. A könyvet saját maga be is kötötte. Hasonlított ez a korpusz a Pálóczi Horváth Ádáméra, amennyiben ő sem nevezte meg soha a lemásolt vers vagy próza szerzőjét. Meg kell jegyezni, hogy a daloknak általában nem adott címet a könyv írója, csak kissé nagyobb sorközzel különítette el egyiket a másiktól. Nos, a *Leégett a csere csuri cserény* kezdetű dal után szokásától eltérően aláhúzott címként szerepel a *Szép asszony (sic!)* A leírt három versszak szinte szó szerint egyezik az általam fél évszázaddal később lejegyzett változattal. Az első versszak vége:

*Gyere hozzám kincsem,
Nyalka csaplárosné.*

Argat Péter kiszabadulása után, nyilván már öregemberként őrizte kéziratos könyvét, ez emlékeztette a börtönévekre, s talán olvasgatott is belőle alkalmi hallgatóságának, ha összejöttek a szomszédok téli esteiken. A nóta-versek dallamát is tudhatta és énekelhette is. Végül a vaskos kötet a fiára, majd az unokájára szállt. Így jutott a kezembe az 1950-es években. Jó néhány oldaláról fénymásolatot készítettem, s itt leltem rá a fennebb idézett versre is. De a teljesre.

Az meg valóságos csoda, hogy szinte ugyanebben az időben Monori Menyhárt bácsitól még a dallam is sikerült lejegyezni. Feltételezhető, hogy Argat Péter révén juthatott el hozzá a dal. Hogy mikor

és miként került be egy-egy népszerűvé váló népdal valamelyik faluba, ritkán deríthető ki. Tudjuk, nemigen lehet egy-egy népdal forrásvidékét sem pontosan meghatározni, de ez esetben, mivel papnéról esik benne szó, valószínű, hogy a dalszöveg nem katolikus, hanem nyilván református vidékről való. Ezt a dalt azonban mégis csak kevesen tanulták meg Bátyán, de akik tudták – mesélik – ők aztán lakodalmak, disznótörök vagy akár kocsmai iszogatások alkalmával, mint afféle „előadók” elképzelték, vagy inkább jókedvre derítették vele társaságukat.

Rubato **Monori Menyhért 1904.**

Szép asz - szony a pap - né

Szur - kos a ko - vács - né,

Jö - jön i - de kin - csem

Nyal - ka csap - lá - ros - né.

*Hozz bort kocsmárosné,
Tedd a hátam mögé
A lovam a papné
Nyergem a kántorné.*

*A nyoszolyám Erzsí
Lepedőm a Bözsi
A dunnám Katica
Tokja a Marica*

*Kötőfékem Sára
Lepedőm Kalára
Lidi a szemfödőm
Zsófi a szeretőm.*

A kritikai kiadásban közölt, P. H. Á. által lejegyzett dallam rekonstruált változata, eltérően a bátyai dūr jellegű változattól, moll jellegű, más a prozódiaja és izoritmikus, nem rubató, hanem giusto jellegű. Egyedül az ABCD sorszerkezet és az ereszkedő dallamvonal egyezik meg.

A XX. század elején a bátyai könyviró, rabként sınıylódó parasztleány láthatólag vonzódott a betyáros mentalitást kifejező dalokhoz. Talán titkon magát is betyárnak tartotta, talán a puszták szabad igazságosztója szeretett volna lenni. Argat Péter korában ugyanis még élt a betyárvilág emléke, az alföldi pusztákon még hatalmas nyájakat, gulyákat, méneseket terelgettek a pásztorok, s az ezekhez fűződő történeteket ébren tartották, vagy újratemtették a vásárokon szélteben kapható filléres folytatásos ponyvaregények. Virágzott a pusztá- és a betyárromantika. A XIX. század második felében Európa-szerte hazánkat ez tette egzotikussá, ahogyan nem sokkal később Amerikát a miénkkel sok hasonlóságot mutató vadnyugati cowboy-világ mítosza. Nem csoda, hogy „szerzőnk” gyűjteményéből nem hiányozhatott az Alföld-szerte ismert betyárballada, a *Nem messze van ide kis Margita* kezdetű. Pentaton variánsaiból sok szövegváltozattal gyűjtöttem magam is Bátyán és Dsnokon. Aztán még hasonló témájú két újkori balladaszöveg található a kötetben: a már idézett *Leégett a csere-csuri cserény* meg a *Báró lánya* két változatban. Ezek egyike egy a XIX. század végén Kalocsán kiadott verses könyvben is megtalálható.

A hajdani szilaj pásztorok családot alapítani nemigen tudtak. A betyárok sorsa még később is hasonló volt. Kocsmárosnék, rossz erkölcsű lányok elégitették ki vágyaikat alkalomadtán, például, ha vásárban jártak. De általában is a *fehérnép bolondult a ridegek után* – írta Győrffy István. Nem csoda, ha a

nőket csak lovának, nyergének, kötőfékének, lepedőjének, nyoszolyájának, dunnájának tekintette az efféle rideg legény, miként azt dalunk is bizonyítja. A felsorolt metaforák egyúttal még a „szelidebb” magyar szerelmi költészet szimbólumainak kelléktárában is megtalálhatók.

Rubato Vidaszabó János 1907.

Sza - bad - ka - i sző - lők al - ja ho - mo - kos,
 Ar - ra jár - nak a nagy e - züst gom - bo - sok,
 Ar - ra hajt - sák a sok lo - pott lo - va - kat,
 A - zon ve - szik a nagy e - züst gom - bo - kat.

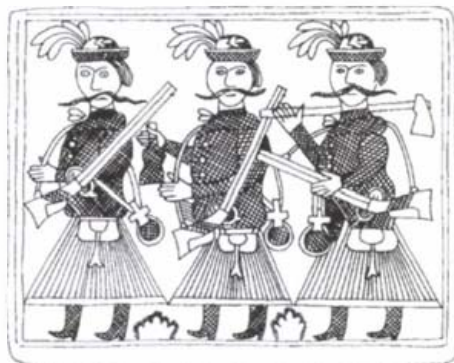
*Vásárokról vásárookra járok én,
 Sörrel, borral, sült hússal élek én,
 Sör előttem, két karjimba a babám,
 Hátam mögött J... bácsi muzsikál.*

*Az Isten is kurafinak teremtett,
 Az a huncut pap is annak keresztelt,
 Szeretem a menyecskéket, lányokat,
 Hogyha lehet meg is csalom azokat.*

*Ha feltűröm a gatyámnak két szárát
 Megkerülöm Ráday szép gulyáját,
 Kiszakitok harminchárom darabot,
 Netek lányok, tük is boldoguljatok.*

A *Szép asszony a papné* kezdetű mulatódal ismeretlen szerzőjének habitusát talán ezzel a hasonló mondanivalójú bátyai betyárdallal tudnám érzékeltetni. Ennek szövege alapján világosan áll előttünk az a betyár, aki azzal dicsekszik, hogy élete a vásári adás-vétel, az eszem izsom, a mulatozás, a lányok, asszonyok elcsábítása, velük szemben a gáláns viselkedés, a fényűző ruházkodás. Mindezek anyagi feltételeinek biztosítására pedig virtusból a hírhedt Ráday Gedeon királyi csendbiztos gulyáját dézsmálja meg.

Fehér Zoltán

Erkel-kiállítás a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban

2010. június 5-én a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban Erkel Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából új időszak kiállítás nyílt *Erkel Ferenc, a Zeneakadémia igazgatója* címmel. A múzeum így módon fejezi ki tiszteletét a Zeneakadémia első igazgatója előtt. A megnyitó beszédet a zeneakadémia rektora, dr. Batta András tartotta, a koncertet a Zeneakadémia tanára, Prunyi Ilona adta, közreműködött szintén a Zeneakadémián oktató *Keveházi Gyöngyi* tanárnő.

Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia csaknem fél évtizedes előkészítő munka után 1875-ben nyithatta meg kapuit. Az intézmény elnöke és a zongora mesterkurzus vezetője *Liszt Ferenc* volt, az igazgató és a zongora osztály vezetője *Erkel Ferenc* lett, mellettük *Robert Volkmann* (zeneszerzés), *id. Ábrányi Kornél* főtáncos, (elméleti és történeti tantárgyak tanára) és *Nikolits Sándor* (zeneelmélet) kezdte el az oktatást. Bár Liszt Ferenc nemzetközi hírneve és tekintélye kezdettől fogva megadta külföld felé is az intézmény rangját, a mindennapos feladatok megszervezése, a folyamatos működtetés és fejlesztés irányítása elsősorban az igazgató Erkel Ferenc kezében volt. Erkel és Ábrányi feladata volt a rendezés, az órarend, a tanterv kialakítása, a zeneműtár fejlesztése és a felvételik meghirdetése. A Zeneakadémia 40 hallgatóval kezdte meg működését 1875. november 14-én, Liszt lakásán, Erkel megnyitó beszédével.

A kiállítás a múzeumi kiállítótérben Erkel Ferencet, a Zeneakadémia igazgatóját mutatja be, a földszinti kiállítótér pedig a tanárt hozza életközelségbe. Az intézménytörténeti bemutatás a Zeneakadémia első tizenkét évének legfőbb eseményeit foglalja össze. Erkel törekvései végig összhangban álltak Liszt elképzeléseivel, a tanintézmény fejlesztésének módjában, színvonalának emelésében, ugyanakkor a magyar jellel kiemeléseben a Zeneakadémia két vezető egyénisége teljesen egyetértett. Ezért Erkel megnyilatkozásai mellett a kiállításon helyet kapnak Liszt levelei is. Ilyen kiemelt témakörök a kiállítás anyagában például Ábrányi Kornél könyvei, amelyeket Erkel és Liszt javaslatára a Zeneakadémia tankönyveiként használtak, vagy a magyar hangszerkészítők (zongora, orgona) támogatása. Az Erkel igazgatósága (1875–1887) alatti időszak meghatározó a Zeneakadémia fejlődésében, hiszen a ma is működő Régi Zeneakadémia épületét 1879-ben sikerült az intézménynek megkapnia, amely lehetővé tette az oktatás nagy ívű fejlődését, az orgona építését, új tanszakok indítását, további tanárok bevonását az oktatásba.

Erkel mellett meglevenednek tanártársainak és növendékeinek alakjai is, hiszen csak a teljes tanári kar testülete és a diákok teljesítménye tudja együttesen igazolni az igazgató Erkel Ferenc törekvéseit. Ilyen kiállított dokumentum például *Huber Károly* egyik személyes hangú levele Erkel Ferenchez, mint igazgatójához, vagy szintén egy meghatározó pillanat az intézmény történetében *Hubay Jenő* eskütetele.

A kiállítás főként a Zeneakadémia gazdag irattári dokumentációjára támaszkodva teszi élővé az intézmény vezetőjének feladatait, problémáit és sikereit. A tanári értekezletek izgalmas jegyzőkönyveiből, mint a leghitelesebb forrásokból értesülünk az intézmény oktatási rendjéről és feladatairól, mint például újabb tanárok bevonásának szükségességéről, pontos órabeosztásokról és tantárgyakról. Ezen kívül két olyan dokumentum is látható a kiállításon, amely az irodalomban nem közzismert, mégis fontos adalékkal járulnak hozzá Erkel jellemrajzához. A Zeneakadémia megalakulása után még sokáig komoly anyagi gondokkal küzdött, léte többször hajszálon múltott. Ha ezalatt Erkel vagy Liszt hátat fordított volna neki, kártyavárként összeomlik. 1879 telén például Erkel saját pénzéből fizette ki a Zeneakadémia fűtésének számláját, és annak ellenére, hogy ő volt a legmagasabb óraszámú tanító zongoratanár és az igazgató, Huber Károly váratlan halála után ő vette át az abban az évben indult hegedű tanszak irányítását is, amíg nem találtak a tanszak élére más tanárt.

A kiállított tárgyak között találjuk a Zeneakadémia pecsétjét is. Mellette egy olyan könyv kapott helyet Liszt könyvtárából, amelynek címlapján látható a pecsét nyoma, és Liszt kézírásában olvasható, hogy a könyvet a Zeneakadémia könyvtárának ajándékozta. Liszt nemcsak ezt a könyvét, hanem egész budapesti könyv- és kottatárát a Zeneakadémiára hagyta, nagylelkű példáját mások is követték. A kiállításon olvashatjuk azt a dokumentumot is, amelyben értesítik az igazgató Erkel Ferencet, hogy Ferenc József császár és király jóvoltából az újonnan megnyílt Zeneakadémia könyvtára kap egy példányt az akkor induló Mozart-összkiadás köteteiből, illetve a Rózsavölgyi Kiadó szintén felajánlott egy sorozatot a könyvtár számára a kortárs magyar szerzők frissen kiadott műveiből.

A kiállítás lenti részének kezdete Erkel ifjúkorát, zenei tanulmányait és azt a környezetet villantja fel, amelyben a fiatal zongoraművész és karmester zenei műveltségét szerezte, azt a tradíciót, amelyet később tanárként tovább adott tanítványainak. A többi tárló már Erkelt, a zeneakadémiai tanárt mutatja be, a leghitelesebb források felhasználásával: a kortárs Ábrányi Kornél visszaemlékezésével és tanítványainak hozzá írott kérelmei, levelei által. A tértárlóban megtaláljuk az általa tanított tananyagot is, de a hangsúly elsősorban Erkel emberi hozzáállására, a tanár gondoskodó szeretetére irányul. Ennek egyik fontos megnyilvánulása például az a tény, hogy Erkel közbenjárására a Zeneakadémia harmadik tanévétől kezdve a legtehetségesebb zeneszerző-növendékek munkájukat az ország első és nemzetközi rangú együttesével és legkiválóbb karmesterével: a Nemzeti Színház zenekarával és *Erkel Sándor* vezényletével mutathatták be közönségnek.

Több zeneakadémiai hallgató, akiknek levelét bemutatjuk, az intézmény későbbi legendás híró tanárai, igazgatói lettek, illetve a magyar zeneélet kiváló művészei, mint például *Aggházy Károly*, *Thomán István* vagy *Hubay Jenő*. A diákkorból származó levelek mellett megtaláljuk ugyanannak a művésznek már érett korából származó olyan munkáit is, amelyek a Zeneakadémia tananyagává váltak.

A kiállítás célja az volt, hogy szerény keretek között megismertesse a látogatókkal azt a történelmi pillanatot, amelyről Liszt ír Erkel Ferencnek 1875 októberében, igazgatói kinevezése alkalmából, de még a Zeneakadémia megnyitása előtt: *„Több mint 30 éve képviseli és támogatja Ön a legdícsőbbben művei által Magyarországot zenéjét. E zenét ápolni és fejleszteni: a budapesti Zeneakadémia feladata. Az ügy tartósságáról és sikeréről kezeskedik az Ön belátó gondoskodása az igazgatói poszton. Amit emellett nekem kell munkálkodnom, nem maradhat el, s történjék mindaz Önnel a legnagyobb egyetértésben.”*

Domokos Zsuzsanna

Opera és nemzet

Kiállítás az MTA Zenetudományi Intézetében

Erkel Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából nagyszabású kiállítást rendeztek az MTA Zenetudományi Intézet budavári épületében. Az Erdődy-palota a Budai vár egyik legszebb barokk stílusú épülete arról is nevezetes, hogy itt vendégeskedett Beethoven 1800-ban, amikor a Várszínházban hangversenyt adott.

Ez a pompás épület méltó környezete a XIX. századi magyar kultúra csodálatos fejlődését bemutató tárlatnak. A reformkor óriási lendületet adott a magyar nemzeti törekvésekhez, az önálló magyar színház s a nemzeti opera megteremtéséhez. A kiállítás fő mentora *dr. Tallián Tibor*, a Zenetudományi Intézet igazgatója és munkatársai a címmel is jelezni kívánták, hogy Erkel Ferencet a maga korában, s annak kiemelkedő alakjaival együtt ismertetik meg a látogatókkal.

* * *

Egy gimnáziumi diák csatlakozva hallgattam meg *Gombos László* tárlatvezetését, aki a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola tanára és a kiállítás egyik alkotója. Itt szerzett élményeim szeretném megosztani olvasóinkkal.

A rendezők négy teremben, négy téma köré csoportosították a dokumentumokat, úgy, hogy azok Erkel Ferenc köré rendeződjenek.

Az első terem **„Az opera és nemzet”** címet viseli, ahogy hallottam, ez az opera előszobája, a szalon – ezért is borítja kárpit a falakat, mint a XIX. századi polgári szalonokban. Itt megismerkedhetünk Er-

kel Ferenc öseivel, gyermekkorával, tanuló éveivel. Az opera vonatkozásában pedig mindazokkal a személyekkel, akik valamilyen módon kapcsolatban voltak a színházzal és főként az operával. A tárlókban pozsonyi dokumentumok mesélnék az Erkel nagyszülőről, akik Pozsonyból érkeztek, unokájuk már Gyulán született. Erkel szülei kívánságára a gimnáziumot Pozsonyban végezte, itt hallotta zongorázni a csodagyerek Liszt Ferencet. A következő város Kolozsvár, ahol a fiatal Erkel dolgozott. Fotókat, rajzokat látunk a régi városról, Dérynéről, a magyar vándor-színjátszás nagy alakjáról és plakátokat a színházi előadásokról. A kiállított ruhák is a XIX. századot idézik, közöttük egy teljes díszmagyar, mely a magyar díszítőművészet remeke. Ebben a teremben találunk még egy érdekességet, Erkel sakk-szenvedélyének dokumentumait. Az újságok rendszeresen közölték sakk játszmáit. S ő volt a pesti sakk-kör alapító elnöke.

A magyar színjátszás a vándor színésszel indult, Kolozsvárott alakult meg az első állandó színház, a fővárosban pedig először az 1830-as években Budán, a Várszínházban játszottak magyar műveket. Pesten, a mai Vörösmarty téren német színház működött –, hiszen akkor még meghatározó módon a német befolyás érvényesült. 1837-re épült fel a Magyar Színház, a későbbi Nemzeti. Erkel Ferenc útja Gyula, Pozsony, Kolozsvár, Buda után Pestre vezetett, ahol a Magyar Színház, a későbbi Nemzeti igazgatójaként nagyon hosszú ideig, 1874-ig működött.

A kiállítás második szobája valódi **Színház terem**. Középen, a legrégebbi Nemzeti Színház fotói alapján megfestett és berendezett hangulatos színpadképpel, színpadi árokka, sűgőlyukkal, korabeli hangszerekkel. A tárlókban az operák szövegkönyveiből láthatunk, melyek valójában sűgő példányok voltak, ezért maradtak meg.

Erkel Ferenc – amellet, hogy operákat komponált –, hosszú ideig vezette a színház zenei tagozatát, ő szerezte be a kottákat, tanította be a zeneműveket és dirigálta a zenekart. A magyar operajátszás ugyanis a Nemzeti Színház programjának a legsikeresebb részét jelentette. A pesti német nyelvű polgárság számára hiába mutatták be Katona József vagy Vörösmarty drámáit, mert a veretes szövegekből semmit sem értettek. Az a magyar nemzeti réteg, amely értékelt, nem töltötte meg a színházat. Az operaelőadásokon viszont mindig telt ház volt. Klasszikus muzsikát is játszottak – Beethoven Fidelioját, Donizetti, Rossini, Bellini, Mozart darabjait – óriási sikerrel. Sok érdekes fotót láthatunk a korabeli előadásokról és az akkori híres énekesekről.

A harmadik kiállítási terembe, – amely az **„Opera és történelem”** nevet viseli –, egy kifordított utcai hirdetőoszlopon át jutunk be, melyen a korabeli színházi plakátokat helyezték el. A boltívek jelképesen három részre osztják a termet, a Hunyadi László című Erkel opera dizlettervét idézve. A tárlókban Erkel történelmi operáinak kéziratait helyezték el, az ablakokban pedig olyan magyar királyok képeit, akik megjelennek Erkel operáiban.

1840-ben mutatták be Erkel első történelmi operáját, a *Báthory Máriát* a Pesti Magyar Színházban, amit ekkor kereszteltek át Nemzeti Színházra. Ennél sokkal ismertebb a második opera, a *Hunyadi László*, amelyet néhány évtized alatt 200-szor adtak elő. Megismerhetjük az első és a 200. előadás plakátját. A kiállítás rendezői közkincsest tették a máig leghíresebb Erkel opera, a *Bánk bán* irodalmi, történelmi és képzőművészeti relikviáit. Így például Katona József Bánk bán című drámája 1833-as kassai ősbemutatójának plakátját, de Gertrudis királyné siremlékének darabjait is, az eredeti rekonstrukciós rajzával.

A *Dózsa György* Erkel nagy történelmi operája, ehhez kapcsolódik a falon látható, Dózsa György tűzhalálát megjelenítő festmény, a kiállítás legnagyobb képe. A *Brankovics György* című opera török környezetben játszódik. Brankovics szerb fejedelemként – vesztére – szövetkezett a törökökkel, mert azok megvakították a két fiát, akiket túsznak küldött hozzájuk. A jellemzettek között ezért dominál a török jelleg. Ehhez a témához kapcsolódnak még a korabeli lovagló alakos kályhacsempék és a megmaradt kéziratok.

A tárlókban látható kéziratok közül egy különlegességre is felhívta figyelmünket Gombos László: Erkel Ferenc kézírásával olvashatunk egy verset Kölcsy–Erkel *Himnuszából* – az operában ezt is előadták. Erkel a *Szózatot* is megzenésítette, de nem nyújtotta be a pályázatra, mert tagja volt a bíráló bizottságnak.

Amikor Erzsébet királyné a fővárosunkba látogatott, három magyar zeneszerző irt ünnepi operát *Erzsébet* címmel: Doppler Károly és Ferenc, valamint Erkel Ferenc. A történet Árpád-házi Szent Erzsébetéről szól. A három partitúrát láthatjuk a vitrinben és egy gyöngyökkel kirakott korabeli plakátot is.

Erkel Ferencnek tíz gyermeke volt. A fiúkat elég hamar bevonta a komponálásba és az operai munkába: Gyula már ötévesen nagydobon játszott az operában. Erkel legzseniálisabb gyermeke Sándor

volt, aki édesapja utódaiként hosszú ideig vezette a Filharmóniai Társaság zenekarát, s az operában több ezer előadást dirigált. Levelek, fotók mesélnek erről.

Az utolsó terem „Az opera és a nép” címet viseli. 1844/45-ben indult el a népszínművek bemutatása, nagy sikerrel, amely elvezetett az 1848/49-es forradalomhoz. A népszínműhöz kapcsolódik a katonaság és a forradalom témája, amelyhez Erkel Ferenc is csatlakozott saját darabokkal. Két vígoperát komponált, a *Saroltát* és a *Névtelen hősöket*, de ezek halványabbak, mint a nagy tragédiái. A termet korabeli parasztbútorokkal rendezték be, mellettük cimbalom, bőgő és két hegedű. A falon akkori fegyverek láthatók és egy eredeti 48-as zászló.

A Zenetudományi Intézet munkatársai erre a kiállításra, amely 2011 augusztusáig látogatható, fel-dolgozták a teljes Erkel hagyatékot. Célul tűzték ki, hogy minél szélesebb körben megismertessék a magyar nemzeti opera megeremelője, Erkel Ferenc sokoldalú és példaértékű életművét.

Zika Klára

Erkel-napok a Károlyi Palotában

A Filharmónia Budapest Nonprofit Kft. 2010. szeptember 10. és 13. között rendezte meg – Erkel születésének 200. évfordulója alkalmából – az *Erkel-napok* című rendezvényét a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Károlyi Palotában. A négy nap műsorában hangversenyek, irodalmi est, családi program és sakkversenyek szerepeltek.

Az Erkel-napok rendezvénysorozat első eseménye a szeptember 10-i „*Erkel és kortársai*” című program volt, melyen a Honvéd Férfikar előadásában (Strausz Kálmán vezényletelével), Szecsődi Ferenc és Kassai István szülőjével Erkel, Liszt és Mosonyi művek kerültek bemutatásra. Kiválóan tolmácsolt, és igen ritkán hallható művek hangzottak el, mint Erkel és Mosonyi férfikarai, vagy Erkel: *Elégia* és *capriccio*, *Himnusz* és *Szózat* című kompozíciói.

Szeptember 11-én délelőtt került megrendezésre az „*Erkel junior*” – családi program. Ókovács Szilveszter Erkel Ferenc életét idézte meg, a róla szóló anekdoták, életének eseményei alapján összeállított műsorban. Erkel két fia, Gyula és Sándor mesélt apjukról, fiatal operaénekesek (Balczó Péter, Geszthy Veronika, Kovács Barna, Lakatos Gergely, Szakács Ildikó, Szappanos Edit, Vigh Ibolya) Pogány Imola (zongora) közreműködésével áriákat, duettekelt adtak elő a *Bánk bán*, Hunyadi László és Batori Mária című operákból. (Az énekes közreműködők többségét az elmaradt Nemzetközi Erkel Énekverseny jelentkezőiből válogatták össze.) A hangversenyt követően a Petőfi Irodalmi Múzeum korabeli nyomdáján Petur bordalát nyomtatták ki az érdeklődőknek.

Ezen a napon este a Lotz terem adott otthont az „*Erkel és az irodalom*” című estnek. László Ferenc irodalomtörténész összeállításában Vörösmarty, Jókai, Petőfi, Arany, Garay, Gárdonyi, Szász Károly és Sárossy Gyula versei, prózai írásai hangzottak el Erkelről, műveiről, négy Erkel dal közbeiktatásával, Óze Áron, Sipos Imre színművészek, Kálmán László (ének) és Kovalszki Mária (zongora) közreműködésével. A pergő, dramatizált jelenetek nagy sikert arattak a közönség körében.

Szeptember 12-én délelőtt „*Erkel és a sakk*” címmel, a Magyar Sakkszövetséggel közös rendezésben, amatőr sakkversenyen vehettünk részt, először egy 20 asztalos villámverseny, majd Portisch Lajos nagymester 20 asztalos szimultánja révén. A XIX. századi hangulatot – a 9 fordulós sakkverseny szüneteiben – a Rajkó Művészegyüttes muzsikusi teremtették meg. Erkel korabeli verbunkos muzsikát játszva. Délután „*Bánk bán és Hunyadi a sakktáblán*” címmel élőfigurás sakk-játszámának lehattunk szemtanúi. Erkel Ferenc és sakk mestere, Szén József partiját játszotta újra a Magyar Rádió Gyermek-kórusa tagjaival Bogányi Gergely zongoraművész és Portisch Lajos nemzetközi sakknagymester. A sakkszövetség nagymestere, Kállai Gábor játékvezetőként kommentálta a *Bánk bán* és Hunyadi szereplőinek jelmezében megjelenő sakkbábukat.

Nyitányként a Gyermekkar Erkel: *Szózat*, *Toborzó* és *Kodály: Lengyel László* című kórusművét adta elő. Az Erkel Ferenc által megírt *Szózat* érdekessége, hogy a mű azért nem kerülhetett az elbírálható darabok közé, mert Erkel a bizottság tagjaként nem pályázhatott a versenyen. Így lett Egressy Szózata a nyertes, míg Erkelét ritkán hallhatjuk. A meccs közben Portisch Lajos Petur bordalát és Gara nádor áriáját énekelte el Bogányi Gergely kíséretével. A játszma végén Bogányi Gergely Liszt *Mazepa* című művét játszotta.

Élő sakkjátszma Portisch Lajos vezetésével (Kováts Zsolt felvétele)

Szeptember 13-án este a Károlyi Kertben „Erkel hősnői” címmel a Bánk bán és Hunyadi László részletei hangzottak el a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara, a Honvéd Férfikar, a Budapesti Stúdió Kórus, Rálik Szilvia, Kolonits Klára, Wiedemann Bernadett, Molnár András, Szegedi Csaba és Kálmán László közreműködésével, Medveczky Ádám vezényletével. A műsor középpontjában a két opera női szereplői kerültek: Melinda, Gertrudis és Szilágyi Erzsébet.

A Filharmónia Budapesten, illetve 7 dunántúli megyében (Pest, Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala) rendez felnőtt és ifjúsági hangversenyeket. Leglátványosabb tevékenységét képezik a hagyományos zenei fesztiválok: a *Korunk Zeneje* kortárs zenei fesztivál, a Soproni Régi Zenei Napok, a *Szombathelyi Nemzetközi Bartók Szeminárium és Fesztivál*, valamint a *Budapesti Nemzetközi Zenei Verseny*. Fontos feladatának tekinti az ifjúság zenei nevelését, a kortárs zenei koncerteket, valamint a fiatal, pályakezdő művészek segítségét. A programokról részletes információ az érdeklődők a oldalon találhatnak.

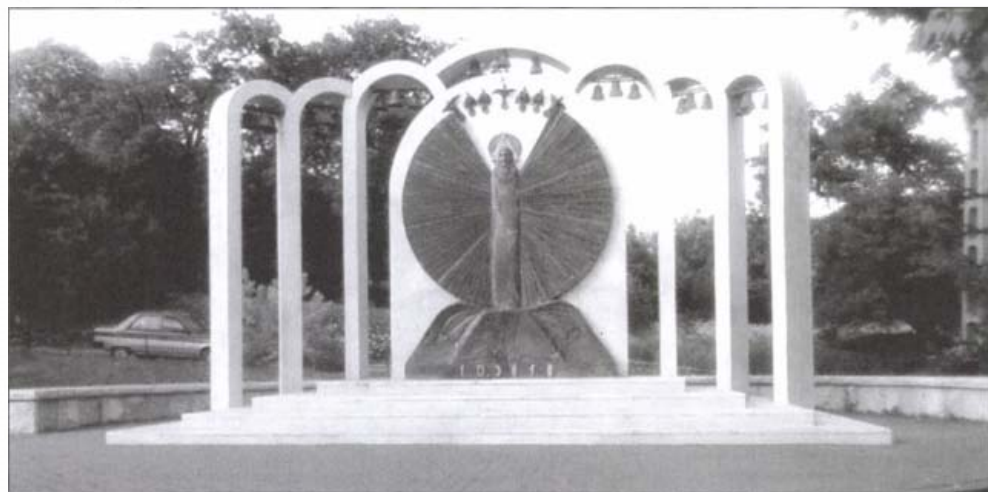
Horváth Jerne

Erkel Ferenc-emlékév Budakeszin

Erkel Ferenc és Budakeszi kapcsolata vitathatatlan. A Budakeszi Szépitő Egyesület helytörténeti munkacsoportja azon fáradozott, hogy a fenti tény ne csak legenda legyen, hanem bizonyítást is nyerjen. Herein Gyula, a Budakeszi Szépitő Egyesület örökös elnöke Balogh Gézával, a Budakeszi Művelődési Ház igazgatójával (1972–1976), az Erkel kultusz és a minden évben megrendezésre kerülő Erkel Napok elindítójával együtt kutatták az Erkel család Budakeszi kapcsolatait. *Erkel Ferenc zeneszerző Budakeszin* című helytörténeti kiadványuk dokumentumokkal, iratokkal támasztja alá ezt a tényt. Erkel Ferenc Budakeszin több helyen is nyaralt, így az Erdő u. 168. sz. házában, melynek tulajdonosa Bechtold Jakab Márton volt. A mai Erkel utca (Felsőkereszt utca) 4. számban, az úgynevezett Arányi nyaralóban is eltöltött néhány hónapot. A mai Erkel Ferenc utca 14. sz. alatti házat Erkel Ferenc megvásárolta, amely a család egykori pihenő- és nyaralóhelye lett: a művész családjával nyaranta több hónapot töltött itt (falba épített kottatartó szekrénye ma is megvan). „A zeneszerző igen élénk társadalmi életet élt Budakeszin, szerette a helyi lakosokat, s hazafisága mély hatást keltett az itt élő svábság életében,

[...] szeretett sakkozni, vadászni és tarokkozni. Mint német származású, a családban mindig csak magyarul beszélt, kivéve a házvezetőnőhöz, aki sváb volt (Geiger nevű), németül beszélt.”¹

Erkel Ferenc fia, Erkel Gyula a Nemzeti Színház másodkarnagya Erkel Rózával kötött házasságot, aki fiatalon, 38 évesen hunyt el a család nyaralójában. 1888. július 6-án a budakeszi temetőben helyezték el hamvait. A Budakeszi Szépitő Egyesület emléktáblát helyezett el *Erkel Róza* emlékére, mely az akkori temető helyén épült Széchenyi István Általános Iskola falán található. 1985. november 7-én ugyancsak a Szépitő Egyesület emléktáblát helyezett el Erkel Ferenc nyaralójának falán a zeneszerző születésének 175. évfordulója alkalmából. 1993-ban, Erkel Ferenc halálának 100. évfordulóján, a Művelődési Házzal² szembeni Fő téren Erkel Ferenc mellszobrát avatták fel, amely Bíró János szobrászművész alkotása. 2006. május 6-án avatták fel a Szarvas téren található (közel az Erkel család egykori nyaralójához) V. Majzik Mária Magyar Örökség-díjas szobrászművész alkotását, a *Himnusz szobrot*, mely Erkel Ferencnek is emlékművet állít. A Budakeszin található Himnusz szobor egyedülálló az egész országban.

A Himnusz szobor Budakeszin

Budakeszi városa és az Erkel Ferenc Művelődési Központ 2010-ben az *Erkel Ferenc Emlékév Budakeszin* című rendezvénysorozattal tiszteleg a világhírű zeneszerző előtt. A programsorozat fővédnöke dr. Szűcs Lajos, Pest Megye Közgyűlésének Elnöke, szakmai fővédnöke Erkel Tibor, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, zongoraművész, az Erkel hagyaték örizője; védnöke Tagai István Budakeszi Város polgármestere. Az Emlékév fő támogatói a Nemzeti Kulturális Alap, Budakeszi Város Önkormányzata, Pest Megye Önkormányzata, Pest Megye Közgyűlésének Elnöke, a Művészeti és Szabdművelődési Alapítvány, a Budaörsi Kistérségi Iroda.

Január 21-én, a Magyar Kultúra Napja előestéjén Erkel Tibor szakmai fővédnök nyitotta meg a rendezvénysorozatot, majd a társrendező, a Budakeszi Czövek Erna Zeneiskola tanári hangversenyt adott, melyben közreműködött Szokolay Balázs Liszt-díjas zongoraművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára.

Március és április hónapban dr. Darkó Jenő muzeológus, címzetes pest megyei múzeumigazgató rendhagyó órákkal várta Budakeszi város diákjait a Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájékozódási Központban, Erkel Ferenc életéről és munkásságáról tartott előadásával. Április 29-én a Czövek Erna Zeneiskola Családi Stúdió Hangversenyt tartotta. Május 12-én Pest megye és Budapest hatókörű szakmai konferenciával vártuk a települési óvodák vezetőit és óvónőit, a zeneiskolák, az általános- és középiskolák, gimnáziumok igazgatóit, pedagógusait, ének/zenetagozatos tanárait, az önkormányzatok polgármestereit, kulturális-oktatási referenseit, a kulturális bizottságok elnökeit, tagjait és a művelődési központok,

¹ *Herein Gyula – Balogh Géza*: Erkel Ferenc zeneszerző Budakeszin. Budakeszi 1992.

² Az 1981-ben újjáépült ház felvette a zeneszerző nevét, immáron Erkel Ferenc Művelődési Ház és Könyvtár, 1997-től Erkel Ferenc Művelődési Központ.

könyvtárak igazgatóit, munkatársait. Az *Oktatási-nevelési intézmények keretében megvalósuló zenei nevelés a gyakorlatban* című konferencia főbb témakörei közé tartozott a „Zenei oktatás helyzete és lehetőségei 2010-ben”, továbbá a „Budaörsi Kistérség, Budapest és Pest megye zenei oktatásának helyzete, jelene és jövőképe”. A konferencia résztvevőit a Budapesti Huszárzenekar fogadta a Fő téren, ahol megtekinthették Bíró János szobrászművész Erkel Ferenc mellszobrát.

A konferencián dr. Csutoráné dr. Győri Ottilia Budakeszi Város alpolgármestere köszöntötte a Budaestről és Pest megyéből érkezett közel 250 főnyi szakembert. Ünnepi beszédet mondott Egri Péter, a Budaörsi Kistérségi Iroda vezetője. Az előadások megkezdése előtt Ötvös Csilla Bartók-Pásztory-díjas operaénekes a Hunyadi Lászlóból az Áldjon meg Isten és Bánk bánból Melinda áriáját adta elő, zongorán kísérte Nagy Márta Liszt-díjas zongoraművész. A bevezető előadást *Erkel Tibor*, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, az emlékévként szakmai fővédnöke tartotta Liszt és Erkel Zeneakadémiájának örökségéről a XXI. században. Ezt követően *Eckhardt Gábor*, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola és Gimnázium zenei igazgatóhelyettese, Liszt-díjas zongoraművész-tanár a középfokú zenei oktatás helyzetéről és lehetőségeiről tartott előadást. *Dr. Nemes László Norbert*, a Kodály Zoltán Zene-pedagógiai Intézet igazgatója és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenepedagógia Tanszékének vezetője a zeneoktatásnak a rendszerváltás óta történt fejlődését, változásait, a kialakult helyzet adta nehézségeket, problémákat, lehetőségeket állította középpontba. „Korunk és a népzene” címmel *János András*, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékének tanára tartott előadást. Ezt követően a bemutató előadások, tájékoztatók első részében a budakeszi Szivárvány Óvoda és a Széchenyi István Általános Iskola, a budapesti Erkel Ferenc Általános Iskola és a budakeszi Mezei Mária Művészeti Iskola mutatkozott be. Az intézmény képviselője bemutatta az intézményben megvalósuló zenei nevelést-oktatást, az intézmény sajátos problémakörét és megoldási lehetőségeket. Az előadásokat színesítette az ének-zene és/vagy hangszeren játszó tehetséges diákok szereplése. Az ebédszünet után bemutakozó intézmények: budakeszi Czövek Erna Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, törökbálinti Szőnyi Erzsébet Zeneiskola, budaörsi Leopold Mozart Zeneiskola, budapesti Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium, a budapesti Vörösmarty Mihály Ének-zenei és Nyelvi Általános Iskola és Gimnázium, a budapesti Erkel Gyula Zeneiskola és Benkő István Református Általános Iskola és Gimnázium voltak.

A résztvevők pozitív visszajelzései bebizonyították számunkra, hogy – a jelenkori zenei oktatás helyzetéből adódóan – ez a konferencia szakmai kuriózumnak számított, mert találkozhattak egymással a köz- és magánóvodai nevelés képviselői, a köz- és magánalapú, illetve középfokú oktatási intézmények, az önkormányzatok és a hazai zenei nevelésben élenjáró oktatási intézmények képviselői.

Januárban hirdettük meg az „*Erkel Ferenc élete és munkássága*” Pest Megyei Általános Iskolások *Vetélkedőjét*, továbbá az irodalmi és képzőművészeti kategóriában az általános- és középiskolások részére a budapesti és Pest megyei hatókörű *Zenei és vizuális nevelés* című pályázatot. Célunk volt, hogy az iskolai oktatáson belül kiemelt szerepet kapjon Erkel Ferenc az irodalom, az ének-zene, a történelem és a rajzörök keretében. Erre épült a pályázat és a vetélkedő. A „Zenei és vizuális nevelés” pályázat díjkiosztó ünnepségét május 15-én rendeztük meg. A pályázat témája Erkel Ferenc személye és/vagy egyik – a pályázó által szabadon választott – operája volt. A pályázat kiírásával arra törekedtünk, hogy felkeltsük a gyerekek és fiatalok érdeklődését Erkel Ferenc személye, élete, munkássága és művei iránt. Vers, tanulmány, grafika, festmény és kisplasztika kategóriában érkeztek pályaművek intézményünkbe, közel 200 nevező 230 alkotása. A beérkezett összes alkotásból május 11–23. között kiállítást rendeztünk.

Erkel Ferenc számos tisztsége mellett kiváló sakkjátékos is volt, Az 1864-ben alakult Pesti Sakk Kör egyik alapítója, később a Sakk Kör elnökéül is megválasztották és ezt a tisztségét haláláig megtartotta. Az immáron tizedik éve megrendezett sakkversenyyel emlékének adóztunk. Idén május 30-án vártuk a Budaörsi Kistérségből érkező lelkes fiatal és idősebb korosztályt egyaránt.

A *Budakeszi Erkel Napok* 1988 óta minden évben megrendezésre kerülnek június hónapban. *Mossoczy Vilmos* karnagy úr indította el az Erkel Napokat 22 évvel ezelőtt, a rendezvény immár hagyomány és országosan ismert. Budakeszi egész lakossága élön, el nem múlon ápolja és őrzi Erkel Ferenc emlékét. 2010. június 4-én, pénteken – a hagyományokhoz híven – koszorúzási ünnepséggel (Himnusz szobor, Erkel Ferenc ház, Erkel Róza emléktábla) kezdődött a XXII. Erkel Napok. Az Erkel Ferenc szobornál a Budapesti Huszárzenekar Erkel Ferenc műveiből adott elő, Köszöntőt mondott Tagai István Budakeszi Város Polgármestere, ünnepi beszédet pedig Szabó István, Pest Megye Közgyűlésének alelnöke.

Erkel Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából az Erkel Ferenc Művelődési Központ *Erkel Ferenc Emléklap*ket készítetett, melyeket ezen a napon adtak át azoknak, akik az elmúlt 22 évben munkájukkal sokat tettek Erkel Ferenc munkásságának népszerűsítéséért. Az Emléklapok Pest Megye Közgyűlésének, Budakeszi Város Önkormányzatának és a Budaörsi Kistérségi Irodának támogatásával készültek el. A bronz emléklap *Józsa Lajos* Holló László-díjas, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével kitüntetett szobrászművész alkotása. Szabó István Pest Megye Közgyűlésének alelnöke adta át először az Erkel Emléklapet Tagai István polgármesternek. A további kilencet Szabó István és Tagai István közösen adta át Balogh Géza (posztumusz) a budakeszi Erkel Ferenc kultusz és az Erkel Napok elindítója; Herein Gyula (posztumusz) a Szépitő Egyesület örökös elnöke; Farkas Gyula polgármester (2002-2006); Erkel Tibor, az Erkel Ferenc Társaság alapító alelnöke és az Erkel hagyaték őrzője; D. Nagy András, az Erkel Ferenc Társaság titkára, Erkel kutató; Szemereki Zoltán polgármester (1990-2002), akinek nagy szerepe volt az Erkel mellszobor felállításában; dr. Varga Miklós, a Szépitő Egyesület elnökségi tagja; Pék Lajos, az Erkel Ferenc Művelődési Központ c. igazgatója (1985-2005); Kocsis Liza, az Erkel Ferenc Művelődési Központ igazgatója (2007-), a rendezvénysorozat és az emléklap elindítója részére. Tagai István polgármester emléklapet adott át Szabó Istvánnak, Pest Megyei Közgyűlés alelnökének, megköszönve támogatásukat az Erkel Emléklap elkészítéséhez.

A Római Katolikus Plébánia Templomban 20 órai kezdettel Kassai István Liszt-díjas zongoraművész, Budakeszi Zákányi Zsolt Református Vegyeskar (karvezető: Barlay Zsuzsa), Szakács Ildikó és Kovács Barna énekművészek adtak hangversenyt Erkel Ferenc emlékére a zeneszerző műveiből.

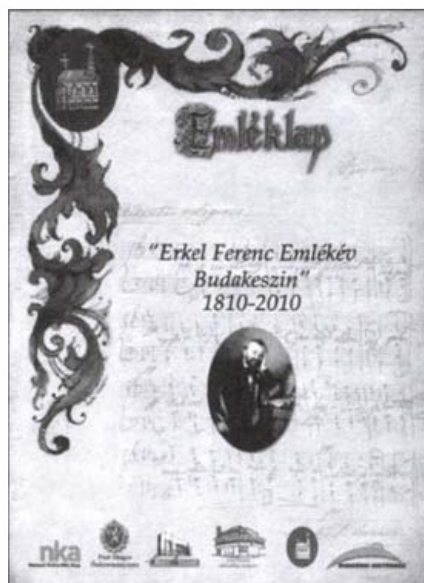
Augusztus 19-én az Ünnepi testületi ülésen az alábbi művészek kapták meg az Erkel Emléklapet: Csányi Valéria karmester, dr. Bónis Ferenc zenetörténész, Kassai István Liszt-díjas zongoraművész, Szönyiné Szerző Katalin zenetörténész, Danhauser Zoltán népzeneész, hegedűtanár, Kapitány Katalin zenepedagógus, dr. Szalóky Gyula, a Budakeszi Szépitő Egyesület alapító tagja, Tarnay Hedry Mária Budapesti József Attila Művelődési Ház igazgatója, V. Majzik Mária képzőművész, Szokolay Sándor zeneszerző, Kis Csongor Áronné Budakeszi Népdalkör vezetője, Baráz József karnagy, Czövek Erna Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Bokor Józsefné Budakeszi Német Önkormányzat Oktatási, Ifjúsági és Sportbizottságának elnöke, Zákányi Zsolt karnagy posztumusz, dr. Erdmann Gyula történész, Varga Károly Magyar Rádió Zenei Főosztályának nyugalmazott vezetője, dr. Kollár Éva karnagy, Nagyné Starcz Terézia, Budakeszi Német Önkormányzat Kulturális és Szociális Bizottságának elnöke.

Szeptember 15-től november 5-ig került megrendezésre a háromfordulós „*Erkel Ferenc élete és munkássága*” – Pest Megyei Általános Iskolások *Vetélkedője*, melyen 33 pest megyei iskolai csapat vett részt. A 6 fős csapatok Erkel Ferenc életének, munkásságának ismeretéről tettek tanúbizonyságot. A vetélkedőt *Varga Károly* rádiós személyiség, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Tanárképző Intézetének nyugalmazott vezető tanára vezette. A játék a gyerekek tudását bővíti, mely segítséget nyújt az iskolai ének-zene tananyag elsajátításához. November 5-én, a vetélkedő döntő játékán köszöntött mondott dr. Csutoráné dr. Györi Otília polgármester asszony. *Erkel Tibor* a zsűri elnöki posztját töltötte be, a zsűri tagjai voltak: *Hollós Máté*, Erkel-díjas zeneszerző, Hungaroton Records Kft. vezérigazgatója, Magyar Zeneszerzők Egyesületének elnöke és *Ferenczi Ilona* a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene és Zenetudományi Tanszék tanára.

Október 25-e és november 8-a között „*Erkel Ferenc élete és munkássága*” dokumentum kiállítás volt látható az intézményben. Az Emléklap zárónapján, november 7-én, a zeneszerző születésének napján koszorúzással, filmvetítéssel, várták az érdeklődőket. Az emléklap este a Semmelweis Vonósnyegyes hangversenyével zárult a budakeszi Prohászka Ottokár Katolikus Gimnáziumban.

Október 25-e és november 8-a között „*Erkel Ferenc élete és munkássága*” dokumentum kiállítás volt látható az intézményben. Az Emléklap zárónapján, november 7-én, a zeneszerző születésének napján koszorúzással, filmvetítéssel, várták az érdeklődőket. Az emléklap este a Semmelweis Vonósnyegyes hangversenyével zárult a budakeszi Prohászka Ottokár Katolikus Gimnáziumban.

Az „*Erkel Ferenc Emléklap Budakeszin*” rendezvénysorozat során minden közreműködő számára Szalai Katalin grafikusművész által tervezett – közel nyolcszáz darab – emléklap került átadásra.

Az emléklap

Erkel munkásságát – bár a Himnusz zeneszerzője – két legismertebb operáján kívül (Hunyadi László és Bánk bán) alig ismerik. Célunk, hogy teljes képet adjunk munkásságáról, sokszínűségéről a fiataloktól egészen a legidősebb korosztályig, megismertessük, ne csak a kistérséggel, hanem az egész országgal egyaránt. Budakeszi városa Gyula városával, az Erkel Ferenc Társasággal szoros szakmai kapcsolatot ápol. Gyula városa mellett Budakeszi is alkotó módon őrzi Erkel Ferenc emlékét. Ennek megfelelően a következő években is kiemelt szerephez jutnak az Erkel Emléknapok, az Erkel Ferenc Művelődési Központ Budakeszi és Gyula városával élővé kívánja tenni a zeneszerző emlékét az országban.

(Az „Erkel Ferenc Emlékév Budakeszin” rendezvényei megtekinthetők az Erkel Ferenc Művelődési Központ honlapján (www.efmk-budakeszi.hu) az aktuális menüpont alatt, a rendezvénysorozat nyomdai kiadványára kattintva.)

Péter-Szabó Kinga

A Bánk bán ősváltozat előadása az Operában

2010. november 6-án és 7-én, Erkel Ferenc születésének 200. évfordulóján a *Bánk bán ősváltozatát* tűzte műsorára az Operaház. Az Erkel-opera kottája és szövege keletkezése óta számos szerzői és idegenkezű beavatkozáson esett át. A november 6-ai operaházi előadás különleges bemutató volt, mert a sokat játszott mű ebben a változatban még soha nem hangzott el a budapesti dalszínházban, sőt a 2009-ben elkészült kritikai kiadás hivatalos közreadása óta ez volt az első magyarországi felújítása. Az Egressy Béni szövegével játszott ősváltozat igazi kulturális csemegét jelentett.

November 7-én, Erkel Ferenc születésének 200. évfordulóján nyílt meg az Operaház földszinti aulájában az a kiállítás, amely az operaszerző és -szervező Erkel Ferenc munkásságának állít emléket. Erkel Ferenc 1838 januárjában szerződött első karmesterként a Pesti Magyar (a későbbi Nemzeti) Színházhoz, s csakhamar hozzáállott az operaegyüttes megszervezéséhez. A zenekar bővítésével, képzett énekesek szerződtetésével az 1840-es évek közepére sikerült olyan ütőképes társulatot létrehozni, amely sikerre vitte az operairodalom remekeit, és amelyre később rábízhatta saját operáinak ősbemutatóját is. Ez az együttes teremtette meg az alapját a négy évtizeddel később megnyíló Operaháznak is.

Az első hivatásos magyar hangversenyzenekar, a *Filharmóniai Társaság Zenekara* szintén Erkel szervezői és karmesteri munkájának köszönheti létét és fennmaradását. Az Operaház Emlékgyűjteménye számos XIX. századi dokumentumot őriz a régi Nemzeti Színház megsemmisült anyagából. A kiállításon, mely az 1830-as évek végétől Erkel Ferenc haláláig tartó korszak dokumentumaiból válogat, több valódi ritkaság, eredetiben is látható levél, autográf kotta, korabeli metszet és fénykép eleveníti meg az Erkel-korszak operajátszását. A kiállítást Wellmann Nóra rendezte, megnyitotta Mikusi Balázs, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának vezetője. A kiállítás az évad végéig lesz látogatható az előadások szüneteiben.

Az Operaház lépcsőháza. Dörre Tivadar tusrajza 1898 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Városok is irigykedhetnek a Somogy megyei Göllére...

„Ha mélyen magamba nézek, szeretetem határtalan határát egyetlen szó fejezte ki, egyetlen régi-régi szó, amiben élők és holtak benne voltak, s ez az érthetetlen, de nekem mindent jelentő szó mondta ki, hogy GÖLLE.” (Fekete István)

Fekete István szülőfalujában gondosan ápolják a hagyományokat és az elért eredményeket be is mutatják az érdeklődőknek. A 110 éve született és 40 éve elhunyt íróra konferenciával emlékeztek 2010. szeptember 17-én. A rendezvényen ott voltak a Somogy Megyei Honismereti Egyesület tagjai, a Népi Írók Baráti Társaságának képviselői és a dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület vezetői is. A vendégeket Kovács Ernő, Gölle község polgármestere köszöntötte.

Sánta Gábor tanár, irodalomtörténész, dr. Neszmélyi Károly egyetemi tanár, Gálné Jáger Márta elnök és Bodó Imre helytörténész előadásait követően a délutáni órákban Gölle nevezetességeinek bemutatására került sor, mely sétát jómagam vezettem. Elsőként a résztvevők megtekintették a „Fekete István” Emlékházat. A szülőház mindig is pedagóguslakásként szolgált, melyet 1986-ban sikerült kiváltani. Akkoriban a község vezetőivel felvettük a kapcsolatot az író özvegyével, Piller Edith-tel, aki támogatta elképzeléseinket. Végül is 1987. augusztus 20-án avattuk fel az emlékházat, melyben két termet rendeztünk be. 1988–89-ben Rác Vali szanzonekes is Göllére hagyta a család relikviáit. Így egyik teremben a Rác Vali-gyűjtemény, a másikban pedig egy iskolatörténeti kiállítás valósulhatott meg. Vali néni édesapja, Rác Ferenc kántortanító 40 évig szolgált Göllét. Az épület falán emléktábla hirdeti a Rác-család tevékenységét, a tábla mellett látható Bors István szobrászművész domborműves emléktáblája is, melyet nagy magyar írónk tiszteletére még 1971. május 23-án avattunk fel az országban elsőként.

A szülőház előtti kis parkban található az író mellszobra, Farkas Pál szekszárdi szobrászművész alkotása. A portrét 1999. augusztus 20-án dr. Kanyar József ny. levéltár igazgató avatta fel, aki többek között a következőket mondta Fekete Istvánról: *„A falu tanítója volt az édesapja. A nemzet fia pedig a szépen beszélő magyar író, akinek már kaposos díszkötésbe kellene kötni írásainak minden sorát, szépségét és szülőföld szeretetét, hogy megőrződjék, mint az imádságos könyvbe préselt szagos menta.”* A templomkertben található Hősök Emlékműve a Turul-szoborral, mely szintén Farkas Pál alkotása.

A múzeum relikviáinak megtekintése után felkerestük, az un. „Bélyeges Téglagyűjteményt”, melyet 2009-ben Őri Nándor dombóvári gyűjtő kezdeményezésére az országos szövetség szakembereinek segítségével és támogatásával Göllében helyeztek el. Őri Nándor akkor mintegy 400 db téglát adományozott a községnek. A Monarchia Bélyeges Téglagyűjtők Országos Szövetsége pedig 350 db téglát helyezett el a Stamler-féle házban. Dr. Stamler Lajos ügyvéd Göllére hagyta szülőházát, azzal a kikötéssel, hogy csak kulturális célokat szolgálhat az épület. A korábbi iskolai könyvtárból így lett téglagyűjtemény. Őri Nándornak Gölléhez való kapcsolata csupán annyi, hogy szülei itt fogadtak örök hűséget a római katolikus templomban. Édesapja a háború előtt csendőrpáncsnokként szolgált itt.

A séta a római katolikus templom megtekintésével folytatódott. Az 1753 és 1756 között épült templomot is bemutattam az érdeklődő közönségnek. Az építés történetén túl kiemeltem a keresztelő kutat, melynél keresztelték Fekete Istvánt és Rác Valit is. Ezután a 2008-ban Csonka Sándor dombóvári festőművész által a falunak ajándékozott festményeket tekinthették meg a konferencia résztvevői. A galériában a jelenlévő festőművész bemutatta képeit. 2008-ban 40 db képet helyeztek el a teremben. 2009-ben újabb öt, 2010-ben pedig hat kép került az immár három teremből álló galériába.

S végül a résztvevők a temetőben elhelyezték a megemlékezés virágait Fekete István és felesége sírjánál. Köztudott, hogy 2004. augusztus 14-én újratemették a Fekete házaspárt. Itt a Szent Vendel kápolna történetét ismertettem a résztvevőkkel. A Szent Vendel-kultusz a Dél-Dunántúlon elterjedt volt, mivel 1754-ben marhavész járvány dúlt a térségben. Gölle nagy múltú állattenyésztő község, a járvány itt is megtizedelte az állatokat, ezért emléket állítottak a pásztorok és az állattartók védőszentjének.

A temetőben pihen Rác Ferenc kántortanító és felesége, illetve leányuk, Rác Vali szanzonekesné is. A vendégek megtekintették még a fogadalmi keresztet és a 2006-ban megújult kálváriát, melynek stáció képei a pécsi majolika-gyárban készültek 1915-ben.

A községbeli séta alkalmával kitértünk annak a nyolc emléktáblának az ismertetésére, melyek az utóbbi évtizedekben kerültek elhelyezésre a település épületein. Az iskola falán két emléktáblát látha-

tunk. Az egyiket Hausz Mihály ny. középiskolai tanár, iskolaalapító, valamint tanítványai emlékére állították. A községben működött 1946 és 1950 között a Dél-Dunántúl első Gazdasági Iskolája. A második tábla Kemény Pál volt uradalmi gazdaszolgálatnok emléket, aki szintén a göllei temetőben pihen. Nagy magyar írók szülőházán szintén két emléktáblát találunk. Az egyik Fekete István írónak, a másik Rácz Valinak és édesapjának, Rácz Ferenc kántortanító, igazgató emlékére állítottatott. A Csonka Sándor Képtár falán dr. Hajdu Miklós író, lapszerkesztő emléktáblája látható, aki a községben született. Esküdt Lajos politikai emléktáblája szülőháza falán van elhelyezve. A temetőben szintén két emléktábla van. Az egyik Világos Ödön ny. kanonok emléket őrzí. A másik pedig Fekete István író újratemetésekor került felavatásra. Mindkét tábla a Szent Vendel kápolna falán áll. A jövőben újabb táblákat kívánunk elhelyezni a településen az itt született, de már a feledés homályába merült híressé vált személyek emlékére. Puska Pál és Károly kántortanítók, illetve Puska Géza pap és Pitroff Pál író, tanár göllei származását kívánjuk megőrizni az utókor számára.

Gálné Jéger Márta és Bodó Imre helyezték el a megemlékezés koszorúját a sírnál

Kovács Ernő polgármesterrel, illetve az önkormányzattal tervezzük egy parasztház megvásárlását is, melyben a néprajzi gyűjtemény kapna helyet.

Vendégházzal már rendelkezik a falu, de újabb házak megvásárlásával, illetve családok bevonásával kívánunk a falusi turizmus szolgálatába állni. Tervezzük továbbá a Fekete István író által is megőriztetett földrajzi nevek (Kácsalja, Cönde, Palánk, Szőlőhegy stb.) megjelölését is. A temetőben lévő híres emberek sírjaihoz szintén útbaigazító táblákat helyeznénk el.

Gölle község lakossága és a község vezetése ezután is szeretettel várja az ide látogató vendégeket és csoportokat. Azt hiszem, e tények alátámasztják a címben megjelöltek, mert az a tapasztalatom, hogy nagyon sok városunk irigykedhet a Göllében bemutatott látványokra. Nem véletlenül szoktam volt mondani, hogy „Minden út Rómába és Göllébe vezet!”

Bodó Imre

Partiumi Honismereti Konferencia

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 2010. szeptember 3–5. között tartotta Nagyváradon a XVI. Partiumi Honismereti Konferenciát a Partiumi Keresztény Egyetem disztermében, amelyen az első nap 112-en, a második nap 96-an vettek részt. A Szózat eléneklése után Csűrű István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke és Fodor József, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség általános helynöke tartott áhítatot. Dukrét Géza, a PBMET elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd dr. János Szatmári Szabolcs, a Partiumi Keresztény Egyetem rektora üdvözölte a megjelenteket, kihangsúlyozva, hogy a jövőben erősebb kapcsolatokat szeretne kötni egyesületünkkel, amelynek tevékenységét nagyon sikeresnek minősítette. Üdvözlő beszédet tartott Biró Rozália, Nagyvárad alpolgármestere, Pethő Csilla parlamenti képviselő, Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének ügyvezető elnöke, Tökés László, az Európai Parlament alelnöke nevében Török Sándor, a Magyar Nemzeti Tanács Bihar Megyei elnöke, Széphegyi László, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szegedi irodájának vezetője, Borbáth Erika, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főigazgatója, Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke, Révész Gizella, a Határon Túli

Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke, Gaál György, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke. Dr. Tamás Juditnak, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökének üdvözlő levelét Dukrét Géza olvasta fel. A konferenciát megtisztelte jelenlétével még Höhn József, a KÖH gyulai irodájának vezetője, Ráday Mihály, a Város- és Faluvédők Szövetsége, a Hungaria Nostra Egyesület elnöke, Szabó Zsolt, a Művelődés Főszerkesztője, Széman Péter, a Szilágyosmlyói Báthori István Egyesület elnöke, Mátyás Attila, a Nagyváradi Evangélikus-Luteránus Egyház esperese. Ezt követően átadták a *Fényes Elek-díjakat*. Az idén díjban részesült: Starmüller Géza (Kolozsvár), Tácsi Erika (Temesvár), Mihálka Magdolna (Nagyvárad), valamint Gellért Gyula, bihariószegi tiszteletes.

A konferencia fő témái a következők voltak: Műemlékeink védelme; Helytörténet; A XX. század öröksége. Az előadások sora hagyományosan a konferenciának helyt adó Nagyvárad megismerésével kezdődött: *Lakatos Attila* történész (Nagyvárad) Várad őstörténetéről, a város határában történő ásatásokról érkezett. *Dukrét Géza* (Nagyvárad) a város történetét ismertette, megalapításától a XIX. századig. *Dr. Fleisz János* történész (Nagyvárad) előadása a város XIX–XX. századi eseményeit mutatta be. Előadását Fleisz Judit olvasta fel. Délután *Mihálka Nándor* (Nagyvárad) a várad vár északi kazamatáinak régészeti kutatásait ismertette részletes felvételeken keresztül. *Tácsi Erika* (Temesvár) egy intézményről és annak megálmodójáról és létrehozójáról, Schaffer Károlyról érkezett, *Matkovits Mihály* (Arad) az Arad megyei iskolák névadóit ismertette, *Berek Lajos* (Budapest) Bocskai István közterületi szobrait mutatta be. Ezután *Meleg Vilmos* és *Kupán Árpád* kiállítást nyitottak meg Bocskai István dokumentumaiból. Ezt követően a társaság a várossal ismerkedett. *Jakabffy László* építész mérnök részletesen bemutatta a várad várát, az itt folyó munkálatokat, majd *Péter I. Zoltán* a városnézést vezette. Vasora után az est F. Márton Erzsébet színművész műsorával záródott.

Másnap délelőtt *Ráday Mihály* ismertette Budapest műemlékvédelmét, valamint kötelezettségeinket műemlékeink védelme érdekében. Szomorúan jelentette be, hogy az évtizedek óta közvetített Unokáink sem fogják látni című televíziós műsort megszüntették. *Kupán Árpád* (Nagyvárad) A legnagyobb magyar bihari napjai címen Széchenyi István bihari kötődéseit ismertette. *Dr. Vajda Sándor* (Borosjenő) a szabadságharc zárófejezetének színhelyéről és háziasszonyáról, Szögyén Antóniáról érkezett. *Ciorba Teréz* (Érsemjén) Fráter Lóránd nótáskapitány halálának 80. évfordulója alkalmából, mesélt az Érmellek „pacsirtájáról”. Ezt követően látogatást tettek a római katolikus székesegyház, vagy kis bazilika megtekintésére, ahol Fodor József általános helynök bemutatta az egyház kincstárát.

A konferencia résztvevői

Délután *Dénes Zoltán* (Debrecen) partiumi testvértelepülésekről, testvérgyülekezetekről, egyházi községekről, majd *Merlák Zsuzsanna* (Debrecen) a testvérvárosi kapcsolatok kialakításáról beszélt, a magyarországi Gyomaendrőd és Bihardiószeg között. *Pásztai Ottó* (Nagyvárad) Nagyvárad elpusztult és megmentett egyházi műemlékeit ismertette, *Jancsó Árpád* (Temesvár) Tündérhárfa ég és Föld között címen a temesvár-gyárvárosi zsinagógát mutatta be. *Debreczeni-Droppán Béla* (Budapest) az épített örökség és a honismeret kapcsolatait boncolgatta, kihangsúlyozva a civil szervezetek felelősségét. *Dánielisz Endre* (Nagyszalonta) a Partium egyetlen hajdúvárosáról, Nagyszalontáról beszélt, *dr. Jóna Piroska* (Nagyvárad) a Püspökfürdő és a Félixfürdő XX. század eleji helyzetét ismertette. *Szendró Dénes* (Isaszeg) az isaszegi református gyülekezet alapításáról és szolgálatáról, *Vallasek István* (Kolozsvár) a buziásfürdői ásványvíz-hasznosítás történetéről, *Makai Zoltán* (Nagyvárad) a resicabányai vízmű és a Grebla-vízierőmű regényes történetéről tartott előadást.

A konferencia közgyűléssel zárult, amelyen megtárgyaltuk az egyesület legfontosabb problémáit. Az új tagok átvették tagsági könyvecskéiket. *Szalkai Tamás* Debrecenből bemutatta a nemrég alakult honismereti egyesületet. A végén a tagság egy petíciót írt alá, hogy állítsák vissza Ráday Mihály műsorát. Vacsora után a rogeriusi református templomban tartott orgonajátékot hallgatták meg. Közreműködött Kozma Gyula karnagy.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Belényesben megtekintettük a református és a római katolikus templomot, Magyarremetén megcsodáltuk a református templomban a nemrég feltárt falképeket, Köröstárkányban meglátogattuk a református templomot, majd virágot helyeztünk el a hősök emlékművénel. Tenkén megnéztük a református templomot és a természetrajzi múzeumot. Nagyszalontán Dánielisz Endre vezetésével meglátogattuk az Arany János szülőháza helyén létesült tájházat, valamint a Csonkatornyot.

A konferenciát anyagilag támogatta a Bihar Megyei Tanács, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete, a Partiumi Keresztény Egyetem, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány, Nagyvárad Polgármesteri Hivatala és a Nagyvárad Székeseházi Plébánia.

Dukrét Géza

Épített örökség és honismeret

Amikor valahová elmegyünk turistaként, akkor mindig az emblematikus épületeket keressük fel, fényképezzük le, illetve ezen épületek történetére vagyunk leginkább kíváncsiak. Egy magától értetődő, evidens dolog, hogy egy ország, egy nemzet kultúrája, történelme fennmaradt épületei alapján ismerhető meg, fedezhető fel a legkönnyebben. Ezért is fontos, hogy a történeti és esztétikai értékeket hordozó épületek fennmaradjanak. Ezáltal válunk – sok más mellett ezáltal is – válunk megismerhetővé az idegen számára. De az épített örökség befelé, a magunk múltja miatt is elengedhetetlen, hiszen *identitásunk részét* képezi, amire jogosan lehetünk büszkéek. Hiszen egy magyar büszke a Parlamentre, a Várra, a Lánchídra, egyáltalán a sokszinű, az eklektikus régi házakkal teli Budapestre, de büszke a kolozségi és soproni középkori házakra, az esztergomi Bazilikára, a pécsi római kori sirkápolnákra, Fertőd és Gödöllő impozáns barokk kastélyaira, a debreceni nagytemplomra, a kilenclyukú hidra, vagy éppen a kolozsvári Szent Mihály templomra, Mátyás király szülőházára, Torockó népi építészetére. Nagyon sok épületet, épületegyüttest tudnánk felsorolni még, melyekre a külföld előtt is méltán büszkéek lehetünk.

Azt mondtam, hogy az épített örökségünk identitásunk része, – emberi és természetszerűen nemzeti identitásunk része. Ez persze egyénenként lehet erősebb és gyengébb. Aki több műemléket látott, ismert meg, az gazdagabb lehet, aki kevesebbet vagy csak úgy beszalad és kiszalad egy-egy régi épületből, kipipálandó látogatásként tekint építészeti értékeinkre, annak számára elvesznek ezek az értékek, az kevesebb, szegényebb marad. A befogadás, a megismerés tehát egyéni feladat, egyéni felelősség, de az, hogy építészeti örökségünk megmaradjon, befogadhatóvá és megismerhetővé válhasson az egyéni felelősségen túl mindenképpen közösségi feladat, közösségi felelősség.

Magyarország története vérzivataros volt, amelyben mint tudjuk nem csak lélekszámban, nemzetünkben fogytunk, hanem az épített örökség is elmondhatatlanul nagy veszteségeket szenvedett. Elpusztult Zsigmond és Mátyás király budai palotája, a viseigrádi híres palota, Esztergom, Fehérvár, Va-

rad és még sok püspöki székhelyünk középkori bazilikája és folytathatnánk itt is a sort legalább oly hosszan, mint fentebb tettem. Ezek fájdalmas csapások, melyeket el kellett szenvednünk. Enyhítheti fájdalmunkat e téren a mai technika, hiszen a régészeti, történeti és művészettörténeti kutatások nyomán, maketten és számítógépes formában is újra megmutathatjuk azt, amit eltörölt a föld színéről a történelem. És ezeket ilyen formában felmutatva (magunknak és a külföldnek) büszkékké lehetünk újra elvezett, de újra megtalált építészeti értékeinkre, múltunkra. Újra identitásunk részévé válhat az, amiről eddig nem vagy alig hallhattunk. A tudományos kutatás tehát döntő fontosságú elpusztult építészeti értékeink, és persze a meglévő jobb megismerése tekintetében is. De erre még visszatérek később.

Elpusztult tehát építészeti értékeink egy fontos hányada tatárnak, töröknek, németnek, oroszoknak kezétől (direkt nem használom a köszönhetően kifejezést). Ez fájdalmas dolog, de nekem általában mégsem ez okozta, okozza a legnagyobb fájdalmat és szomorúságot, hanem az, amikor mi magunk, mi magyarok hagyjuk összedölni vagy bontjuk le azt, ami megmaradt, ami túlélte a háborús pusztításokat. *Önpusztításunk, önsorsrontó* politikánk része ez is, csak erről keveset szoktunk beszélni, amikor ezek a fogalmak előkerülnek. Legtöbbször gazdasági és egészségügyi vonatkozásában szólnak ezekről.

Budapestiként engedjék meg, hogy fővárosi példákat hozzak ezzel kapcsolatosan. Itt ugyanis különösen nagy múltja van épített értékeink elpusztításának. Erre első példa az 1849. évi Heintzi-féle bombázást túlélő barokk és főként klasszicista pesti belváros tervszerű lebontása volt, amit csak nagyon kevés ház élt túl. Olyan épületek is eltűntek ekkor, mint a híres pesti Városháza vagy a Pilvax-kávéház épülete. Ez utóbbi számomra mindig is az egyik legerőteljesebb szimbóluma volt az értékpusztításnak. – Mít érdemel az a nemzet, amely újkori történelmének egyik legszentebb helyét lebontja? De hány olyan épület van Budapesten és az ország más pontján, amelyen úgy kezdődik az emléktábla szövege, hogy „Ezen a helyen állt az a ház...”? – Nagyon sok ilyen ház van és sajnos még manapság is bontanak olyan épületeket, amelyekről tudni, hogy történelmileg, várostörténetileg jelentős épület volt vagy olyan, amelyről tudni, hogy jelentős nagyságunk szülőhelye vagy lakása volt benne. – Nem számít, mert Magyarországon a pénz, pl. az ingatlanfejlesztő érdeke mindig erősebb, mint a nemzeti, a kulturális érdek.

Folytatva a rossz példákat: 1930-as években lebontottuk a budai oldalon a Tabánt, a II. világháború után, a szocializmus lakótelep építései pedig régi városnegyedeket tüntetett el sorra pl. Óbudán, Józsefvárosban, Újpesten. És a pusztítás a rendszerváltás után is folytatódott, a budai oldalon fekvő Újlak XVIII–XIX. századi földszintes és egyemeletes lakásai váltak a 1990-es, 2000-es években múltidejűvé. A Tabán és Újlak lebontott házainál, de legutóbb a Józsefvárosban és a Ferencvárosban is arra hivatkoztak, hogy már menthetetlenné váltak a házak, vagy építészeti értéket nem képviselnek. Persze, mert hagyták őket tönkremenni, lepusztulni.

Sajnos Budapesten, ha valami földszintes vagy egyemeletes, akkor már veszélyben van, hiszen a helyére, 4–6–8 emeletes társasház is elfér, az hoz igazi hasznot, főként jó közlekedéssel rendelkező helyen. Ilyenkor az se számít, hogy ki építette, milyen építészeti értékei vannak. Számos ilyen bontást láttunk az utóbbi évtizedben a pesti ún. Zsidó-negyedben, olyan központi helyen, mint a belvárosi Kossuth Lajos utcában, de majd minden kerületben, városrészben voltak ilyen bontások. – Túléltek a II. világháborút, túléltek az 1956-os szabadságharc városi harcait, de az ingatlanfejlesztőket, a városrehabilitációkat már nem tudták túlélni. Ez utóbbihoz engedjenek meg egy megjegyzést! Én sohase érttem, hogy egy városrehabilitációt miért csak bontások tucatjaival vagy negyedek eltüntetésével lehet megvalósítani. Miért jó az, ha tízből két vagy három épület marad meg vagy csak egy mutatóba. (Mit rehabilitálnak így? Maga a rehabilitáció szó sem fedi azt, ami történik.) Ilyenkor gyakran megesik, hogy az alacsonyabb, de értékesebb épületek lebontásra kerülnek, a jellegtelenebb megmarad a magassága miatt. Ahol nincs különösebb építészeti érték, ott arra hivatkozunk, ahol meg van, elhallgatjuk, letagadjuk vagy szerzünk egy olyan statikai szakvéleményt, amely bizonyítja, hogy életveszélyes, menthetetlen állapotban van az épület. A végeredmény hosszú évtizedek óta, rendszerektől indítva és azoktól függetlenül ugyanaz: tűnik el az épített örökségünk. Éppen az, amire büszkékké lehetnénk, azt bontjuk rendületlenül. Mint egy rossz hagyomány: mindig lebontjuk azt, ami értékes, ahelyett, hogy hozzáépítenénk, hozzátennénk egy újabb értéket. Különbség persze van: míg elődeink úgy bontották le a barokk és klasszicista Pestet, hogy a helyére egy eklektikus, építészetiileg gazdag világvárost építettek, értékes épületekkel, pl. a Roosevelttéren (a korábbi Lánchíd-téren) lebontott Nákó-palota helyére a Gresham-palotát, a Kossuth Lajos utcában (a korábbi Hatvani utcában) a barokk Grassalkovich-palota helyére a Dreherbérpalota épült. Értékes épületek helyére értékes épületek kerültek, melyekre szívesen nézünk ma is fel, és amelyek egy része ma már műemlék vagy városképi védelem alatt áll. – Milyen épületek nőttek ki néhány hónap alatt mondjuk a pesti Zsidó-negyedben vagy a Józsefvárosban? – Legtöbbször jellegte-

len, arctalan, mondjuk ki, olyan semmilyen épületek, amelyek aztán sokkal nagyobb kárt okoztak a városképben annál, minthogy egy szép, bár romos ház helyére kerültek; sokkal nagyobb, mert ezek az épületek nem illeszkednek, esztétikailag csak arra képesek, hogy robbantsák az egész utcaképet. Egy XIX. századi vagy századfordulós harmóniát tüntetnek el ezek a semmilyen, értéktelen házak. Egyetlen egy elég belőlük egy szép régi utcában ahhoz, hogy megszűnjék az a hangulat, ami addig olyan magától értetődő volt.

Egyébiránt ezt a hangulatot is fontosnak tartom, amikor az épített örökségről beszélünk. Egy villa-negyed, egy kertvárosi negyed, esetleg egy falusias, földszintes városrész a maga régi házaival maga is egy kort idéz, ezt is őrizni kellene tudatos városkonceptióval, megfelelő építési szabályzattal, helyi értékvédelmi rendelettel. Vannak már jó példák erre az ország egyes településein. Hogy csak egyet említsek – és direkt nem egy várost hozok példának – a baranyai Palkonyát, mely az elsők között volt Magyarországon, ahol a helyi védelemmel komoly eredményeket értek el. A település egyetlen kanyargó utcájában található 108 lakóház közül 52 száz-kétszáz esztendőös parasztházat vett az önkormányzat helyi védelem alá. A falukép-védelmi akció 1992-ben indult és hatalmas sikert hozott: a falu fele megújult, hiszen az említett félszáz házat tulajdonosaik teljes támogatásával – stílusjegyeit megtartva, illetve visszaállítva – helyreállították. Ez a program nemcsak, hogy országosan ismertette tette ezt a kis dél-magyarországi, villányi falut, hanem a település demográfiai összetételére is jótékony hatást gyakorolt, hiszen az 1990-es évek elején még előregedő falu fiatalosabbá vált, jó néhány fiatal család kedvet kapott a letelepedésre (immár a fiatalok lélekszáma azonos a nyugdíjasokéval). És nagyon fontos eredmény volt az is, hogy az új családi házak is tradicionális formában épültek ezt követően. Egyik nyaralásom során engem is lenyűgözött a falu hangulata, szépsége és emlékszem, nagyon tetszettek a védett épületek homlokzatát díszítő „Védett” feliratú, házat formázó kerámiák. (És akkor még nem említettem a híressé vált palkonyai pincésort, amely a Villány-Siklói Borút kikerülhetetlen állomása lett.) Nyilvánvaló, hogy ez a falu sem újulhatott volna meg, ha nincs szilárd önkormányzati akarat; nem volt könnyű elkezdni a programot, mert a háztulajdonosok fele magánügybe való beavatkozásként élte meg kezdetben a helyi védettségre irányuló rendeletet. És mit csinált ekkor a falu vezetése? – Média-kampányt indított: számtalan újságcikkkel, három televíziós kisfilmmel, mely a falu értékeiről szólt, sугallva a falukép-védelem szükségességét és az ebből fakadó előnyöket pl. a turizmus fellendülését. Az emberekre pedig ez nagy hatással volt. Mert lehet a médiát értékvédelemre is használni. De a helyzet persze egyáltalán nem fényes ebből a szempontból sem, mert kérdelem én: az épített örökség megmentése, egy-egy jó példája mikor és hányszor szerepel az esti híradókban, napilapokban, internetes fődolalokon? Az rendben van, hogy a *Műemlékvédelemben*, az *Örökségünkben* olvashatóak ezek, de ennek sajnos nincs társadalmi hatása, mert csak egy szűk szakmai körhöz jut el. – Sokkal több helyet kellene szánni az épített örökséget érintő kérdéseknek a médiában, akár egy szép műemlék helyreállításról van szó, akár egy düledező kúria megmentésére való felhívásról. Egy-egy amerikai ámokfutóról vagy bajba került macskáról szóló ma már egyáltalán nem színesnek mondható híresekét igazán ki lehetne váltani egy-egy kulturális értékünkkel kapcsolatos hírrel. A számos jelenleg is létező kulturális műsorban pedig az eddiginél is többször és behatóbban lehetne foglalkozni épített örökségünk helyzetével. Persze foglalkozhatnának külön műsorok is a témával Ráday Mihály közismert műsorához hasonlóan és egészen máshogy, fiatalosabban, pörgős formában is.

Egy jó és követendő példát hoztam a helyi védelemre, de hozhattam volna sokkal többet is, hiszen immár sok száz magyarországi településnek van helyi értékvédelmi rendelete. Már az 1990-es önkormányzati törvény, de különösen az 1997. évi LXXVIII. „az épített környezet alakításáról és védelméről” szóló törvény a helyi építészeti örökség értékeinek való feltárását, számbavételét, védetté nyilvánítását, fenntartását, fejlesztését, őrzését és védelmének biztosítását a települési önkormányzat feladatává tette. A települések többségükben élnek is a helyi védelem eszközével, amely a település és környezetének egészére vagy összefüggő részére, valamint egyes építményeire, illetve ezek részleteire terjedhet ki. Több száz településen tehát már rendelettel védik az épített örökséget, de sok esetben ez kevésnek, írott malasztnak bizonyul, hiszen az értékvédelemhez pénz is kell, mégpedig nagyon sok pénz, abból pedig az önkormányzatoknak nem sok van, hiszen, mint tudjuk, már jó néhány éve szinte minden pénz a működésre, a meglévő önkormányzati intézményrendszer fenntartására megy el. Ezért különösen felvetődik a központi, állami kormányzat felelőssége e kérdésben. Természetesen létezik az épített örökséget is védő állami hatóság, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH), és léteznek országos pályázati források is erre a célra, de ha ezek elérhetőségéről és főként összegéről kell valamit megjegyeznünk, akkor csak egy szó illik rájuk: botrányosak. Mi lenne, ha nem lennének EU-s források vagy pl. a Norvég Alap? Szégyen, hogy milyen keveset költünk mi magunk örökségvédelemre, épületeink helyreállít-

tására. Ezért nem jut sok száz műemlékünk rendbehozatalára pénz, ezért haladnak oly lassan még kiemelt műemlékeink felújítási munkálatai. Munkahelyem, a Magyar Nemzeti Múzeum gyönyörű klasszicista palotájának felújítása pl. majd 10 évig tartott, annyi ideig, amennyi idő alatt a Reformkorban felépült, több millió téglából, gépek nélkül, úgyhogy a nagy 1838-as árvíz miatt sokáig állt az építkezés.

Szóval botrányosan kevés pénz jut műemlékvédelemre, az épített örökség megmentésére. De így is, kis pénzből is csodákat lehet tenni, ezt a műemlékes szakma és a településeken sok-sok lelkes önkormányzati vezető és sok-sok civil ember bizonyította. Arra, hogy viszonylag kevés pénzből is bámulatos, szemet-lelket gyönyörködtető eredményeket lehet elérni jó példa a Teleki László Intézet, illetve Alapítvány e téren végzett tevékenysége, ti. 1999 és 2006 között a kultuszterca megbízásából ez az Intézet irányította, illetve bonyolította „A határon túli épített örökség felmérése és megóvása” című programot. Jó lenne, ha ez a program még nagyobb összeggel, mint korábban újra indulhatna, és ismét csodás eredményeket hozhatna! *(Örömmel hallottuk tegnap az erre vonatkozó pozitív ígéretet Tamási Judit KÖH elnök konferenciánkat köszöntő levelében.)*

Ennél a határontúli (-innyi) programnál is elengedhetetlen volt az előzetes kutatás, a szakmai felmérés. Nagyon fontos, hogy a települések minden zegézt-zugát bejárjuk, alaposan feltérképezzük és aztán az épületeket egyenként is dokumentáljuk. Jó, ha több szakma összefog: az építész, a történész, a levéltáros, a művészettörténész, a néprajzos együttműködik a felmérésben. Egy jó, körültekintő és komplex kutatás sok-sok értéket előhozhat, sok-sok olyan értéket is megmenthet, amiről a helyiek sem tudtak addig. A mai technika mellett már elengedhetetlen, hogy az értékek adatbázisban álljanak rendelkezésre. Az épített örökségre vonatkozó első nagyobb adatbázist már egy évtizede elkészítette a VÁTI Műemléki Irodája (az a VÁTI, amely 2007 óta a Helyi Építészeti Örökség Nívódíj pályázat lebonyolítója is). A legújabb és legizgalmasabb építészeti értékeinket is kutató és adatbázist létrehozó program Magyarországon az ún. *Téka-hálózat*, amely 2010-ben indult. A program öt állami intézmény együttműködésében valósul meg, úgymint a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara, a Földmérési és Távérzékelési Intézet, a környezetvédelemmel és a vízügygel foglalkozó minisztérium, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat. A kutatást a Marcali Kistérség 38 településén és a Sárbogárdi Kistérség 10 településén végezték el, számba véve a természeti értékek mellett az épített értékeket (épületeket, szobrokat, kereszteteket stb.) is. A program 8 hónapos felmérési időszakában tehát összesen 48 település helyi védett épületeire, illetve nem védett, de építészeti-, történeti-, kultúrtörténeti értéket képező objektumaira teljes körű adatgyűjtés történt (tervtári, adattári, levéltári) és a települések bejárása is megvalósult, azaz a bel- és külterületek felmérése beosztott és szakemberekből álló – műemlékes építész, művészettörténész, restaurátor munkacsoportok által. A gyűjtés célja egy központi adatbázis összeállítása, amely később a térségfejlesztésekhez, a települések szabályozásához is felhasználható lesz.

Élőadásom végére maradt annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen szerepet játszik az épített örökség a honismeretben? E kérdésre egyetlen mondatral is válaszolhatnánk: a honismeret, a helyismeret egyik legfontosabb területe az épített örökség, annak megismertetése és védelme. Ez így magában azonban túl egyszerű és evidens megállapítás lenne. A kérdés, a lényeges kérdés az, hogy mit tehetünk mi civilek, honismerettel, helytörténettel foglalkozó amatőrök és szakemberek? – Egészen egyszerűen azt, amit eddig is: kutatjuk az egyes épületek, épületegyüttesek múltját, kutatjuk levéltárakban, tervtárakban és persze helyben is, minden dokumentumot megkeresve, és ami még nagyon fontos és hangsúlyozandó: a helyi lakosokat, elsősorban az időseket felkeresve és kikérdezve. Az épületek múltjának feltárásánál fontos a róluk készült régi fényképek felkutatása is, melyek a legkülönbözőbb helyeken lehetnek, nem egyszer a háztulajdonos családnál. De az is nagyon fontos, hogy gondoljunk a jövőre is, és mi magunk is fotózzuk le azokat az értékesnek tartott épületeket, amelyek még állnak és a jövőben megmentésre, illetve renoválásra várnak. A mai digitális világ, a könnyen beszerezhető digitális fényképezőgépek ezt a munkát sokkal könnyebbé teszik, mint korábban. Itt meg kell jegyeznem, hogy az egyéni fotódokumentálás bizonyos meglete mellett az 1980-as években Magyarországon, éppen a Honismereti mozgalom (az akkori Népfronton belül működő bizottság) már meghirdetett egy országfényképező akciót. Hogy ez pontosan milyen eredménnyel járt, nem tudom, de hogy ma is szükség lenne egy ilyen átfogó akcióra – természetesen koncepciónálisan megszervezve és végrehajtva – az nem kérdés.

A honismereti munkások kutatásai, alapkutatásai már eddig is komoly segítséget nyújtottak a profi, hivatászerűen helytörténettel (is) foglalkozó szakembereknek. Persze ez a két világ a honismereti, műemlékvédelmi egyesületekben ma már jobban egyesül, inkább együtt van, mint korábban, és így ezek a

szervezetek egyre nívósabb honismereti, helytörténeti kiadványok közrebocsátására képesek. Egyik legjobb példának érzem ebben a témában a Dukrét Géza által kiadott „Épített örökségünk Bihar megyében” című kötetet, mely a megye műemlékeinek komplett felmérését, kataszterét tartalmazza. Sajnos ez eddig az egyedüli teljes felmérés, amely a tágabb értelemben vett erdélyi (valójában partiumi) megyékre vonatkozik. Adja Isten, hogy hamarosan legyen folytatása és megérjük, hogy egyszer az összes megyéé elkészüljön!

A kutatás és a publikálás mellett azonban nagyon nagy szükség van arra is, hogy civil szervezeteink ne csak az épített örökség megismertetéséből, hanem védelméből is kivegyék a részüket. Úgy gondolom, hogy a veszélyeztetett épületek kapcsán sokkal határozottabban és hangosabban, azaz offenzívabban kellene fellépnünk; kell, hogy legyen bátorságunk csatlakozni tiltakozó aláírásgyűjtésekhez, tüntetésekhez, adott esetben kezdeményezően fellépni.

És talán nem véletlenül hagytam a végére a honismereti nevelés fontosságának hangsúlyozását. Az ifjúságot ugyanis már akár az óvodás, kisiskolás kortól kezdve meg kell tanítanunk az épített örökség tisztelésére és szeretetére. Ennek eléréséhez feltétlenül szükséges volna ismét – hiszen néhány évig Magyarországon folyt ilyen tanrendszerű oktatás – a honismeret, helyismeret tanrendbe beillesztett oktatására. Ezt egészíthetnék ki azok a honismereti szakkörök és táborok, melyek eddig is megpróbálták megismertetni és megszerettetni szülőföldjüket, kisebb pátriájuk értékeit. Ha ez ismét elindulhat és lendületet kaphat – mellyel kapcsolatban elhangzott már egy ígéret a jelenlegi magyarországi kormányzat részéről – akkor bizakodva tekinthetünk a jövőbe.

Ezzel a reménnyel köszönném meg megtisztelő figyelmüket!

Debreczeni-Droppán Béla

(Elhangzott a XVI. Partiumi Honismereti Konferencián, Nagyváradon, 2010. szeptember 4-én.)

Tájházat avattak Gyimesközéplekon

A történelmi Magyarország keleti peremén, Csikországon is túl, a Szépvíz település fölötti, vízválasztóként ismert *Szermászó* meredekén átjutva, ahonnan már kelet felé folynak a vizek, található egy csodálatos völgy, amelyben a Tatros hordozza több mint negyven patak vizét az egykori Etelközbe, a Szeret folyóba, az pedig a Dunába. Ezt a mintegy 30 km hosszú völgyet, – amit föltehetően egykor sok gimszarvasáról¹ Gyimesnek neveznek – a XVII. században kezdték benépesíteni részben a Madéfalvi-veszedelemből Moldvába futott s idővel visszaszivárgó, részben pedig Csikból idetelepülő székelyek. Mivel történelmileg és földrajzilag kiszakadtak a székelység Árpád-házi királyaink óta kiváltságos rendjéből – vagyis *elcsángáltak* – az ottaniak, s ennek nyomán a néprajztudomány is *csángóknak* nevezi a völgy három településének lakosait.

A magyarság egyik legfiatalabb népcsoportját alkotják tehát a *gyimesi csángók*, és peremvidéki helyzetük, földrajzi elszigeteltségük miatt rendkívül hagyományörzők. Ennek egyik szép jelét tapasztalhattuk 2010. szeptember 25-én, amikor a Gyimesi-szoros középső községében, Gyimesközéplekon megnyitották a hagyományörző tájházat. Azt hihetnők, hogy ezen a népi kultúrában mélyen gyökerező tájon könnyű dolog a hagyományörzés, de mint a következőkben *Mihók György* – itt kultúrigozgatónak nevezett – művelődési otthon vezetőtől, a tájház létrehozójától megtudtuk, itt is, e téren is meg kell küzdeni a jó ügyek szolgálatáért.

„*Ennek a hagyományörző háznak a célja kultúránk ápolása, tanulása és tanítása*” – mondta az igazgató úr avatóbeszédében. Majd érdeklődésemre részletesen elmesélte, hogy ez az épület eredetileg községházának épült 1934-ben. Akkor még ez a hely, a Sötét-pataka és Antalok-pataka közti Tarkó nevű vasúti megállóhely és a Mária Magdolna tiszteletére szentelt római katolikus templom környéke volt Középlek központja, ide építette magánvagyonából 1903-ban a boldog emlékezetű Mailáth Gusztáv püspök úr Gyimesközéplek ma is működő iskoláját. Amikor később a községházat levitték a település mai vasútállomásához, majd a szocializmus éveiben blokkházak építésével ott hozták létre a falu „köz-

¹ A *gim* (nőstényszarvas) főnév képzős származéka. (*Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp. 1980. 252. old.)

pontját”, az épület magára maradt. Időközben volt szülészet, rendelő, fogászat, volt üzlet, volt bodega... s az 1990-es fordulat után kiürült, tönkrement, leromlott.

Még előzőleg létrejött *Szöcs János* történelemtanár, akkori iskolaigazgató munkájával a központban lévő kultúrház mellett egy régi csángó házban a „múzeumnak” nevezett gyűjtemény. Mikor idekerültem a néptanácshoz – mondja Mihók igazgató úr –, mert korábban a fafeldolgozónál voltam lakatosmester, láttam, hogy a „múzeum” ablakai be vannak törve, s az egész teljesen elhanyagolt, mocsokkal volt teli, gyermekek játszottak benne, s csak azt nem tették tönkre, amit nem értek el. Arra gondoltam, hogy meg kellene menteni, rendbe szedtettem, s tárgyalni kezdtünk arról, hogy felhozzuk az iskola udvarára. Volt egy vállalkozó, állta volna a költségeket, mert ott az udvaron kellett neki a hely. A megyei múzeum azonban nem járult hozzá, mert az épület az övék, s el is vitték Csíkszerdába, a Mikó-vár kertjébe. Ami benne volt, abból nagyon sok elveszett, de valamit azért sikerült megmentenünk. Akkor kezdtem azon gondolkozni, hogy ezt valahol el kellene helyezni.

Hosszú ideig tartott, amíg ezt az épületet megkaptuk az önkormányzattól. Szóban, aztán írásban is kértem, próbáltam egyezkedni. A néptanács le akarta bontani, hogy sportcsarnokot építsenek a helyére, a plébános úr pedig ravatalozónak szánta, de az önkormányzat nem engedte. Akkor valaki azt mondta a tanácsban, hogy „adjuk oda a Gyurinak, teljék benne kedve”. Ez volt a szerencsénk, s amikor a hagyományörző egyesület megkapta az épületet, rögtön elkezdték a takarítást. Kilenc nagy teherautó mocskot hordtunk ki a házból. Mikor látták, hogy komolyan vesszük a dolgot, a polgármester, meg az alpolgármester is mellénk állt.

Ez után ismerkedem meg a magyarországi *Hamza Lászlóné*val, a tordasi művészeti iskola igazgató-nőjével. Nagyon jó érzés volt, mert ő nemcsak biztatott, hogy így meg úgy *kellene* csinálni, hanem rögtön felajánlotta a segítséget. Akkoriban tanultunk egy csángó szindarabot, amit én írtam, ő megnézte és azt mondta, hogy turnét szervez számunkra. Volt is Magyarországon hét előadásunk, amiből megmaradt 60-70 ezer forintunk, abból indultunk el. Rendbe tettük a födeleket és az istálló oldalát. Amikor látták az önkormányzatnál, hogy tényleg haladtunk, a következő évben beletették a költségvetésbe és *megengedték, hogy dolgozzunk*.

Továbbra is az önkormányzat tulajdonában maradt az épület, mi használjuk, szakmailag pedig a megyei „kulturigazgatóság” hatáskörében van. A rendbetétel során magyarországi barátainkon kívül jelentős támogatást kaptunk a Megyei Művelődési Központ igazgatójától, *Ferenc Angélatól*. Nagyon sokat segített a munkanélküliekkel foglalkozó hivatal, akik évente jó néhány hónapra közhasznú munkásokat fizettek számunkra. Ez óriási dolog volt, mert kalákában ezt nem lehetett volna összehozni.

Következett aztán a hagyományörző ház kiállítási anyagának összeszedése. Néhány kisebb dolgot megkaptam ajándékba, de a többségét úgy vásároltuk meg. Az a szomorú, hogy ha valamit venni akárok, annyit kérnek érte, mintha minden zsebem tele volna pénzzel. Ez elkieserítő, mert tudom, hogy a magyarországi „régiségkereskedők” és a romániai cigányok potom áron, vagy ajándékba kapják. Magyarországiak hívták fel a figyelmemet, hogy gyimesiek ügyeljenek, mert elajándékozzátok a csángós tarisznyát, az átalvetőt ezeknek a „kulturális kalandoroknak”, akik elhitetik veletek, hogy ők milyen hagyományörzők. Aztán csinálnak egy nagy tarisznyából négy kicsikét, s Franciaországban jó drágán továbbadják. S itt, amikor a lányaim kezdtek táncolni, s akartam venni két csángós bundát, nem tudtam megengedni magamnak, hogy megvegyem, annyit kértek érte, úgy felverték az árát. Régi csángó bútort meg egyáltalában nem lehet kapni. Úgyhogy itt, ami látható, annak nagy részét még *Szöcs János* tanár úr szedte össze, mert most már így, ajándékba kapni mondjuk egy *kendőszeget*, lehetetlenség. Akinek még megvan, az nem adja el, ha meg is hal valaki, mire hirt kapunk, a régiségkereskedők már megjárták magukat.

A legtöbb segítség nem is tárgyi és anyagi volt, hanem szellemi, szakmai jótanács. Ilyet kaptam *Szöcs János* mellett, *Tankó Gyulától*, a megállói iskola egykori igazgatójától, *Ádám Gyula* szeredai főtömüvéstől és még sokaktól.

– *Kérem, mutassa be a hagyományörző múzeumot!*

Ez itt egy csángó szoba. Megpróbáltuk úgy berendezni, amilyen volt, de lehet, hogy kicsivel több minden van benne, mint a hagyományos csángó házban, mert ez jóval tágasabb, főleg magasabb. Meg aztán a *nagyházba*, ahogy akkoriban mondták, *osztóvátát* nemigen tettek, annak a konyhában volt a helye. Ez tehát a tisztaszoba lenne. Amott, a konyhában van a *vetélő* egy *csutakon*, aztán a *kendőszeget*. Nem egyformák a tálak, sem a *csiprok*, éppen, mint régen. Nagyjából ilyenek voltak ezek a gyimesi csángó házak. A csángós ruhák egy rúdra vannak felrakva, ahogy szokott volt.

Részlet a tájház megnyitó ünnepségéből (Ádám Gyula felvétele)

A szobákat úgy rendeztük be és úgy gondoltuk el, hogy nemcsak bejövünk s megnézzük, hanem itt dolgoznak is. Szőnek mind a két szobában, aztán lehet csipkét kötni, varrják a csángó ruhát, amit ki lehet hímezni. Ez a tájház tehát funkcionálisan működik majd, nem úgy, hogy csak megnézzük, mert itt munka is lesz. Az ágyak is úgy vannak megvetve, ahogy szokás nálunk, a csergék is úgy vannak elhelyezve. Még ebben a hónapban elkészül a központi fűtés, két pincénk van, az egyikbe kerül a kazán. A konyhát is úgy képzeltük el, hogy bármikor meg lehet főzni egy puliszkát, egy *magyarmálét*,² lehet *pánkót* sütni. A régi konyhai eszközök is megvannak: a *pityókatörő*,³ a *tekerő*,⁴ a *laskadeszka*.⁵

Tehát ez az intézmény egyszerre tájház, múzeumi gyűjtemény és tanműhely. Több mint tájház, mert azt csak megnézik és kész. De itt lesz mód a hagyományos munkák tanulására és végzésére is. Közel az iskola, bejöhetnek a gyermekek.

Aztán van itt még egy konferenciaterem, ahol lehet tanácskozni. Kiállító teremnek is jó. Itt vannak a Néprajzi Múzeumból kapott fényképek, amiken látszik, hogy a Magdolna-napi búcsún készültek az 1920-30-as évek között. Itt láthatók *Ádám Gyula* felvételei a gyimesi zenészekről. Itt van *Pulika Gyurka* képe is, aki nagyon híres és nagyon pénzes cigányprimás volt, tőle tanultak a legtöbben. Mellette *Zerkula*, meg a többiek.

Beépítettük a tetőteret is, ott lesz iroda, raktár, vendégszoba; lesz könyvtár is a Gyimesessel foglalkozó könyvek számára. Nemsokára kapok egy gyűjteményt Gyimesről szóló újságcikkek kivágásaiból, fényképekből, azt is itt helyezzük el – fejezi be bizakodó beszámolóját Mihók György.

Nem véletlenül mondta tehát *Ferencz Angéla*, a megyei művelődési központ igazgatónöje, hogy a *tudásra* épül ennek a háznak minden funkciója, a *tudás átadására* szolgál. Egyik helyisége konferenciákra, tanácskozásokra alkalmas, itt adhatják át a „*tudományos tudást*”. A másik része a *néprajzi tárgyak elhelyezésére* szolgál, ez a *hagyományos tudás* helye. Mihók György igazgató úr pedig az utóbbi időben

² Túrós rakott puliszka.

³ Krumplinyomó.

⁴ Húsdaráló.

⁵ Gyűrődeszka.

többször is vállalkozott *működtetéshez* szükséges *tudás elsajátítására*, különféle továbbképzéseken vett részt, ahonnan tudásában gyarapodva tért vissza. És nem véletlenül mondta a hagyományörző házat megszentelő *Bodó György* plébános úr II. János Pált idézve, hogy „*csak történelmi örökségre lehet helyesen tervezni.*”

Az ünnepélyes megnyitón, ahol idősebb asszonyok énekeltek – ha nem is gyimesi – énekeket, és kiválóan felkészített fiatalok énekeltek, táncolták a gyimesi hagyományt, a megjelentek számából arra lehetett következtetni, hogy a *közeplokiak* máris magukénak érzik az új intézményt. Szívből kívánom, hogy a *Hagyományörző Tájház* eredményesen járuljon hozzá a gyimesi csángók kultúrájának szélesebb körű megismeréséhez, valamint annak a meggyőződésnek az elterjedéséhez, hogy ez a hagyományos műveltség mindnyájunk számára *értéket* jelent. Ennek a meggyőződésnek az elmélyítésére leginkább talán éppen maguknak a gyimesivölgyi csángóknak van a legnagyobb szükségük a megmaradásukat szolgáló identitás erősítésére.

Halász Péter

A Balaton festője, Vágfalvi Ottó

2010. augusztus végén töltötte be életének 85. évét *Vágfalvi Ottó*, a Balaton festője. Az alkalmából a balatonfüredi Kisfaludy Galéria retrospektív kiállítással mutatta be a mester legkedvesebb alkotásait: a korai *Őszi csend* címűtől a legújabb balatoni képekig. A Nagy Károly rendezte kiállításon összesen 61 olajfestmény volt látható. A festő tisztelőit dr. Bóka István polgármester, országgyűlési képviselő köszöntötte. Ünnepi beszédében ismertette a mester életútját, imponáló művészetét, a Balatonhoz kötődését. A Veszprém Megyei Céh nevében Kovács Endre méltatta Vágfalvi Ottó munkásságát, majd a pályatárs, Heitler László festőművész, első monográfiusa köszöntötte.

Stég a fűzfői partnál

Messziről érkezett Vágfalvi Ottó a magyar tengerhez. Szerencsén született, Sárospatakon érettségizett, majd a Képzőművészeti Főiskolán *Burghardt Rezső* és *Kontuly Béla* tanítványa volt. 1949-ben szerzett diplomát, s mivel a főiskolán az ábrázoló geometria kötelező tantárgy volt, Füzfőgyártelepen a Nitrokémia szerkesztő-technikusként alkalmazta, majd később a művelődési ház igazgatója lett. Több mint hatvan éve él a Balaton partján. Eleinte a szülőföld élményei jelentek meg vásznain, sőt ebben az időben sok portrét is festett. A nagy elődök megérintették Vágfalvit. *Egry, Bernáth, Halápy* és különösen *Bartha László* tihanyi korszaka volt hatással munkásságára. Heitler László róla írt monográfiájában olvashatjuk: „...ma már a Balatonról következetesen és hűtelt érdemlően szóló festővel van dolgunk Vágfalvi Ottó személyében.”

Hosszú küzdelmekben vívta ki ezt a rangot. A tó, mint festői téma sokáig bűvópatakként tűnt fel a munkásságában. A szülőföld vonzásában alkotott inkább, gyakran járt a tokaji művésztelepre, ahol a zempléni, hegyaljai táj világa foglalkoztatta. Tussal, akvarellal, olajjal jelenítette meg ifjúsága világát. Különféle festői kísérleteket folytatott a tájak domináns karakterének meghatározására. A Balaton zöldes-szürkés, párizsi kék karakterét a nedvzöld hozzáadásával alakította ki, a mediterrán tengert ultramarinos és azúrkék színekkel jellemezte.

Vágfalvi Ottó művészete, festőisége azért is oly meggyőző, mert érzékenységét a kíváncsiság, a művészi kifejezés keresése hatja át, a beleélés és a benne élés szándéka. Megragadta és itt marasztalta a Balaton-mellék. A folyton változó világot ragadja meg, a leheletfinom árnyalatok, az egymásba átsimuló színhangulatok, egy-egy tárgy, egy-egy sors hétköznapi villanásai.

A néző csodálatát váltja ki, amint a művész a hasonlóknak vélt témákat újra és újra átélve fokozza képi mondanivalójának hatását. A művészettörténetből ismeretes, hogy a nagy művészekre jellemzők a variációk. A téma mindaddig való kibontása, amíg képiles hatni és közölni tud.

A fények és színek nemcsak esztétikai élményt nyújtanak, hanem a lélek megújulásának és az emberi érzelmek tisztaságának őszinte hite is sugárzik. Vágfalvi Ottó festményein a mesterség becsülete érhető tetten. Személyes szimpátiát kelt ő maga, a csendes szavú ember is, aki szépnek, bontatlan harmóniájának látja maga körül a nemes eszközökkel megörökített mutatványos világot. Vágfalvi hitvallása szerint a természet olyan tökéletes, hogy a festő legyen boldog és megilletődött, ha jelenségeit festékeivel újra fel tudja idézni. Hiszen mi lehet szebb a látott világ szín és formaharmóniájánál? A fényittas tavaszról, a lángosillatú nyárról, a szőlőérlelő őszi, s a porkahavas, jégzikrázó térről...

Valahányszor körbeutaztuk Tarczy Péter vagy Tóth-Baranyi Antal barátommal a Balatont, mindig betértünk hozzá. Elénk tárja legújabb műveit. Minden művében az ember lelki otthonát, hazatalálását keresi-sugallja. A valóság szép-lényegét.

„Amíg van festékeim addig dolgozom, és higgyék el, rengeteg festékeim van otthon” – mondta a megnyitón Vágfalvi Ottó. Szülessen még számtalan festmény – kívánjuk a Mesternek!

Matyikó Sebestyén József

In memoriam

Dr. Kolta László

Vannak helyzetek, amikor sikertelen próbálkozás tárgyilagos mondatokkal szólni valakinek a munkásságáról, érdemeiről, az életéről. Ilyen helyzet minden nekrológ, a búcsúszó, az elköszönés, különösen, ha olyas valakiről szól, aki közel állt hozzánk. Dr. Kolta László tanár úr nagyon közel állt hozzánk! 2010. szeptember 25-én, életének 89. évében csöndben távozott körünkől bonyhádi otthonában. A család, a tisztelők és a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület gyászában osztozik a Honismereti Szövetség is.

Laci bácsi – bocsássák meg nekem a bizalmas megszólítást, de számomra az volt és az is marad – iskolát teremtett a kerek egészé fejleszhető helytörténeti munkásság terén. Több mint ötven évig volt rendszeres résztvevője Tolna megyében a tudományos ismeretterjesztésnek. Tudását sokfelé osztotta, egy időben ellátta a TIT járási titkári teendőit is. Az elsők között szervezte meg a honismeret iránt érdeklődők közösségét Bonyhádon. A művelődési ház Honismereti Köre az ő vezetésével járta végig Tol-

na megye történelmi emlékhelyeit, és ismerkedett meg szűkebb hazánk épített örökségével, jeles személyiségeivel.

Tudását, kutatási eredményeit újságcikkek, tanulmányok és könyvek formájában is megosztotta velünk. 230-at meghaladó írásai, 11 önálló kötete gazdag hozzájárulás Tolna megye helytörténeti irodalmához. Kutatómunkájának és írásainak ihletője újra és újra a Völgység és annak központja, Bonyhád, benne a táj hírességei. Köztük is elsősorban az Apponyiak, Illyés Gyula, Perczel Mór és Vörösmarty Mihály. Kolta Lászlóról is elmondható, ezért ide kívánczok a költő *Széphlak* című versének egy részlete:

*Téged is, óh Völgység! Az idő elragadjon-e tőlem,
Szóljak-e mindenről, ha dal ébreszt, csak ne te rólad?
És ha neved zendül nagy késő korra lejutván,
Senki ne tudja, hogy oly szentté lett tájad előttem?
Hogy fiatalságom Tündérországa te voltál?*

Tevékeny életútja azzal vált teljessé, hogy ha kellett, tisztséget, szerepet vállalt a kulturális közéletben is. A honismereti mozgalom országos kibontakozásának idején évekig volt járási elnöke a Hazafias Népfrontnak, 25 évig vezette a Honismereti Kört. Alapító elnökként vett részt az újjászülető Bonyhádi Öregdiákok Szövetségében. A Tolna Megyei Honismereti Egyesületnek is alapító tagja, 1992-től vállalt elnökségi tag tisztséget, tapasztalataival segítő munkáját az egyesület örökös tiszteletbéli elnökségi tag címmel köszönte meg.

Laci bácsi – ahogy Bonyhádon tisztelték: a nagybetűs Tanár Úr – élete végéig tanított, példával, tudással, szigorú igényességgel. Meggyőződéssel vallotta, hogy a környező vidék a haza egy része. A helyes történelemszemlélet a család, a szülőföld, a lakóhely gyökereink megismerésén alapul, e nélkül nincs nemzeti önbecsülés és hazaszeretet. Alakja élete támaszával, Piroskával, sokak számára ismerős a Honismereti Akadémiáról, írásai gyakran voltak olvashatók a Honismeret című folyóiratban.

Munkásságát összefoglaló egyesületi kiadvány készült a Bél Mátyás-díjas helytörténetirő 80. születésnapja alkalmából, melyben ő maga vallott életútjáról. Ősei Örvidéken (Burgenlandban) éltek, apja felsőlövői osztrák szegényparaszt családnak volt a tizenkettedik gyermeke. Klenner Adolf sok tanulással a lelkészi hivatást választotta, 66 évig szolgálta evangélikus gyülekezetét. Harmadik gyermeke, László 1922. január 29-én született Bátaapátiban, aki a bonyhádi gimnázium után Szegeden folytatta tanulmányait. 1944-ben kapott történelem-földrajz szakos tanári oklevelet és történelemből bölcsészdoktori diplomát. Egész életre szóló nyomot hagytak benne a háborús évek, a Volksbund propagandája, majd a Hűséggel a hazához mozgalom, melynek ő is tagja lett. A sokakat megnyomorító francia hadifogság után, 1947-ben változtatott nevet, Koltára magyarosítva. Tanári pályájának évtizedei, 1956-ban a gimnázium igazgatójaként, a bonyhádi középiskolákhoz kötődtek. Közben megyei szakfelügyelői feladatokat is vállalva, 36 évi tanítás után, 1982-ben vonult nyugdíjba. A történelemtudomány, a helytörténetírás ismert személyiségei mondhatták tanárunknak, köztük Bárdi László, Solymár Imre, Szilágyi Mihály, Szita László.

Egyetemi tanárrá emelkedett egyik tanítványa így emlékezett meg róla: „*Kolta tanár úr volt talán életemben az első, akitől megtanultam a tananyag rendszerezésének és a lényeg megragadásának a tudományát. Ma is előttem van az az óra utáni szünet, amikor tanár urat ötödik osztályos korunkban arról győzködtük, hogy csak ő tudna egy jó tankönyvet írni nekünk. Ő ezen csak mosolygott [...] egyéniségéből, megjelenéséből sugárzott az ismeretek átadásának a tisztelete. Egyénisége külsőségekben is példát mutatott. Tőle megtanulhattuk, hogyan illik megjelenni egy osztály előtt [...] édesanyám egy-egy testtartásomra, kiállításomra gyakran emlegette, hogy volt a fiamnak egy tanára Bonyhádon és őt utánozta ez a gyerek...*”

Munkásságát számos elismerés kísérte: Kiváló tanár, Bonyhád város díszpolgára cím, a honismereti mozgalom Bél Mátyás-díja, Perczel-díj, Tolna megye primisszima díja. A legutóbbi figyelmességet, a honismereti mozgalom 50. évfordulója alkalmából megítélt országos elismerést már nem vehette át, kiosztásának napján köszönt el tőlünk végleg.

A Honismereti Szövetség és egyesületünk koszorújával búcsúztunk dr. Kolta Lászlótól október 2-án a bonyhádi evangélikus temetőben.

Kaczián János

Gaál István emlékezete

Irdatlan távolságra jutott az ürmösháti paraszti élettől, noha közben mindig a szeretett szülőföld vonzásában maradt Gaál István, Jászládány „költő-helytörténész”. 1924-ben született parasztszülők gyerkekeként, élte az akkoriban jellemző paraszti életet, de már korán megmutatkozott, hogy más, mint a többi hasonló gyerek. Második elemistaként verset írt, miközben a II. számú tanyasi iskola padjait kop-tatta, legyalogolva naponta 8 km-t esőben, fagyban, sárban. Az osztatlan tanyasi iskolában negyedikes korára már tudta a hatodik osztály anyagát. Erkölcsi tartását jelezte, hogy tizenéves korában fogadalmat tett: nem fog inni, dohányozni és káromkodni. Mindezt be is tartotta haláláig.

A verset írogató parasztember felkeltette a Rákosi-kor hatóságainak gyanúját, s 1953-ban tömlőbe került, mint aki meg akarta dönteni a népi demokráciát sirató dalokkal, kesergő versekkel, fegyvertele-nül. – De hogyan is jutott ideig? A szülőföld határtalan szeretetének zengése ebben az időben nem tarto-zott az erények közé, nem tetszett a hatalomnak a nyárfás, takaros kis tanyák pusztításán vagy a téeszé-sítésen keseregni. Már az 1930-as évektől létezett az Igazság, a Kisgazdapárt lapja, melynek egyik szer-kesztője a jászkáohalmi dr. László István Péter jogász, aki falujának kapitányréti tanyavilágából szár-mazott. Létrehozták a *parasztiró kört*, ahová esanádpalotai, szántói, csitári, vitnyédi, berhidai, ozorai, alsómocsoládi, sellyei, ecsegi, jászkáohalmi, jászládányi parasztemberek írogattak. Írtak az illegális Barázdák népébe is.

Aztán 1953-ban az ÁVH lecsapott rájuk, és „államellenes irodalmi szervezkedés” címén tízükre 96 év börtönt szabtak ki. Gaál István 7 évet kapott. Előbb Márianosztrán, később a várpalotai bányában csillésként, majd vājárként dolgozott. 1956 elején szabadult és a következő évtől a Jászsági Állami Gazdaságban dolgozott. Ez időben elvégezte a mezőgazdasági technikumot, és szakkikket írogatott országos lapokba. 1989-től azonnal bekapcsolódott a politikai és társadalmi életbe: tagja lett az első szabadon választott önkormányzatnak, majd alpolgármester volt, sőt közel egy évig – a polgármester lemondása miatt – ebben a pozícióban ő volt a nagyközség tényleges polgármestere. 1990-ben, majd 1995-ben *Pacsirtaszó* címmel megjelentetett egy verses könyvet azokból az alkotásokból, melyekért hajdan üldözték.

Elmúlt hetven éves, amikor megbízást kapott a község vezetésétől, hogy írja meg Jászládány törté-netét. Nagy örömmel fogott hozzá, hiszen egész életében kutatott e témában. A következő hat évben szinte csak aludni járt haza Szolnokról, Egerből, a levéltárakból, de századunkra elkészült a három kö-tetes mű. Jászládány nagyközség díszpolgárává választotta és megkapta a Jászságért-díjat.

Gaál István azt írta egyik versében:

*Engem elfelejtetek, – mert paraszt vagyok,
Születésemet
Nem harsogták világgá az angyalok.
Engem elfelejtetek, – mert magyar vagyok,
Halálom hírét
Nem zúgja harang, s nem közlik a lapok.
Engem elfelejtetek, – mert árva vagyok,
Sírhalomra sem
Borul majd senki – csak a csillagok...”*

Pista bácsi! Mi harcostársaid: honismeretesek nem felejtünk! Béke poraidra!

Fodor István Ferenc

Emlékezés Csíkvár Józsefre

1932. március 18-án született a Somogy megyei Vízváron, magyar-horvát határ menti faluban. Édesanyja és nagyanyja is kiváló táncos hírében állt, az asztalos mesterséget folytató nagyapja és édes-
apja hangszereket is készített és játszott is azokon.

Csíkvár József a csurgói Nagyváthy János Mezőgazdasági Szakiskolában került kapcsolatba Együd Árpád néprajzkutatóval, aki testnevelő tanárként és kollégiumi nevelőként dolgozott az iskolában,

gyűjtötte a környék táncait, hagyományait, vezette a Csokonai Néptánc Együttest. Bekapcsolódva a gyűjtőmunkába és az együttesbe, alakult ki több évtizedes baráti és szakmai kapcsolatuk, amely Együd Árpád haláláig tartott. Az amatőr néptánc mozgalomban nyújtott kiváló teljesítményére, tehetségére felfigyelt Roboz Ágnes és meghívta a színművészeti főiskola táncszakára, ahol koreográfusként végzett 1955-ben. A főiskolai évek alatt megismerkedett a szakma kiváló képviselőivel: Muharay Elemérrel, Pesovár Ernővel, Olsvai Imrével és részt vett a néptáncgyűjtők munkaközösségének munkájában.

A főiskola elvégzése után visszakérült Somogyba. A Megyei Tanács Művelődési Osztályának munkatársaként számos országos és regionális rendezvény alapítója, ötletgazdája, mentora lett. Ezek a rendezvények, találkozók voltak a szakmai fórumai, bemutatkozási és megmérettetési lehetőségei a megyében és a régióban működő néptánc- és hagyományörző együtteseknek. Ezek a jelentős rendezvények évekig, évtizedekig működtek, de van olyan, amely a mai napig is megrendezésre kerül. Közülük a legfontosabbak a Balatonföldvári Néptánc Fesztivál (később Folklór Találkozó), a Dél-Dunántúli Népművészeti Hét, az id. Kapoli Antal emlékére rendezett faragópályázat és kiállítás.

Számos együttes alapítója, vezetője, művészeti vezetője, szakmai instruktora volt pályája során. Alapító koreográfusa a Somogy Táncegyüttesnek, a bari Boróka Táncegyüttesnek és a szennai Zselic Hagyományörző Együttesnek. Művészeti vezetője volt hosszabb-rövidebb ideig ezeknek az együtteseknek, valamint a Buzsáki Népi Együttesnek és a Karádi Népi Együttesnek. Gyűjtéseiből koreográfiákat készített, hogy a néptánc- és hagyományörző együttesek saját településük, térségük anyagát mutathassák be szerepléseik alkalmával. A rendszeres továbbképzések szervezése mellett folyamatosan járta a megyét és szakmai instrukciókkal segítette az együttesek munkáját.

Az ötvenes évek elejétől több évtizeden át állított színpadra saját gyűjtésű táncokat, szokásokat, gyermekjátékokat, a megyében működő szinte valamennyi néptánc- és népi együttes, hagyományörző együttes részére, de pályája kezdetén Vas, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyében is gyűjtött és instruált együtteseket. A hetvenes évek elején Együd Árpáddal együtt készítették el a „Röpülj Páva” televíziós vetélkedő „Somogyi lakodalmas” és „Somogyi búcsú” forgatókönyvét. Az országosan második díjas somogyi versenyműsor rendezője, koreográfusa és lelke volt. Mint minden munkájában, ebben is megmutatkozott szakmai felkészültsége és hihetetlen munkabírása.

A hetvenes évek végén a Somogy Megyei Művelődési Központ főmunkatársa, majd művészeti osztályvezetője lett. 1990-es nyugdíjba vonulásáig ebben az intézményben dolgozott. A felnőtt néptánc- és hagyományörző együttesek szakmai-módszertani segítése mellett az utánpótlás-nevelést, a hagyományok „visszatartását” tekintette legfontosabb feladatának. A „kulturális seregszemlék” korszerűbb változataként a megyében ekkor még mindig működő művészeti szemlék mellett és helyett olyan szakági versenyeket, bemutatókat, képzési formákat alapított, vagy vett részt megalapításukban, mint a „Hajlik a meggyfa” népdaléneklési és népzenei verseny, az Együd Árpád emlékére rendezett gyermek- és ifjúsági néptánc együttesek versenye, vagy a Dudaiskola.

Kiadványokat szerkesztett, népszerű tananyag összeállításában vett részt, előadásokat tartott, fiatalokat tanított. A megyei népművészeti egyesületek megalakulásának első időszakában – a nyolcvanas évek elején – szervezője és alapítója volt a Somogy Megyei Népművészeti Egyesületnek. 1990-ben nyugdíjba ment ugyan, de a táncosok és hagyományörzők közösségei továbbra is számíthattak rá.

Több mint fél évszázadon át szolgálta a népi kultúra, a hagyományörzés ügyét. Munkásságáért számos megyei és országos kitüntetést kapott. 1971-ben Kaposvár Város Művészeti Díjával, 1972-ben Szocialista Kultúráért Kitüntetéssel, 1986-ban Kiváló Népművelő címmel, 1989-ben Vikár Béla Emlékéremmel, 1991-ben Somogy megye Közművelődési Díjával ismerték el tevékenységét. A hivatalos kitüntetések azonban eltörpülnek a néptáncos társadalom köszönete, elismerése és szeretete mellett, amely körülvette.

Igazán megköszönni azt a több mint fél évszázados munkát, melyet a közösség érdekében végzett, akkor tudjuk, ha tovább folytatjuk. Ezt teszik gyermekei is. Gábor népzenešzként, a Somogy Táncegyüttes menedzserként, Tímea táncosként, néptánc pedagógusként, hogy utódaink ismerjék, szeressék és őrizzék elődeik kulturális örökségét, hogy mélyen gyökerezzenek és szilárdan álljanak szülőföldjükön. Ehhez a munkához kaptak tőle municiót mindazok, akiknek abban a szerencsében volt részük, hogy ismerhették, együtt dolgozhattak vele. Köszönet érte mindannyiunk nevében.

Károly Irma

KÖNYVESPOLC

RISKÓ MARIANNA:

Ferencesek Nagyszőlősen

A nyolcszáz éves ferences rend fél évezrede van jelen a kárpátjai Nagyszőlősen. E fél évezred krónikája, a ferences kolostor és a városlakók küzdelmes története, a magyar ferencesek áldozatos tevékenysége jelenik meg Riskó Marianna helytörténeti, egyháztörténeti monográfiájának lapjain. Jelentős hangsúlyt kapnak benne a sorsfordító XX. század eseményei, a kisebbségi lét megpróbáltatásai, amikor a szovjet kommunista hatalom létében veszélyeztette a kárpátjai magyarságot, egyházakat, kultúrát. A túlélés esélye 1989-ben adatott meg e sokat szenvedett nemzetrészeknek. E végórán jöhettek Nagyszőlőre újra magyar ferencesek, hogy életet leheljenek az egykori kolostor romos falai közé, megnyissák a bezárt templomokat és megerősítsék a magyarságot, tudatos nemzetmentő, közösségépítő missziót vállalva.

A szerző először röviden bemutatja Szent Ferenc rendjének születését, magyarországi megtelepedését és az első évszázadok töretlen fejlődését. Az első szerzetesek még a tatárjárás előtt érkeztek magyar földre, s 1282-ben már 54 kolostoruk volt. A magyar nép által egyszerűen csak barátoknak nevezett ferenceseknek 1500 körül már 115 településen volt kolostoruk, az ország legkiterjedtebb rendjének számítottak. A következő fejezetekben a nagyszőlősi Kankó-vári kolostor megalapítását és XVI. század végéig tartó működését ismerhetjük meg. A várost 1399-ben kapta meg a Perényi család, akik számos templomot és kolostort építettek birtokaikon. A XVI. század első évtizedében építették meg az impozáns méretű nagyszőlősi templomot és kolostort, a Kankó-vár szomszédságában. A renház a növények nagy száma és az itt tartott rendtartományi gyűlések miatt lett méltán híres. Az 1526-tól kezdődő török hódoltság kora a virágzó ferences rend életében nagy törést hozott. A török támadások, a kétfős királyság miatti széthúzás és állandó háborúskodás, valamint a hitújítás megjelenése megtizedelte a szegények sorsát vállaló rend soraát. Huszonhárom év alatt 42 kolostor pusztult el, néptelenedett el.

Nagyszőlős történetének érdekes része Kapisztrán Szent János ereklyéinek rejtélyes sorsa. Több forrás számol be arról, hogy a szerzémségi Újlakon eltemetett harcosszent maradványait a mohácsi csata előtti évben elmenekítették. Okkal tették ezt, mert a törökök 1526. augusztus 8-án elfoglalták Újlakot és a ferences templomot mecsették alakították. Oklevél bizonyítja, hogy az ereklyéket útnak indították Nagyszőlőre, de arról nem maradt fenn adat, hogy megérkezett-e, sajnos a provincia 1531-ig íródott könyvei elvesztek. Több történetíró határozottan állítja, hogy a holttest Újlakról Nagyszőlőre, a ferences kolostorba került. 1556-ban azonban a kálvinista hitre áttért Perényi Ferenc kifosztotta a kolostort, a szent földi maradványait összetörték, meggyalázták és a vár mély kútjába vetették. Az ereklyéket később többször is próbálták megkeresni, de sosem sikerült. A kutatások egészen a XX. század elejéig folytatódtak, minden eredmény nélkül.

A Perényiek az elsők közt tértek át a református hitre, s velük Nagyszőlős is református lett. Perényi János

Ugocsa és Máramaros vármegyék főispánja és felesége Drágffy Zsófia viszont védelmébe vette, támogatta a ferenceseket. Perényi János nevelője az a Komjáti Benedek kanonok volt, aki az ugocsa Nyaláb várában 1532-ben lefordította Szent Pál leveleit, ez lett az első magyar nyelvű nyomtatott könyvünk. 1551-től Perényi János özvegye lett Ugocsa főispánja, aki rendszeresen kért ferenceseket várába és mindig szívesen segítette őket. Szőlősen viszont csak 1561-ig maradt ferences, s miután az is eltávozott, a város több mint száz éven keresztül katolikus pap nélkül maradt. A hanyatlás országos szintű volt, a XVII. század elejére alig maradt ferences kolostor az országban.

A megpróbáltatások után azonban még ebben a században megtörtént az újjászülés, egyre több helyen állították helyre a régi kolostorokat. Nagyszőlőre 1671-ben térhettek vissza újra a ferencesek, akik romos kolostoruk helyett a város központjában kaptak egy házat a Perényiek jóvoltából. Mivel nem volt más katolikus pap a városban, 1691-ben a ferencesekre bízta a reformátusoktól visszavett plébánia igazgatását is. A paphiány miatt azonban távolabbi vidékre is eljártak, missziós szolgálatot végeztek. A következő évszázad sem volt mentes a tragikus eseményektől: tatárok betérése, pestis járvány, tűzvész pusztítása sok megpróbáltatást jelentett az itt lakóknak.

A szerző részletesen foglalkozik a XX. századi, kisebbségi létbe kényszerített egyház és a nagyszőlősi ferencesek történetével. 1920-ban a Szatmári egyházmegye három részre szakadt, a mai Kárpátalja az újonnan létrehozott Csehszlovákiához került. A rend határozata alapján 1931-ben a kolostort átadták az egyházközségnek és az utolsó ferences is elköszönt hivatól. A második világháború végén, 1944 novemberében a megszálló Vörös Hadsereg nyomására kimondták Kárpátalja csatlakozását Szovjet Ukrajnához. A Szatmári egyházmegye ezúttal négy részre szakadt. Kárpátalján ekkor 48 római katolikus pap működött. Az egyházak (görög- és római katolikus, református) ellen hájtóvadászat kezdődött, a papok többségét kényszermunkatáborba vitték, az egyházi épületeket elvették, a templomok egy részét bezárták, raktár, műhely, tornaterem, sőt ateista múzeum lett belőlük. A nagyszőlősi plébániatemplom és a ferences templom is erre a sorsra jutott, raktárként használták, a hívek a kis temetői ravatalozó kápolnába kényszerültek. A szovjethatalom nemcsak a vallási életet korlátozta, betiltotta a társadalmi, szociális szervezeteket, kulturális egyesületeket is, akadályozta az utazást, az emberi kapcsolatok ápolását, igyekezett elszigetelni a kárpátaljai magyarokat.

A kemény egyházüldözés 1989-ig tartott, ekkor már csak nyolc pap élt, akik megöregedve, megfáradva, de hűségesen őrizték a rábizottakat. Ekkor sikerült Paskai László bíborosnak – egy pápai delegáció tagjaként – Kárpátalja ellátogatnia. Történelmi pillanat volt ez, hiszen több mint negyven évig nem léphetett magyar püspök Kárpátalja földjére. A látogatás áttörté hozott, sikerült elérni, hogy öt magyarországi pap jöhessen Kárpátalja missziós munkára. Ekkor tért vissza újra a ferences rend Nagyszőlőre, hogy romjaiból újra felépítse az

egyházi életet. Sok helybeli elsírta magát, amikor először találkozott velük. A visszaszerzett és sebtében kitarított plébániatemplomban október 23-án szólaltak meg újra a harangok, a ferences közösség ekkor mutatta be újra az első szentmisét.

A szerző részletesen ismerteti a ferencesek tevékenységét, azt a felbecsülhetetlen munkát, amit a negyvenéves károk felszámolásában, a sebek begyógyításában végeztek és végeznek folyamatosan mind a mai napig. Áldozatos, küzdelmes munka ez, nemcsak egyházi, hanem kulturális, szociális, karitatív misszió is a kárpátaljai magyarság fennmaradásáért. Hiszen a lakosság hihetetlen szegénységben él, nagyarányú a munkanélküliség, megkezdődött a lakosság, elsősorban az értelmiség elvándorlása. Tudatos közösségteremtő és nemzetmentő munkát vállaltak a ferencesek Kárpátalján: óvodát, napközit, közösségi házat, árvaházat, patika hálózatot működtetnek, ingyenes ebédt osztanak. Mindebben 1991 óta a Kárpátaljai Ferences Misszió Alapítvány segíti munkájukat.

Két év alatt, 1991 októberére megújult a kifosztott és tönkretett plébániatemplom, amit Paskai bíboros szentelhetett fel. Hosszú küzdelem után sikerült visszakapni a ferences templomot és kolostort is, ahol ma is folyik a helyreállítás. Nagy esemény volt, hogy 1996-ban püspökké szentelték a ferences Majnek Antalt, és 2002-ben megalapították az önálló Munkácsi egyházmegyét.

A könyv a fejezetek közé iktatva több fontos kordokumentumot, szemelvényt is közöl a régebbi és közelebbi múltból, leveleket, beszédeket, misepredikációkat. A fennmaradt sematizmusok alapján a szerző összeállította a nagyszőlősi szerzetesek névsorát. Emellett a ferences misszió jelenkori eseménykrónikáját is összegyűjtötte 1989 és 2002 között. A bőséges képmelléklet bepillantást enged e munka mindennapjaiba is.

A gazdag forrásanyagokra támaszkodó monográfiát bátran ajánlhatjuk mindazoknak, akik hitelesen szeretnék megismerni a sokat szenvedett Kárpátalja múltját és jelenét, a ferences barátok értékes, önzetlen tevékenységét. A ferencesek ötszáz éves nagyszőlősi jelenléte bebizonyította, hogy sosem szabad feladni, s a legreménytelenebb helyzetben is van lehetőség az újrakezdésre.

(Új Ember Kiadó Budapest, 2007)

Udvarhelyi Nándor

KARCZAG ÁKOS – SZABÓ TIBOR:

Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei

Várak, várkastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok és erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig

Ennek a könyvnek nemcsak a címe szokatlanul hosszú (írhatnánk: barokkos), hanem a terjedelme is jókora: 758 oldal, s a súlya sem csekély, mintegy 3,5 kg. A magyar rekordok könyvébe bizvást belekerülhetne, mert várakról még sosem írtak nálunk ekkora kötetet. De korántsem csak ennyi az értéke!

Azt hiszem, közhelynek számít, hogy múltunk leglátványosabb emlékei a váraink. Az ember azt hihetné, hogy ebből következőleg a magyar várak irodalma rendkívül gazdag. Ez azonban korántsem így van. Bár történelemszínre-gégszínre már Trianon előtt is jócskán foglalkoztak várakkal, összefoglaló művek írására sokáig

mégsem akadt vállalkozó. Végül a sok várat bejáró és fölmérő Könyöki József (1829–1900) rajztanár, majd pozsonyi múzeumigazgató kéziratát rendezte halála után sajtó alá Nagy Géza (A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. Bp. 1906.). E ritka művet hasonló kiadásban (borsos áron) 2009-ben jelentették meg. A régiós vár-könyvek közül szintén hasonló kiadásban látott napvilágot az eredetileg 1907-ben kiadott A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban (szerzője Békefi Remig ciszterci szerzetes). A két világháború között Varju Elemér képes albuma (1931) jórészt a Trianon után elvesztett területek várait-várkastélyait mutatta be, olyan formában, amelytől – sajtós módon – szerzője elhatárolta magát. 1945 után a várakra és várkastélyokra úgy tekintettek, mint a régi „úri rend” gyűlölt jelképeire. Bár lelkesen énekeltek és énekeltek, hogy „a múltat végképp eltörölni”, ezt a jelszót a szó szoros értelmében mégsem merték végrehajtani, de azért erőteljesen törekedtek ebbe az irányba...

A budai vár helyreállítását szervező építész, Gerő László volt az, akinek összefoglaló művét végül 1955-ben kiadták a magyar várak történetéről (Magyarországi várépítészet). Ennek érdeme, hogy (leginkább képek formájában) a trianoni határon kívül eső sok vár jelentős része is látható volt benne. Ez különösen azért volt akkoriban nagy élmény, mert a „testvéri” országokat sem turista, sem szakember nemigen látogathatta. Amikor az utazási lehetőségek megnövekedtek, leszűkült a könyv két újabb (1968, 1975) kiadása a csonka országra.

Az, hogy a két magyarországi Vártúrak kalauza kötet után III. kötetként a romániai és csehszlovákiai vártúra-kalauz is megjelenhetett (1983), már a diktatúra „puhulásának” jele volt. Közben a szlovákok egymás után jelentették meg képes albumaikat a felvidéki várakról, meghamisítva azok történelmét, arra gondosan ügyelve, hogy a magyar szakirodalmat mellőzzék, sőt még attól is óvakodtak, hogy a várak magyar neve valamiképpen nyomtatásra kerüljön.

Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok (Bp. 1987) kötete jórészt régi, elavult szakirodalom alapján készült felületes kompiláció.

1989 után Szlovákiában már ellenpontként magyar szerző összefoglaló munkája is megjelenhetett (Csorba Csaba: Felvidéki várak története. A honfoglalástól a mohácsi vészig. Lilium Aurum. Dunaszerdahely, 2006.), bár ebben az esetben a kiadói amatőr-szintű szerkesztés sokat rontott a mű használhatóságán.

A románok hosszú időn keresztül „érlelték” Erdély vártörténetét, végül Gheorghe Anghel Középkori várak Erdélyben (Bukarest, 1973.) címmel jelentetett meg egy képeskönyvet. A román eredeti után megjelent gyatra magyar fordítás nem kis felháborodást váltott ki. Jobb híján a fordítói hibákat vesézték ki, ha már nem lehetett nyíltan megírni az undorító történelmhamisítás tényét.

Adrian Andrei Rusu Castellare Carpatia (Cluj-Napoca, 2005) 650 oldalas műve formailag tudományos mű (CD melléklettel), mintegy 250 objektumot számba vevő adattárral, bőséges angol nyelvű kivonattal, de a „sajátos” román történeti látásmód erre is jellemző.

Egy vártörténeti összefoglaláshoz elengedhetetlen alapot jelent a várak bejárása, kataszterszerű fölmérése, s az eredmények közreadása. Erre megfelelő szervezet, intézmény nincs Magyarországon. Így nem csoda, hogy várléxikon sem jelent meg eddig. Az interneten Szabó Tibor működtet egy vár-adattárat (www.varak.hu), ami

sok segítséget ad, új információkat, amelyek eddig nagyon hiányoztak. De egyelőre csak álmodozhatunk olyan kézikönyvről, mint a német Friedrich-Wilhelm Krahe lexikona (Burgen des deutschen Mittelalters, 2000.).

Éppen ezért az erdélyi, partiumi, délvidéki területek adattára, amely most megjelent, igen nagy segítséget jelent. Hasonló regionális adatbázis megjelentetését tervezi a szerzőpáros más régiókról is. Reméljük, lesz kitartásuk hozzá. Az, hogy két „amatőr” minden támogatás nélkül, saját pénzén és szabadidejét fölfáldozva tüzetesen bejárjon egy több mint 100 ezer km²-es területet, hihetetlenül nagy teljesítmény. A pontos fölmérések, jó minőségű fényképek és a pontos leírás, nem beszélve a vonatkozó szakirodalom kiértékeléséről sokkalta több, mint amit eddig a „hivatásos” kutatás produkált. A mai szakképzett várkutatók közül egy sincs, aki annyi (és annyiféle) erődítményt ismerne, mint a két szerző, akiket aligha van jogunk ma már lekezelően amatőröknek nevezni. A kötet végiglapozása fantasztikus, semmi máshoz nem hasonlítható élmény. Pontosabban csak König Frigyes vár-rajzainak régebbi és újabb kötetéhez hasonlítható.

Egy rövid ismertetésnek nem lehet feladata az elemzés. Ilyen terjedelmű műben szükségszerűen előfordulnak hibák, elírások, sőt hiányok is. De hát ennél sokkalta kisebb területet felölelő adattárakban is. Méltatlan és neveléses lenne tehát bármiféle kötözökös. A kitűnő térképpel és angol nyelvű összefoglalóval ellátott könyv a magyar tudomány sikeres terméke, bizonyítása annak, hogy területet el lehet venni, történelmet ki lehet sajátítani, de a tudományos igényesség tekintetében még van mit tanulni sokaknak, határon innen és túl.

Tekintettel arra, hogy a könyv ára 14 ezer Ft, nehezen megoldható, hogy minél több erdélyi érdeklődőhöz és minden kisebb régió múzeumi és közművelődési könyvtárába elkerüljön. Ezt valahogyan meg kellene oldani. Mert az erődítmények pusztulnak, másrészt sok esetben területük gondozására szorul, mert szinte járhatatlan. Ennek a munkának a megszervezéséhez viszont szükség lenne a kötetre. Azt is tudnunk kell, hogy ha mi magyarok (a magyar állam is) nem támogatja a vármentő-kasztélymentő akciót, akkor néhány évvel múlva a legtöbb építményből csak formátlan törmelékhalmoz marad, mert a román állam nem tekinti feladatának a magyar (szász) emlékek megtartását, propagálását.

(Semmelweis Kiadó, Bp. 2010. 758 old.)

Csorba Csaba

„Kultúrfarsang” Pócsmegyeren

Utószó a Pócsmegyer táj- és néptörténete című kiadványhoz

„Ebben a faluban ezévből valóban kultúrfarsang van.”

(Móricz Zsigmond: Farsang Pócsmegyeren)

Amikor néhány évvel ezelőtt – a Megyeri-híd átadásakor – a Volánbusz Szentendrei-szigetet érintő járatait Újpest városkapuhoz rendelték át, itt, Budán sokan elesünk az autóbusz nyújtotta kényelmes és olcsó utazási lehetőségétől. Ekkor határoztam el, hogy megírom a Szentendrei-sziget közlekedésének történetét a Közlekedéstudományi Szemle című folyóirat számára, s különös figyelmet szentelve a különféle leépítéseknek, talán sikerül

tudomására hoznom a döntéshozóknak, hogy mivel is jár egy ilyen látszólag jelentéktelen átcsoportosítás.

Csakhogy a szigetről a könyvtárban alig találtam valamit Vinkovits Sándor 1936-os *Szentendrei sziget földrajza* című munkáján, Gráfik Imre: *Szállítás és közlekedés Szentendre szigetén* (Néprajzi Közlemények 1971, 1-4. sz.) című tanulmányán, illetve a Duna Drop felmérésének anyagán kívül. S noha tudtam, hogy Csengő-Tshörner András Surányban élő helytörténész kolléga többekkel együtt évtizedek óta gyűjti a Szentendrei-szigettel – elsősorban Pócsmegyerrel és Suránnyal – kapcsolatos emlékeket, a vállalkozás, hogy alaputatások hiányában irjam meg a fent jelzett nagyigényű dolgozatot, lehetetlennek tűnt. Joggal nyilatkozott tehát Móricz Zsigmond már 1936-ban a következőképp: „etnográfusok ma is nyugodtan tanulmányozhatják itt a népet: Budapest legfeljebb a kofakultúra révén tört be eddig erre a szűz területre.” Ez az állítás ráadásul duplán igaz, hiszen nem csak a szigeti községek életvilágában őrződött meg mind a mai napig az archaikus hagyomány, de a dokumentáció, a történetírás ugyanilyen jelentős lemaradásban van.

Mindezek figyelembevételével okkal nevezhetjük út-törő és hiánypótló munkának a 2010. augusztus 20–22. között megrendezett Pócsmegyeriek I. Világtalálkozójára megjelent *Pócsmegyer táj- és néptörténete* című kiadványt. Hogy a sziget kutatásának minden lehetséges iránya lényegében érintetlen terület, jól mutatják a kötet tanulmányainak alcímei: „vázlat”, „töredék”, „áttekintés”, illetve a könyvbemutatón elhangzott *mea culpa*, melyek elsősorban a kifejtés e vázlatosságának szövege. Míg az analízist és szintézist kényszerűen egyesítő munka négy részre tagolódo strukturájában az első rész földrajzi, gazdaságtörténeti és általános történelmi alapvetéssel szolgál, addig a második egységben az egyházközség, a harmadikban pedig Surány üdülőtelep történetét és a település-egység általános néprajzi képét festik elénk a szerzők. A könyv rövid – a rendszerváltozástól napjainkig terjedő – kronológiával (Borszák Enikő), a településsel kapcsolatos irodalmi szemelvények gyűjteményével, demográfiai adatokkal (Harcza István), valamint részletes bibliográfiával zárul, mely szakirodalmi szemle kiemelkedő érdeme, hogy először gyűjti egybe a szigettel kapcsolatos forrásokat.

Bécsy László és Bécsy Lászlóné, e zoológus-biológus házaspár írása a sziget kialakulását, felszínfejlődését, éghajlatát, vízrajzát és élővilágát közelebbről stílusban, részletező adattáblákkal, ábrákkal és színes fotókkal mutatja be. Sőt, a vízi közlekedés méltatásakor néhány szóban még a jövőre is utalnak: „a gőzhajók kora után a mai származású hajók, üdülőhajók, uszályok mellett menetrend szerinti vízbusz-közlekedés tervei bontakoznak ki a szigeti közlekedését javító elképzelések között (ehhez ajánlanám még: HVG 2010/16. sz. 67-68. old.). Maróti Éva régész tanulmánya Pócsmegyeren végzett ásások eredményeit adja közre az újkőkortól a római kor végéig, Hidán Csaba László hadtörténész rövid cikke pedig a honfoglalás adatdús áttekintését nyújtja – a következő konzekvenciát vonja le: „az államalapítás korában Pócsmegyer és környéke a középkori magyar állam központi térségévé vált.” A szigori vett történeti fejezetek, tehát a község középkori-korai, XIX–XX. századi, valamint jelenkori történeti és történelmi agrártudományi és szociográfiai igényű – lejegyzései Küllös Imola professzorasszony három tanítványát, Tabajdi Zsuzsannát, Filkó Veronikát és Muskovics And-

rea Annát dicsérik. A Magyar Országos Levéltár P 1291-es jelzetének, valamint a Pest Megyei Levéltár IV. fondőcsoportja vonatkozó iratainak feltárása természetesen további érdeklődő kutatókra vár, hiszen a megjelölt helyeken (és azon kívül) található anyag hatalmas; az viszont kétségtelen tény, hogy e három szerző vázlatai alapot teremtettek és hitet is adtak a későbbi kutatásoknak.

A református közösség történetét a török hódoltság-tól a huszadik század végéig Borszák Sándor gyűjtötte össze 1952-től 1987-ig – „a legvadabb diktatúrától a rendszerváltozásig” – tartó szolgálati ideje alatt, majd e hagyaték szerkesztett változata után Kovách Tamás, a közösség jelenlegi lelkipásztora veszi át a szót, kiegészítve elődjének szavait a napjainkig eltelt idő történéseivel. Szacsavay Éva néprajzkutató dolgozata azután ismét visszamegy az időben, s a Szentendrei-sziget életmódjáról, parasztjainak sorsáról írott történeti-néprajzi dolgozatát a Dömösi Prépostság 1138. évi adóösszeírásainak revíziójával kezdi. Majd a fentebb megjelölt Gráfik Imre-tanulmány gondolatmenetét követve, s annak ábráit jó minőségben újraközölve, kronologikusan mutatja be a természeti és életviszonyokat előbb a Duna adományain, majd a földművelés és borsó gazdálkodás termelő formáin keresztül.

Balogh Jánosné Horváth Terézia „ős-surányi” néprajzkutató két érdekfeszítő dolgozattal szerepel a gyűjteményben. Az egyik szöveg (*Néprajzi mozaikok az 1960-as évek elejéről*) – címéhez méltón – színes képét tárja elénk Pöcsmegyer kulturális hagyományának. Az itt felvonultatott gyermekjátékok, kemencék, mives fazekasmunkák, háztáji szerszámok, illetve a helynevek és takácsbímes abroszok gyűjteménye gazdag merítés a szerző több évtizedes gyűjtési eredményeiből, miként a *Surány története* című tanulmány is, mely Surányi Miklós földbirtokos 1932-es parcellázási kérelmétől az első lakók építkezéseinek és az utcahálózat kialakításán át napjainkig követi végig az üdülőtelep történetét. A szerző itt a surányi katolikus kápolna születésének, s így néhány sor erejéig – a falára rótt vesszörök okán – Pusztai Sándor költeményeinek bemutatása mellett színes fényképeken közli édesanyja, Csepregi Horváth Lilián rajztanár-alkotóművész népies stílusú nyaralóterveit, valamint a templom építéséért indított gyűjtés alkalmából festett képeslapjait. Surány és Pöcsmegyer művészettörténeti értékeiről, s így a baptista, katolikus és református templomokról, ez utóbbi orgonájáról és harangjairól, majd pedig az Eszterházy kúriáról és a világháborús emlékműről Millits Máté művészettörténet-szervező-muzeológus, az ELTE doktorandusza, a község népi építészetéről pedig Buzás Miklós értekezett.

Különösen értékes e kiadvány – elsősorban Csengő-Tshörner András és feleségének munkáját dicsérendő – színes-képes függelék, melyben a Surány-Felsőgöd revátelés régi komphajója, a „Sarolt” mellett a ma már nem látható Surányi Csárda panziórészéről, a falu történetének kiemelkedő alakjairól (Bán Daniról, Fazekas Józsiáról, Hagymási István harangozóról), illetve a 2008-as bibliakiállításról, a települést övező ősfás, természeti környezetről egyaránt találunk képet. A saját emlékek illetően közössé tétele, s e kötet létrehozása azonban a szűk tudományos célokon túl valami sokkal nemesebbet is elért, s itt az identitás teremtésben és közösségszervezésben szerzett érdemekre gondolok. Nem véletlen, hogy erre a cserére éppen a református lelkipásztor, Kovách Tamás tudta összehívni a szerzőket és a könyv-

bemutató résztvevő lelkes olvasókat – a „jó pásztor” örök reminiszcenciájaként.

Pöcsmegyer és Surány közös kultúrájának megszületésénél magam is bábáskodtam – szóval, cselekedettel és mulasztással egyaránt –, s még úgy érzem, hogy ideig nem mozdulhatunk e gyermekágy mellől. A most megjelent könyv mindenesetre megmutathatta számunkra, hogy igenis válaszolni kell a Pöcsmegyeri Kisbíróban megjelölt – a kistérség közlekedési, ellátási és más infrastrukturális problémáit fölvető – névtelen levelekre, mégpedig ilyen közös munkákkal, egymás hagyományainak ilyen érzékeny, gondoskodó megörökítésével, a párbeszéd és összefogás hatalmával. Remélem, e településtörténet egyrészt hozzájárul majd a történeti és összehasonlító kutatások megindulásához, s így e térség kultúrája kilép évszázados elfeledettségéből és végre méltó publikitást nyer; ugyanakkor azt is, hogy az üdülőtelep és a több mint ezeréves falu szövetségének írásos dokumentuma lesz.

(Pöcsmegyer táj- és néptörténete. Szerk. Kovách Tamás. Pöcsmegyer Község Önkormányzatának kiadása, Pöcsmegyer 2010.)

Soltész Márton

„...napról napra boldogul, míg csak nap jár az égen...”

A múltnak mélységes kútjából való mesékről

Van-e még autentikus mese, és hol van már az az idő, amikor hiteles mesemondók és „profi” mesehallgatók teremtek minden házban, ágyban, esti szürkület táján? Manapság (nyakon öntve a világ minden mesének mondott ötletelésével) fuldoklunk egy zselézett kirakatban, ahol a fölcsapó tizenkétfejű lángesővák közül kellene ráhíbabunk arra, amire már senki sem vágyhat, mert van nála animáltabb, átdolgozottabb, hasonmásabb és korszerűsítettebb...

Ami – ugyebár – az egyszerű(nek mimelt) gyermek egyszerűségéhez van fazonigazítva, köznyelvisítve, tehát lebutítva. Viszont ámulatos a design-ja, bámulatos a *papíralapja* és neonszínes fényekben tündököl.

Hallgatóztam mostanában játszóterek, óvodakertek mentén, tengerparti sivatagok perzselésében, de még lakópark-sorompókon innen és túl is, amikor a divatlapban, öskrimiben, szakácskönyvben elmélyülő anyukák, naptejben fürdő vagy tengericsillag-vadász apukák egyik fülén ki-, a másikon besétáltak az utolsó kreatív gyermekmese-foszlányok, hogy aztán elnémuljanak vagy mesésármányaink rablott zsákmanyaiként idélednedjenek el a semmibe, a pusztába kiáltva.

Ennyi elég is lenne, hogy végleg búcsút mondjunk egy klasszikus vízióknak. Ha ritkán író-olvasó találkozára még elhívják a közelmúlt íróemberét, és a közelmúlt alkalmairól kezdjük kapirgálni a jóízű mesemondás mázát, olaját, kencéjét, mindig rácsodálkozunk egymásra. Az író a saját gyerekkorából kikukucskálva nem leli a nyugamát, anyákat, testvéreket (apákat nem is keresséülünk), a gyerekkorba visszacsobbanó kiskamaszok pedig szeretettel azonosulnak Szabó Gyula bácsi kalákáns furulyás népmeséivel (ez még nekünk is örömmünkre van), de a CN esatoma kockafejű történetével és a DVD-ajándékok elkoptathatatlan fegyverforgatóival is!

Ha egyszer ma erre van igény!

Avagy inkább kínálat.

És akkor az ember kezéhez ütődik egy nagyon vékony, nagyon szerényen ibolyafényű, láthatóan egyszerű, mélyes kis olvasókönyv, bár ez sem derül ki róla, amíg föl nem lapozzuk. De a cím megmocorgatja a lelket, az ujjakat: *A furfangos komák históriái és más mesék*. Olyan benedekelés, magyarnépmesés, másíkszázadeleji hangulata van a hirtelen felcsopott tartalomjegyzéknek is: rókákkal, medvékkel, kutya-macska háborús veszályllyal, versengő komákkal, Szentelt vitéz történeteivel... Még ismerősen hangzó hősök is utat törnek maguknak a kíváncsiságunk felé, mint a hét holló királyfi, az obsitos huszár, vagy az elátkozott barát. Egy nyolcvan oldalban megplapuló mesefüzér, -folyondár – mint a távoli idő préselt szirmai-levelei egy védelemre szorult virágos mezőről.

Szikár, forró homokrétek egyesítés története mesélődnek itt csudálatossá, igazá, lehetségessé – jóízűen mosolyogtatva-nevetetve. Ki hinné! Volt egyszer egy tanító úr (később orvosá képezte magát), aki Himnuszunkkal egy esztendőben született, s a kecskeméti tanyavilág bujdosó 48-as katonájaként, később meg iskolagazgatójaként belésszerelmesedhetett ebbe a Duna-Tisza közti pásztor- és tanyavilágba, mert házi feladatul adta a tanítandó diákijának, hogy tanítsanak vele is mesét izlelni, szokásokat kántálni, dalokat alkalmakra megtanulni...

Aztán *Dékány Ráfael* úr mégis a főváros lakója lett, ahol már nem is a gyűjtés, inkább a mentés, a csiszolatlan gyémántok igazítása, s bennük a gyönyörködés mellett a távoli vágy: a közkincesé tétel szolgálata munkált. Sosem lett a kincses tarisznyából közkinces, inkább el-ásozott, annyi hasonló sorsú értékünk porladó testvére.

Pedig voltak, akik tudtak róla. Csak akkoriban nem ez volt a mesés feltámadás ideje. Ahhoz másfél száz évnek kellett elmúlnia.

De hát most úgy kezdődik a mese, hogy hol volt, hol van – itt van a kecskeméti közelmúlt és jelen kiváló garabonciása, aki néprajzosnak mondatik, s aki már annyifélével meglepett minket, hogy éppen ezt vártuk tőle: az ásoját jókor, jó helyen merítse a múltba. Szüksége volt rá sok mindenkinek, Kecskeméten amúgy is terem még a mandulafa mandulát, a könyvtár Meseországot *Kriston Vizi* királlyal, évente kivirágoztatott mese-életfával. (Aki még nem látta, nézze, hallgassa meg egyszer!)

Ez a szívünkre lapuló kis könyv most majd bizonyára megfrissíti a mesét mondó kedvet, a mai tanítók és szülők és nagyszülők ösztönző szeretetét, hogy a Bács-Kiskun megyei mesenapokon a furfangos komák históriái is mosolyra készteszenek, testvérszeretetre tanítsanak, meg továbbgondolt turpisságra, meg bátorsággal a rozsdát csodafegyverrel varázsolni. És tanítanak embernyelven kutyasorsot és medvelomhaságban butaságot szánni, mint ahogy szegénységben hazugságba keveredni, s a megbántott anyák lelkében eredendő jóssággal kiengesztelődni...

Sorolhatnánk még, hiszen számos mesének számosak a tanulságai. De most inkább a magunk örömről még egy kiszámoló mondat: *Dékány Ráfael* elment vadászni, zsákmányát tarisznyába kötö; *Kriston Vizi József* a kútból előadni; *Bordi Zsuzsanna* az archaikus szöveget gondozni, a könyv végét szó- és névmutatóval is ellátni; *Bakos Balázs* szép grafikaival helyettünk a fantáziaképeket meg nem rajzolni; s ez a picinke *Porta Könyvek* sorozat ezt az egészet fölfedezésre segíteni. Ugye, hogy mesés!

(*A furfangos komák históriái és más mesék*. *Dékány Ráfael* gyűjtéséből. Válogatta: *Kriston Vizi József*, a szöveget gondozta: *Bordi Zsuzsanna*, grafika: *Bakos Balázs*. *Porta Könyvek*. *Kecskemét*, 2010. 82 old.)

Kovács Lajos

Rejtőzködő értékeink/értékek nyomában

Az elmúlt év tavaszán, amikor a nyári programjainkat állítottuk össze, egy nagyon szép külsőjű és gazdag tartalmú könyvre akadtam. Kiderült, hogy egy különleges sorozat egyik kötetét tartom a kezemben. Valóban sorozatról van szó, hiszen a szerzők már szinte be- és körbejárták hazánk és a határon túli területek magyar kultúrához kapcsolódó helyszíneit és tapasztalataikat, az őket is lenyűgöző látványokat gyönyörű fotók és okos ismertetések kíséretében adták közre. Az a fajta országjáró, magyar értékeket kutató ember, aki nem csupán azért megy el kirándulni, hogy kipipálhassa a következő helyszínt is, nagy segítségre bukkan a *Rejtőzködő értékeink/értékek nyomában* sorozatcímű viselő könyvekben. 2001 óta kilenc kötet jelent meg, a kilenc könyv mindegyike száz-száz csodálatos látványt mutat be itthonról és az országhatáron kívüli egykori magyar tájakról. A nevezetességek között ott vannak azok, amelyeket feltétlenül látni kell, mint például a ferdői Esterházy-kastély, a szabadkai várósháza, a munkácsai vár, a Tordai hasadékok, a kassai Szent Erzsébet-székesegyház. De talán sokkal izgalmasabbak azok az apró, valóban sok ember számára rejtett kincsek tűnő, felfedezésre váró értékek, amelyek a világ boldogabb tájain turisták tizezreit vonzanak, nálunk viszont alig ismerik. Ilyen például a tákosi református templom, az ógyallai csillagvizsgáló, Rahó, Európa földrajzi közepe, Nagyajta, Kriza János szülőhelye, a bánáti Ruszanda-tó vagy a Kapisztrán János emléket őrző Újlak. A sorozattá összeállt könyvek bemutatják az épített és tárgyi örökségünket: templomokat, kolostorokat, kápolnákat, várakat, kastélyokat vagy ezek még látható romjait. Emellett a könyvek alkotói nagyon sok különleges természeti értékre is felhívják a figyelmet: őslápok, borókások, források, folyók találkozásai, hegycsúcsok, szorosok, szurdokok, puszták képe és hozzájuk fűződő történetek elevednek meg előttünk. De olyan növény- vagy állatritkaságokra is kitérnék, mint például az erdélyi hérics, a magyarkanizai tiszavirág és sok hasonló különlegesség.

A szellemi örökségből ugyancsak bőséges a kínálat! A kilenc kötet valamelyikében bemutatott kincsek közül csak néhányat ragadok ki: a Szent László legendáját őrző, világörökség részét képező Gelence, a sibeniki ferences kolostorban található Laskai-sorok néven ismert nyelvemlékünk, a marosvásárhelyi Teleki Téka, vagy Huszt várához kötődő irodalmi élményeink. Nagyon fontosak a bemutatott néprajzi értékek. Az építési módok, az öltözködési – a gyönyörű széki vagy kalotaszegi viselet –, a temetkezési szokások, a különböző ünnepek-rökhöz kapcsolódó maig élő hagyományok csábító kínálata tárul elénk. Az egykori, de sok vidéken ma is művelt mesterségek végtelen sora szintén kibontakozik e könyvek szövegeiből, képeiből. Csak néhány példát idézek: a pápai kékfestők, a kárpátaljai parasztpokróc szövők, a korondi fazekasok. De fontos megemlíteni az Etnokampon a népi mesterségek újraélesztését célul tűző elkötelezett szervezők tevékenységét is, hiszen múltunk értékeit védik, óvják és egyúttal a jövőnköt építik, egy

emberibb, értékeket tisztelő világ kialakításán fáradoznak.

Nem hagyományos útikönyvek a száz-száz csoda bemutatását célul tűző kötetek. Elsősorban gyönyörű képeskönyvek, albumok. Egy nyugodt vasárnap délután a kényelmes fotelban ülve órákat tölthet el az ember a szebbnél szebb fotók nézegetésével. Ha kíváncsi lesz egy-egy kép üzenetére, az ismertető szövegek kielégítő választ adnak. Amennyiben még többet szeretne tudni valaki az adott helyről, tájról, szoborról, akkor a könyv végén levő irodalomjegyzék segíti a további tájékozódásban. Elmondható, hogy a képek és az írott ismertetések egyenértékű tájékoztató anyagok. Az igényes, színvonalas fotók és jó stílusú – a szó nemese értelmében vett – ismeretterjesztő szövegek harmonikusan kiegészítik egymást. Az olvasó számára gyorsan világossá válik, hogy mit is jelent a címben megjelenő „csoda”. Csodának tekintik a szerzők a magyar kultúra épített, tárgyi és szellemi értékeit, valamint az ezek helyszínül szolgáló vagy a környezetükben elterülő természeti szépségeket. Fontos számukra a magyarságtudat, a magyarságtudat erősítése. Hazaszeretetre, az ősök munkájának, alkotásainak megbecsülésére igyekeznek ösztönözni az olvasót.

A sorozatjelleg erősíti a külső megjelenés: azonos méretű, azonos logikával összeállított keménytáblás borító jelzi a témák összetartozását. Mindegyik könyv más színű. A száz újabb csoda helyszínét megjelenítő főcím csupa nagybetűvel írva került a borító felső részére, a csoda szó keltette ünnepélyes hangulatnak megfelelően arany-, illetve ezüstszínnel nyomtatva. A főcím alatt mindegyik könyvön egy fénykép emeli ki hazánk vagy a választott tájegység egy szépséges vonzerejét. Nagyon különleges a *Magyarország száz csodája III.* könyv szimbolikus erejű képe, bizonyára a sorozat megalkotóinak célkitűzését is sugallja: a göröcsényi kapaszkodó gyökerek, amelyek alól néha már a földet is kimosta a víz, az élni akarást, a múlt megtartó erejét, a hagyományok, értékek tiszteltetését közvetíthetik az olvasónak.

A kép alatt mindegyik könyvön a főcímnél kisebb betűkkel olvasható a sorozatcím. A három magyarországi kötet esetén *Rejtőzködő értékeink nyomában*, míg a határon túli magyarok helyszíneket bemutató könyveknél *Rejtőzködő értékek nyomában* fogalmazódik meg. A hátsó borító ugyancsak a szerkesztők és a kiadó azon törekvését tükrözi, hogy látható legyen az egyes kötetek összetartozása. Négy-négy kép, illetve néhány soros összefoglaló hívja fel a könyvben található helyszínekre a figyelmet. Mindegyiken jól látható a Totem Kiadó neve és emblémája is.

Az olvasó céltudatosan szerkesztett, gyönyörű képes útikalauzokat tart a kezében, olyanokat, amelyekben gyorsan, könnyen el tud igazodni. Úgyanis nagy segítséget jelent az, hogy a könyvet kinyitva a borító belső oldalán térképet találunk a helyszínek kiemelésével. Ugyanezt még egyszer láthatjuk, és mielőtt a könyvet becsuknánk, gondolatban még egyszer végigjárhatjuk a bemutatott településeket. További segítséget jelent a részletes tartalomjegyzék, kiemelésre méltó, különlegesen ötletes címeivel. Ezek hol a tartalom lényegét emelik ki (Az égből nyúló gótika – Kassa), hol a bennünk élő ismereteket hozzák felszínre (A csitári hegyek alatt), hol szellemesen fogalmazva (Árva volt – Árva maradt) hívják fel a figyelmünket valamely kincsünkre. Szintén dicséretes a könyv végén található, gondosan összeállított név- és tárgymutató, melynek segítségével vissza- vagy megke-

reshető a minket érdeklő személyről, tárgyról, tájról szóló információ.

Hasznos az irodalomjegyzék feltüntetése, ebből láthatjuk, hogy hiteles információkat kaptunk, illetve akik az egyes témák iránt mélyebben érdeklődnek, a felsorolt művek alapján megkezdhetik a kutatást!

Az egyes nevezetességek részletes bemutatásánál kis térképeken a helyszínek földrajzi elhelyezkedése, a lapszélen pedig a megnevezése látható. A képek és a szöveg egysege, hangulata dicséretes. Ahol azonban egy összefoglaló címet látunk (Erdély száz csodája – Szászföld), ott nem mindig lehet tudni, hogy Szászhermány, Berethalom vagy Prázmár erődtemplomát mutatják-e a képek? Ilyenkor célszerű lenne vagy képaláírással, vagy a szövegben jelezni, melyik kép mit ábrázol. Ez néhány kötetben – de nem mindegyikben – alkalmazott gyakorlat.

A fiatal Totem Kiadó nagy vállalkozása ez a sorozat. Nemes célt, nemes küldetést vállalt fel azzal, hogy Magyarország, valamint a Kárpát-medence magyarok területeinek értékeit, csodáit ilyen újszerű megközelítésben mutatja be. Valóban jó kézbe venni és akár csak egyszerűen a szabadidő eltöltése céljából nézegetni a gyönyörű képeket, beleolvasni a szövegekbe, akár ezek alapján útra kelni, felfedezni, csodák nyomán kalandozni. Az olvasó tájékoztatása érdekében hasznos volna a könyvek végén vagy hátsó borítóján feltüntetni, hogy eddig mely magyarok területekről jelentek meg a sorozat kötetei és talán azt is, hogy tervek között szerepelnek további művek, így Szlovénia és a Várvidék értékeinek bemutatása.

Magyarország száz csodája címen eddig három könyv jelent meg a *Rejtőzködő értékeink nyomában* sorozatban. Ha a három könyv térképein megjelölt helyeket egymásra vetítjük, látható, hogy a „csodákat” kutató csoport egyre több értéket fedez fel, mutat be az országból. A Balaton-felvidék, a Bakonytól a Zempléni-hegységig húzódó hegyvidékeink, Budapest vagy Pécs és környéke, az Őrség, az Alpokalja látványai nagy számban jelennek meg az egyes kötetekben. Jó ötlet volt hazánk rejtőzködő értékeinek felkutatása és ezek folyamatos bővítése, az olvasó is várja az „újabb csodákat”. Száz-száz címet olvashatunk mindegyik könyv tartalomjegyzékében. Ezek a szépen megfogalmazott címek szinte regénnyé, olvasmánnyá állnak össze, múltat idéznek, evokatív erejükkel megérintenek bennünket. Felkeltik kíváncsiságunkat és talán még arra is ösztönöznek, hogy a sokszor szinte művészi kivitelű képek és az olvasmányos, érthető, információban gazdag szöveg megismerése után elinduljunk és a felkinált látványokat saját szemünkkel lássuk, a különleges helyszíneket saját lábunkkal járjuk végig. Érezhető, hogy a szerkesztők és szerzők célközönségként nem egy szűk réteget, hanem minél szélesebb kört igyekeztek megszólítani. Ezért szerepel az Esterházy-kastély és Pannonhalma, Nagyvácszony és Velemér, Hortobágy és Hollókő, Eger és Aggtelek, és még sorolhatók volnának tovább a mindenki által jól ismert nevezetességek, a tipikus osztálykirándulási célpontok. De nagyon jó, hogy ez a sor bővül a kevésbé, vagy egyáltalán nem ismert színhelyek bemutatásával. Olyan kevesek által látogatott szakrális, vallási épített örökségek említhetők, mint pl. Csemeszkopács csodálatos román stílusú templomocskája, a gyönyörű premontréi templom Túrján, a szalonai freskók vagy a Vízolyi Biblia és a magyarpolányi kálvária. Történelmi, művelődéstörténeti értékek egész sora bontakozik ki

előttünk már a címek segítségével: A város, ahol 11 óra kor harangoznak; Királynék városa; Ahol Magyarország született; Koronázási ajándék; Cifrapalota az Alföldön. Képek és leírások tájékoztatnak a növényvilág különlegességeiről, természetértékeinkről (Famatuzsálemek, Makó aranya), gyönyörű tájainkról (Sólyom és evezőlapát), az állatvilágról (Bivalyparadicsom), ételeinkről, italainkról (Édes élet Budapesten, A folyékony szerelem birodalma) és felsorolhatatlanul sok egyéb érdekességről.

Irodalom és művészet (Mátra alján, faluszélen; A Művészetek Völgye), hagyományok és néprajzi értékek, népi mesterségek (Krisztus virágszönyegen; Csipkébe öltöztetett álmok; Pingált falak városa) is helyet kaptak a könyvekben. Nagyon sok szellemes, az ember arcára mosolyt varázsoló, figyelemfelkeltő címmel is találkozhatunk, amelyek az adott fejezet elolvasására buzdítanak: Hová nyílnak a vakablakok? Halom és malom; Óreg templom nem vén templom.

Az első könyv egyes látványokról készült szövegekben nagyon jó tájékozási lehetőséget biztosítanak a különböző nyomdatechnikai megoldások (például a csupa nagybetűs vagy félkövén szedett kiemelések). A másodikban a bekeretezett részekben kiemelt művelődéstörténeti, irodalmi, néprajzi stb. értelmező, magyarázó részek (például Ozoráról, a kalocsai himzésről, a szerb ortodoxokról) teszik értékesebbé a szövegeket. A harmadik kötetben szintén található néhány magyarázó, ismeretelmélyítő kiegészítés (Mária látogatása Erzsébetnél). Ebben a kötetben a szép fotók keltette lírai hangulatot kellemesen fokozzák az egyes részek előtt álló idézetek (Tompá Mihálytól, Fekete Istvántól, Áprily Lajostól).

Elmondható, hogy mindegyik kötet valamiben eltér a másiktól, az előzőekhez képest mind formájában, mind tartalmában hoz valami újat. Ugyanakkor lehet érezni, hogy a szerzők és a szerkesztők egységes logika szerint építkeztek, és lehet érezni, hogy egyre mélyebbre ásva, egyre több, valóban sokunk előtt eddig elrejtett értéket hoztak felszínre. Számos útiöngyűgyek az ország turisztikai nevezetességeit bemutatni, azonban ezek a sok száz csodát feltáró albumok a maguk újszerű megközelítésével műveltebbé tesznek bennünket, és emellett Magyarország szeretetét, hazánk, szülőföldünk, értékeink tiszteletére is tanítanak.

A hazánk rejtett értékeit bemutató könyvek mellett elkészültek azok az alkotások is, amelyek a határon túli magyarok vidékeit, valamint azokat a helyeket mutatják be, ahol a magyar történelem, kultúrtörténet érintkezett az ott élőkkel. Nem a megjelenés időrendjében, hanem a földrajzi elhelyezkedést követve szólok az egyes kötetekről.

A Felvidék száz csodája 2005-ben látott napvilágot. A Kisalföldtől a Zempléni-síkiig, érintve a Kiskárpátok, a Fátra és a Tatra vidékét, a gömöri, szepesi tájakat, sok jól ismert, de még több szinte ismeretlen kincset tárnak az olvasók elé a könyv szerzői. Dévénytól (Szabad-e Dévénynél betörni / új időknek új dalaival?) Borsóig (II. Rákóczi Ferenc szülőhelye) végigjárták a lápos, vizes csallóközi ártereket, képzeletünket megragadó fotóik segítségével végigtekinthetünk a vadregényes hegység ormaiban, megcsodálhatjuk a sziklaszírtan vagy a szelidebb lankákon épült várakat (Arva, Beckó, Szepes, Krasznahorka), valamint az értékes szakrális emlékhelyeket (Jászó, Garamszentbenedek, Gimeskosztolány) és még

számtalan csodát. Feleleveníthetjük a Deákiról megtanult ismereteinket, hiszen a gyönyörű felvételek megidézik azt a helyet, ahol a magyar nyelv legősibb szövegemlékét őrizték. A számtalan főúri kastély, az Andrásnyak, a Rákócziak építette örökség, a Mátyás mesékben guruló körmöci aranyak helyszínének látványa, története büszkeséggel tölti el a lelkiünket. Olvashatunk Jókairól, Balassiról, Tompa Mihályról, Petőfiről, de elgyönyörködhetünk a szépséges fotókon látható hegygerincek, sziklák, barlangok, kővek szépségében és a szépségi városok gazdag kultúrtörténeti hagyatékában is. Igényesek a fényképek, alapos ismeretet nyújtanak a szövegek, a kiegészítő, értelmező részeket, a lírai idézetek. A felvidéki táj gazdag szépsége és a magyar történelem, kultúra megmaradt értékei valóban újra készítetik a könyv olvasóját.

A Kárpátalja száz csodája kötet 2009-ben jelent meg. Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt, Verecke – talán ezek a helyszínek, amelyeket e tájról mindenki ismer valamelyest. Napjainkban ismertté vált még a szomorú sorsú Kisszelmenc és Szolyva. Azonban a könyvet végiglapozva elsodálkozunk azon, hogy mennyi felfedeznivaló akad Kárpátalján is. Szépséges haranglábak, kazettás mennyezetű templomok képeiben gyönyörködünk, Rákóczi Ferenc, Munkácsy Mihály, Móricz Zsigmond nyomdokain járunk. A beregi borvidék vonzza a látogatót, izai kosárfonást, beregi szöttes készítését, viski csuhéfonást tanulhatunk, megcsodálhatjuk a villózás, a tojásfestés, a betlehemezés különböző ünnepkörökhez kötődő hagyományát. Az aknaszlatinai sóbányában meghallgathatjuk a Szent Kinga gyűrűjéről szóló történetet, felkereshetjük a Tisza forrását, a Fekete- és Fehér-Tisza Európa földrajzi közepén történő összefolyását. A táj szépsége mellett élvezhetjük a táj kínálta ételeket, a gombák sokféleségét, a fafaragó népművészek munkáit csodálhatjuk, a szilvalekvár utánozhatatlan ízét kóstolhatjuk. Mintha egy gyönyörű, tiszta forrásban merítkező időutazás részesei lennénk, úgy tárul fel előttünk a történelemben, hagyományában, természeti és gasztronómiai értékeiben gazdag táj. A szerzők még ételrecepteket is kínálnak, hogy meggyőződhesünk a leírtak vagy a képeken bemutatott tények igazságáról. Talán itt igaz leginkább a sorozattal, valóban sokunk előtt rejtőzködnek ma még ezek az értékek!

Erdély száz csodája címen két könyv készült el, de bizonyára lesz még folytatás! Egyrészt azért, mert Erdély végtelenül sok nevezetességét nem olyan egyszerű csokorba kötni, másrészt pedig azért, mert nagy szükségünk van rá, hogy a rejtőzködésből minél több érték kerüljön át az ismertségbe. A bemutatott helyszínek között szerepel Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagybánya, Déva, Segesvár, Koltó, Arad – ezekről általában tudunk valamennyit. De az Erdélyről szóló könyvekben is az a különleges, ami ilyen és hasonló címek alatt rejtőzik: Pici múzeum, hatalmas értékek. Számomra Erdély elsősorban a természeti szépségek dús gazdagságát jelenti. Ezzel nyűgözött le ez a két könyv is. A hegvek pompázatos látványa ejti ámulatba az útra készülődő olvasót. A képeken láthatunk bazaltoszlopokat, tarkán csillogó szakadékokat, Szamos-parti és Almás menti vagy vörösmarti kőveket. Vadregényes szurdokokról, festői vizesésekről, szélfúttá havasokról, rejtelmes barlangokról készített fotók nyűgöznek le! Ugyanakkor gazdag művelődéstörténeti anyagot is találunk a szövegekben, ez sugallják a címek is: Mézes hetek helyszíne; A nagybányai festőiskola; „Amit raktak estig. ...”; A vallásszabadság bölcsője;

Erdély nagyjainak iskolája; Tavasz a házsongárdi temetőben; A Corvinok felszke és sok más hasonló. A megidézett Koltó, Nagybánya, Déva, Torda, Nagyenyed, Kolozsvár, Vajdahunyad képei és a képek köré írt szövegek felelevenítik, kiegészítik, bővíthik hiányos vagy hézagoss ismereteinket. A Szilágyságtól a Vaskapuig számtalan érték ösztönöz bennünket arra, hogy saját, megélt élménnyé váljon legalább egy-egy részlet a bemutatottakból.

A **Vajdaság száz csodája** kötet elsősorban az ott élő népesség sokszínűségéből táplálkozik. Megtudjuk a könyvből, hogy a táj a török korban többször elnéptelenedett, ezért palócok, más távoli vidékek református magyarjai, aztán szlovákok, majd a XX. században székelyek települtek le, és ma a szerb lakossággal együtt alkotnak egy tarka, sokszínű világot. A bácsfeketehegyi barokk református templom vagy a kaboli ortodox monostor hirdeti a békés együttélést. Jól megfér egymás mellett Hertelendyfalva székely hagyománya és Gombos, Kupuszina, Doroszló, valamint Bácsújfalú felvidéki magyar és szlovák lakosságának cifra népviselete.

Csodálatos vízi világot mutatnak be a fotók: a Tisza és Duna menti lápok, védett területeket és nemzeti parkok tavait (Paliesti-tó, Császár-tó) varázsolják elénk. A pusztá, sivatagszerű homokvilág az aranyzöld gyurgyalagokkal, a fűrtös homokliliummal szintén lenyűgöző látványt nyújt.

A Vajdaság városait feltétlenül látni kell, erről győznek meg a könyv szerzői. Újvidék a régi és az új, a szakrális és a világi értékek együttesével, valamint a harcot sosem látott péterváradí erődrel hívogat bennünket egy látogatásra. Szabadka, Zenta és a verseci borospincék a szecesszió csodálatos hangulatát idézik elénk. Véleményem szerint az egykori magyar városok legszebbike Szabadka! A városháza, a zsinagóga szépséges épülete ma is ámulatba ejti a látogatót, és az utcákon sétálva érzedik Kosztolányi, Csáth Géza szellemi közelsége is. A falvak is őrzik értékeiket, hiszen tájházak, falumúzeumok adnak hírt egykori mesterségekről, elődeink életmódjáról. Olvashatunk Fehér Olimpiáról (gúnárviadal), Etnokampról. A szerzők tanácsal is ellátják az útra kelőt, leírják, hogyan lehet megtalálni a nehezen megközelíthető helyszínekhez.

A **Délvidék száz csodája – Horvátország** kötetet 2007-ben adta ki a Kiadó. A mai Horvátországban található magyarlakta vidékek mellett sok olyan várost, falut ismerhetünk meg e kötetből, amely történelme során valamikor érintkezett, találkozott a mi történelmünkkel, vagy egy-egy jelentős magyar személyiséget életének egy szakasza ezekhez a helyekhez kötött.

Lirai leírásokat olvashatunk a Drávaszög, a Dráva-Száva köze vagy a Muraköz magyarlakta szépséges kis falvairól, városairól. Árpád-házi nagy királyaink szinte mindegyikéről őriznek emléket a szlavón vagy a dalmát városok. A templomokban gyakran láthatjuk szent királyaink szobrát. Olvashatunk arról, hogy Dalmáciában talált menedéket Szent István Jobbjá. Követhetjük Szent László és Könyves Kálmán, IV. Béla életének, tetteinek színhelyeit. IV. Béla és Anjou Nagy Lajos királyunk számtalan szállal kötődik a vidékhez. Itt alussza örök álmát Mátyás király fia, Corvin János és a király ellen szegülő Janus Pannonius szintén. Át-meg-át-szövik a tájat a Czilleiek, Zrinyiek és a Frangepánok egykori jelenlétének nyomai. Megtudhatjuk, hogy Zág-rábra is érdemes ellátogatni magyar emlékek után kutat-

va! Sok apró érdekességre bukkanhatunk a 19-20. századi kultúránk emlékeiből. Átélhetjük a monarchia, a fűrdőhelyek hangulatát. Ez a kötet is lenyűgöz szépséges fotóival. A szigetek vagy a régi oklevelek, a teljesen modern templomok vagy az omladozó bródi sáncerőd képe egyaránt felkelti az olvasó érdeklődését. Nemes gondolatok sorakoznak gróf Andrássy Gyuláról. Számomra ezek a sorok sugározzák a kiadó célkitűzését. Hiszen a nevezetességekről készült képek, az ismertető gondolatok soha sem csak arról az egy helyszínről szólnak, hanem mindig egy kerek művelődéstörténeti egészé állnak össze. A sorokon átsüt a szerző történelemtanári bölcsessége, gazdag élettapasztalata, a táj alapos ismerete.

A kilenc kötet áttanulmányozása nagy élvezetet jelent! Nem csak azt kapjuk ezektől a szép, igényes könyvektől, hogy lapozásuk közben ellazulunk, feltöltődünk szépséggel, nyugalommal, hanem érezzük, hogy okosabbak, műveltebbek leszünk általuk. Sőt a gazdag múltat szemlélve, valami boldog büszkeség is átjárja a lelkünket, amelyre nagy szükségünk van, hiszen tudjuk, hogy a gyökerek táplálnak, azok nyújtanak kapaszkodót, csak a gyökereink, azaz múltunk értékei segíthetnek hozzá ahhoz, hogy egészséges, derűs, jövőre tekintő, jövőt építő jelenünk lehessen.

A sorozatnak kétféle címe van. A kötetek számos szerzőjét, fotósát, szerkesztőjét köszönet illeti meg azért a különleges élményért, hogy a végén megérezzük úgy érezzük, valamennyi érték a miénk lett! Rejtőzködő értékeink nyomát kutattuk!

(Totem Kiadó, Budapest, 2001–2009. Szerkesztők: Sára Bernadett, Tulics Mónika, Gáspár Katalin, Barcsi Attila, Bence Lajos, Darics Erika, Folberth Péter, Simon Attila.)

Varga Józsefné Horváth Mária

Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705–1849

A József Attila Megyei Könyvtár nyugalmazott helytörténész, *Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva* tollából megjelent a Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705–1849 című munka. A könyv kiadását támogatta a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma. Gondozásában, kivitelezésében a KT Könyv-és Lapkiadó Kft., valamint legújabb kori nyomdaként, – ugyancsak az (észak)komáromi Nec Arte Kft. vett részt.

A könyveknek is megvan a maguk sorsa. Kollégáink ez irányú munkásságának eredménye közel egy évtizedes kutatómunka gyümölcseként bölcsészdoktori disszertáció formájában 1982-ben készült el. Ebben Komárom és Esztergom tizenegy nyomdájának kiadványait, tevékenységét elemzi a jelzett időközben. A majd három évtized után most megjelent kötet, mely a fenti munka része, Komárom kilenc officinája kiadványainak főbb tartalmi és formai jellemzőit veszi sorra. A források hézagossága miatt nem tárgyal gazdaság-és ipartörténeti vonatkozásokat. A művelődés- és könyvtörténeti elemzés, összegzés „önmagában”, szakmai újdonságain túl is kivételes szellemi eseményt jelent, nemcsak a helytörténeti érdeklődésű olvasók számára.

A kötet felvázolja a XVIII–XIX. századi nyomdászat fejlődésének tendenciáit, majd az első, Töltési István nyomdájában készült komáromi kalendáriumot és készítőjének tevékenységét mutatja be. Ezt követően sorra ve-

szi a Turóczy Mihály (1721–1737), Schmied Miklós János (1740), továbbá Weber Simon Péter (1788–1794) üzemében készített, a legjellemzőbb tárgykörök szerint csoportosított, szerzeágazó tematikát felvonultató korabeli nyomdatermékeket. Részletesen elemzi a felvilágosodás korának magyar sajtóját, benne az első magyar tudományos ismeretterjesztő folyóirat, a Mindenes Gyűjtemény (1789–1792) megjelenésének körülményeit, jellegét, munkatársi gárdájának összetételét. Komárom városa a felvilágosodás korában élte fénykorát. A helybeli világlátót, európai látókörű református lelkész, Péczeli József (1750–1792) köré tömörült Komáromi Tudós Társaság küldetésének tekintette a korban divatos népfelvilágosító irodalom művelését, a magyar nyelv és a magyar nemzet sorsának képviselését, a korabeli olvasóközönség szélesítését. „A Mindenes Gyűjtemény szerkesztőinek és munkatársainak tevékenysége, lelkesedése követendő példaként állhat a ma embere előtt is.” A teljes korszakban további három periódika jelent meg Komáromban: Laura (1824), Komáromi Lapok, Komáromi Értesítő (1849).

A későbbi komáromi nyomdászok, Weinmüller Bálint (1794–1800), majd özvegye és leszármazottainak kiadói politikája már nem követi az előzőekben érzékeltetett elveket. Ők már a kapitalista magánvállalkozók képviselői, akik a kelendő könyvek kiadását tartják elsődlegesnek. Ezek közül kiemelkedik az 1705. évi hasonló mű hagyományának folytatása. A „Komáromi új- és ó kalendárium”, ami gyakorlatilag az I. világháború végéig megmaradt, nagy-, olykor százezres példányszáma és eladhatósága miatt biztos anyagi alapot adott a későbbi nyomdász-kiadók tevékenységéhez. Tartalmi és formai vonatkozásban e kiadványok már hanyatlást jelentettek, nem jellemzi őket a XVIII. századi nyomdatermékek mivel gondossága, szakértelme.

A helyi nyomdászattörténet összefoglalása, rendszerezése, monografikus feldolgozása fontos adalékokkal szolgál Komárom művelődéstörténetéhez, elemzéseivel, mozaikjaival alátámasztja a szakirodalom megállapításait. „A könyvnyomtatás csak akkor válik egy nemzet közkinészévé, az általános műveltséget terjesztő eszközzé, tömegeikké, amikor túlnyomó többségében olyan könyveket termel, amelyeket nyelvünk a társadalom minden tagja számára megközelíthetővé tesz.”

Horváth Géza

ROKOLYA GÁBOR:

A polgári közjegyzőség emlékezete 1875–1949

Impozáns, csaknem négyszáz oldalas albumalakú könyvet tartok a kezemben. Olyan kiváló, amelybe belelapozni élmény. Élmény, mert igényesen szerkesztett, a nyomása minden képzelletet felülmúlóan tökéletes, s ha még közvetlen végig is olvassuk, akkor egyre újabb és újabb értékeket fedezhetünk föl benne. A magyar jogtörténetírásnak, sőt a magyar történetírásnak is a legszebb, legigényesebb kiadványa, amelyhez foghatóról eddig csak álmodozni mertünk. Csak sajnálhatjuk, hogy aligha kerül el a szélesebb olvasóközönséghez.

A szűkebb jogászai szakmát, a közigazgatást kivéve a legtöbb embernek csak homályos fogalmak vannak arról, ki is a közjegyző, mivel foglalkozik, miért is van rá szükség. Egyesek még a közigazgatásban dolgozó jegyzővel való „azonosítástól” sem idegenkednének.

Az 1874-es, 1886-ban módosított törvényes meghatározás szerint a közjegyző jogselekmények felvételére és hitelesítésére államilag megbízott hiteles személy, aki rendelkezik bírói vagy ügyvédi vizsgával, s van 3 évi közjegyzői, vagy 4 évi bírói, ügyészi vagy ügyvédi gyakorlata. Más állást, ami foglalkozásával összeegyeztethetetlen, nem tölthet be. Állása akkor szűnik meg, ha lemond, vagy elhalálozik, ill. ha különösen súlyos fegyelmi eset miatt elmozdítják.

A mai közjegyzői intézmény alapját az 1991. évi XLI. törvény szabályozza. A közjegyző olyan jogvédett személy, akit az igazságügyi miniszter nevez ki meghatározott székhelyre. Feladata: jogviták megelőzése érdekében a felek számára perdatlan jogi szolgáltatást nyújtani, elkészítik a közokiratnak számító közjegyzői okiratokat, másolatokat hitelesítenek, tanúsítványokat állítanak ki, okiratokat őriznek meg, lefolytatják a hagyatéki eljárást, stb. 1949-től államosították a közjegyzői intézményt, és a régi polgári közjegyzőségi rendszert csak 1992-től állították helyre.

Dr. Tóth Ádám, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke ajánlásában hangsúlyozta: „A közjegyzőség nekünk, közjegyzőknek több mint foglalkozás, több mint napi munka... csak hivatásként lehet szépen és jól gyakorolni, s hivatásunk a tényekhez, a joghoz, az erkölcsös igazsághoz való hűségben rejlő erőt és célt jelenti számunkra. Dr. Rokolya Gábor kollégánk a kar iránti elkötelezettségéről, a hivatásunk szeretetéről tett tanúságot, amikor hosszú éveket – időt és anyagiakat nem sajnálva – kutatott a magyar közjegyzőség emlékei után. A munkája eredményeként megjelenő kötet... a közjegyzőség talán legszebb, 1875 és 1949 közötti időszakát mutatja be.”

A szerző előszavából is kiderül, hogy a könyv sokkal több a viszonylag kevesek által művelt szakma múltjának bemutatásánál: „E könyv megírásával eredeti célnak az volt, hogy a mai közjegyzőség nevében emléket állítsak elődeinknek, a hajdani királyi közjegyzőknek. A kötet anyagának gyűjtése során folytatott kutatások azonban olyan adatokat is feltártak, amelyek túlmutatnak az eredeti szándékon, és egy igazságügyi szakma történetét keresztül a korabeli Magyarország életére, művelődéstörténetére vonatkozó adalékok bemutatását is lehetővé tették.”

A kötet a magyar jogi írásbeliség dokumentumainak, tárgyi emlékeinek olyan képes enciklopédiája, amelyhez hasonló kiadvány soha nem jelent meg. Reprodukciói olyan méretűek, hogy különböző korok okirat-típusai (a középkori oklevelektől a XX. századi gépiratokig és nyomtatványokig) tökéletesen tanulmányozhatók, beleértve a „tökéletesen” rendkívül nehezen fényképezhető pecséteket, pecsétnyomokat is.

A nyugati típusú közjegyzőség előtt a XII–XIII. század fordulójától az 1870-es évekig nálunk az ún. hiteles-helyek (kijelölt egyházi testületek) voltak a közhitelesség szervei. Az első fejezet ezek történetét, s a középkori, valamint az újkori közjegyzőség kialakulását tekintti át. Majd részletesen taglalja a közjegyzői törvény megszületésével kapcsolatos törvényes szabályozást, annak megszületését.

1910-ben 300 közjegyző dolgozott az országban. Dr. Charmant Oszkár kamarai titkár szerint 1500 kellene, akkor erősödhetne meg a testület.

Külön fejezetek foglalkoznak azzal, hogy alakult a közjegyzők sorsa a történelem viharában és békés idő-

szakokban. Különösen hasznos helytörténeti szempontból is a közjegyzői kamarák bemutatása, illetékességi terület térképével), vezetőik életrajzával. A következő kamarák működtek Trianon előtt: az aradi, budapesti, debreceni, kassai, kolozsvári, pécsi, pozsonyi, szegedi, szombathelyi, temesvári, fiumei. A közjegyzők, ill. közjegyző-helyettesek országos együletének története, az egyesület nyugdíjintézete, országos kongresszusok, vándorgyűlések, a közjegyzői könyvtár és múzeum története is kitér a szerző.

Az egyesület könyvtárának értékes könyvei 1950-ben a Fővárosi Bíróság szentespincéjébe kerültek – elégetésre. 2008-ban (elhúzódo tárgyalások után) 93 kötetet sikerült visszaszerezni. Az Ügyvédi Múzeumba került a közjegyzőktől gyűjtött tárgyi anyag, de a világháborúban megsemmisült. Az újabb gyűjtés eredménye a kötetben fotón látható, váltóóvási eljárásnál használt irattáska. Ócsán dr. Balassa Lajos (1881–1977) közjegyző egykori dolgozószobája múzeumként tekinthető meg a helyi könyvtárban. Nem kis munka lehetett a közjegyzők síremlékeinek, lakóhelyeinek kinyomozása, ezekről régi képek felkutatása és új fényképek készítése.

Egyébként a kötet igen sok kitűnő fotót tartalmaz, nemcsak közjegyzőkről (hivatali és családi képeket), hanem miniszterekről, jogászokról, közéleti szereplőkről is.

Különféle pecsétek és pecsétnyomok, iratfajták (erkölcsi bizonyítvány, banki aláírásminták, végrendeleti letéti boríték, népfelkelési igazolvány, menekültügyi hivatal igazolványa, hadifogoly-levelezőlap, tanúsítvány, meghívó vándorgyűlésre, névjegy, kitüntetési okirat, közjegyzői boríték, közjegyzői jegyzőkönyv-nyomtatvány, gyászjelentések, MÁV bérletjegy, személyazonossági igazolójegy, vitési igazolvány, közjegyzői okirat, nemességigazoló irat, keresztlevél, letartóztatási látogatójegy-nyomtatvány (1956), váltó-óvási, hitelesítő iratok, tanúsítványok, az örökösödési eljárás iratai, reklámcímke, közigazgatási nyomtatvány-katalógus, közjegyzői nyilvántartás, mutatókönyv, aprónyomtatványok, számlák, nyugták, idézési nyomtatványok, kézbesítési vétívek, stb. kitűnő reprodukciói segítségével a XIX–XX. századi iratfajták jelentős része megismerhető. A fotók tökéletesek, a szövegek minden része kitűnően olvasható (hála a fotók méretének). Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a legtöbb tudományos és ismeretterjesztő könyv erre nemigen fordít figyelmet, ezért képanyaguk nagyobb része gyakorlatilag használhatatlan, élvezhetetlen. Rupp Zsigmond 12 oldal terjedelmű hiteles kiadványa teljes reprodukciója (1877) közlésre került és még további okiratok, több mint félszáz oldal terjedelemben. Megismerhetjük a szakmai folyóiratait, kiadványait is (pl. Királyi Közjegyzők Közlönye, amelyből 1944-ig 43 évfolyam jelent meg).

A kötet különleges értékét jelenti a közölt 51 részletes, képekkel illusztrált életrajz. Közte olyanok, mint Görgey Artúr öccse, István (1825–1912) életrajza, aki közjegyző volt 1875-től Budapesten (irodája Petőfi S. u. 9. alatt volt). Grosschmid Géza kassai közjegyző-helyettes fia Márai Sándor néven lett világhírű író. Tragor Ignác közjegyző-helyettes a váci múzeum megalapítója, stb.

Közjegyzői irodák címeres táblái, közjegyzői pecsétnyomok gyűjteménye is kuriózum. Az illetékszabályok, a díjazás kérdésével is külön fejezet foglalkozik.

Csaknem 300 tételes a bibliográfia, a kötetben való eligazodást névmutató is segíti.

A köszönetnyilvánítás nagy száma jelzi, hogy milyen sokféle forrásból sikerült összeszedni a kötet információit. A főváros kivételével máshol szinte teljesen megsemmisítették a közjegyzők iratanyagát, ezért szinte a semmiből kellett ezt a tökéletes bízalomra épülő különleges jogintézmény történetét megírni.

A lektor: Stipta István (Miskolci Egyetem). Kiadja: Magyar Országos Közjegyzői Kamara. A kitűnő nyomdai munka miatt feltétlenül meg kell nevezni a kivitelezőt is: Nyomta és kötötte: Keskeny és Társa Nyomdaipari Kft.

A hivaltörténeti kutatás mintakönyveként tekinthetünk erre a kiadványra. Szerzőjének a pesti belvárosban van az irodája. Ha kitekint az ablakán, több egykori közjegyzői iroda épületére is lát. A dolgozószobájában közjegyzői irodák névtáblái és kitűnően megválogatott jogtörténeti kézikönyvtár. Rokolya Gábor régi, nagyon ritka kiadványok hasonmás megjelentetésével is gazdagítja ezt. Ilyen pl. Erdújehelyi Menyhértől *A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon* (1899), Nánásy Beniamin 1798/99-ben megjelent könyvei, s később Eckhart Ferenc német nyelvű hiteleshely-történeti alapművének magyar nyelvű kiadása is. 2008-ban a 700 éves a közjegyzőség Magyarországon c. konferencia kis kőtetét is Rokolya Gábor szerkesztette, s ő a főszerkesztője a *Közjegyzők Közlönyének* is.

A Szegeden végzett jogász, Ruszoly József professzor kitűnő tanítványa, nemcsak szakmájának kiváló képviselője, hanem a mai magyar jogtörténetírás egyik kiemelkedő képviselője is.

(Magyar Országos Közjegyzői Kamara. Bp. 2009.)

Csorba Csaba

Tízéves a Marosvidék kulturális folyóirat

2000-ben alakultak Makón a pedagógus szakmai munkaközösségek és *Szilágyi Sándorné*, a történelem munkaközösség vezetője számára világossá vált, hogy Makón és régiójában több pedagógus foglalkozik helytörténettel, néprajzzal, kutatják és ápolják a helyi hagyományokat, de publikálási lehetőségük nincs. Mivel 1959 és 1960 között létezett egy makói kulturális folyóirat, a *Marosvidék* – amely csak novellákkal, verseket közölt és később beolvadt a *Tiszatájba* –, történelemtanárokkal, hely- és irodalomtörténészekkel egyetértve ennek újraindítása mellett döntöttek. Hamarosan összeállt a szerkesztőbizottság: *Jámborné Balog Tünde*, *Korell Gertrúd*, *Szilágyi Sándorné* valamennyien makói tanárok. Ami Szegednek a *Tiszatáj*, az lett Makónak és térségének az ebben az esztendőben éppen tízéves *Marosvidék*. Példamutatóan jól szerkesztett és nivós kulturális kiadványosorozat, amelyet mindig szívesen forgatnak olvasói.

2000. augusztus 20-án jelent meg a kulturális folyóirat első száma. Kiadását a 2001-ben megalakult *Marosvidék Baráti Társaság* civil szervezet támogatja, amelynek célja a kulturális, művelődési, népi hagyományokat őrző, helytörténetet kutató tevékenység eredményeinek és a Maros-völgyi civilizáció értékeinek bemutatása. Lényeges feladatuknak tekintik, hogy bemutatkozási lehetőséget biztosítsanak nemcsak a helyi, hanem a határon túli írónak, néprajzkutatóknak, képzőművészeknek is, olyan kutatások, irodalmi alkotások megjelentetését se-

gitik, amelyek szervesen kötődnek a vidék múltjához, jelenéhez. Évente három alkalommal jelenik meg a folyóirat: áprilisban a költészet napjára, augusztusban Szent István napjára és decemberben Adventre. Felelős kiadója *Bálint József* pedagógus, nyugalmazott iskolaigazgató. Pályázatok beadásával, adományokkal, előfizetőkkel, szponzorokkal tartják fenn magukat. A külsejében is igényes, színvonalas kiadvány megjelenésének anyagi hátterét a térségi önkormányzatok, a pályázati források és a Marosvidék Baráti Társaság biztosítja. A régebbihez képest lényegesen nagyobb oldalszámmal indult újra a periodika, kibővítve különböző rovatokkal, kiállításokról, kulturális rendezvényekről, határon túli kapcsolatokról szóló ismertetőkkel.

A folyóirat szerzői között megtalálhatók a hazai irodalmi és tudományos élet kiemelkedő személyiségei: *Jókai Anna* író, *Jankovics Marcell* rajzfilmrendező, *Makovecz Imre* építész, *Lator László* Makóról elszármazott költő, műfordító, irodalomtörténész, *Császtyay István* irodalomtörténész, *Blazovich László* jogtörténész professzor, *Trogmayer Ottó* régészprofesszor, *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke, *Péter László* irodalomtörténész professzor, *Marjanucz László* történész, *Török József* egyháztörténész egyetemi tanár, *Tari János* operatőr és filmrendező, *Bécsy Tamás* színháztörténész és esztéta, *Bogoly József* Agoston irodalmár, *Tóth Ferenc* nyugalmazott múzeumigazgató, helytörténész.

Évente három, 80–85 oldal terjedelmű főszerkesztői számot adnak ki, alkalmanként 600 példányban, emellett pedig egy *Marosvidék-füzetek* sorozat is elindult, amelyből nyolc szám jelent meg eddig. A füzeteket többnyire valamilyen alkalomhoz kapcsolódva adják ki és egy-egy központi téma köré épülnek. A két Repertórium mellett kiadták például a makói József Attila Emlékbizottság 1967–1974 közötti történetét leíró tanulmányt, továbbá megjelent a bogáziói emlékkönyv, az Asszonyok a történelemben (1956–2006), Egy apátfalvi asszony visszaemlékezései, A makói Keri emlékkönyve, valamint az ötvenhatosok visszaemlékezései.

A Marosvidék időszakos folyóirat rovatainak címei változtak, bővültek az elmúlt tíz év folyamán, ahogy egyre gyarapodott és sokszínűbb lett a szerkesztőbizottsághoz érkezett, közlésre szánt anyag. Múltunk és örökségünk, Elődeink, Jeles makaiak, Az én kalendáriumom, Hagyományörzés, Néprajz – ezek a rovatcímek hűen tükrözik a hagyományörzés és -ápolás célkitűzéseinek megvalósítását. Az Irodalmi kalandozások, a Vers és próza, az Irodalom, a Műhely, a Fialatok műhelye rovatok a helyi irodalmi élet és alkotások megjelenítésére adnak lehetőséget. A Helytörténet, a Mesterségek, a Honismeret fejezetek a különböző kutatási eredmények összefoglalásának biztosítanak helyet. A Gondolkodásokban, a Közös hazában rovatok az emlékezők, a szellemi kapcsolatok összekötő erőit mutatják be. A Téka rovat könyvismertetővel hívja fel a figyelmet új kutatási eredményekre. A Szóttes a megjelenést megelőző helyi kulturális eseményeket mutatja be, a Hetedhét ország, a Kilátó, a Kitekintő rovatok határon túli kapcsolatokról, utazási élményekről, kulturális együttműködésekéről szóló írásokat tartalmaznak.

A Marosvidék Baráti Társaság közösségmegtartó szerepet vállalt azzal, hogy a folyóirat minden új számá-

nak bemutatóestjét zenés-táncos irodalmi programmal színesíti, kulturális, helytörténeti rendezvényeket, kiállításokat, kirándulásokat szervez a Baráti Társaságnak. A makói József Attila Könyvtár, a Korona Szálló kávéháza és a Kelemen-ház ad helyet rendezvényeiknek, helybeli és Makóról elszármazott művészek vállalják műsoraikban a fellépést a nagyon hálás, nagyszámú nézőközönség előtt. Alkalmanként a Korona Szálló teraszán mediterrán vacsorás esteket és a Kelemen-házban télköszöntő Márton-napi bálokat is szerveznek a lelkes, a helyiek kulturális és közösségi életére való igényét fontosnak tartó aktivistákkal. A Szilágyi család és a szerkesztőbizottság egyre bővülő baráti köre a motorja annak a példamutató, pezsgő, színvonalas, változatos programokban gazdag kulturális életnek, amely a Marosvidék folyóirat, mint szellemi központ körül kialakult.

Az elmúlt években széleskörű civil kapcsolatokat építettek ki a határon túli szervezetekkel, köztük a szabadkai Aracs Társadalmi Szervezettel és a beregszászi Petőfi Sándor Egyesülettel. A Baráti Társaság jelentős karitatív tevékenységét példázza, hogy 2008-ban kétszer is ellátogattak Kárpátaljára, ahol ruhaneműt, könyveket ajándékoztak a helyi árvaház gyermekeinek. Együttműködési szerződéseket kötöttek határon túli civil szervezetekkel, megismerték a kolozsvári Kövály László Honismereti Kör munkáját és ajándékokat vittek Torockóra Bőjte Csaba diákjainak. Bartók születésének 125. évfordulója alkalmából a vajdasági Nagyszentmiklóson a Bartók emlékkünnepség-sorozatot gazdagították a zeneszerző és Makó kapcsolatát felelevenítő összeállításal. Megjelentek a Budapesten élő egykori makóiak baráti körénél, Kiszomboron, Maroselén, Szegeden. Csanádpalotán és sok más településen, hogy népszerűsítsék a Marosvidéket, növeljék az eladási példányszámot.

A periodika szerkesztői szoros kapcsolatot alakítottak ki az Aradon megjelenő magyar nyelvű irodalmi újsággal, az Irodalmi Jelennel, és a Marosvidék Baráti Társaság az Aradi Hagyományörző Polgárok Egyesületének meghívására Aradon nagyszabású, másfél órás kulturális műsorral mutatkozott be, amelyen makói és környékbeli fiatal tehetségek és csoportok egyaránt felléptek a Jelen Ház nagytermében. Nagy érdeklődés mellett mutatták be a Marosvidék folyóiratot. A kulturális folyóirat jubileumi ünnepe idén április 19-én zenés irodalmi esttel kezdődött a makói Korona kávéházban az év első számának és a folyóirat repertóriumának bemutatójával. A kávéházi esten láthatták és megvásárolhatták a Marosvidék-füzetek sorozatban megjelent nyolc különszámot és a folyóirat eddig megjelent harminc számát is. Zenés irodalmi műsor tette emlékeztetővé a tízéves évfordulót.

Más kulturális civil szervezetek találkozájának megrendezését is tervezi. *Határtales irodalom* elnevezésű rendezvényükön vendég lesz az Irodalmi Jelen, az Aracs és a szabadkai Bácsország folyóirat szerkesztője. Kapcsolatépítő találkozót szerveznek Torockóra, Kolozsvárra, a lengyelországi testvérvárosokba, Krakóba. Emlékkönyvben szeretnék megörökíteni a Marosvidék elmúlt tíz évének kulturális rendezvényeit, civil kapcsolatait. Terveik megvalósításához sok erőt, további munkájukhoz sok támogatót, segítséget és sikert kívánunk, hogy a Marosvidék még sokáig beteljesítse kulturális misszióját határon innen és túl.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Honismereti Bibliográfia

Andrásfalvy Bertalan: A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk. *Szent György Könyvek.* Szerk.: *Szijártó István.* Balaton Akadémia Kiadó. 2010. 78 old.

Atelier. Művészeti folyóirat. Főszerk.: *Kopócs Tibor.* Révkomárom 2008. 4. 48 old. – A tartalomról: *Ótvös Nagy Ferenc:* Az ötvösség története Magyarországon; *Az ötvössománcmozás „reneszánsza”* Magyarországon; *Kiss Tamás – Szabó Béla – Székely Zoltán:* Szent László-herma: középkori ötvösremekünk; *Péri József:* Időszaki jelentés a Szent Korona ötvösvizsgálatáról; *dr. Fogarasi Zsuzsa:* Rend belül és kívül – Ötvös Nagy Ferenc sománcmunkái; *Molnár György:* Búcsú Bardocz Barnától; *Pap Gábor:* Beszélgetés a magyar Szent Koronáról.

Atelier. Művészeti folyóirat. Főszerk.: *Kopócs Tibor.* Révkomárom 2008. 10. 48 old. – A tartalomról: *Dénesova, Éva:* Komárom a katonaváros – Komárom szerepe az 1848/49-es szabadságharcban; *Gráf Lajos:* A komáromi erődrendszer története; *Gráf Lajos:* A komáromi erődrendszer építészeti leírása; *Škrovina, Michal:* Az Osztrák-Magyar Monarchia legjelentősebb erődítményeinek összehasonlító elemzése; *Siklósi József:* A komáromi öregvár tervezéstörténete; *Kopócs Tibor – Éva Dénesova – Litomericzky Nándor:* Makovecz Imre építésznél.

Atelier. Művészeti folyóirat. Főszerk.: *Kopócs Tibor.* Révkomárom 2009. 4. 48 old. – A tartalomról: *Lacza Tihamér:* Kultúrta – a táj kutatója; *Görfföl Jenő:* Szakmai (ön)életrajz; *Csibrányi Zoltán:* A 40 és elődei rejtező múlt; *Bényei József:* Madarász Gyula (festői) világa; *Gaál András:* Vallomás; *Litomericzky Nándor:* A szépség és a szörnyeteg; *Csémy Olivér:* Belvárosi [Révkomárom] (álom) séta; *Siklósi József:* Városból lakótelep, lakótelepből újra város; *Csivsay Alajos:* Mivel büszkélkedhet egy kisváros [Párkány]?; *Németh Gyula:* Adalékok egy nagyközség [Naszvad] kultúrtörténetéhez; *Kollár Péter:* Veszélyben az idén 40 éves Thália Színház [Kassa]; *Banner Zoltán:* 35 éves a Gyergyószárhegyi Művészklub.

Atelier. Művészeti folyóirat. Főszerk.: *Kopócs Tibor.* Révkomárom 2010. 2. 48 old. – A tartalomról: *Lacza Tihamér:* A tizenharmadik szoba: nők a képzőművészetben.

Az edelényi L’Huillier-Coburg-kastély. Szerk., összeáll.: *Hadobás Pál.* Kiad. a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum. Edelény 2009. 24 old.

Bächer Iván: Újlipócia. Fotó: *Teknős Miklós.* Ulpius-ház. Bp. 2009. 101 old.

Báder Imre – Stork József: A csepeli erőmű története, 1892–1995. Szerzői K. Bp. 2009. 75 old.

Baltigh Csabáné (szerk.): Évkönyv 1929-2009. Váci Mihály Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Kiadja az iskola. 2009. 96 old.

Bakay Kornél: Szent László király somogyi apátsága. Respemma BT. Bp. 2009. 59 old.

Ballér Jánosné – Marics Csaba: Puszták népe II. Magánkiadás. Nagybjajom 2009. 195 old. – Nagybjajomhoz tartozó puszták és lakóinak élete képekben.

Bánhorvát története. Összeállította, egységes szerkezetbe foglalta, kiegészítette *Urbán Bálintné Koch Julianna*; a jelenkor egyházi eseményeivel kiegészítette *Demeter Zoltán és Demeter Zoltánné.* Kiadta a Bánhorvát Falumúzeum Alapítvány. 2009. 100 old.

Baranyai Tibor (szerk.): 90 éves a Soproni Erzsébet Oktató Kórház. Jubileumi évkönyv, 1919-2009. Kiadja a Kórház. Sopron 2009. 387 old.

Bársony Lajos: A Soproni Erdész és Faiparos Diákok Baráti Körének története, 1984-2009. Kiadja a Baráti Kör. Sopron 2009. 260 old.

Béres Beáta: Memento mozi. Miskolc mozitörténete a kezdetektől 2008-ig. Előszó: *Sziklavári Károly.* Z-Press Kiadó Kft. Miskolc 2009. 189 old.

Bernáth László: Volt egyszer egy Esti Hírlap. Dialóg Campus. Pécs 2009. 75 old.

Budapest templomai – Ferencváros, IX. kerület. Szerzők: *Fabó Beáta* és mások. Fotók: *Keszegh István.* *Templomtörténeti sorozat.* 7. Városvédő Egyesület. 2009. 64 old.

Burján Imre: Fejezetek Rábapatonai történetéből. Rábapatonaiért Közhasznú Egyesület. Rábapatonai 2009. 256 old.

Czank Gábor: „Jaj, siralmas szomorú szó!” Temetkezési szokások Magyarországon és környékén. *Néprajzi Tanulmányok.* A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, *Studia Ethnographica* 6. Szeged 2008. 223-308. old.

A céltáblákat szóló díszite! – szőlő- és lövészünnep Magyarországon a 16-19. században. Trauben sollen Scheiben zieren! – Traubenfeste und Freyschiessen vom 16. bis 19. Jahrhundert in Ungarn. Összeáll., a német szövegeket ford.: *Kovács József László.* Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 2009. 268 old.

Czente Zoltán: Gömöri atlantisz 6. Gömör-Kishonti téka, 16. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2005-2009.

Czoch Gábor: „A városok szíverei” – Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Kalligram. Pozsony 2009. 209 old.

Czvikovszky Tamás: A város háza – a győri város-háza története és bemutatása. Kiadja a Megyei Jogú Város Önkormányzata Győr 2009. 129 old.

Csak csend ne legyen – határainkon túli költők az anyanyelvről. Vál. és az utószót írta *Z. Szabó László.* Kazinczy Ferenc Gimnázium. Győr 2010. 112 old. 2. kiad.

Csoma Gergely: Az elhagyott idő. 33 év a moldvai csángók között. Székelykönyv Kft. Bp. 2009. 208 old.

Demény-Dittel Lajos: Érdekeségek a Magyar Kultúra Házáról. – Magánkiad. Hatvan 2009. 8 old.

Dénes József-László János: Burgenland. Anno Kiadó. Bp. 2009. 95 old. A tartalom: Borostyánkő, Dobra, Feketeváros, Fraknó, Kabold, Kismarton, Köpcseny, Lajtapordány, Lakompak, Lánzsér, Léka, Monyoró-

kerék, Nezsíder, Németújvár, Ruszt, Sopronkeresztúr, Szalónak, Szarvók.

Dohi Tamás: A ligeti porond – 120 év története. Kiadja a Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft. és a Magyar Cirkusz és Varieté Váll. 2009. 128 old.

Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára 3. 1439-1499. *A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások, 10.* Győri Egyházmegyei Levéltár. Győr 2010. 448 old.

A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai 1. (1526–1760) Pápai Református Gyűjtemény. Pápa 2009. 759 old.

Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában. Kovács Imre élete és munkássága. Szerk.: Molnár M. Eszter. Hét Krajcár Kiadó. Bp. 2010. 500 old.

Eperjessy Ernő: Regionális cselédszótár – A szelicségi uradalmi cselédek regionális szótára (1900–1950). Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2010. 353 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Terméztjárás, honismeret és környezetvédelem. 2010. 4. 44 old. – A tartalomból: *Csibi Márta – Pálfi Miklós Zoltán:* Bemutatkozik az Erdélyi Kárpát-Egyesület Tordai Osztyája; *dr. Major Tamás:* A Mária Út Csíksomlyóra – kerékpáros zárandoklat; *Farkas Aladár:* Borszék, a történelmi Magyarország „Tündérvirtje”; *Balázs Katalin:* Hazanézőben, Gyergyóban; *Pál Zoltán:* A székelyföldi kerékpárút-hálózat; *Egri Ferenc:* Czárán Gyula háza naplója (4); *Asztalos Lajos:* Földrajzi nevek – magyar név, idegen név VII.; *Kovácsné Diószegi Zsuzsa:* Vereckétől Nándorférférvárig; *Milka Zsolt:* Herkules-maraton – eső, sár és endorfín, Cserna-völgyi napló; *dr. Kovács Lehel István:* A Batkától a Hegyeshegyig – múltidézés Négyfaluban; *Szabó D. Zoltán:* Dalnokok ligája (Énekes rigó, Nagy fülemüle, Fülemüle); *Bertók Attila:* Az erdélyi hegyek endemikus és veszélyeztetett növényei: A Fogarasi-havasok veszélyeztetett növényfajaiból (3); *Gáspár László Zsolt:* Túra Románia legmagasabb pontjára, a Fogarasi-havasok Moldoveanu csúcsára.

Erdélyi Református Naptár, 2010. Szerk.: *Tonk Istvánné.* Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület. Kolozsvár 2009. 216 old. – A tartalomból: *dr. Pap Géza:* Előszó; *László Dezső:* A magyarság és a kereszténység prófétái egysége; *Albert Gábor:* Az utolsó szó jogán (Trianonról); *Szidiropulosz Archimédész:* A Trianonhoz vezető út tanulságai; *Csetriné Lingyay Klára:* Szilágyi Erzsébet – A törökverő Hunyadi János felesége és az igazságos Mátyás király anyja; *Sebestyén Mihály:* Nagybárcsai Bárcsai Ákos; A Turulmadár; Mit adott a magyarság a világnak?; *Szentimrei Jenő:* Heltai Gáspár; *Sík Sándor:* Reményik Sándor; *Tonk István:* Erkel Ferenc; *Barabás Miklós;* *Ötvös József:* Püspöki látogatás a Székelyföldön; *Kozma Zsolt:* Az egyház nemzetfenntartó szerepe Erdélyben; *Murádin László:* A nyelvújítási mozgalom évtizedei.

Erdélyi Zsuzsanna: A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval. Hagyományok Háza. Bp. 2010. 192 old.

Fejezetek Marcali-Horvát-kút történetéből. Szerk.: *H. Rádcics Márta.* Múzeum Alapítvány, Marcali 2009. 338 old.

Ferencvárosi mozi. Írta és válogatta: *Winkelmayr Zoltán.* Fénykép: *Somfai Sándor, Gönczi Ambrus.* Magánkiad. Bp. 2009. 123 old.

Ferenczi Sándor: Szerk.: *Jenei László.* *Általuk híres e város 2.* Kiad. a Szépmesterségek Alapítvány és a Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum. Miskolc 2009. 37 old.

Folk Magazin. Szerk.: *Berán István.* Kiadja a Tánc-ház Alapítvány. Bp. 2010. 3. 44 old. – A tartalomból: *Farkas Imre:* A textilművészet varázslatos mágusa – Arday Ildikó kiállítására; *Mihály Réka:* Festékes – Arday Ildikó budapesti textilművész csizkaszereit kiállítása kapcsán; *Petrőczy Éva:* Kedves Rozika, kedves Napsugárkisasszonyok! (Kóka Rozália; Napsugárkisasszonyok a történelem sodrában); *Széki Soós János:* Báró Pista pakulársága; *Kóka Rozália:* [Lőrincz] Vilma Isten-segítsröl; *Pávai István:* A folklorista Vikár Béla III.; *Solymosi Tari Emőke:* Két világ közt – Beszélgetések Erdélyi Zsuzsannával Lajtha Lászlóról; *Bolya Dániel:* A páztorfurulya és tanítási lehetőségei; *Pattantyús Orsolya:* A „bokályos ház” mint audienciás szoba az erdélyi fejedelmi udvarokban; *Halász Csilla:* A huszonötödik óra – „Elfelejtették közölni a csángókkal a magyar nemzet megalakulását”.

Fréch József: Szalacska. Egy földvár rövid története. Magánkiadás. Nagyberki 2010. 100 old.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék főuma. Főszerk.: *B. Kovács István,* szerk.: *Kövesdi Károly.* Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2009 1. 90 old. – A tartalomból: *Major Zoltán:* Eladósulás és egyik ellenszere, a Szövetkezés Bernát István munkásságában; *Koncsol László:* Pedagógus pályám emlékei 1.; *Gaál Lajos:* Gömör természeti öröksége 33.; *Suché doly – a karsztvizek rejtélyes szövevénye;* *Szentandrás Virág:* A Csernosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 2.; *Kiss László:* Palócföld orvosai 5. – Stipsics Ferdinánd Károly; *B. Kovács István:* A Világ-Fája alatt (a meséről, a mesélésről); *Györy Dezső, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Fülep Lajos, Németh László, Radnóti Miklós, Szerb Antal, Illyés Gyula, Ravasz László, Vass Albert:* Ki a magyar? Mi a magyar?; *Kövesdi Károly:* A méltatlanul bemocsolt kormányfő – Széjegyzet a Horthy-emlékezet kapcsán; *Erdélyi Géza:* Esterházy János, a példa; *Koncsol László:* A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusának dicsérete.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék főuma. Főszerk.: *B. Kovács István,* szerk.: *Kövesdi Károly.* Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2009 2. 92 old. – A tartalomból: *B. Kovács István:* Perújrafelvétel, avagy engedünk-e a '48-ból; *Petrás Éva:* Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc megítélése a szlovák és a magyar történetírásban; *Zsupos Zoltán:* Adatok a murányi csata utóéletéhez; *Filep Tamás Gusztáv:* Szlovenszko, tótok, alföldszéli magyarok – Adalékok a szlovákiai magyar önazonosítás történetéhez; *Jankovics József:* A csetneki mecenás, Bakos Gábor élete és végrendelete; *Koncsol László:* Pedagógus pályám emlékei 2.; *Gaál Lajos:* Gömör természeti öröksége 34.; *Lávamaradvány* Kishont felett – a Vepor; *Szentandrás Virág:* A Csernosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 3.; *Kiss László:* Palócföld orvosai 6. – Egy országszerte „esmeretes” szemorvos; *Toth Pápai János;* *Danis Tamás:* A Rimaszombati Katolikus Kör gyökerei;

Györy Dezső: Viharvirág (részlet); B. Kovács István: „Gömörrel kapcsolódtam Hazámhoz és a Világhoz” – Köszöntjük a 80 éves Czenzhe Zoltánt.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: B. Kovács István, szerk.: Kövesdi Károly. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2009. 2. 94 old. – A tartalomból: *Tözsér Árpád*: Édesanya-nyelvünk; *Doncová Angelika*: Bazovsk? Lajos – pillanatképek egy különös életű politikus életútjáról; *Puntigán József*: Az 1918/19-es államfordulat napjai Lósoncon; *Koncsol László*: Pedagógus pályám emlékei 3.; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 35.; A Teresznye; *Szentandrás Virág*: A Csernosnya-völgy vízrajza és népi vizgazdálkodása 4.; *Kiss László*: Palócföld orvosai 6. – „Sok emberséges emberek szolgálatjára”: Marikovszky György; *Bodnár Mónika*: Szellemjárások és egyéb történetek a családfakutatás kapcsán; *Székely Kinga-Horváth Pál*: Dobsinai-jégbarlang – Jégünnepélyek és képi ábrázolásuk; B. Kovács István: Márssal társalkodó Murányi Vénusz (Radnóti Miklós és mások nyomán); B. Kovács István: Kazinczy Ferenc és három gömörországi kortárs; B. Kovács István: Kazinczy-kultusz az Egyesült Protestáns Gimnáziumban; *Tözsér Árpád*: Angyalzár csikordul – Gratuláció Koncsol Lászlónak a Tökés László Alapítvány egyéni díjához; *Mács József*: Veres János emlékezete; *Balassa Zoltán*: Apámra emlékezve – Balassa Géza; *Mihályi Molnár László*: Hatvan éves a „kassai mindenés” – Balassa Zoltán köszöntése; *Sebők Valéria*: Tisztelegés Kazinczy Ferenc emléke előtt.

Győri énekeskönyv. Szerk.: Perger Gyula. *Raritates Jauriensis*, 2. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2009. 63 old. – A Xántus János Megyei Múzeum néprajzi adattárban őrzött kézirat alapján készült: A Győri énekeskönyv reprintje; Az énekeskönyv versei; *Perger Gyula*: Lírai dalok, történeti énekek, pasquillusok és az utolsó nemesi felkelés emlékezte a Győri Énekeskönyvben.

Győri tanulmányok, 30. Zeichmeister Károly emlékszáma I. 1910–2010. Szerk.: *Dominkovits Péter, Horváth József*. Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. Győr 2010. 114 old. – *Perger Gyula*: Pozsonytól Pasadenáig – a Zeichmeister család története; *Bana József*: Győr legnagyobb polgármestere, z. k.; *Szakál Gyula*: A város és polgárai, Zeichmeister Károly polgármestersége idején; *Csik Tamás*: Révfalu Györhöz csatolásának története és az egyesítés utólete; *Borbély Tamás*: Dr. Giesswein Sándor és Zeichmeister Károly vitája a kegyúri jog értelmezéséről; Forrásközlés: Jegyzőkönyv Zeichmeister Károly királyi tanácsos, polgármester 25 éves közszolgálati idejének megünneplésére tartott disz-közgyűlésről.

Győr-Moson-Sopron megye kalendáriuma, 2010. Írták: *Antaliné Hujter Szilvia, Bakács László, Barsi Ernő, Gülch Csaba, Horváth József, Lanczendorfer Zsuzsanna, Ósze Mária, Takács Zsolt, Tubán József*. Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat. Győr 2009. 128 old.

Haas György: A szeretet apostola volt – Varga Béla élete. Kairosz Kiadó. Bp. 2009. 185 old.

Hadobás Pál: Észak-magyarországi régió – a művelődés szolgálatában. Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves,

Nógrád megye. Fotók: *Bubenkő Gábor* és mások. Szerk.: *Sike Krisztián*. Inka Kiadó. Ózd 2009. 224 old.

Halimba története mozaikokban. Szerkesztette, összeállította: *M. Mester Katalin*. Kiadja a község önkormányzata. Halimba 2009. 448 old.

„Ha visszanezünk...” – képek Garta XX. század eleji népeletéből. *Szakács István* kéziratai alapján összeáll. *Csiszár Attila*. Kiadta a Gartáért Alapítvány. Kapuvár 2009. 115 old.

H. Petkovics Katalin: Sajókaza: Falukönyv. Kiadta az Önkormányzat. Sajókaza 2009. 211 old.

Herényi István: A horkák kisérete. Herények és más tanulmányok. Heraldika Kiadó. Bp. 2010. 184 old.

Hideg Ágnes: A Szinva hidjai. Képes bibliográfia a miskolci Szinva patak hidjairól. Bev.: *Tarcai Béla*. Miskolc 2009. 48 old.

Húsz éves a Képeslevelezőlap-gyűjtők [szombathe-lyi] Egyesülete. Bevezető: *Közsegfalviné Pajor Klára*. Kiadja az Egyesülete. Szombathely 2009. 32 old. – Az 1989 augusztusában szombathelyi székhellyel megalakult egyesületről, az országos szervezet tagjairól.

Írások Tompa Mihályról. *Gömöri múlt és jelen 1.* Kiad.: a Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület. Putnok 2009. 116 old.

Kapocsy György: A magyarság nevezetes fái: barangolás történelmi és irodalmi emlékhelyeken. 2., bőv. kiad. Helikon Kiadó. Bp. 2009. 111 old.

Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Bp. 2009. 248 old.

A Kazinczy Ferenc Gimnázium jubileumi évkönyve, 1908–2008. Megjelent az iskola alapításának 100. évfordulójára. Szerk.: *Németh Tibor, Szivósné Vásárhelyi Zsuzsanna, Vadász Anna*. Palatia Bt. Győr 2008. 301 old.

A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár évkönyve, 2008. Szerk.: *Horváth József*. Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár. Győr 2009. 360 old. – A tartalomból: *Ósze Mária*: „En kincset találók az én könyveimben”; A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár ösnyomatványai és antikvári; *Némáné Kovács Éva*: Gyászjelentések a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár gyűjteményében, avagy a gyászjelentések halála; *Gulyásné Mányoki Erika*: A Győri Corvináról; *Horváth József*: Adalékok a XVIII. századi győri magánkönyvtárak történetéhez (Vida László főszerkesztő könyvtáráról); *Németh Györgyné*: A Kisfaludy Irodalmi Kör a Győri Szemle híreinek tükrében, 1930–1944; *Antaliné Hujter Szilvia*: A győri Kisfaludy Irodalmi Kör történetének utolsó évtizede (1941–1950); *Mennyeiné Várszegi Judit*: Dr. Kovács Pál (1808–1886).

Kiss László: Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa: Dercsényi János. Hódmezővásárhely-Tabáni Református Egyházközség. Budapest – Dercen – Hódmezővásárhely 2009. 331 old.

Kiss Norbert Péter–Polgár Tamás–Szántó László: Somogyjád. Somogyjád község önkormányzata. 2009. 244 old.

Knoll Gyula: Lovagok a kereszteshaborúban. A Szent György Lovagrend Visegrádon. Agenda Natura Kft. Veszprém 2009. 120 old.

KÚTFŐ. Kis magyar néprajz diákoknak. Szerk.: *Burus János és Sipos Gábor.* A csíkszeredai Székely Károly Iskolaközpont és a Nagybükkői Néprajzi Társaság folyóirata. Csíkszereda 2010. 1-2. 112 old. – *Burus János:* Halk szavú ünnep: KÚTFŐ – tizedszer; *Ráduly János:* Mikes egyik története a népköltészetben; *Solyósi Alpár:* A vallásszabadság erdélyi hajnalpírja; *Kövendi Levente:* Baptisták Erdélyben; *Simon Edmund:* Hajnali pipei határkerülés, búzakerülés a hajdani Pipén; *Ruczuj Emőke:* Húsvéti szokások Csíkszépvezben; *Pogár Pali:* Magyarfalú húsvéti szokásai; *Bartos Erika:* Újévi harsoztatás a Gyimesekben; *Molnár Fülöp:* „Csikgyimesi várnagy és vesztegaz”; *Simó Edmund:* Bölcsőhelyemen [Pipe]; *Cseke Gábor:* Tizen – két falon [fotókiállítás]; *Tankó Annamária – Bara Melinda-Bernadett:* Kásonföldje; *Fodor Bálint:* Erdélyi szász–magyar kapcsolatok; *Vita Szilárd:* A gyergyói örménység rövid története; *Györfy Ildikó:* Hűség – Székely Károly élete és munkássága; *Miklós Zoltán:* Az életmódváltozás tükröződése a korondi lakásbelső átalakulásában; *Kiss Mónika:* Xantus-kápolna; *Demeter József:* Csikdelne műemlék, a Szent János templom; *Burus János:* Készít: bunkósbotot, talpas guzsalyt; *P. Buzogány Árpád:* A kenyér a népnyelvben; *Kedves Erzsébet:* Életem, munkám a szülőfalumé [Csíkszentdomokos]; *Farkas Beáta:* Hidró László halottbúcsúztató versei Csikkarcfalváról; *Adorjáni Júlia:* Hiedelemvilág Pipén (Kis-Küküllő mente); *Nistor István:* Mezei munkák Lábníyon; *Rózsza Tekla-Beáta:* A feliratos falvédő divatja és története Havadon; *Nagy István:* Egy 19. század elejei keleti puszka restaurálásának menete; *Barabás Klára:* Nagyanyáink nagymosása; *Nagy László:* „Erősen szivire szállt a jetttség” (Önöntés ijedtség gyógyítására [Homoródalmás]); *Pomjánék Béla; Lőrincz József:* Az abszurd fogalmának tanítása egy falusi iskolában [Kányád]; *Mirk László:* „Jó szíves vagy, komám!” (Emlékképek egy KALOT-tanfolyamról); *dr. Pintér Sándor:* Térszinformanevek a háromszéki Gelence helyeiben; *János Csaba:* A Tusnádi Borvíz-múzeum; *Antal Zoltán:* Fogság Strasbourgonban – visszaemlékezés; *Ravasz Ákos:* 125 éves a csíkszentkirályi fűvöszkenar; *Keresztély Ágnes:* A szolgálás.

Lanszki József: Vadon élő vidrák Magyarországon. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2009. 238 old.

Magos Déva várát visszaépítették. Színes fényképek: *László Gergely.* Corvin Kiadó. Déva 2009. 32 old. – *Schreiber István:* Déva várának szerkezeti kialakulása korabeli leírások és történelmi dokumentumok alapján; *dr. Ferencz József László:* Déva vára – régészeti kutatások a 3. évezred elején; *Pop Anna Mária:* Konzolidáció és rehabilitáció.

Magyar madárvonulási atlasz. Szerk.: *Csörgő Tibor; Karcza Zsolt; Halmos Gergő; Magyar Gábor; Gyurácz József; Szép Tibor; Bankovics Attila; Schmidt András; Schmidt Egon.* Kossuth. Bp. 2009. 672 old.

A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig. Írta: *Gyűrey Vera, Kurutz Márton, Veress József.* Kiadja a Filmarchívum. Bp. 2009. 112 old.

Maklári Jenőné: Újpest hőskora képekben (1830–1950). Flaccus. Bp. 2009. 310 old.

A marcali Noszlopy Gáspár Általános és Alapfokú Művészetoktatási Iskola jubileumi évkönyve. Kiadja az iskola. Marcali 2009. 140 old.

Marton Veronika: A somogyi rovásírásos kövek. Matrona Kiadó. Győr 2009. 170 old.

Mennyeiné Várszegi Judit (szerk.): Szolgáltatás – Használó – Könyvtáros: paradigmaváltás a könyvtárak helyismereti munkájában? Kísfaludy Károly Megyei Könyvtár. Győr 2009. 165 old. – A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete 15. Országos Konferenciája – Győr, 2008. július 9–11. – *Szőnyi Éva:* Nagy Anikó bibliográfus; *Z. Karvalics László:* A lokális tudástermelés koordinációja: egy új, lehetséges könyvtárosi szerepkörrel; *Élő Gábor:* Számítógépes eszközök új fejlődési irányai: specializálódás vagy összeolvadás?; *Bánkeszi Katalin:* A hely (digitális) szelleme, avagy helytörténet az elektronikus szolgáltatásokban; *Horváth Sándor Domonkos:* A személyhez fűződő jogok és a helyismereti kutatás egyes összefüggései; *Bényei Miklós:* Könyvtárak – helyismeret – kiadványok: Harminc év változásai; *Kéglí Ferenc:* Egy helyismeret-kutató barangolása Wégtelen Web Világban; *Vajda Kornél:* Helyismereti könyvtáros: révkalauz az információadatban; *Lanczendorfer Zsuzsanna:* A helyismereti gyűjtemény a tudomány szolgálatában; *Gülch Csaba:* Könyvtárosok és újságírók, együtt az „időhídon”; *Horváth József:* Győr-Moson-Sopron megye közgyűjteményeinek helyismereti tevékenységéről; *Mennyeiné Várszegi Judit:* Helyi életrajzi lexikonok, adattárak szerkesztésének sajátosságai; *Ásványi Ilona:* „Helyismereti gyűjtemények, helyismereti munka” egyházi könyvtárakban; *Csécés Teréz:* Helyismereti kiadványok Győr-Moson-Sopron megye múzeumaiban; *Néma Sándor:* A Győr megyei úrbéri térképek digitalizálása, a helytörténetírás, avagy leltár és könyvtár.

Mezey Barna: „Öszve-alkotmektetett szövetségünknek kötele”: a jogalkotás alkotmányos keretei a Rákóczi-szabadságharcban. Gondolat. Bp. 2009. 356 old.

Moldova György: Érik a vihar... Ríport Miskolcra. Gyuris Gábor fotóiból. – Urbis Könyvkiadó. 2009.

Molnár Adrienn: Ötvenhatosok a rendszerváltásról. Az Oral History Archívum életútiinterjúiból Nagy Piroska 1988-89-es fényképeivel. 1956-os Intézet. Bp. 2009. 286 old.

Nagy Erzsébet: A gyömörei iskola évszázadai (1698-2008). Szerzői Kiad. Gyömöre 2009. 131 old.

Nagy Erzsébet: Az iskolaalapítástól a 125. évfordulóig. Szerzői Kiad. Győr 2009. 112 old. – Arcok, történetek, emlékek a győri Kossuth Lajos Szakképző Iskoláról.

Németh László (szerk.): „Villa nomine Yvan...” – Iván község, 1234-2009. Kiadja az Önkormányzat. Iván 2009. 67 old. .

Ifj. Noszky Jenő: Salgótarján és barnaszén-bányászata, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány. Rudabánya 2008. 92 old.

Ortrud Reber: Árpád-házi Szent Erzsébet. Ford.: *Haynal Katalin.* Gabo, cop. Bp. 2009. 253 old.

Paál László: Somogy megye sajtója 1863–2007. Axel Sprinter Kft. Kaposvár 2010. 216 old.

Patay Pál – Millisits Máté: Zempléni harangok. *Officina musei, 18.* Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2009. 155 old.

Posch Dániel: Messze ott, hul nap szentül le". Csángómagyarok Moldvában. Kiadja a Lénia 2 Reklám-és Médiaügynökség Kft. Székesfehérvár 2010. 88 old.

Rakonczy Zoltán: A természetvédelem története Magyarországon 1872–2002. Mezőgazdasági Kiadó. Bp. 2009. 429 old.

Rácz János: Növénynevek enciklopédiája. Az elnevezések eredete, a növények kultúrtörténete és élettani hatása. *A Magyar Nyelv Kézikönyvei XIX.* Tinta Könyvkiadó. Bp. 2010. 816 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit.* Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2010. 4. 24 old. – A tartalomról: *dr. Ruzsalkám Bezrov:* Az alánok; *Illéssy Ádám* (közreadja): A nagyknok levele Széchenyi özevgyéhez; *Bis Skolasztika:* Tánciskola Jászberényben (1913–1948); *Vig Márta:* A Georgetown University History Department egyetem tanárának előadása Kunhegyesen; *Hortiné dr. Bathó Edit:* A jász viselet újjászületése III.; *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet:* Kézi aratóverseny Kiskunfélegyházán; *Csöke Tibor:* Ipolyi Arnold és a törökszentmiklósi Római Katolikus Főtemplom új átterítői; *dr. Bartha Júlia:* Balogh Márton nagyknokapitány búcsúztatása; *Durbints sógor:* 10 éves a Jákób.

Róbert Péter: Zsinagóga Angyalföldön. *XIII. kerületi helytörténeti füzetek 15.* Kiadja az Angyalföldi József A. Műv. Közp. Bp. 2009. 40 old

Sarnóczay György: Erzsébet királyné úti villák. Kiadja a Budatétényi Polgári Kör. Írta: *Szalontainé Tinn Anna* és mások. Fotók: *Hódi Szabolcs* és *Kincses Katalin.* Budatétényi Polgári Kör. Bp. 2009. – 18 old.

Simon Attila: Telepek és teleges falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. *Nostra tempora 15.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja 2008. 286 old.

Somogyi Honismeret. Kiadja a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. 2010. 1. 106 old. – *Takáts Gyula:* A táj nem kér tükröt; *dr. Király Lajos:* Emlékezés a Somogyi Honismereti Híradó első számaira; *Majtényi József:* Sumudur – Somodor – Új Somodor (Rövid történeti áttekintés); *dr. Magyar Kálmán:* Elpusztult somogyi Ferences kolostor nyomában I.; *Szabó Tamás:* Legkedvesebb épületemről – az egykori [kaposvári] Nemzeti Kaszinó; *dr. Gáspár:* Ki fizesse a kórházi ápolás díját? – Történetek az 1870-es évekből; *dr. Paál László:* Az oktatás újjászervezése Marcaliban a második világháború után; *dr. Eperjessy Ernő:* Somogyi hímes tojások; *Bognár Zoltán:* A kapolyi csordás hagyatéka; *Tóth Dénes:* Vörs, a hagyományörző falu; *Frankovics György:* A tél kezdetekor eltűnő és tavasszal visszatérő medve; *F. Bodó Imre:* 110 éve született Fekete István; *Lévai József György:* Hogyan lettem bázongorista? (Rövid emlékezés Takáts Gyulára); *Lőrincz Sándor:* Égi szerkesztőségben (Tüskés Tiborra emlékezve); *Matyikó Sebestyén József:* Egy fafaragó halálára: Róka Gyula; *Varga Róbert:* Cséplő József 90 éves; *Lőrincz Sándor:* Márai-emléknap Segesden; *Hartner Rudolf:* A város, ahol élünk... – Harminc éves a Kaposvári Városszépítő Egyesület.

Sóos Viktor Attila (közrea.): Apor Vilmos püspöki iratai. Győri Egyházmegyei Levéltár. *A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások, 7.* Győr 2009. 288 old.

Sulyokné Bazsó Szilvia (szerk.): Tényői barangoló. Ady Endre Általános Iskola. Tényő 2009. 110 old.

Szabó Attila – Magyar Balázs: Alkotók Nagycenk. *Nagycenki füzetek, 3.* Simon Péter kiadása. Nagycenk 2009. 145 old.

Száz éves a szombathelyi Bartók Béla Zeneiskola. Szerk.: *Mohláné Ódor Gabriella – Békési Antal Attila.* Fotók: *Garas Kálmán.* Bartók B. Zeneisk. Szombathely 2009. 48 old.

Száz év, sokezer gól: az ózdi labdarúgás krónikája. Írta: *iff. Vass Tibor,* a mellékletet összeáll.: *Nyíri Károly.* Kiadja az Önkormányzat. Ózd 2009. 462 old.

Százhuszat verő szív. A Váci Mihály Általános Iskola 120 éves története. Szerk.: *Unti Mária.* Szentivániai Szentivánért Alapítvány – Váci Mihály Általános Iskola. Győr. 2009. 198 old.

Százhusz éves a Vas Megyei Szent Flórián Tűzoltó Szövetség. Szerk.: *Déri László.* Kiadja a Szövetség. Szombathely 2009. 44 old.

Szentesi Zöldi László: Nagy magyar betyárkönyv. Mérey Ratio. Somorja 2009. 94 old.

Százöt év. Mozaikok a Tóth Aladár Zeneiskola életéből képekben és zenében. Szerk.: *Sziha Tünde és Véghegyi Kriszta.* Kiadja az Iskola. Bp. 2009. 127 old. – Fodor Ernő Zeneiskola, 1903–1904.; Tóth Aladár Zeneiskola, 2008–2009.

Szenvedelmek, szenvedélyek: Kazinczy Ferenc magánvilága. Vál., szerk.: *Czibula Katalin, Demeter Júlia.* Kiadja a Protea Kulturális Egyesület. Bp. 2009. 138 old.

Tarics Péter: Aki Európából (is) látta Magyarországot: Gróf Széchenyi István tekintete. Püski Kiadó Bp. 2010. 176 old.

Téglás Tivadar: Ganztelep – Ganzkertváros története. Kiadja a Kertvárosunk 18 Egyesület. Bp. 2009. 64 old.

Torony község 600 éves jubileumára. Szerk.: *Csapó Tamás, Kocsis Zsolt.* Kiadja az Önkormányzat. Torony-Szombathely 2009. 233 old.

Tóth Sándor: A Hont-Pázmány nemzetség premontrai monostorai. BT-press Könyv- és Lapkiadó Bt. 2008. 199 old. – Bozók, Ipolytság, Kisbény.

Történeti Muzeológiai Szemle 10. Szerk.: *Ihász István és Pintér János.* A Magyar Történeti Társulat Évkönyve. Bp. 2010. 332 old. – A tartalomról: *Bodnár Mónika:* Adatok kisserényi báró Serényi Mihály életéhez (1599–1626); *Gyulai Éva:* „Consilio firmata Dei” – Bethlen Gábor emblémás zászlaja; *Szémán Attila:* A nagybányai bányapolgári Lisbona család tevékenysége a XVII. szd-ban; *Vadász István:* Kossuth Lajos tisztafüredi napjai; *Papp Andrea:* Mozaikok a rudabányai bányagészségügy történetéből – Az 1890-től vezetett társasági anyakönyv; *Szécsényi András:* Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949); *Bartha Éva:* Országos Történeti Muzeológus Konferencia, Nyiregyháza 2009.; A 2009. évi Wellmann Imre díjak; *Ságvári György:* Csenedő- és rendőruniformisok Magyarországon; *Babcsné Tóth Orsolya:* A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala; *Závodi Szilvia:* Hadsegélyező kártyák az első világháború idején; *S. Nagy Anikó:* Hová tűnt az aprópénz? A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteménye; *Pallós Lajos:* Háborús Gyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában; *Czeplédi Noémi:* A Magyar Cserkészszövetség

gyűjteménye a Gödöllői Városi Múzeumban; *Rautavouma, Veera*: Repülj! Röp lap, repülj! Hogyan száguldunk a szocialista örökséggel? *Rémias Tibor*: Nemzetiségi kutatások a miskolci Herman Ottó Múzeumban; *Merczi Miklós*: A városi közösségi közlekedés tárgyi emlékeinek megőrzése; *Sallayné Peterdi Vera*: A bácskai Ungárok regényes története – az Ungár-család hagyatéka a Magyar Nemzeti Múzeumban; *Balahó Zoltán*: A hűség jutalma – Léhy Gábor bíróbotta a Magyar Nemzeti Múzeumban; *Gál Vilmos*: Az 1956-ban ledöntött Sztálin szobor újabb töredéke a Magyar Nemzeti Múzeumban; *Gyarmati Zsolt*: Bemutatkozik a Csiki Székely Múzeum.

Tüke László: *Vivos voco... Hívom az őket... A pusztaszabolcsi római katolikus egyházközség története. Pusztaszabolcs Anno 3. A Pusztaszabolcsi Hagyományörző és Hagyományteremtő Alapítvány kiadványa. Pusztaszabolcs 2010. 96 old.*

Ulrich Attila – Pozsonyi József: A jobaházi Döry család története. *Régi magyar családok, 8. Tiszántúli Történeti Társaság, Debrecen 2009. 223 old.*

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balászi László, Kelemen Miklós, Léta Sándor*. Bp. 2010. 3. 24 old. – A tartalomról: *dr. Horn Ildikó*: Kornyáti Bekes Gáspár; *Nemes Gyula*: Unitárius felekezeti népoktatás Nagyernyében, a XVII. sz.-ban; *Balászi László*: Kárpát-Haza Templom avatása Verőce mellett.

Vajdasági Magyar Kalendárium 2010. Szerk.: *Krekity Olga*. Kiadja a Pannon Press Lapkiadó Kft. Szabadka. 2010. 304 old. – A tartalomról: *Dudás Károly*: Beköszöntő; *Martinek Imre*: Beszterce ostroma; *Martinek Imre*: Királyhágó; *István Márta*: Srebrenica gyógyforrásai; *Turonyák Izabella*: Az Alföldi gyöngye [Orosháza-Gyopárosfürdő]; *Turonyák Izabella*: Szépasszonyvölgy; *Tóth Livia*: Szolyvai Emlékpark és Siratófal; *Tóth Livia*: A Bucsintető; *re*: Divčibare; *Repesényi Elvira*: Egy épületbe zárt évszázad – Százéves a szabadkai Városháza; *iff. dr. Korhecz Tamás*: Megteremtődtek a magyar autonómia törvényi feltételei; *Dudás Károly*: Hungarikumok a Délvidéken.

A Vas-hegyen innen: gyökerek és szárnyak – Diesselts des Eisenbergs: Wurzel und Flügel – S ove strane Zeljezne planine: korijeni i krila. Írta: *Bódiás Mária, Heinisch Zoltán*. Fényk.: *Kovács Géza*. MG Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. Szombathely 2009. 72 old. – A Pinka-menti falvak – Sé, Torony, Dozmat, Narda, Felsőcsatár, Vaskeresztes, Horvátlövő, Pomóapáti, Szentpéterfa, Ják – történetéről.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurác Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2010. 4. 393–516. old. – A tartalomról: *Balogh Lajos*: Carolus Clusius (1526–1609) élete és munkássága; *Botlik József*: A második Nyugat-Magyarországi felkelés; *Havadi Győző*: Vendéglátás, szórakozás és társas élet Szombathelyen a Kádár-rendszerben; *Tibola Imre*: Mohay Attila színes üvegablak-festményei Szombathelyen; *Fülöp László*: Gersei Margit, a pápóci prépostság alapítója; *Sáfrány Zsuzsanna*: Vasi tükrösök; *Németh István Péter*: Valloások a Weöres-irkából.

A vasművészeti évezredek a Kárpát-medencében. Szerk.: *Nagy Zoltán, Szulovszky János*. MTA VEAB

Kézművesipar-történeti Munkabiz. *Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 3. Szombathely 2009. 260 old.*

Várak a magasból. Előszó és vártörténet: *Pusztay Sándor*. Fotók: *Júling Krisztián, Tóth Géza*. Zrínyi. Bp. 2009. 111 old.

Viczen István: Deresk község keletkezése és története 1243-tól 2008-ig. Kiadja a Községi Hivatal. Deresk 2008. 48 old.

Villa Filip. *Honismereti Közlemények 17*. Szerk.: *P. Miklós Tamás*. Kiadja a Révfülöpi Honismereti Egyesület. 2007. 50 old. – *Dr. Vértés László*: 15 éves a Révfülöpi Honismereti Egyesület; *P. Miklós Tamás*: Révfülöp és a Káli-medencei falvak népességének alakulása a 11-20. század között; *Kiss Ervin*: A bor megőrzéséről a lelket; *Cholnoky Jenő*: A Kállai-medence; *V. Cserhalmi Pál*: Lószinek és színváltozatok; *dr. Vértés László*: Révfülöp 1932-ben; *Németh István Péter*: Irodalmi séták Révfülöpön V. – Rab Zsuzsa és költői Balaton-élménye; *Szöllősi Máté*: A Kőszálnál; *Dr. Vértés László*: Kékkút és a kékkúti szénsavas ásványvíz kitermelésének története; *Fürdőélet Révfülöpön, 1911*; *v. Cserhalmi Pál*: Ismerkedjünk az állattenyésztési elnevezésekkel; *Laczkó András*: Tungli M. Klára iskolái; *Emlékezés Pattantyús József (1942–1996) iparművész grafikusra*; *dr. Vértés László*: Révfülöpről – 80 évvel ezelőtt.

Villa Filip. *Honismereti Közlemények 17*. Szerk.: *P. Miklós Tamás*. Kiadja a Révfülöpi Honismereti Egyesület. 2008. 42 old. – *P. Miklós Tamás*: A Révfülöpi Honismereti Egyesület működése és tevékenysége (1993–2008); *Németh István Péter*: Irodalmi séták Révfülöpön és környékén VI. – Bartha Bulcsú Balatonja; *P. Miklós Tamás*: Adalékok a balatoni révhajózás és az 1796-os révhajó-szerencsétlenség történetéhez; *H. Szabó Lajos*: 550 évvel ezelőtt választották Magyarországot királyává Hunyadi Mátyás; *v. Cserhalmi Pál*: A lószőr a lószinek színváltozatok meghatározója; *Cholnoky Jenő*: Turistakodás a Balaton mellett; *Horváth Zita*: Paraszti Valloások Zalában; *Németh István Péter*: Utolsó beszélgetés Fonay Tiborral Somogyországról (1999).

Villa Filip. *Honismereti Közlemények 17*. Szerk.: *P. Miklós Tamás*. Kiadja a Révfülöpi Honismereti Egyesület. 2009. 50 old. – *P. Miklós Tamás*: A rév és fürdőélet településfejlesztési hatásai Révfülöpön; *Barcsai Tibor*: Kővágóörs és környéke (1939); *dr. Polgárdy Géza*: Földrajztudós és geológus-kalapáccsal járó turista – Százhatvan éve született Lóczy Lajos; *Papp Károly*: Emlékezésed Lóczy Lajosról (1920); *Pattantyús Gergely*: A Nemzeti Pohár; *dr. Vértés László*: Emlékek Fonay Tiborról – Tisztelegés halála 10. évfordulóján; *P. Miklós Tamás*: Adalékok a révfülöpi vasútállomás és a 100 éves észak-balatoni vasút történetéhez; *Kardos Ferenc*: Révfülöp: útközben Tapolca felé; *Téglássy Sándor*: 100 éve született Szűcs István szobrászművész; *Vitális György*: In memoriam Molnár József.

Volt egyszer egy város... Újpest jelentős épületei. Szerzők: *Iványi János, Iványiné Konrád Gizella, Bazsó Gábor*. Kossuth. Bp. 2009. 303 old.

Zahuczky László: Száz éve született Kordos László. Miskolci Városi Könyvtár. 2009. 56 old.

Zászlóartók. Tandem Graf. Stúdió. Bp. 2009. 126 old.

Zsámbéki Mónika (szerk.): A Szent Márton kutatás legújabb eredményei. Szombathely 2009. 176 old.

A 2010. év tartalomjegyzéke

Aki idejön, a történelem lehetét érzi mindenhol. Huber Lászlóval, Köszeg polgármesterével beszélget *Némethy Mária* 3/5

Az ezeréves Vas megye. Kovács Ferenc országgyűlési képviselővel, a Vas megyei közgyűlés elnökével beszélget *Kozma Gábor* 3/3

Halász Péter: Nem búcsuzom! 4/4

Simor Ferenc: Elköszöntünk Halász Péterrel! 4/3

ÉVFORDULÓK

Adamovits Sándor: Az enyedi Bethlen kép története 1/3

Almási István: Erkel és Kolozsvár 6/19

Balázs Géza: Nyolcvan nyelvművelő írás – nyolcvan év után. A nyelvművelő Kosztolányit újraolvasva 2/7

Bónis Ferenc: Kétszáz éve született Erkel Ferenc. Életrajzi vázlatok 6/3

Csoma Attila: Dunakeszi Trianon-élmélműve 4/23

Csorba Csaba: A Kárpát-medencei honismereti mozgalom hivatása 4/12

Deák Ernő: Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára? 3/8

Debreczeni Droppán Béla: Erkel Ferenc és a Magyar Nemzeti Múzeum 6/22

Diószegi György Antal: Széchenyi gróf és a pesti görögök a „Haza és haladás” jegyében 6/39

Fülep Ferenc világa – Fodor András naplójából 1/5

Füzesné Hudák Julianna: 150 éve született Kner Izidor 2/12

Halász Péter: Gondolatok a trianoni traumáról 3/7

Halász Péter: Nemzeti örökségünk része – a honismereti mozgalom 4/6

Halász Péter: Jerney János, a „kiválóan tudományos hazafi” 5/3

Halminé dr. Bartó Anna: A helytörténeti pályázatok a Honismereti Szövetség történetében 4/16

Id. Ábrányi Kornél: Erkel Ferencről 6/29

Németh Csaba: „Hazám, hazám, te mindenem...” Erkel Ferenc kapcsolata szülővárosával, Gyulával 6/12

Ókovács Szilveszter: Gondolatok a zeneműtárban. Kell-e Erkel 6/31

Pázmány Kata, M.: A 375 éves egyetem 2/3

Polgárdy Géza: Száznegyven éve született dr. Cholnoky Jenő 4/20

Polgárdy Géza: Száznyolcvan éve született lehotkai Lehoczky Tivadar, Bereg helytörténésze 5/13

Polgárdy Géza: 175 éve született a felkai Tátra Múzeum alapítója, Scherfel Vilmos Aurél 6/36

Sebestyén Kálmán: A százhuszonöt éves EMKE 3/13

Szabó Szabolcs: A kétszáz éve született Erkel Ferenc emlékezünk 6/34

Szecső Károly: Kétszáznegyvenöt éve született Kovács János, Eger mecénása 5/12

Udvarhelyi Nándor: Kétszázhetvenöt éves a selmecbányai bányatisztképző iskola 3/11

Várnai Ferenc: Az Erkel családról I. Erkel Ferenc származásáról, szüleiről, testvéreiről és fiatalkoráról 6/10

Zsiga Tibor: Mi történt Szomorócson? A „legbátrabb falu” korabeli eseménytörténete 3/17

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Apáczai Csere János: Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról, és a magyaroknál való

barbár állapotok okairól 1/9

Kanyar József: Merre halad nemzetünk az ezredforduló küszöbén? 4/24

Kodály Zoltán: Erkel és a népzene 6/43

Kodolányi János: Egy „ural-altáji” est tanúságairól 5/17

Kosztolányi Dezső: Levél a könyvről 2/16

Dezső Marianna: A Tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény ünnepi rendezvényei 6/51

Erdész né Németi Anikó: Erkel Ferenc emlékének ápolása a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium falai között 6/46

Fabulya Lászlóné: Ifjúsági honismereti munka Békés megyében 5/19

Kerekes Barnabás: Van remény! 1/12

Kisné Bor Emília: „Jobb volna tán itthon lenni”. Honismereti bemutató a Fehérlőfiával 2/17

Kovács Lajos: Nemzetit alkotni „hozott” kultúrákból. A dorogi bányász-zenészekről az Erkel Ferenc Zeneiskoláig 6/48

Kovács Dániel: A honismereti mozgalom alapja a jó iskola 4/26

Magyar költők jalkiáltása Trianonért (*Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, József Attila*) 3/23

Maksa Katalin: Gyökerek. Családkutatás és iskolai szocializáció 6/53

Rásky Mihályné: Hagyomány az iskolai olvasókönyvekben, munkáltató füzetekben 3/26

SORSKÉRDÉSEK

Albert Gábor: Mit kaptam a bukovinai székelyektől? 4/36

Beregszászi Balázs: Trianoni emlékek Mosonmagyaróváron 5/39

Frankovics György: Baranya és a pécsi szénbányák kérdése a párizsi békekonferencián 3/33

Kós Károly: Levél az ASTRA 1911. szeptember 4-i balázsfalvi gyűléséről 2/38

Kós Károly: Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához! 3/30

László Gergely Pál: A dél-erdélyi székely telepítés 1888–1911 között 5/41

Majdán János: Mi vezetett el Trianonban? 5/31

Marossy Endre: Trianon előzményei 5/28

Mirk László: Hiteles tanúságtevők az 1916-os román betörésről 5/24

- Pázmány Katalin, M.*: Száműzöttek. A kolozsvári és a pozsonyi egyetem sorsa Trianon után 4/32
- Székely András Bertalan*: Akikért nem szól a harang. Vészjelzések egy süllyedő hajóról 2/40
- Székely András Bertalan*: Lobogó örlángjaink a nyugati végeken 3/39
- Szidiropulosz Archimédész*: Trianon mai szemmel 5/35
- Tóth József*: Iskolai ünnepélyek az 1950-es években 4/38

EMLÉKHELYEK

- Bakos György*: Az Írottó Natúrparkért Egyesület 3/56
- Basa László*: Száz éve áll a bronzhonvéd a Tápió partján 6/63
- Blazovich László*: Öt év, tizenkét emlékhely – Az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Alapítvány életéből 2/49
- Bödán Zsolt*: Erkel Ferenc szülőháza Gyulán 6/57
- Bokányi Péter*: Vas megyei üdvözet 3/47
- Debreczeni-Droppán Béla*: A Nemzeti dal múzeumkerti legendája – hagyomány és valóság 2/47
- Debreczeni-Droppán Béla*: Erkel Ferenc síremléke 6/60
- Halász Ferenc*: Az ország legnagyobb hóvirágmezeje 1/18
- Jámborné Balog Tünde*: A makói fecsképalota 2/53
- Káldos Gyula*: Sághegyi Trianoni Kereszt 3/52
- Molnár Péterné*: Petőfi és szülei Szabadszálláson Tóth Sándor helytörténész kutatásai alapján 6/67
- Udvarhelyi Nándor*: Báthory András emlékhelyei Lengyelországban 1/15

HAGYOMÁNY

- A horvátoknak nem alkonyult be. Dumovits Istvánnal, Horvátszidány plébánosával beszélget *Horváth Sándor* 3/62
- Babós Lajos*: Adalékok Kiskunlacháza történetéhez 4/44
- Bárdos István*: A Kultsár István Alapítvány helytörténeti ösztöndíjai 2/36
- Csorba Csaba*: A hagyományápolás módszertani kérdései a helytörténeti kiadványokban 2/20
- Földi József*: Jászárokszállás és a Csörsz-árok 1/23
- Halász Péter*: Hagyomány és honismeret a megyei folyóiratokban 2/28
- Hárs József*: Johann Karl Schuster üvegesmester feljegyzései Sopronról a XIX századból 1/31
- Péter László*: Ipolyi Arnold munkatársai 4/51
- Szabó István*: „Sarkad bölcsé”, Osváth Imre 1/40
- Tütös Sándorné*: A Borsod-Abauj-Zemplén megyei honismereti egyesület és a hagyományörzés 2/33
- Zsámboki Árpád*: A Vas megyei hagyományok gondozása 2/35

TERMÉS

- Babós Lajos*: Az el nem veszett, de megtalált Lacházi passionális 2/77
- Bagyinszky Marianna*: Nemzeti viseletek a reformkorban 6/77
- Bariska István*: A községi gimnázium 333 évéről 3/79
- Beluszky Pál*: Őrség – az ellentétek szűkmarkú, szép földje 3/69

- Bódisné Janka Irma*: Tűzvész Aggtelek faluban 1858. április 20. 3/84
- Diószegi György Antal*: Manno Miltiades (1879–1935) emlékezete 2/81
- Diószegi György Antal*: Spillenbergs Sámuel löcsei orvosdoktor papírmalma 4/58
- Fehér Zoltán*: „E szegén helységnek majd annyi közbirtokos Ura, mint lakosa...” Magyar nemeselek szerepe és emléke egy kétnyelvű sárközi faluban 2/57
- Fehér Zoltán*: Egy háromszáz éves mulató nóta 6/84
- Földesi Ferenc*: David-tól Dávidig. Történelmi morzsák egy településtörténethez 5/56
- Fülöp László*: A cseszneki vár cigányainak szabadsalomlevelei 01675–1740. 1/55
- Gábrriel Tibor*: Cigány- és szegényügyek a főváros közgyűlése előtt (1873–1950) 4/62
- Gáti József*: A középkori egyetem Óbudán 5/52
- Kovács Adrienn*: Fejér megye etnikai és vallási viszonyai a XVIII. századi országos források tükrében 1/46
- Körtvélyesi Klaudia*: „Sem csellel, sem erővel!” A komáromi erődrendszer újjászülése a XXI. században 2/68
- Lichtneckert András*: Egyházközség – község – közbirtokosság – hegyközség 1848 előtt a Balaton-felvidéken 1/58
- Molnár Péter*: Magyarország forgalmi pénzei 1892–1914 között 1/67
- Mukicsné Kozár Mária*: Pável Ágoston és követői 3/76
- Nagy Lajos Zoltán*: A Csepel-sziget eltűnt települései 6/80
- Németh G. István*: Erkel Ferenc és nemzeti operáinak történetei 6/71
- Pázmány Kata M.*: A csejtei vár foglya – Báthory Erzsébet 1/43
- Pintér István*: A caporettoi áttörés (1917) 5/63
- Sebestyén Kálmán*: Kalotaszeg iskolái Trianon után 1/74
- Sidó Zsolt*: A multikulturális nevelés jelentősége a jelenkori Szlovákiában 4/68
- Somogyi László*: Besenyő-magyar kötődések a középkorban 3/67
- Somogyvári Rudolf*: Dr. Kós Károly – Erdély néprajzkutatója 2/74
- Szeceksó Károly*: Ki volt Zágoni Debreczeni János? 1/65

ZSENGE TERMÉS

- Holczer Mónika*: Családom története 1/80
- Klaudi Zsófia és Rákosi Tímea Boglárka*: Szilágysomlyó történelmi emlékei 1/77
- Mészáros Eszter; Pelyhe Zsolt, Simon Stella, Malik Vivien*: Bitskey Aladár, az egrí úszósport büszkesége 1/83
- Munkácsi Katalin Fruzsina*: Család, házasság, genetika 1/81
- Schattmann Dorka*: Családfakutatás a gyakorlatban 1/78

KRÓNIKA

- A Bánk bán ósváltozat előadása az Operában 6/96
- Ágoston István*: Nemzeti Összetartozás Napja Hejőcsabán 4/83
- A Honismereti Akadémia kitüntettjei 4/76

- Balassa Zoltán*: „Irodalmi szomszédolás” Rimaszombatban 5/76
- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség közhasznúsági jelentése 4/89
- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség tisztújító küldöttgyűléséről 5/68
- Bodó Imre*: Városok is irigykedhetnek a Somogy megyei Göllőre... 6/97
- Dániel Erzsébet*: Regionális Honismereti Társulás alakult Párkányban 3/100
- Dániel Erzsébet*: Megnyílt a Felvidéki Népviseleles Babák Háza Búcsón 4/88
- Debreczeni-Droppán Béla*: Épített örökség és honismeret 6/100
- Domokos Zsuzsanna*: Erkel-kiállítás a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban 6/88
- Dukrét Géza*: Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 5/73
- Dukrét Géza*: Partiumi Honismereti Konferencia 6/98
- Erdődi Rudolf*: Dr. Erdődi Lajos, a „nép ügyvédje” 3/97
- F. J.*: Siska József Balassa Iván-emlékermes 2/92
- Fabulya Lászlóné*: Tisztújító közgyűlés a Karácsonyi János Honismereti Egyesületben 2/93
- Forróné Virág Zsuzsa*: A XIII. Országos Kiadványszerkesztői Konferencia 1/86
- Gábrriel Tibor*: „Budapesti Históriaik” – Emlékkönyvek 5/90
- Gergelyné Bodó Mária*: Szegeden ülésezett a Honismeret szerkesztőbizottsága 3/96
- Halász Péter*: A XXXVIII. Honismereti Akadémia, Köszeg Megnyitó 4/73
- Halász Péter*: „Be van az életem zárva, Móduvának ládájába...” 5/81
- Halász Péter*: Tájházat avattak Gyimesközéplekon 6/104
- Horsa Istvánné*: „Komáromi Dunamalom kerek”. Malmok, molnárok Komáromban és környékén 1/89
- Horváth Jerne*: Erkel-napok a Károlyi Palotában 6/91
- K. K. T.*: Lajtha László emléktáblát avattak Széken 5/75
- Káldos Gyula*: Út és szolgálat. Nádasy Lajos helytörténész köszöntése 3/91
- Kaczián János*: A Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület kapcsolatai és akciói 5/83
- Katona M. István*: Mándli Gyula, a honismereti munka elkötelezettje 3/93
- Kerékyártó Mihály*: A „szakállas farkas” emléke Putnokon 1/91
- Kerékyártó Mihály*: Imolay dr. Lenkey István Pro Gömör-díja 1/91
- Kiss Margit*: Kövály László Honismereti Kör, Kolozsvár 5/72
- Máté Györgyné – Ginczli Lajosné*: Mit viszünk a múltból a jövőbe? Az Újhatvani Óvoda és Általános Iskola bemutatkozása 3/95
- Matyikó Sebestyén József*: A Balaton festője, Vágfalvi Ottó 6/107
- Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Helyismeret a Csongrád Megyei Levéltári Napok keretében 5/85
- Péter-Szabó Kinga*: Erkel Ferenc-emlékév Budakeszin 6/92
- Raj Rozália*: Múlt a jelenben. A X. Vajdasági magyar tájházak konferencia 1/88
- Székely András Bertalan*: Egy kisebbségi kultúrakutató jubileuma. A hetvenéves Gyivicsán Anna köszöntése 2/91
- Szöllősy Tibor*: A técsői hősök emlékművének avatásai 5/69
- Szulovszky János*: Fodrászmúzeum Budapesten 5/92
- Tamás Edit*: A Bethlen-család és a sárospataki Rákóczi Múzeum 4/84
- Torma Márta*: Negyvenéves a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Egylet 4/87
- Zika Klára*: „Opera és nemzet”. Kiállítás az MTA Zene-tudományi Intézetében 6/89
- Zsámboki Árpád*: „Múltunk ismerete nélkül, nem épülhet jövő” Hűszéves a Vas Megyei Honismereti Egyesület 3/87

In memoriam

- Bartha Éva*: Dr. Tóth Béla 2/94
- Csiffáry Tamás (1958–2010) 1/95
- Fodor István Ferenc*: Gaál István emlékezete 6/110
- G. I.*: Gedai Gyula 4/95
- Kaczián János*: Dr. Kolta László 6/108
- Károly Irma*: Emlékezés Csikvár Józsefre 6/110
- Király Katalin*: Lami István 3/102
- Kováts Dániel*: Dr. Szilágyi Ferenc 2/97
- Matyikó Sebestyén József*: Tüskés Tibor (1930–2009) 1/92
- Sebestyén Kálmán*: Csetri Elek 3/100
- Simorné Bokody Éva*: Tóttós Sándor 4/95
- Simor Ferencné Bokody Éva*: Galambosiné Drávucz Julianna 5/95
- Szecső Károly*: Kovács Béla (1932–2009) 1/93
- Székely András Bertalan*: Roxin László 2/99
- Tóth József*: Éri István 2/95

PÁLYÁZAT

- Az 51. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőpályázat felhívása 2/85
- A Győr-Sopron-Moson megyei Szülőföldünk Honismereti Egyesület honismereti pályázata, 2010 2/90

KÖNYVESPOLC

- Balázs Livia – Lancendorfer Zsuzsanna: Ósdi állatosdi (*Küllös Imola*) 3/108
- Balászi Irén: Szentes kincsei (*Fenyvesi István*) 4/101
- Bándi László*: VILLA FILIP – folyóirat Révfülöpön 5/102
- Borzák Endre: Juhászok, betyárok, garabonciások (*Baksa Brigitta*) 1/105
- Csáky Károly: Pribéltől Garamsallóig, Nemesbóri sorsfordulói, Órhely a történelem sodrában (*M. Pázmány Kata*) 2/103
- Cseh Krisztina: A kecskeméti piaristák rendházi könyvtára a múltban és jelenben (*Bajtai Mária*) 4/98
- Csorba Csaba*: A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai 1/98
- Csorba Csaba*: Kisida Erzsébet: Felvidéki harangszó. Kincsesládikánk 1/104

- Dr. Szilágyi András: A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai (*Csorba Csaba*) 2/102
- Gazda László: Csángómagyar falvak. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára I. A-G. (*Jancu Laura*) 5/99
- Gáborján Alice: A tardi kendermunka (*Dr. Simor Ferencné Bokody Éva*) 4/103
- Győri Jánosné: Győri János élete és munkássága (*Kókai Magdolna*) 3/105
- Horváth Géza: Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705–1849 6/119
- Juhász Katalin: Tiszta sorok (*M. Pázmány Kata*) 3/105
- Karczag Ákos – Szabó Tibor: Erdély, Partium és a Bán-ság erődített helyei (*Csorba Csaba*) 6/113
- Keckeméti Károly: Tök község parasztsága az Urbáriumtól az úrbéri per végéig 1770–1879 (*Selmezi Kovács Attila*) 2/105
- Kiss Erika: A Fecske-malom története, 1882–2009 (*Ben-cze Géza*) 1/103
- Kóka Rozália: Napsugárkisasszonyok (*G. Kovács László*) 3/107
- Kovács Lajos: „...napról napra boldogul, míg csak nap jár az égen...” A múltnak mélyeséges kútjából való mesékről 6/115
- Kovács Miklós: Helytörténeti kiadványok a „Hepehupás vén Szilágy”-ról 4/97
- Kriston Vizi József: Szalmabáb a kerékpáron. Néprajzi tanulmányok (*Gécziné Laskai Judit*) 5/101
- Krizsán András – Somogyi Győző: A Balaton-felvidék tájba simuló népi építészete (*S. dr. Lackovics Emőke*) 1/100
- Labádi Lajos: Írások Nagymágocs múltjából 2/106
- László József: Város történet szócikkekben. Keszthelyi életrajzi lexikon 5/99
- Maklári Jenőné: Újpest hőskora képekben (*Szöllősy Mariann*) 2/104
- Marossy Endre: Emlékművek, katonatemetők, kegyeleti helyek az I. világháborúról 5/96
- Mezey László Miklós: Partiumi Füzetek 1/96
- Misóczi Lajos: A vallás- és egyházügy a Rákóczi szabadságharc idején (*Szececsó Károly*) 3/104
- Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Tíz éves a Marosvidék kulturális folyóirat 6/121
- Riskó Marianna: Ferencesek Nagyszőlősen (*Udvarhelyi Nándor*) 6/112
- Rokolya Gábor: A polgári közjegyzőség emlékezete 1875–1949 (*Csorba Csaba*) 6/120
- Selmezi Kovács Attila: Elfeledett magyar mesterségek és népelet (*Hála József*) 2/102
- Skultéty Csaba: Kárpátalja magyarsága a viharok sodrában (*Zika Klára*) 1/102
- Soltész Márton: „Kultúrfarsang” Pócsmegyeren. Utószó a Pócsmegyer táj- és néptörténete című kiadványhoz 6/114
- Tamás Edit: Folyók közen 4/99
- Tátrai Zsuzsanna: Eszmevándorlás – Hagyomány és közművelődés 4/104
- Tilhof Endre: Ajkai krónika (*Tölgyesi József*) 4/101
- Udvarhelyi Nándor: Képes albumok Erdélyről 5/96
- Varga Józsefné Horváth Mária: Rejtőzködő értékeink/ értékek nyomában 6/116
- HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 1/107
- HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 2/107
- HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 3/110
- HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 4/107
- HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 6/123
- A HONISMERET ÉVFORDULÓNAPTÁRA 5/104
- A 2010. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE 6/129

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum:

aláírás

A Himnusz-kotta Erkel Ferenc autográf írásával
(OSZK Zeneműtár)

Himnusz.

Andante religioso.

pp Isten áld meg a magyart jó kedvelő négyet
ppp

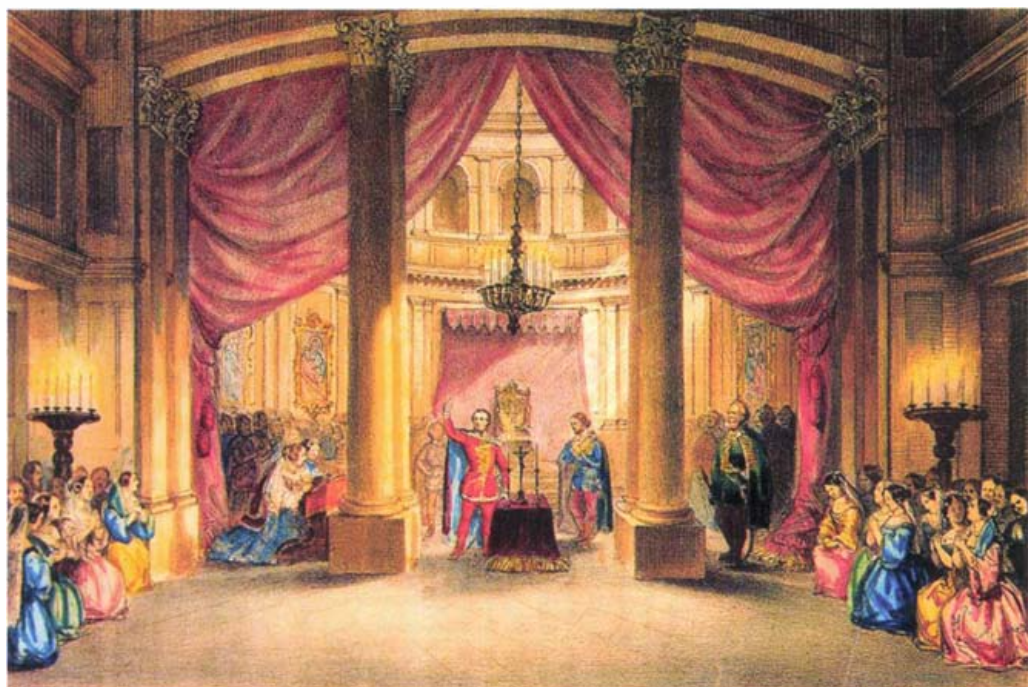
ppp nyugtás felelője védő hárt, ha kűrd ellen leg job.

ppp Dal sors a hit re gen tep. *ppp* - rá vig és ten dely

ppp meg bűn hód te már e nép a multat, jó ven dely

Erkel Ferenc

Ms. mus. 46 1

A király esküje a Hunyadi László című operából, Nemzeti Színház 1844. január 27.
 Walzel Ágost Frigyes színezett litográfiája (OSZK Színháztörténeti Tár)

Erkel-plakett. Berán Lajos alkotása, 1912. (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár)